

ISSN 2524-2547

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ УКРАИНЫ

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
V.N. Karazin Kharkiv National University
Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина

СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА

SOCIAL ECONOMICS

СОЦИАЛЬНАЯ ЭКОНОМИКА

№2

Випуск 52

Заснований 2000 року

Харків – 2016

Журнал присвячений висвітленню результатів наукових досліджень у галузі економічних наук: питання мотивації праці, управління на різних рівнях економіки, кредитна і грошова системи, облік та аудит, міжнародна економіка та світове господарство, економіко-математичні методи і моделі, статистичний аналіз і маркетингові стратегії.

Для наукових працівників, викладачів, аспірантів і студентів економічних спеціальностей.

Журнал є фаховим ваданням у галузі економічних наук (Наказ МОН України №241 від 09.03.2016).

Затверджено до друку рішенням Вченої ради Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (протокол №1 від 23 січня 2017 р.)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Родченко В.Б. – головний редактор, доктор екон. наук, професор, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна;

Пономарьова Т.В. – відп. секретар, кандидат екон. наук, доцент, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна.

Глушенко В.В. – доктор екон. наук, професор, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна;

Гриценко А.А. – доктор екон. наук, професор, член-кор. НАН України, Інститут економіки і прогнозування Національної академії наук України; Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна;

Давидов О.І. – кандидат екон. наук, доцент, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна;

Свтушенко В.А. – кандидат екон. наук, доцент, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна;

Меркулова Т.В. – доктор екон. наук, професор, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна;

Назирів З.Ф. – кандидат фіз.-мат. наук, доцент, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна;

Пуртов В.Ф. – кандидат екон. наук, доцент, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна;

Соболев В.М. – доктор екон. наук, професор, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна;

Тютюнникова С.В. – доктор екон. наук, професор, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна;

Ареф'єва О.В. – доктор екон. наук, професор, Національний авіаційний університет;

Кузьменко Л.М. – доктор екон. наук, професор, Інститут економіки і прогнозування Національної академії наук України;

Маркіна І.А. – доктор екон. наук, професор, Полтавський національний технічний університет імені Ю. Кондратюка;

Dr. Victor SHI – Associate Professor of Operations Management School of Business and Economics Wilfrid Laurier University;

Faissal Eddaoudi – Professor of Economics and Management Faculty of Law, Economics and Social Sciences IbnZohr University Agadir –Morocco;

Ryszard Grądzki – prof. dr hab. inż., Lodz University of Technology.

Адреса редколегії:

61002, м. Харків, вул. Мироносицька, 1, економічний факультет,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
sejournal@karazin.ua

Статті пройшли зовнішнє і внутрішнє рецензування.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21803-11703ПР від 02.11.2015

З М І С Т

ПРОЦЕСИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Бабич В.Д. Оцінка стану інвестиційно-інноваційних процесів в Україні.....	5
Васильєв О.В. Особливості діяльності корпоративного інвестиційного фонду та публічного акціонерного товариства: порівняння і аналіз.....	12
Гнатенко М.К. Оцінка ефективності інноваційно-інвестиційних проектів екологічної спрямованості.....	17
Корепанов О.С., Чала Т.Г., Лазебник Ю.О. Розвиток національної системи статистики трудової діяльності.....	23
Мірясов Ю.О. Інститут «заочної власності» і економічна влада.....	31
Рекун Г.П., Богущ А.С., Ключка А.Ю. Інститут позаштатної зайнятості в сучасній моделі ринку праці України.....	39
Родченко В.Б., Прус Ю.І. Теоретико-методичні засади розвитку регіонального економічного простору в умовах трансформаційних зрушень.....	46
Турлакова А.С. Природа сучасної інституційної корупції.....	54
Тютюнникова С.В., Романіка Т.К. Безробіття в умовах глобалізації.....	61
Чала Т.Г., Корепанов Г.С., Черненко Д.І. Аналіз міжнародної торгівлі товарами та послугами України та Республіки Польща із використанням міжнародних баз даних.....	69
Чернов С.І., Вороніна О.О. Оцінка стану охорони здоров'я та рівня медичного страхування у Харківському регіоні.....	80

СИСТЕМИ ТА МЕХАНІЗМИ УПРАВЛІННЯ Й АДМІНІСТРУВАННЯ
СОЦІАЛЬНОЮ ЕКОНОМІКОЮ

Дикань В.В., Білоус Л.Б. Проблеми оптимізації структури енергоємності України.....	86
Кондратенко Н.О. Теоретичні аспекти управління інноваційним розвитком промисловості регіону.....	93

З М І С Т

Крамаренко А.А. Успешный тимбилдинг: базовые принципы и основные этапы.....	98
Мазур А.Б. Управління економічним розвитком регіонів України.....	103
Навроцький О.О., Свіденська М.С. Критеріальна база ціннісно-орієнтованого управління в системі менеджменту вищих навчальних закладів	109
Оболенцева Л.В. Теоретичні основи управління конкурентоспроможністю підприємств промислового регіону.....	114
Пархоменко О.С. Рейтинг корпоративного управління як складові інформаційного забезпечення стратегічного управління компанією.....	119
Пахаренко О.В. Концептуальні основи управління мережевими сервісними структурами.....	126
Рибак Г.І. Напрями державної політики підвищення якості життя населення України.....	130
Третяк В.П., Андрусєва К.О. Залучення досвіду провідних країн до реформування системи пенсійного забезпечення в Україні.....	135
Третяк В.П., Москаленко К.І. Напрями вирішення сучасних питань реформування залізничного транспорту в Україні.....	145
Третяк В.П., Покоłodна Т.В. Аналіз підходів до формування стратегії соціально-економічного розвитку держави.....	151
Шевченко В.С. Роль і місце іміджу керівника в ефективному управлінні сучасної організації.....	157
Аннотации	162
Annotations	169
Відомості про авторів	175

ПРОЦЕСИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

УДК 330.341.1:330.322

ОЦІНКА СТАНУ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

Бабич В.Д., аспірант

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

В статті проведено оцінку стану інноваційно-інвестиційних процесів в Україні. Проведено аналіз стану фінансового забезпечення інноваційної діяльності України. Досліджено структуру фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств та перерозподілу акумульованих ресурсів за напрямками інноваційної діяльності. Проаналізовано основні тенденції розвитку інвестиційних процесів. Визначено ключові недоліки системи інноваційно-інвестиційних процесів України та основоположні вектори удосконалення механізмів державного регулювання інноваційно-інвестиційної діяльності.

Ключові слова: інноваційно-інвестиційний розвиток, інноваційно-інвестиційні процеси, капітальні інвестиції, конкурентоспроможність національної економіки, інноваційна діяльність.

Постановка проблеми. Передовий досвід та світові тенденції свідчать про необхідність підвищення конкурентоспроможності національної економіки на засадах інноваційно-інвестиційного розвитку. Механізми державного регулювання інноваційно-інвестиційних процесів в Україні потребують рішучих змін та удосконалення у векторі інтеграції економічної системи держави у світовий економічний простір. Так актуальним питанням залишається оцінка та аналіз інноваційно-інвестиційних процесів в Україні як науковий, методичний та методологічний базис для формування комплексу необхідних структурних перетворень, з метою підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням інноваційно-інвестиційних процесів присвячені роботи таких авторів, як: Охота В.І., Дука А.П., Лесько О.Й., Причепя І.В., Гейц В.М., Щепіна Т.Г. Однак не зважаючи на значні досягнення в цій сфері та з урахуванням динамізму, який характеризує сучасний науковий простір, система дослідження та аналізу інноваційно-інвестиційних процесів, з урахуванням параметрів розвитку економічної системи держави, потребує подальших удосконалень.

Метою статті є дослідження сучасного стану та розвитку інвестиційно-інноваційних процесів в Україні та узагальнення науково-практичної інформації для розробки і впровадження сучасних підходів щодо оцінки стану інвестиційно-інноваційних процесів в Україні.

Основні результати дослідження. Необхідність проведення оцінки стану інвестиційно-інноваційних процесів визначається взаємообумовленістю і взаємозалежністю цих процесів. Методологія та методичні підходи такої оцінки потребують подальшого удосконалення. Оцінку необхідно спрямувати на дослідження сучасного стану, вивчення тенденцій економічного розвитку, та розробку рекомендацій щодо визначення шляхів підвищення ефективності інвестиційно-інноваційних процесів в Україні. Об'єктивною необхідністю оцінювання стану інвестиційно-інноваційних процесів є розробка системи дослідження та аналізу стану інвестиційно-інноваційних процесів їх ефективності та впливу на загальноекономічні параметри розвитку національного господарства. Використання сучасних методів і підходів оцінювання та аналізу необхідно, для визначення та формування оптимальних варіантів реалізації інноваційної та інвестиційної політик, та оперативного корегування параметрів інвестиційно-інноваційних процесів в Україні. На сьогоднішній день не існує загальноприйнятої концепції аналізу і оцінки інвестиційно-інноваційних процесів, здатної відобразити

основні фактори та умови державного впливу. Подальшого розв'язання потребують питання щодо врахування глобальних вимог світової економіки при побудові системи комплексного аналізу інвестиційно-інноваційних процесів, також не визначені стратегічні складові моніторингу інвестиційно-інноваційних процесів.

Жорстка конкурентна боротьба на світових ринках з високим ступенем представництва різних суб'єктів господарювання потребує від України пошуку шляхів підвищення конкурентоспроможності національної економіки, формування у країні потужного інноваційного та науково-технічного потенціалу, сприятливого бізнес-середовища, що в перспективі дозволить зайняти гідні позиції на міжнародних ринках [1].

Інвестиційно-інноваційні процеси в економічній системі України характеризуються недосконалою системою фінансового забезпечення, фінансові ресурси, що акумулюються спрямуються не на підвищення конкурентоспроможності національного продукту та інтенсифікацію наукоємних галузей економіки, а лише на оновлення основних фондів. Навіть на таке оновлення фінансових ресурсів в економічній системі України недостатньо, це знаходить своє відображення в зростанні питомої ваги основних фондів, що потребують відтворення. Дані тенденції потребують нівелювання на засадах активізації інвестиційно-інноваційних процесів в ключових наукоємних секторах з урахуванням аспектів розвитку соціально-економічного підґрунтя в суспільстві.

Ключову роль у формуванні ефективного інвестиційного механізму інноваційного розвитку відіграє держава. Саме вона визначає сутність та роль цього механізму в економічному розвитку країни шляхом встановлення правил здійснення господарської діяльності, формування інфраструктури, проведення соціальної, фінансової, інвестиційної, інноваційної політики тощо. Від зацікавленості та можливостей держави залежить раціональність та дієздатність самого механізму [2].

Зважаючи на показники, що характеризують розподіл фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств у 2010-2015 рр. (табл. 1), необхідно зауважити той факт, що участь держави у розвитку цих процесів знаходиться на вкрай низькому рівні. Підтримка у вигляді державного та місцевого фінансування протягом усього досліджуваного періоду не досягає 5% від загального обсягу фінансування інноваційної діяльності. Найбільшого значення обсяг фінансування за рахунок державного бюджету досяг у 2014 р. і склав 344063,7 тис. грн., або 4,5%.

Відповідно до статистичних даних основою для здійснення інноваційних процесів протягом 2010-2015 рр. є власні сили підприємств. Аналізуючи динаміку обсягу фінансування інноваційної діяльності за рахунок власних коштів підприємств можна відмітити різкі підйоми у 2011 р. (7585550,7 тис. грн.) відносно 2010 р. (477535,7 тис. грн.) та у 2015 р. (13427034,7 тис. грн.) порівняно з 2014 р. (6540272,0 тис. грн.). Питома вага власних коштів у загальному обсязі фінансування неспинно зростає продовж досліджуваного періоду, максимальне відсоткове значення складає 97,2% у 2015 р.

Не дивлячись на те, що важливу роль для інноваційної діяльності відіграють кошти інвесторів, останні не проявляють зацікавленості у її фінансуванні. Треба відмітити скорочення обсягів фінансування інноваційної діяльності за рахунок іноземних інвесторів (2010 – 30%, 2013 – 13,1%, 2015 – 0,4%). Також скоротилися обсяги фінансування інноваційної діяльності за рахунок кредитних коштів (2011 – 38,3%, 2015 – 0,8%).

Значною проблемою в напрямку активізації інноваційно-інвестиційних процесів в країні є відсутність налагоджених взаємозв'язків між владою, наукою та бізнесом, що значно ускладнює освоєння результатів науково-дослідних робіт та їх фінансування. Непослідовність державної інноваційної політики та недостатність фінансування значно обмежують можливості господарюючих суб'єктів для їх інноваційно-інвестиційного розвитку. Дієві механізми поєднання та узгодження інтересів і зусиль учасників інноваційно-інвестиційних процесів забезпечать сталий розвиток економіки, заснованої на нових знаннях [6].

Отже, важливим напрямком підвищення інвестиційно-інноваційних процесів в Україні є формування сучасних підходів щодо розвитку економіки та створення потужних структур завдяки об'єднанню промислового, банківського і торговельного капіталу, здатних самостійно інвестувати і залучати іноземні та кредитні ресурси для фінансування інновацій. Інвестиційна складова інноваційної діяльності в Україні потребує структурних перетворень та реалізації системи заходів спрямованих на акумулювання потрібного об'єму фінансових ресурсів для сталого розвитку економіки.

Згідно статистичних даних у 2015 році кількість промислових підприємств, що мали витрати на інноваційну діяльність становить 635 підприємств (табл. 2). Рівень інноваційної активності підприємств був найвищим у 2011-2013 рр. Як і у попередні роки, переважна частина промислових підприємств, здійснювала інновації, за рахунок власних коштів – 611 підприємств. Кількість

промислових підприємств, що отримали фінансування на інноваційну діяльність з державного бюджету – 11 підприємств, а з місцевих бюджетів – 15 підприємств.

Таблиця 1 – Розподіл загального обсягу фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств за джерелами

	2010		2011		2012		2013		2014		2015	
	млн. грн	у відсотках до загального обсягу	млн. грн	у відсотках до загального обсягу	млн. грн	у відсотках до загального обсягу	млн. грн	у відсотках до загального обсягу	млн. грн	у відсотках до загального обсягу	млн. грн	у відсотках до загального обсягу
Усього	8045,5	100,0	14333,9	100,0	11480,6	100,0	9562,6	100,0	7695,9	100,0	13813,6	100,0
у тому числі за рахунок коштів:												
власних	4775,2	59,3	7585,6	52,9	7335,8	63,9	6973,4	72,9	6540,3	85,0	13427,0	97,2
державного бюджету	87,0	1,1	149,2	1,0	224,3	2,0	24,7	0,3	344,1	4,5	55,1	0,4
місцевих бюджетів	5,7	0,1	12,3	0,1	17,6	0,1	157,7	1,6	5,7	0,1	38,4	0,3
позабюджетних фондів	0,9	0,0	0,5	0,0	0,3	0,0	2,0	0,0	32,9	0,4	1,4	0,0
вітчизняних інвесторів	31,0	0,4	45,4	0,3	154,4	1,3	123,7	1,3	8,2	0,1	74,3	0,6
іноземних інвесторів	2411,4	30,0	56,8	0,4	994,7	8,7	1253,2	13,1	138,7	1,8	58,6	0,4
кредитів	626,1	7,8	5489,5	38,3	2407,8	21,0	630,3	6,6	561,1	7,3	113,7	0,8
інших джерел	108,2	1,3	994,6	7,0	345,7	3,0	397,6	4,2	64,9	0,8	45,1	0,3

*Розроблено автором на основі [3, 4, 5]

Таблиця 2 – Кількість промислових підприємств за джерелами фінансування інновацій

	2010		2011		2012		2013		2014		2015	
	Усього	у відсотках до загальної кількості інноваційно активних підприємств	усього	у відсотках до загальної кількості інноваційно активних підприємств	усього	у відсотках до загальної кількості інноваційно активних підприємств	усього	у відсотках до загальної кількості інноваційно активних підприємств	усього	у відсотках до загальної кількості інноваційно активних підприємств	усього	у відсотках до загальної кількості інноваційно активних підприємств
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Кількість підприємств, що мали витрати на інноваційну діяльність	1088	74,4	1348	80,3	1362	77,5	1337	78,0	1206	75,0	635	77,1
у тому числі за рахунок коштів:												
власних	1043	71,3	1281	76,3	1299	73,9	1288	75,1	1173	72,9	611	74,2
державного бюджету	23	1,6	27	1,6	27	1,5	10	0,6	9	0,6	11	1,3
місцевих бюджетів	17	1,2	28	1,7	28	1,6	24	1,4	12	0,7	15	1,8
позабюджетних фондів	2	0,1	1	0,1	1	0,1	1	0,1	3	0,2	1	0,1

Продовження таблиці 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
вітчизняних інвесторів	12	0,8	14	0,8	19	1,1	12	0,7	6	0,4	9	1,1
іноземних інвесторів	11	0,8	11	0,7	15	0,9	12	0,7	11	0,7	6	0,7
кредитів	36	2,5	50	3,0	67	3,8	55	3,2	39	2,4	11	1,3
інших джерел	8	0,2	13	0,8	14	0,8	11	0,6	6	0,4	9	1,1

*Розроблено автором на основі [3, 4, 5]

Аналіз структури джерел фінансування інноваційної діяльності підприємств України свідчить про те, що основним джерелом фінансування інновацій є власні кошти підприємств. Іноземні інвестиції та банківські кредити складають мізерний відсоток та щорічно зменшуються. Основним завданням фінансового забезпечення інвестиційно-інноваційних процесів є формування ресурсної бази в пріоритетних галузях економіки, визначення джерел фінансування інноваційної діяльності, в цілях збереження інвестиційного потенціалу спрямованого на підвищення рівня конкурентоспроможності економіки України.

Залучення кредитних коштів дозволяє підприємствам розширювати інноваційно-технологічний базис виробництва, проте наразі взаємодія між фінансовим та реальним секторами економіки гальмується внаслідок поглиблення нерівності у відносинах секторів і посилення домінування першого над другим. В умовах дорогих кредитних ресурсів мало рентабельні підприємства промисловості є неплатоспроможними позичальниками, для яких залучення довгострокового кредитування для здійснення ІД є практично недоступним [7].

У структурі загального обсягу витрат (табл. 3) найбільше коштів підприємствами було спрямовано на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення (11141,3 млн. грн або 80,6%). На науково-дослідницькі роботи припадає 14,8% витрат, на внутрішні НДР – 13,3%, зовнішні НДР – 1,5%, придбання нових технологій та інших зовнішніх знань – 0,6%.

Таблиця 3 – Розподіл загального обсягу витрат промислових підприємств за напрямками інноваційної діяльності.

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2010	2011	2012	2013	2014	2015
	млн. грн.	у % до загального обсягу	млн. грн.	у % до загального обсягу	млн. грн.	у % до загального обсягу	млн. грн.	у % до загального обсягу	млн. грн.	у % до загального обсягу	млн. грн.	у % до загального обсягу
Усього	8045,5	100,0	14333,9	100,0	11480,6	100,0	9562,6	100,0	7695,9	100,0	13813,7	100,0
у тому числі на:												
внутрішні НДР	818,5	10,2	833,3	5,8	965,2	8,4	1312,0	13,7	1221,5	15,9	1834,1	13,3
зовнішні НДР	177,9	2,2	246,6	1,7	231,1	2,0	326,4	3,4	533,1	6,9	205,4	1,5
придбання машин, обладнання та програмного забезпечення	5051,7	62,8	10489,1	73,2	8051,8	70,1	5546,3	58,0	5115,3	66,5	11141,3	80,6
придбання інших зовнішніх знань	141,6	1,8	324,7	2,3	47,0	0,4	87,0	0,9	47,2	0,6	84,9	0,6
Інше	1855,8	23,0	2440,2	17,0	2185,5	19,1	2290,9	24,0	778,8	10,1	548,0	4,0

*Розроблено автором на основі [3, 4, 5]

Аналіз даних відносно спрямованості інноваційних процесів в економічній системі України свідчить про те, що ні якісні, ні кількісні характеристики інноваційної діяльності не співпадають з стратегічними цілями та векторами розвитку вітчизняної економіки на інноваційних засадах.

Проведений економічний аналіз та статистичне оцінювання стану інноваційних процесів в Україні дає підстави зробити висновки про наявність негативних тенденцій у фінансуванні інноваційної діяльності та падіння інноваційної активності. Дослідження сучасного стану інноваційної діяльності виявили невідповідність між потребами інноваційної сфери та рівнем забезпечення інвестиційними ресурсами і дозволили визначити, що рівень інноваційної діяльності в Україні не відповідає вимогам часу та сучасному рівню забезпечення розвитку і конкурентоспроможності національної економіки країни в цілому. Промислові підприємства України відчувають перманентну нестачу власних фінансових коштів, незважаючи на те, що інноваційна діяльність забезпечується інвестиціями за рахунок власних коштів, також існує значна кількість перешкод на шляху до залучення зовнішніх джерел фінансування та відсутність мотивації у стратегічних інвесторів.

Найбільша доля фінансування у структурі капітальних інвестицій (табл. 4) припадає на власні кошти підприємств та складає 70,5% у 2014 р. і 67,5% у 2015 р., щодо динаміки абсолютних значень даного показника, то обсяги інвестування за рахунок власних коштів становлять 111371,0 млн. грн в 2010 р.; 154629,5 млн. грн в 2014 р. та 1843551,3 млн. грн в 2015 р.

Таблиця 4 – Капітальні інвестиції за джерелами фінансування, млн. грн

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Усього	180575,5	241286,0	273256,0	249873,4	219419,9	273116,4
у т.ч. за рахунок:						
коштів державного бюджету	10223,3	17376,7	16288,3	6174,9	2738,7	6919,5
коштів місцевих бюджетів	5730,8	7746,9	8555,7	6796,8	5918,2	14260,0
власних коштів підприємств та організацій	111371,0	147569,6	171176,6	165786,7	154629,5	184351,3
кредитів банків та інших позик	22888,1	36651,9	39724,7	34734,7	21739,3	20740,1
коштів іноземних інвесторів	3723,9	5038,9	4904,3	4271,3	5639,8	8185,4
коштів населення на будівництво житла	18885,9	17589,2	22575,5	24072,3	22064,2	31985,4
інших джерел фінансування	7752,5	9312,8	10030,9	8036,7	6690,2	6674,7

¹Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м.Севастополя, за 2014-2015 роки також без частини зони проведення антитерористичної операції

*Розроблено автором на основі [9]

Простежується тенденція до зменшення обсягу коштів, освоєних за рахунок залучених і запозичених коштів, який становить 21739,3 млн. грн у 2014 р. та 20740,1 млн. грн у 2015 р. проти 22888,1 млн. грн у 2010 р. та пікового значення в 39724,7 млн. грн у 2012 р.

Вагоме місце в структурі джерел фінансування капітальних інвестицій займають кошти населення на будівництво житла і складають 10,1% – 2014р.; 11,7% – 2015р. від загального обсягу. Найменша частка припадає на кошти державного та місцевих бюджетів і кошти іноземних інвесторів.

Таким чином, формуванню сприятливого інвестиційного клімату в Україні мають передувати масштабні комплексні заходи щодо поліпшення умов діяльності інвесторів, розширення механізмів та інструментів здійснення інвестицій та реалізації інвестиційних проектів. Відповідне збільшення обсягу інвестицій в економіку України забезпечить пришвидшення соціально-економічного розвитку регіонів та пріоритетних галузей виробництва [8].

Промисловим комплексом України у 2015 р. освоєно 87656,0 млн. грн капітальних інвестицій, або майже третина від загального обсягу (табл. 5). Обсяги інвестицій у промислові підприємства збільшились на 58,2% порівняно з 2010 р., однак склав лише 89,8% від відповідного показника 2013 р. Найбільші обсяги капітальних інвестицій освоювалися у переробній промисловості – 46219,1 млн грн (52,7 %).

У рейтингу глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) за 2015 рік Україна втратила 3 позиції і спустилась з 76-го (у 2014 році) на 79 місце серед 140 країн світу. Україна знаходиться між Гватемалою та Таджикистаном. Причому показник конкурентоспроможності України також знизився: на 0,11 з 4,14 до 4,03 [10].

Таблиця 5 – Капітальні інвестиції за видами промислової діяльності за 2010-2015 роки, млн. грн

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Промисловість	55384,4	78725,8	91598,4	97574,1	86242,0	87656,0
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	15261,1	22097,7	22293,5	21624,8	20010,6	18466,3
Переробна промисловість	30151,9	42161,3	42276,8	44717,9	42474,4	46219,1
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	9279,9	13475,1	25381,8	29309,5	22895,0	21347,2
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	691,5	991,7	1646,3	1921,9	862,0	1623,4

¹ Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014-2015 роки також без частини зони проведення антитерористичної операції

* Розроблено автором на основі [9]

Ключовим орієнтиром у впровадженні структурних змін задля поліпшення конкурентоспроможності національної економіки має стати зміна структури зовнішньої торгівлі з акцентом на підвищення питомої ваги продукції наукомістких галузей в експорті. Досягнення певних зрушень у заданому векторі можливо лише за умови реформування механізмів інноваційно-інвестиційної діяльності в руслі державно-приватного партнерства.

Відповідно до всесвітнього інноваційного рейтингу Global Innovation Index 2015 за основним показником посіла 64 позицію отримавши 36,45 із 100 балів, субіндекс «інноваційного входу» Innovation Input Sub-Index складає 39,06, що відповідає 84 місцю в рейтингу за цим показником, субіндекс «інноваційного виходу» Innovation Output Sub-Index складає 33,85 – 47 місце [11].

Спираючись на дані доповіді Global Innovation Index 2015 відмічаємо, що субіндекс, який характеризує вхід інноваційної системи України перевищує показник загального індексу. Національна інноваційна система характеризується наявністю достатнього рівня інноваційного потенціалу, однак поряд із цим існують проблеми із механізмом реалізації інноваційних спроможностей.

Зважаючи на показники легкості ведення бізнесу наведені у рейтингу Doing Business 2016 можна сформулювати напрямки, в системі покращення інвестиційної привабливості, що потребують підвищення уваги з боку держави, так в першу чергу удосконалення потребують: система законодавчого регулювання процесів ведення підприємництва, механізми формування державно-приватного партнерства, інституційне забезпечення інвестиційної діяльності. Також окремих організаційних, економічних та соціальних зрушень потребує аспект спрямування інвестиційних потоків на активізацію інноваційних процесів в основоположних наукомістких галузях для формування конкурентоспроможного національного продукту у відповідності до сучасних глобалізаційних вимог.

У зв'язку з цим відмітимо, що організаційно-економічний механізм управління інвестиційно-інноваційною діяльністю, містить стратегічний і оперативний блоки, та вбудовується в систему управління інвестиційно-інноваційним розвитком, що дозволяє забезпечити практичну реалізацію концепцій і програм інвестиційно-інноваційного розвитку. Механізми прямої участі держави, що реалізуються, у створенні сприятливого інвестиційно-інноваційного клімату і стимулюванні науково-технічної активності підприємств, які полягають у фінансуванні державних науково-технічних програм різного рівня за допомогою розподілу ресурсів через спеціально створені фонди.

Висновки. Дослідження поточного стану інноваційно-інвестиційних процесів в Україні свідчить про неспроможність державних органів сформувати ефективний механізм регулювання та стимулювання даних процесів. На основі проведеної оцінки слід відмітити наявність тенденції до постійного зростання питомої ваги власних коштів підприємств в системі фінансування інноваційної діяльності. Подолання кризових явищ в економіці України та перехід її на шлях сталого розвитку потребує вирішення цілої низки проблем. Першочерговими напрямками в удосконаленні механізму державного регулювання інноваційно-інвестиційних процесів є: формування узгодженості між владою, бізнесом та наукою; активізація участі в процесах фінансового забезпечення інноваційної діяльності та формування інвестиційно привабливого середовища в ключових наукомістких галузях. Окремої уваги потребує стимулювання переорієнтації промисловості від простого оновлення основних фондів на інтенсифікацію пріоритетних секторів.

Особливістю державного регулювання інвестиційно-інноваційної діяльності в тому, що базисом для створення системи інвестиційно-інноваційного розвитку повинні являтися фундаментальні дослідження як пріоритет соціально-економічної політики держави, а державна інвестиційно-інноваційна політика повинна будуватися на принципі гармонізації інтересів державного і приватного

секторів економіки і реалізовуватися незалежно від галузевої приналежності і форми власності підприємств. Державне регулювання базується на виборі пріоритетів, стратегічних напрямів соціально-економічного, науково-технічного і інноваційного розвитку. Одним із завдань державного регулювання інвестиційно-інноваційної діяльності є проведення комплексу заходів при організаційно-правовій, фінансово-ресурсній підтримці інноваційної активності суб'єктів господарювання. Для цілеспрямованого створення умов в інноваційній сфері держава формує цілі і принципи своєї політики і пріоритети в цій області.

Література

1. Охота В.І. Конкурентоспроможність України на світовій економічній арені / Віталій Іванович Охота // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 19. – № 1. – С. 84-90.
2. Дука А.П. Концептуалізація інвестиційного механізму в умовах інноваційного розвитку/ А.П. Дука// Економіка та держава, 2013. – № 11. – С. 6-10.
3. Статистичний збірник за 2013 рік Наукова та інноваційна діяльність в Україні [Електронний ресурс] / Держ. служба статистики України. – Київ, 2014. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Статистичний збірник за 2014 рік Наукова та інноваційна діяльність в Україні [Електронний ресурс] / Держ. служба статистики України. – Київ, 2015. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Статистичний збірник за 2015 рік Наукова та інноваційна діяльність в Україні [Електронний ресурс] / Держ. служба статистики України. – Київ, 2016. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Лесько О.Й. Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку промислових підприємств за сучасних умов/ О.Й. Лесько, І.В. Причепя// Вісник Вінницького політехнічного інституту, 2016. – №1. – С. 44-48.
7. Інноваційна Україна 2020 : національна доповідь / за заг. ред.В.М. Гейця та ін.; НАН України. – К., 2015. – 336 с.
8. Щепіна Т. Г. Проблеми формування сприятливого інвестиційного клімату в Україні/ Т.Г. Щепіна// Проблеми підвищення ефективності інфраструктури, 2014. – № 38. – С. 109-114.
9. Державна служба статистики України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
10. Національна рада реформ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reforms.in.ua>.
11. Офіційний сайт The Global Innovation Index [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.globalinnovationindex.org>.
12. Офіційний сайт Doing Business [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.doingbusiness.org>.

References

1. Oхota V.I. (2015) Competitiveness of Ukraine in the world economic scene. *Ekonomichnyj analiz (Economic analysis)*, 1, 84-90 (in Ukr.).
2. Duka A.P. (2013) Conceptualization of investment mechanism in the innovative development. *Ekonomika ta derzhava (Economy and State)*, 11, 6-10 (in Ukr.).
3. State Statistics Service of Ukraine. Statistical collection 2013 (2014) Scientific and Innovation activity in Ukraine (Official site) Available at : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. State Statistics Service of Ukraine. Statistical collection 2014 (2015) Scientific and Innovation activity in Ukraine (Official site) Available at : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. State Statistics Service of Ukraine. Statistical collection 2015 (2016) Scientific and Innovation activity in Ukraine (Official site) Available at : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Les`ko O.J. (2016) The issues of innovative and investment development of industrial enterprises under contemporary conditions *Visnyk Vinnyczkogo politexnichnogo instytutu (Visnyk of Vinnytsia Politechnical Institute)*, 1, 44-48 (in Ukr.).
7. Innovative Ukraine 2020: national report (2015) The National Academy of Sciences of Ukraine, 336 (in Ukr.).
8. Shhepina T.G. (2014) Problems of forming of favourable investment climate in Ukraine. *Problemy pidvyshhennya efektyvnosti infrastruktury (Problems of Improving the Efficiency of Infrastructure)*, 38, 109-114.
9. State Statistics Service of Ukraine. Available at : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
10. National Reforms Council. Available at : <http://www.reforms.in.ua>.
11. The Global Innovation Index. Available at : <https://www.globalinnovationindex.org>.
12. Doing Business. Available at : <http://www.doingbusiness.org>.

Стаття надійшла до редакції 12.11.2016.

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ КОРПОРАТИВНОГО ІНВЕСТИЦІЙНОГО ФОНДУ ТА ПУБЛІЧНОГО АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА: ПОРІВНЯННЯ І АНАЛІЗ

Васильєв О.В., доктор економічних наук, професор
Харківський національний економічний університет імені С. Кузнеця

У статті наведена порівняльна характеристика діяльності корпоративних інвестиційних фондів (КІФ) та публічних акціонерних товариств (ПАТ) як корпоративних підприємств. Розглянуті особливості їх створення та управління, емісії цінних паперів, процедури лістингу, категорії акцій, що випускаються, терміни розміщення та обігу цінних паперів, виплата дивідендів. Особлива увага відводиться питанням припинення діяльності таких корпоративних формувань, процедурі послідовності виплат при їх ліквідації.

Ключові слова: корпоративний інвестиційний фонд, публічне акціонерне товариство, емісія, дивіденди, лістинг, акція.

Постановка проблеми. Формування сучасних корпоративних відносин передбачає особливості створення, функціонування і ліквідації (реорганізації) різних видів корпоративних підприємств, найцікавішими з яких, з точки зору нюансів організації, оцінки та обігу корпоративних прав, є акціонерні товариства (АТ) та інститути спільного інвестування (ІСІ) (корпоративні та пайові інвестиційні фонди). Діяльність таких підприємств в Україні регламентується значним обсягом нормативних та законодавчих документів, які розглядають всі аспекти їх створення, функціонування та припинення. До основних таких документів можна віднести закони України «Про акціонерні товариства» [1], «Про інститути спільного інвестування» [2], «Про цінні папери та фондовий ринок» [3], «Про депозитарну систему України» та ін.

Корпоративний інвестиційний фонд (КІФ) – створюється і функціонує як публічне акціонерне товариство (ПАТ). Його професійна діяльність, пов'язана із забезпеченням прибутковості своїх інвесторів (акціонерів), нерозривно пов'язана з особливостями формування акціонерних товариств, як специфічною економіко-правовою формою організації підприємств. Як особлива інвестиційна організація КІФ має можливості широкого залучення коштів інвесторів та, на відміну від звичайного ПАТ, впроваджувати свої правила щодо обігу цінних паперів, нарахуванню та сплати дивідендів, процесу припинення діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливостями функціонування акціонерних товариств та інших корпоративних підприємств, інвестиційних фондів, інституційних інвесторів, специфічних фінансових установ в межах їх економіко-правової форми організації займалися багато вітчизняних і зарубіжних фахівців. У роботах Внукової Н.М., Гриніва Л. С., Гринько Т. В., Квач Я. П., Коваленко О. В., Лопатинського Ю. М., Мальської М. П., Момот Т. В., Строкович Р. В., Шапошникова К. С., Шедякова Ст. Е., Яременко О. Л., Ястремської О. М. та ін. розглянуто багато аспектів діяльності господарських товариств (у першу чергу акціонерних), наведено параметри корпоративного впливу на характер управління інвестиційними організаціями, суттєво розширено можливості застосування колективних форм власності. У той же час, практично не проводилося порівняння відмінних рис інвестиційних (в першу чергу корпоративних) фондів публічних АТ з регламентованими законодавством нормами діяльності АТ.

Мета статті, завдання та методологія дослідження. Законодавча база роботи КІФ має суттєві відмінності, які регламентують діяльність інвестиційних фондів як спеціальних фінансових інститутів. Такі відмінності проглядаються і в особливостях управління фондом, випуском і обігом його цінних паперів, ставленням до розподілу доходу, формуванням спеціальних резервів, реорганізацією та ліквідацією фонду та ін. Виявленню і аналізу впливу таких відмінностей на діяльність корпоративних підприємств і присвячена ця стаття.

Виклад основних результатів. Розвиток корпоративних відносин в Україні передбачає певне ускладнення існуючих процедур створення і функціонування корпоративних підприємств, адаптації їх діяльності до реального економічного життя, приведення у відповідність з позитивним європейським досвідом. Таке керування дозволяє формувати нові підходи до процедур створення і ліквідації корпоративних підприємств, відносинам між суб'єктами, емісійні особливості фондових інструментів, розподілом прибутку і активами підприємств.

В той же час, у відповідність із законом «Про ІСІ» [2], КІФ це «юридична особа, яка утворюється у формі акціонерного товариства і провадить виключно діяльність із спільного інвестування».

Закон про ІСІ прямо передбачається особливості функціонування КІФ як специфічного суб'єкта господарювання, діяльність якого здійснюється в «інтересах учасників (учасника) інституту спільного інвестування та за рахунок інституту спільного інвестування шляхом вкладення коштів спільного інвестування в активи інституту спільного інвестування».

Основні відмінності між КІФ та ПАТ представлені в таблиці 1.

Таблиця 1 – Порівняльна характеристика основних параметрів діяльності корпоративного інвестиційного фонду (КІФ) та публічного акціонерного товариства (ПАТ)

№	Характеристика	КІФ	ПАТ
1.	Особливості створення	Створюється виключно шляхом установи	Створюється шляхом установи, злиття, поділу, виділення, приєднання, перетворення
2.	Частка держави або органів місцевого самоврядування в статутному капіталі	Не більше 25%	Обмеження можливі за видами діяльності
3.	Органи управління	Загальні збори; Наглядова рада	Загальні збори; Наглядова рада; Правління; Ревізійна комісія
4.	Емісія цінних паперів	Тільки акції	Цінні папери у відповідність із законодавством України
5.	Категорія акцій, що випускаються	Прості	Прості і привілейовані
6.	Строк розміщення акцій	У відкритому та інтервальному КІФ не обмежені. У закритому КІФ – на певний термін	Розміщуються протягом року
7.	Термін обігу акцій	У закритому КІФ – на певний термін	Безстрокове
8.	Дивіденди	Тільки в закритому КІФ. У відкритому та інтервальному КІФ не нараховуються і не виплачуються	Нараховуються і виплачуються у відповідність із законодавством України та документами ПАТ
9.	Лістинг	Акції КІФ не підлягають обов'язковому лістингу	Акції ПАТ підлягають обов'язковому лістингу
10.	Створення резервного фонду	Заборонено	Резервний фонд створюється в розмірі не менш 15% статутного капіталу. Відрахування не менше 5% чистого прибутку на рік
11.	Припинення діяльності	Виключно шляхом ліквідації	Припиняє діяльність шляхом ліквідації, злиття, поділу, виділення, приєднання, перетворення
12.	Розподіл активів при ліквідації	За законом «Про ІСІ»	За законами України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», «Про АТ»

Розглянемо більш детально основні відмінні риси цих корпоративних підприємств.

1. Особливості утворення. У відповідність із законом про ІСІ [2], корпоративний фонд може бути створений виключно шляхом заснування. Злиття, поділ, виділення, приєднання або перетворення корпоративного фонду забороняється. Як забороняється і його виділення з іншої юридичної особи і приєднання.

На відміну від КІФ, ПАТ може створюватися шляхом реорганізаційних процедур, що включають: злиття, поділ, приєднання, виділення і перетворення. Так, законом України «Про акціонерні товариства» передбачено, що Акціонерне товариство може бути створене шляхом заснування або злиття, поділу, виділення чи перетворення підприємницького (підприємницьких) товариства, державного (державних), комунального (комунальних) та інших підприємств у акціонерне товариство [1].

2. Частка держави або органів місцевого самоврядування в статутному капіталі. Участь держави, як корпоративного співвласника в установі КІФ законодавчо обмежується. Так, «корпоративний фонд не може бути заснований юридичними особами, у статутному капіталі яких частка державної або комунальної власності перевищує 25 відсотків» [2].

У відношенні ПАТ – відсутня пряма заборона на безпосередню або опосередковану участь держави в корпоративних правах АТ, за винятком особливостей за видами діяльності.

3. Органи управління. Що стосується органів управління корпоративними підприємствами, то тут, мабуть і знаходиться одне з принципових відмінностей. При формуванні КІФ не передбачається у його структурі таких органів управління АТ як Правління та Ревізійна комісія. Точніше ці органи керування делеговані окремим структурам, які виконують найважливіші інфраструктурні функції для КІФ – компанії з управління активами та зберігачу. Саме КУА, як організація, що професійно виконує управління коштами інститутів спільного інвестування, де-факто виконує функції Правління фонду, і несе всю відповідальність за адекватність прийнятих рішень.

Прототипи функцій Ревізійної комісії делеговані зберігачу, який отримав відповідну ліцензію на депозитарну діяльність. Як правило, зберігачем активів інституту спільного інвестування є банк, що має ліцензію на здійснення депозитарної діяльності зберігача цінних паперів.

Такі організації діють у відповідності з договором між корпоративним інвестиційним фондом та компанією з управління активами (КУА та Зберігачем), що укладається не менш ніж на 3 роки.

Формування органів управління ПАТ здійснюється у відповідності із законом «Про АТ». Система цих органів передбачає (у загальному вигляді) чотири основні структури: Загальні збори акціонерів, Наглядову раду, Правління та Ревізійну комісію.

4. Емісія цінних паперів. У КІФ випуск любых цінних паперів, крім акцій, заборонений. ПАТ випускає цінні папери у відповідність із законом України «Про цінні папери та фондовий ринок» [3]. Так, ПАТ крім акцій, як пайових цінних паперів, може випускати і корпоративні облигації, векселі, інші види боргових ЦП. Як суб'єкту підприємницької діяльності ПАТ дозволяється випускати певні види іпотечних і похідних ЦП.

В цілому, обмеження щодо випуску окремих фінансових інструментів для ПАТ передбачені в залежності від конкретного виду його діяльності. Звичайно, фінансові установи, створювані як ПАТ (банки, страхові компанії, інвестиційні організації), апріорі мають більше можливостей емітувати різні ЦП, ніж, наприклад, виробничі фірми. Однак, навіть ПАТ з виробничим ухилом в діяльності, має більш широкі можливості до випуску різних ЦП, ніж КІФ.

5. Категорія акцій, що випускаються. Емісійна діяльність КІФ обмежена простими іменними акціями в бездокументарній формі. Згідно закону «Про ІСІ» [2] «акція корпоративного інвестиційного фонду – цінний папір, емітентом якого є корпоративний інвестиційний фонд який посвідчує майнові права його власника (учасника корпоративного фонду), включаючи право на отримання дивідендів (для закритого корпоративного фонду), частини майна корпоративного фонду у разі його ліквідації, право на управління корпоративним фондом, а також немайнові права, передбачені цим Законом».

У відповідність з законом України «Про цінні папери та фондовий ринок» [3] «акція – іменний цінний папір, який посвідчує майнові права його власника (акціонера), що стосуються акціонерного товариства, включаючи право на отримання частини прибутку акціонерного товариства у вигляді дивідендів та право на отримання частини майна акціонерного товариства у разі його ліквідації, право на управління акціонерним товариством, а також немайнові права, передбачені Цивільним кодексом України та законом, що регулює питання створення, діяльності та припинення акціонерних товариств».

До речі, нематеріальні права акціонера передбачають право на отримання інформації про діяльність АТ та право на першочергове придбання акцій нової емісії, пропорційне належному пакету акцій.

6. Строк розміщення акцій. Строк розміщення акцій КІФ, залежить від строку його діяльності. Так, ІСІ може бути строковим або безстроковим. Строковий КІФ створюється на певний строк, встановлений у його регламенті. Після закінчення відповідного строку такий ІСІ припиняється (якщо не прийнято рішення про подовження строку його діяльності). Термін, на який може бути продовжена діяльність строкового КІФ, не може перевищувати строку, що передбачений в його регламенті на день

реєстрації. При цьому кількість рішень про продовження строку діяльності строкового КІФ не обмежується.

Безстроковий інститут спільного інвестування створюється на невизначений строк та строк розміщення його цінних паперів не обмежується.

Для ПАТ існують інші правила – строк розміщення акцій ПАТ не повинен перевищувати одного року з моменту реєстрації емісії.

7. Термін обігу акцій. Обіг акцій КІФ залежить від типу інвестиційного фонду. Так, ІСІ залежно від порядку провадження діяльності може бути відкритого, інтервального і закритого типу.

«ІСІ належить до відкритого типу, якщо інститут (компанія з управління його активами) бере на себе зобов'язання здійснювати у будь-який час на вимогу учасників цього інституту викуп цінних паперів, емітованих таким інститутом (компанією з управління його активами).

Інститут спільного інвестування належить до інтервального типу, якщо інститут (компанія з управління його активами) бере на себе зобов'язання здійснювати на вимогу учасників цього інституту викуп цінних паперів, емітованих таким інститутом (компанією з управління його активами) протягом обумовленого у проспекті емісії строку (інтервалу).

Інститут спільного інвестування належить до закритого типу, якщо інститут (компанія з управління його активами) не бере на себе зобов'язань щодо викупу цінних паперів, емітованих таким інститутом (компанією з управління його активами) до моменту його припинення» [2].

Цінні папери КІФ закритого типу підлягають вільному обігу на ринку цінних паперів. ЦП КІФ інтервального типу в період між інтервалами підлягають вільному обігу на ринку цінних паперів, а протягом інтервалу підлягають вільному обігу виключно на фондових біржах. ЦП КІФ відкритого типу підлягають вільному обігу виключно на фондових біржах.

Акції ПАТ можуть купуватися та продаватися на фондовій біржі без обмежень (за винятком особливих правил допуску для конкретної біржі).

8. Дивіденди. Дивіденди за акціями КІФ, згідно законодавства, можуть нараховуватися та сплачуватися тільки на цінні папери закритого інвестиційного фонду. Дивіденди за цінними паперами інституту спільного інвестування відкритого та інтервального типу не нараховуються і не сплачуються.

Виплата дивідендів за простими та привілейованими акціями ПАТ здійснюється з чистого прибутку звітного року та/або нерозподіленого прибутку на підставі рішення загальних зборів АТ у строк, що не перевищує шість місяців з дня прийняття загальними зборами рішення про виплату дивідендів.

9. Лістинг. Процедура лістингу передбачає допуск ЦП до торгів на фондовій біржі і здійснення попереднього і наступного контролю за відповідністю цінних паперів умовам та вимогам, встановленим у правилах біржі.

Цінні папери КІФ, згідно нормативним документам, не підлягають обов'язковій процедурі лістингу. Публічне акціонерне товариство зобов'язане пройти процедуру лістингу, тобто включення акцій до біржового списку хоча б однієї фондової біржі.

10. Створення резервного фонду. В загальній практиці діяльності корпоративного підприємства, кошти резервного фонду використовуються на покриття непередбачених витрат, покриття балансового збитку за звітний рік, виплати дивідендів за привілейованими акціями та ін.

Корпоративний фонд взагалі не має права створювати будь-які спеціальні або резервні фонди.

Для ПАТ – резервний капітал формується у розмірі не менше ніж 15 відсотків статутного капіталу товариства шляхом щорічних відрахувань від чистого прибутку (або за рахунок нерозподіленого прибутку). До досягнення встановленого статутом розміру резервного капіталу розмір щорічних відрахувань не може бути менше 5 відсотків суми чистого прибутку товариства за рік.

11. Припинення діяльності. Корпоративний фонд припиняється виключно шляхом ліквідації. Реорганізаційні процедури (тобто злиття, поділ, виділення, приєднання, перетворення) для ІСІ взагалі не передбачені.

Акціонерне товариство може припинитися в результаті передавання всього свого майна, прав та обов'язків іншим підприємницьким товариствам – правонаступникам (шляхом злиття, приєднання, поділу, перетворення) або в результаті ліквідації.

12. Розподіл активів при ліквідації. Згідно діючого законодавства, після реалізації активів КІФ кошти, отримані від реалізації, розподіляються у такій черговості:

- у першу чергу здійснюються виплати учасникам КІФ, що подали заявки на викуп його акцій до моменту прийняття рішення про ліквідацію;
- у другу чергу вносяться обов'язкові платежі до Державного бюджету України;
- у третю чергу задовольняються вимоги кредиторів;

- у четверту чергу кошти розподіляються між учасниками КІФ пропорційно кількості акцій, що їм належать.

Розподіл активів здійснюється після повного задоволення вимог попередньої черги.

В ПАТ, у разі ліквідації платоспроможного акціонерного товариства вимоги його кредиторів та акціонерів задовольняються у такій черговості:

- у першу чергу задовольняються вимоги щодо відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом, іншими ушкодженнями здоров'я або смертю, та вимоги кредиторів, забезпечені заставою;
- у другу чергу – вимоги працівників, пов'язані з трудовими відносинами, вимоги автора про плату за використання результату його інтелектуальної, творчої діяльності;
- у третю чергу – вимоги щодо податків, зборів (обов'язкових платежів);
- у четверту чергу – всі інші вимоги кредиторів;
- у п'яту чергу – виплати нарахованих, але не виплачених дивідендів за привілейованими акціями;
- у шосту чергу – виплати за привілейованими акціями, які підлягають викупу відповідно до закону «Про АТ»;
- у сьому чергу – виплати ліквідаційної вартості привілейованих акцій;
- у восьму чергу – виплати за простими акціями, які підлягають викупу відповідно до до закону «Про АТ»;
- у дев'яту чергу – розподіл майна між акціонерами – власниками простих акцій товариства пропорційно до кількості належних їм акцій.

Тобто існують суттєві відмінності щодо порядку та послідовності ліквідації КІФ та ПАО.

Висновки. Порівняльна характеристика діяльності КІФ та ПАТ показує значні розбіжності в питаннях створення корпоративних підприємств, органах управління і контролю, випуском і обігом цінних паперів, припиненням їх діяльності. Особливості їх функціонування дозволяють глибше вивчити нюанси організаційної, правової та фінансової роботи з такими підприємствами, виявити спільні риси, сформулювати уявлення про їх специфічні властивості.

Таким чином, аналіз особливостей діяльності КІФ та ПАТ дозволяє глибше вивчити можливості корпоративних підприємств у формуванні економічного простору.

Література

1. Закон України Про акціонерні товариства (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2008, № 50-51, ст. 384).
2. Закон України Про інститути спільного інвестування (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 29, ст. 337).
3. Закон України Про цінні папери та фондовий ринок (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, № 31, ст. 268).
4. Цивільний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 40-44, ст. 356).
5. Васильев А. В. Рынок ценных бумаг. Акционерные общества. Антикризисное управление: монография / А. В. Васильев, Ю. С. Потемкин. – Х. : Фолио, 2001. – 317 с.
6. Стратегічні напрями розвитку вітчизняної моделі корпоративного управління / Корпоративне управління: процеси, стратегії, технології: колективна монографія / За заг. ред. К.С.Шапошникова та ін. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2015. – 536 с.

References

1. The law of Ukraine On joint-stock companies (Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (CDF), 2008, № 50-51, article 384).
2. The law of Ukraine On joint investment institutions (Bulletin of the Verkhovna Rada (VVR), 2013, № 29, article 337).
3. The law of Ukraine on securities and stock market (Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (CDF), 2006, № 31, art. 268).
4. The civil code of Ukraine (Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine (VVR), 2003, №№ 40-44, article 356).
5. Vasilev A.V. the securities Market. Joint-stock companies. Crisis management : monograph / A.V. Vasilyev, Y.S. Potemkin. Folio, 2001. – 317 p.
6. Strategic directions of development of national corporate governance model / Corporate governance: processes, strategies, technologies: collective monograph / For zag. edited by K. S. Shaposhnikov, etc. – Kherson: Publishing house "Helvetica", 2015. – 536 p.

Стаття надійшла до редакції 30.10.2016.

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ ЕКОЛОГІЧНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ

Гнатенко М.К., старший викладач

Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

У статті розглянуто деякі аспекти оцінки ефективності інноваційно-інвестиційних проектів екологічної спрямованості. Визначено, що оцінка ефективності впровадження нововведень являє собою один з найбільш відповідальних етапів у процесі прийняття рішень інноваційно-інвестиційного характеру. Доведено, що суто економічні аспекти встановлення ефективності проектів мають доповнюватися оцінюванням соціальних, екологічних, політичних та інших параметрів. Запропоновано для оцінки синергетичного еколого-економічного ефекту використання модифікованого підходу, заснованого на виділенні еколого-виробничого циклу. Доведено, що використання зазначеного підходу є також доцільним для удосконалення обґрунтування вибору форм державної підтримки екологічних інновацій.

Ключові слова: інноваційно-інвестиційний проект, ефективність, синергетичний еколого-економічний ефект.

Постановка проблеми. Ефективність виступає критерієм доцільності утворення нових і реконструкції діючих підприємств, створення нових видів продукції і послуг, здійснення інвестиційних процесів, розробки і введення до дії нової техніки, реалізації заходів щодо удосконаленню організації виробництва, управління, поліпшення умов праці та ін. Таким чином, оцінка ефективності впровадження нововведень являє собою один з найбільш відповідальних етапів у процесі прийняття рішень інноваційно-інвестиційного характеру, планування реалізації проектів оновлення та модернізації виробництва та ін. Необхідність посилення уваги до вивчення передумов формування ефективності інноваційно-інвестиційної діяльності (ІІД) додатково пов'язана із необхідністю забезпечення оптимальності розподілу обмежених економічних ресурсів суб'єктів господарювання, достовірного передбачення термінів повернення вкладеного капіталу, темпів і пропорцій розвитку підприємств.

В переважній більшості випадків ефективність реалізації інноваційно-інвестиційних проектів (ІІП) розглядається дослідниками з переважно економічної точки зору як зіставлення досягнутих при цьому результатів (ефекту) і витрат, пов'язаних із впровадженням певного роду нововведень. Одержаний в результаті виконання інноваційно-інвестиційного проекту економічний ефект звичайно може бути утворений на основі сполучення таких основних складових: збільшення обсягів операційної діяльності при виробництві та збуті нової продукції; приріст чистої продукції за рахунок підвищення продуктивності праці; економія (перевитрата) сировини і матеріалів (з урахуванням виконання виробничої програми); економія від зниження собівартості продукції, що вже виробляється, при використанні нової техніки; економія (вивільнення) робочої сили; скорочення обсягів запасів і підвищення оборотності обігових коштів та ін.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різні аспекти визначення ефективності інноваційно-інвестиційних проектів викладені у роботах таких дослідників як Гойко А. [2], Гриньова В. [3], Ілляшенко С. [4], Ільєнкова С. [5], Кизим М. [6], Краснокутська Н. [7], Кузьмін О. [8], Матвійчук А. [9], Пономаренко В. [10] та ін.

У той же час окремі питання, пов'язані із здійсненням комплексної оцінки ефективності інноваційно-інвестиційних проектів екологічної спрямованості потребують додаткового обґрунтування та оцінки.

Метою роботи є обґрунтування методичного підходу до визначення комплексної оцінки ефективності інноваційно-інвестиційних проектів екологічної спрямованості. Для досягнення поставленої мети в статті використовувалися наступні методи наукового дослідження: теоретичне узагальнення, метод експертних оцінок.

Основні результати дослідження. Одержаний в результаті виконання інноваційно-інвестиційного проекту економічний ефект звичайно може бути утворений на основі сполучення таких основних складових: збільшення обсягів операційної діяльності при виробництві та збуті нової продукції; приріст чистої продукції за рахунок підвищення продуктивності праці; економія (перевитрата) сировини і матеріалів (з урахуванням виконання виробничої програми); економія

від зниження собівартості продукції, що вже виробляється, при використанні нової техніки; економія (вивільнення) робочої сили; скорочення обсягів запасів і підвищення оборотності обігових коштів.

Крім того, більшість науковців відзначають, що суто економічні аспекти встановлення ефективності ІІІ обов'язково мають доповнюватися оцінюванням соціальних, екологічних, політичних та інших параметрів реалізації такого роду проектів. Так, наприклад, за думкою А. Гойко [2], визначення ефективності ІІІ має здійснюватися на базі узагальнення показників комерційного, бюджетного, фінансово-економічного характеру через зіставлення витрат і доходів, дисконтованих за впливом фактору часу. Н. Краснокутська [7] при розгляді цієї проблеми наполягає на необхідності урахування соціальних і екологічних результатів, що звичайно розглядаються як допоміжні показники оцінки та тільки у поодиноких випадках враховуються на підприємствах для обґрунтування лише окремих специфічних рішень інноваційно-інвестиційного характеру. Таким чином, слід відзначити, що більшість існуючих методичних підходів до побудови системи показників оцінки ефективності ІІІ носять відносно замкнений і статичний характер, оскільки характеризують прогнозовані (виходять з уявлення про передбачуваність майбутніх умов господарювання) параметри виробничо-збутової діяльності та усталеності конкурентних позицій підприємства на ринку, тобто визначаються спрямуванням на досягнення цілей та забезпечення інтересів внутрішнього походження (насамперед, пов'язаних із вимогами максимізації прибутку).

Проте досягнення цілей, які переслідує окреме підприємство або його учасники, відносно мало може сприяти вирішенню таких глобальних проблем як охорона довкілля, підвищення якості трудового життя та забезпечення повної зайнятості, створення умов для творчої самореалізації особистості та ін. Ігнорування наявності такого роду проблем при плануванні інноваційно-інвестиційної діяльності об'єктивно може призводити до виникнення і посилення суттєвих протиріч між прагненнями підприємства та інтересами суспільства у цілому. З іншого боку, загострення таких протиріч може суттєво перешкодити досягненню інноваційно-інвестиційних цілей підприємницького характеру (через застосування заходів державного регулювання, погіршення мотивації працівників – мешканців певної території, обмеження доступу підприємства до користування об'єктами регіональної інфраструктури та ін.).

Проте слід зазначити, що методики оцінки економічної ефективності ІІІ в досить незначній мірі враховують вплив можливих екологічних наслідків реалізації певних інноваційних рішень. Звичайно оцінка потенційної дії цих чинників базується на грошовій оцінці негативних наслідків порушення природного середовища, збільшення споживання природних ресурсів, зростання небезпечних викидів і відходів, або відповідного (зворотного) позитивного екологічного ефекту.

З цієї точки зору доцільність впровадження інноваційних рішень екологічного характеру визначається наступною нерівністю:

$$(AE + W - BE) > 0, \quad (1)$$

де А – сукупні витрати, пов'язані із втіленням та продуктивною експлуатацією нового технологічного процесу (або його елементу) для досягнення корисного ефекту Е;

В – витрати, які необхідні для забезпечення відповідного до обсягу продуктивного корисного ефекту Е при використанні вже існуючих технологічних рішень;

W – обсяги нанесення шкоди (покращення стану) навколишнього середовища при впровадженні нового технологічного рішення інноваційного характеру (у грошовому вимірі, за ступенем відповідності існуючим нормам і нормативам природокористування).

Таким чином, основною проблемою вибору оптимальних (з точки зору ефективності) форм державної підтримки інноваційно-інвестиційних проектів екологічного спрямування є необхідність консолідованої оцінки синергетичного еколого-економічного ефекту, що виникає на усіх ланках циклу „постачання – виробництво – споживання”, пов'язаного з виготовленням певних видів продукції (товарів, послуг) для задоволення конкретних суспільних та індивідуальних потреб на основі використання певних природних ресурсів. Встановлення розміру синергетичного еколого-економічного ефекту, який визначається для ланцюжку „постачання – виробництво – споживання”, здійснюється за формулою:

$$CEE = E_{Ip} + E_{IB} + E_{IC} \quad (2)$$

де CEE – синергетичний еколого-економічний ефект від впровадження екологічних інноваційних заходів (I), спрямованих на скорочення негативного впливу на навколишнє природне середовище, консолідований за усіма етапами еколого-економічного циклу „постачання – виробництво – споживання”;

Е Іп – економічний ефект від впровадження екологічних інноваційних заходів (І), спрямованих на скорочення негативного впливу на навколишнє природне середовище на етапі „постачання” еколого-економічного циклу (у видобувників природних ресурсів, які є базою для виготовлення готової продукції);

Е ІВ – економічний ефект від впровадження екологічних інноваційних заходів (І), спрямованих на скорочення негативного впливу на навколишнє природне середовище на етапі „виробництво” еколого-економічного циклу (у переробників природних ресурсів, які є базою для виготовлення готової продукції цими виробниками);

Е ІС – економічний ефект від впровадження екологічних інноваційних заходів (І), спрямованих на скорочення негативного впливу на навколишнє природне середовище на етапі „споживання” еколого-економічного циклу (у споживачів готової продукції, виробленої з певного виду природних ресурсів).

Виділення складу та структури ЕкВЦ, визначення місця в ньому підприємства, яке впроваджує ІП екологічної спрямованості, встановлення характеру впливу ІП на екологічну безпеку у регіоні дозволяє дати більш повне (за традиційний підхід) обґрунтування і оцінку еколого-економічної ефективності інноваційно-інвестиційної діяльності підприємства (рис. 1).

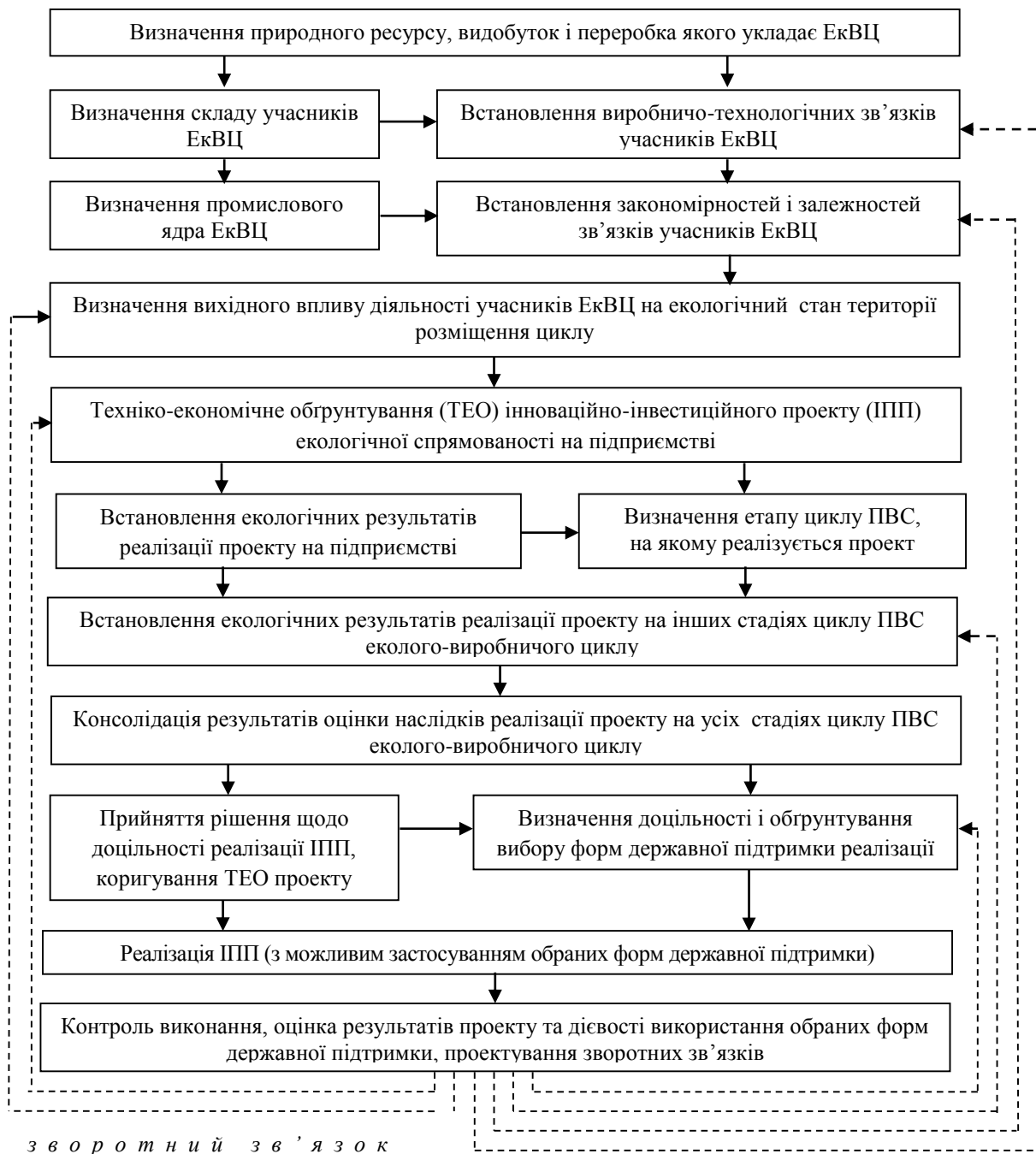

Рисунок 1 – Послідовність обґрунтування інноваційно-інвестиційного проекту екологічної спрямованості

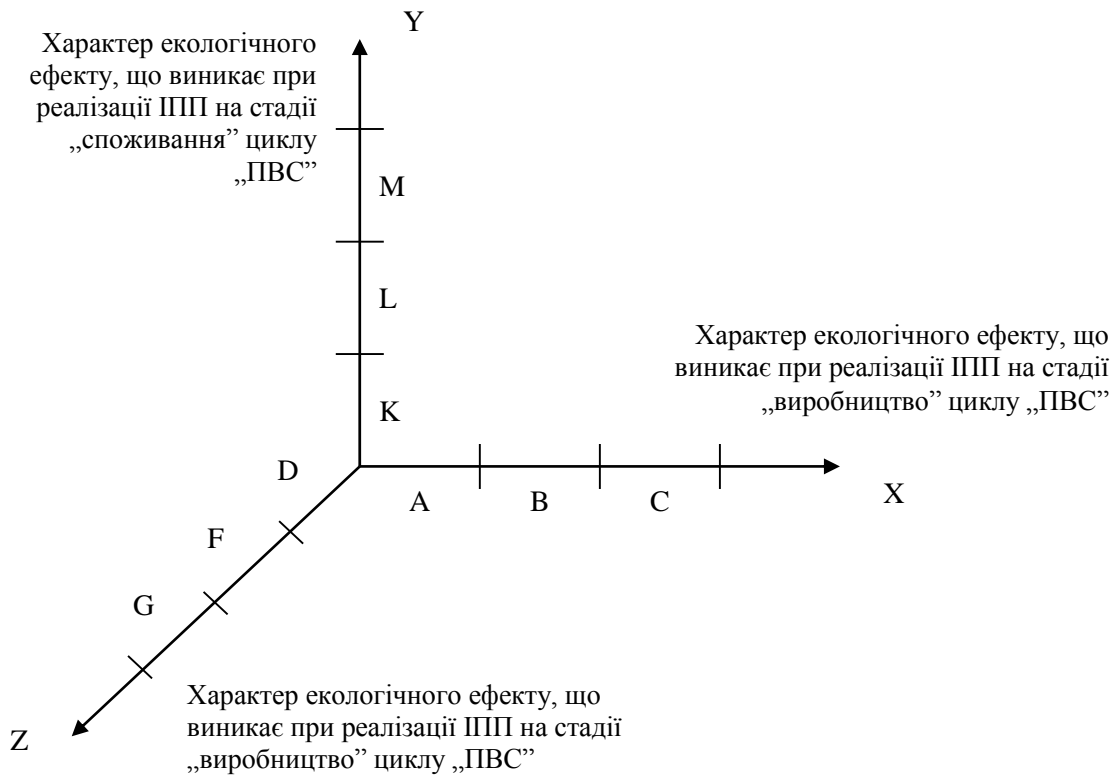

Рисунок 2 – Площина матриці якісної оцінки синергетичного еколого-економічного ефекту від реалізації інвестиційного проекту екологічної спрямованості на підприємстві

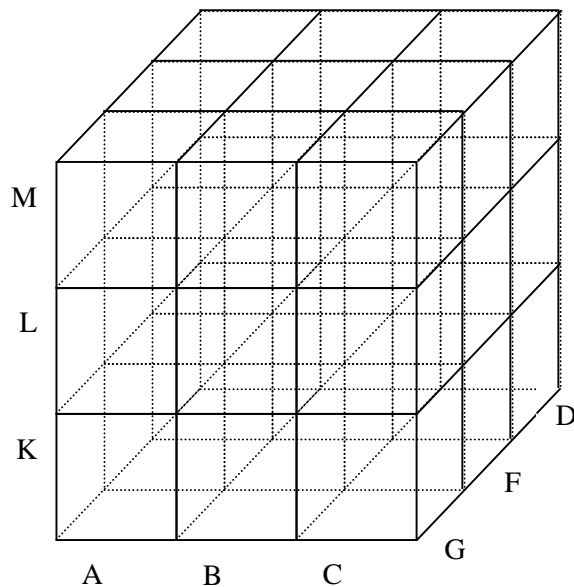
Таблиця 1 – Опис осередків площини матриці якісної оцінки синергетичного еколого-економічного ефекту від реалізації інвестиційного проекту екологічної спрямованості

Шифр осередку	Етап циклу ПВС	Характер екологічного ефекту
A	Постачання (вісь X)	Негативний
B	Постачання (вісь X)	Нейтральний
C	Постачання (вісь X)	Позитивний
D	Виробництво (вісь Y)	Негативний
F	Виробництво (вісь Y)	Нейтральний
G	Виробництво (вісь Y)	Позитивний
K	Споживання (вісь Z)	Негативний
L	Споживання (вісь Z)	Нейтральний
M	Споживання (вісь Z)	Позитивний

Використання зазначеного підходу є також доцільним для удосконалення обґрунтування вибору форм державної підтримки екологічних інновацій. Для такого обґрунтування пропонується використання методичного підходу, заснованого на проведенні якісної оцінки СЕЕ від реалізації інвестиційного проекту екологічної спрямованості на підприємстві шляхом позиціонування проекту на площині відповідної трьохмірної матриці оцінки синергетичного еколого-економічного ефекту від реалізації інвестиційного проекту екологічної спрямованості.

Площина зазначеної матриці формується якісними оцінками характеру екологічного ефекту, що виникає при реалізації проекту на різних стадіях циклу „ПВС”. Якісна оцінка дається за трьохмірною шкалою („негативний”, „нейтральний”, „позитивний”) відповідно до експертної оцінки впливу реалізації ІПП на екологічну ситуацію навколо об’єктів циклу „ПВС”. Границі (релевантність) впливу реалізації ІПП на екологічний стан об’єктів здійснюється експертним шляхом.

Зіставлення характеру впливу ІПП на екологічний стан ланцюжку „ПВС” дозволяє сформулювати відповідну матрицю якісної оцінки (рис. 3).

Шифр зони	Назва зони	Осередки зони
НБ	небезпечна	AKG, AKF, AKD, BKD, CKD, ALD, BLD, AMP
НЕ	нейтральна	ALG, BKG, AMG, BKF, CKF, ALF, BLF, AMF, CLD, BMP
ПО	позитивна	BLG, CLF, BMF
ПР	пріоритетна	CKG, CLG, BMG, CMG, CMF, CMD

Рисунок 3 – Матриця якісної оцінки синергетичного еколого-економічного ефекту від реалізації проектів екологічної спрямованості

В площині побудованої матриці пропонується визначити 4 основні зони впливу ППП на екологічний стан:

- небезпечна (НБ) – сукупність осередків матриці, які позначають погіршення стану ЕБ не менш як на двох стадіях циклу ПВС;
- нейтральна (НЕ) – сукупність осередків матриці, які позначають стабільність стану ЕБ або погіршення ЕБ на одній із стадій циклу ПВС (при нейтральності або погіршенні на одній із стадій);
- позитивна (ПО) – сукупність осередків матриці, які позначають поліпшення ЕБ на одній із стадій циклу ПВС (без погіршення);
- пріоритетна (ПР) – сукупність осередків матриці, які позначають поліпшення ЕБ не менш як на двох стадіях циклу ПВС. Визначення обсягів впливу реалізації ППП на екологічну безпеку об'єкту має здійснюватися на ретроспективній основі, тобто характер змін екологічної ситуації навколо певного об'єкту буде зіставлятися із вихідною загальною ситуацією на території.

Надалі відповідно до характеристики зони пріоритетності реалізації інноваційного проекту пропонується вибір форми державної підтримки ППП (відмови або навіть створення перешкод для здійснення підтримку) на основі розробленої таблиці рекомендацій (табл. 2).

Таблиця 2 – Таблиця рекомендацій щодо вибору форм державного регулювання реалізації ППП екологічної спрямованості

Шифр зони	Назва зони	Форми державного регулювання
НБ	небезпечна	Прямий екологічний контроль
		Квотування викидів (без можливості передачі квот)
		Ліцензування споживання ресурсів
		Ліцензування (сертифікація) техніки і технології
		Штрафи і фінансові санкції
		Регулювання цін
НО	нейтральна	Стандартизація техніки і технології
		Штрафи і фінансові санкції
		Пряме моральне стимулювання
		Екологічна сертифікація продукції (необов'язкова)
ПО	позитивна	Державне замовлення екологічно чистої продукції
ПО	позитивна	Квотування викидів (з можливістю передачі квот)
		Гарантування (пільгове страхування)
		Податкові пільги
		Субсидії

ПП	пріоритетна	Компенсаційні виплати
		Субсидії
		Податкові пільги (або санкції)
		Пільгове кредитування
		Екологічна сертифікація продукції (необов'язкова)
		Гарантування (пільгове страхування)
		Державне фінансування екологічних заходів

Остаточне рішення про регулювання процесу впровадження ІПП, а також встановлення кількісних характеристик такої підтримки пропонується здійснювати на основі точної кількісної оцінки обсягів (в натуральному і грошовому вимірі) екологічного ефекту, що може бути отриманий при реалізації ІПП.

Література

1. Про інноваційну діяльність: Закон України № 2314-VI від 03.06.2010 // Відомості Верховної Ради України. – 2002. - № 36. – Ст. 266 – 315.
2. Гойко А. Методи оцінки ефективності інвестицій та пріоритетні напрями їх реалізації: Монографія. / А.Ф. Гойко. – К. : ВІРА-Р, 1999. – 320 с.
3. Гриньова В.М. Механізми реалізації структурно-інноваційної трансформації економіки України / В.М. Гриньова, О.Є. Попов // Майбутнє України: стратегія поступу : монографія / НАН України, Ін-т економіки пром-сті України, Акад. екон. наук України. – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2008. – С. 244-289.
4. Ілляшенко С. Управління інноваційним розвитком: проблеми, концепції, методи. / С.М. Ілляшенко – Суми : ВТД “Університетська книга”; К. : Видавничий дім “Княгиня Ольга”, 2005. – 324 с.
5. Ильенкова С.Д. Инновационный менеджмент / С.Д. Ильенкова, Л.М. Гохберг, С.Ю. Ягудин. – М. : Экономика, 2003 – 186 с.
6. Кизим М. О. Промислова політика та кластеризація економіки України: монографія / М. О. Кизим.– Х. : ВД «ІНЖЕК», 2011. – 304 с.
7. Краснокутська Н. Інноваційний менеджмент / Н.В. Краснокутська. – К. : КНЕУ, 2003. – 504 с.
8. Кузьмін О. Управління ризиками в інноваційній діяльності / О.Є. Кузьмін, Н.Ю. Подольчак, Н.І. Подольчак. – Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2009. – 176 с.
9. Матвійчук А. Економічні ризики в інвестиційній діяльності: Монографія / А.В. Матвійчук. – Вінниця : Вінниц. нац. техн. ун-т.; Вид-во «УНІВЕРСУМ», 2005. – 205 с.
10. Пономаренко В. Стратегія розвитку підприємства в умовах кризи: Монографія. / В.С. Пономаренко, О.М. Тридід, М.О. Кизим – Х.: Видавничий Дім «ІНЖЕК», 2003. – 328 с.

References

1. The law of Ukraine On joint-stock companies (Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (CDF), 2002, № 36, article 266-315.
2. Gojko, A. (1999). Methods for evaluating the effectiveness of investment and priorities for their implementation. Kyiv : VIRA-R (in Ukr).
3. Grynjova, V. (2008). Mechanisms for implementing innovative structural transformation of the economy of Ukraine. *Majbutne Ukrainy (The future of Ukraine)*, 244-289 (in Ukr).
4. Ilyashenko, I. (2005). Management of innovation development: challenges, concepts and methods. Sumy : Universytetska knyga, Kyiv : Kniagynia Olga (in Ukr).
5. Penkova, S. (2003). Management of innovations. Moscow : Ekonomika (in Rus).
6. Kizim, M. (2011). Industrial policy and clustering of Economy of Ukraine. Kharkiv : INZHEK (in Ukr).
7. Krasnokutska, N. (2003). Management of innovations. Kyiv : KNEU (in Ukr).
8. Kuzmin, O. (2009). Risk management in innovation. Lviv : Lviv Polytechnic National University (in Ukr).
9. Matvijchuk, A. (2005). Economic risks in investing activities. Vinnytsia : UNIVERSUM (in Ukr).
10. Ponomarenko, V. (2003). The development strategy of the company in crisis. Kharkiv : INZHEK (in Ukr).

Стаття надійшла до редакції 11.10.2016.

РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ СТАТИСТИКИ ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**Корепанов О.С., кандидат економічних наук, доцент****Чала Т.Г., кандидат економічних наук, доцент****Лазебник Ю.О., кандидат економічних наук, доцент***Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна*

У статті особлива увага приділена визначенню основних етапів розроблення загальних стандартів у галузі статистики зайнятості, безробіття та неповної зайнятості, а також розвитку національної системи статистики трудової діяльності. Розглянуто сучасні міжнародні статистичні визначення основних понять і категорій відповідно до нових стандартів. Проілюстровано відповідність нових концептуальних рамок статистики трудової діяльності та загальних меж сфери виробництва СНР – 2008. Здійснено порівняльний аналіз основних макроекономічних показників статистики трудової діяльності в Україні та розвинених країнах світу.

Ключові слова: статистика трудової діяльності, трудові ресурси, зайнятість, безробіття, міжнародна конференція статистиків праці.

Постановка проблеми. Ринок праці практично в усіх країнах світу динамічно розвивається та щорічно глибоко змінюється, проте світова економіка не створює достатньої кількості робочих місць. Так, за оцінками МОП, світові показники безробіття досягли в 2014 році 201 млн осіб, що на 30 млн осіб більше, ніж на початок глобальної кризи 2008 р. Крім того, виявляється складним завданням надання додаткових робочих місць більш ніж 40 млн осіб, які надходять на глобальний ринок праці щороку [1].

Інформація про ринок праці, зокрема трудову діяльність, є важливим інструментом при розробці економічної й соціальної політики держави. Вона вкрай необхідна основним соціальним партнерам ринку праці, а також широко застосовується під час аналізу рівня життя населення й конкурентоспроможності видів економічної діяльності. Проблеми статистичного оцінювання трудової діяльності, зайнятості та недовикористання робочої сили активно обговорюються на Міжнародних конференціях статистиків праці (МКСП) [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перші міжнародні кроки щодо розроблення загальних стандартів у галузі статистики зайнятості, безробіття були зроблені в 1925 р. на другій МКСП. З того часу на МКСП була розглянута і затверджена низка міжнародних резолюцій і методологічних рекомендацій, що стосуються різних аспектів збору статистичних даних і оцінювання робочої сили [3-6].

У жовтні 1982 р. 13-та МКСП вперше прийняла консолідовані стандарти, що стосуються статистики економічно активного населення, зайнятості, безробіття та неповної зайнятості [5].

Національні статистичні організації та міжнародне співтовариство статистиків праці протягом 30 років керувалися цими стандартами і впроваджували їх у національну практику, використовуючи у вибіркових обстеженнях домашніх господарств та інших вибіркових обстеженнях робочої сили.

У жовтні 2013 р. 19-та МКСП прийняла нові стандарти, що стосуються статистики трудової діяльності, зайнятості і недовикористання робочої сили [6]. По суті, ці стандарти явили собою переглянуті, розширені і уточнені стандарти 1982 р. Нові стандарти були підготовлені в результаті широких консультацій, проведених протягом 2008-2013 рр. Положення прийнятої резолюції засновані на національному та міжнародному передовому досвіді.

Постановка завдання. Розвиток національної системи статистики трудової діяльності є необхідною умовою для розроблення ефективних управлінських рішень у сфері соціальної політики. Ефективне впровадження і застосування рекомендацій 19-ї МКСП в Україні є вкрай актуальним і необхідним для створення достатньої інформаційної бази для різних користувачів статистики, зокрема, державних органів управління, з урахуванням конкретних регіональних потреб і умов.

Основні результати дослідження. У Резолюції про статистику економічно активного населення, зайнятості, безробіття та неповної зайнятості, прийнятій на 13-й МКСП [5], викладені концептуальні рамки статистики економічно активного населення і визначено такі основні цілі та напрями її використання:

– вимірювання співвідношення між зайнятістю, доходом і іншими соціально-демографічними

характеристиками з метою розробки та моніторингу політики та програм зайнятості, програм для створення і підтримки стійких джерел доходів, професійного навчання та інших подібних програм;

- вимірювання трудомісткості (витрат праці) у виробництві з метою макроекономічного моніторингу, а також розвитку трудових ресурсів і планування.

З 2 по 11 жовтня 2013 р. в м. Женева пройшла 19-та МКСП, яка поряд з 13-ю МКСП стала наріжним каменем сучасної історії статистики праці.

В рамках нових стандартів вперше дається міжнародне статистичне визначення «трудової діяльності», до якої відносяться всі види продуктивної діяльності, що здійснюється особами будь-якої статі і віку з метою виробництва товарів або надання послуг для використання іншими особами або для власного використання, як оплачувані, так і неоплачувані [6].

Слід акцентувати увагу на таких аспектах:

- трудова діяльність визначається незалежно від її формального або неформального характеру або від законності діяльності;

- трудова діяльність не включає в себе діяльність, яка не пов'язана з виробництвом товарів або послуг (наприклад, жебрацтво і злочинство), з доглядом за собою (наприклад, особистий догляд і гігієна) і з діяльністю, яка не може бути здійснена другою особою від імені або за дорученням першої особи (наприклад, сон, навчання і власний відпочинок);

- поняття «трудова діяльність» відповідає загальним межах виробничої діяльності СНР – 2008 [7] та її концепції економічних одиниць;

- трудова діяльність може здійснюватися в економічних одиницях будь-якого типу.

Розвиток національної системи статистики трудової діяльності повинен бути націлений на досягнення таких цілей [6]:

- моніторинг регіональних ринків праці і недовикористання робочої сили, включаючи безробіття, з метою розробки, реалізації та оцінки економічної та соціальної політики і програм, що стосуються створення робочих місць, утворення доходів і розвитку професійних навичок і кваліфікацій, в тому числі професійно-технічного навчання і підготовки, і пов'язаної з ними політики забезпечення гідної праці;

- комплексне вимірювання участі населення у всіх формах трудової діяльності з метою оцінки обсягу трудової діяльності або трудової складової в національних рахунках виробництва, включаючи існуючі «сателітні» рахунки, а також вкладу всіх форм трудової діяльності в економічний розвиток, доходи домашніх господарств і добробут окремих осіб і всього суспільства;

- оцінка участі в різних формах трудової діяльності таких груп населення, як жінки і чоловіки, молодь, діти, мігранти та інші групи, що представляють особливий інтерес з точки зору політики, а також вивчення взаємовідносин між різними формами трудової діяльності і їх соціально-економічними результатами.

У резолюції 19-ї МКСП [6] містяться робочі концепції, визначення та рекомендації щодо:

- різних категорій (форм) трудової діяльності;

- суміжних класифікацій населення відповідно до їхнього статусу в робочій силі та основній трудовій діяльності;

- показників недовикористання робочої сили, які доповнюють показник безробіття.

Для досягнення різних аналітичних цілей згідно з Резолюцією 19-ї МКСП [6] виділяються п'ять взаємовиключних і відмінних одна від одної форм трудової діяльності для самостійного вимірювання кожної з них (рис. 1).

Форми трудової діяльності, що наведені на рис. 1, формують основу для підготовки національних рахунків виробництва в межах виробничої діяльності відповідно до СНР – 2008 та визначаються на основі: передбачуваного призначення продукції (для власного кінцевого використання або для використання іншими особами, тобто іншими економічними одиницями або господарськими об'єктами); характеру угоди, що лежить в основі обміну (тобто грошових або негрошових операцій і трансфертів).

Вперше з часу прийняття міжнародних рекомендацій зі статистики зайнятості, неповної зайнятості й безробіття нові концептуальні рамки статистики трудової діяльності повністю збігаються із загальними межами сфери виробництва СНР – 2008 [6, 7] (рис. 2), а також концепцією економічних одиниць, серед яких розрізняються:

- ринкові одиниці (тобто корпорації, квазікорпорації і некорпоровані ринкові підприємства домашніх господарств);

- неринкові одиниці (тобто державний сектор і некомерційні установи, що обслуговують домашні господарства);

– домашні господарства, що виробляють товари або послуги для особистого кінцевого використання.

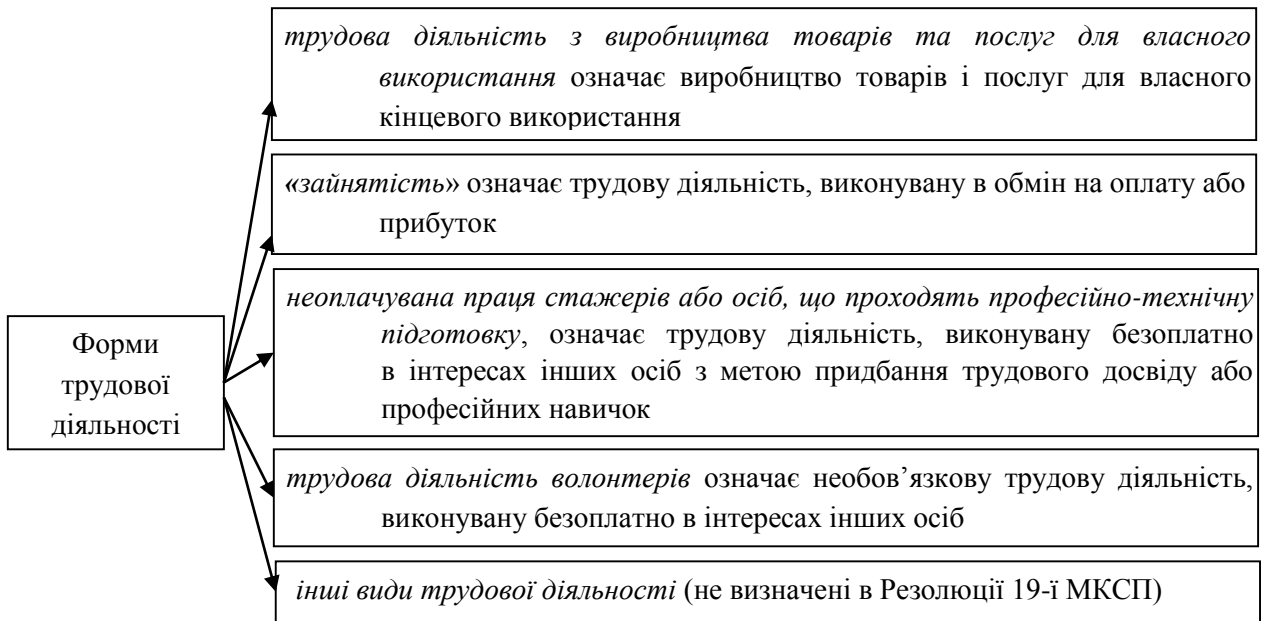

Рисунок 1 – Форми трудової діяльності, визначені в Резолюції 19-ї МКСП (11 жовтня 2013 р.), розроблено автором відповідно до [6]

Призначення продукції	Для власного кінцевого використання		Для використання іншими				
	Форми трудової діяльності	Виробництво товарів і послуг для власного використання		Зайнятість (робота за оплату або прибуток)	Неоплачувана праця стажерів та осіб, що проходять профтех. підготовку	Інші форми трудової діяльності	Трудова діяльність волонтерів
послуг		товарів	в ринкових і неринкових об'єктах господарювання				в домашніх господарствах, які виробляють
						товари	послуги
Відношення до СНР-2008	Діяльність в межах виробництва згідно з СНР – 2008						
	Діяльність в межах загального виробництва СНР – 2008						

Рисунок 2– Відповідність концептуальних рамок статистики трудової діяльності та загальних меж сфери виробництва СНР – 2008, розроблено автором відповідно до [6, с. 49]

Надання послуг для власного використання та послуг (частини трудової діяльності) волонтерів доповнюють національні рахунки виробництва, тобто знаходяться за межами виробничої діяльності відповідно до СНР – 2008, однак у загальних межах сфери виробництва [7].

Оскільки трудова діяльність не завжди означає зайнятість, особи можуть брати участь в одній або декількох формах трудової діяльності одночасно або послідовно і в будь-якій комбінації, тобто вони можуть бути зайнятими за оплату або прибуток, виконувати роботу волонтерів, неоплачувану роботу в якості стажерів або осіб, що проходять професійно-технічну підготовку, і/або бути зайнятими виробництвом для власного кінцевого використання. В силу цього країнам рекомендується враховувати кожну форму трудової діяльності окремо.

Найбільш важливим угрупованням населення за статусом участі у складі робочої сили є його розподіл на зайнятих, безробітних, а також осіб, що не входять до складу робочої сили. Це угруповання

базується на визначеннях зайнятості й безробіття, прийнятих 19-ю МКСП в 2013 р [6].

Зайняті особи визначаються як всі особи в працездатному віці, які протягом короткого облікового періоду здійснювали будь-яку діяльність, пов'язану з виробництвом товарів або наданням послуг за плату або прибуток [6]. Вони включають в себе:

– зайнятих осіб «на роботі», тобто тих, хто пропрацював не менше однієї години на робочому місці;

– зайнятих осіб «не на роботі» у зв'язку з тимчасовою відсутністю на робочому місці або у зв'язку з відповідною організацією робочого часу (наприклад, через змінну роботу, гнучкий робочий графік і відгули за понаднормову роботу).

Діяльність «за оплату або прибуток» – це трудова діяльність, яка виконується в обмін на винагороду, що виплачується у формі заробітної плати за відпрацьований час або виконану роботу або в формі прибутку, отриманого від виробництва товарів або надання послуг, здійснених у рамках ринкових операцій [6].

На основі даних про кількість зайнятих віком 15–70 років та чисельність всього населення зазначеного віку в Україні розраховується коефіцієнт зайнятості населення на t -у дату [8]:

$$K_{\text{зайн. } t} = \frac{S_{\text{зайн. } t}}{S_t}, \quad (1)$$

де $S_{\text{зайн. } t}$ – чисельність зайнятих віком 15–70 років на t -у дату;

S_t – загальна чисельність населення віком 15–70 років на t -у дату.

Коефіцієнт зайнятості розраховується як за населенням у цілому, так і за статтю й окремими віковими групами населення.

За міжнародних зіставлень для визначення рівня загальної зайнятості населення чисельність зайнятих співвідноситься із чисельністю всього населення у віці від 10 років і більше. Використання такого низького вікового порога пояснюється тим, що в багатьох країнах, які розвиваються, рівень зайнятості в дитячому віці досить високий.

Безробітні визначаються як всі особи працездатного віку, що не були зайняті, уживали заходів для пошуку роботи протягом встановленого недавнього періоду і зараз готові приступити до роботи, якщо з'явиться можливість працевлаштування [6]; при цьому:

– ознака «не зайняті» стосується короткого облікового періоду з метою вимірювання зайнятості;

– ознака «пошуки роботи» відноситься до будь-якого з видів діяльності, що здійснюються протягом певного недавнього періоду, що складається з чотирьох тижнів або одного місяця, з метою знайти роботу або відкрити справу або сільськогосподарське підприємство. Це також включає в себе неповну, неформальну, тимчасову, сезонну чи випадкову зайнятість у межах національної території або за кордоном;

– момент часу з початку існування підприємства повинен використовуватися для розрізнення пошукових дій, спрямованих на створення бізнесу, і самої трудової діяльності, про що свідчить реєстрація підприємства або надходження фінансових коштів, формування необхідної інфраструктури або забезпечення необхідними матеріалами, залучення першого клієнта або отримання першого замовлення, залежно від обставин;

– ознака «зараз» служить перевіркою готовності приступити до роботи в цей час, яка оцінюється відносно короткого облікового періоду, що включає в себе період, який використовується для вимірювання зайнятості;

– залежно від національних обставин обліковий період може бути продовжений зі включенням в нього короткого наступного періоду, в цілому не перевищує двох тижнів, з тим щоб забезпечити належний облік ситуацій безробіття серед різних груп населення.

Для проведення структурного аналізу безробіття може бути корисно збирати інформацію про тривалість періоду пошуків роботи, що вимірюється з моменту, коли безробітні почали уживати заходів із метою «пошуку роботи», або з моменту припинення їх останньої роботи – залежно від того, що коротше.

Серед безробітних може бути корисно виділити в окрему категорію тих, хто знаходиться в стані тривалого безробіття, які визначаються як особи, у яких тривалість пошуків роботи становить 12 місяців і більше, включаючи обліковий період. Більш короткий граничний період (наприклад, шість місяців або більше) може використовуватися для відстеження результатів політики, пов'язаної

з наданням соціальної допомоги.

Для характеристики рівня безробіття в Україні обчислюється коефіцієнт безробіття на t-у дату [8]:

$$K_{\text{безр. } t} = \frac{S_{\text{безр. } t}}{S_{\text{ек. ак. } t}}, \quad (2)$$

де $S_{\text{безр. } t}$ – чисельність безробітних віком 15–70 років на t-у дату;

$S_{\text{ек. ак. } t}$ – чисельність економічно активного населення на t-у дату.

У тому випадку, якщо в чисельнику стоїть загальна кількість безробітних, то одержують коефіцієнт безробіття за методологією Міжнародної організації праці (МОП), а якщо в чисельнику стоїть чисельність офіційно зареєстрованих безробітних, то одержують коефіцієнт офіційно зареєстрованого безробіття.

Окрім зазначених основних показників для аналізу трудової діяльності, зокрема, у міжнародній практиці, використовують такі показники, як рівень неповної зайнятості; частка зайнятих, що працюють більше 48 годин на тиждень; частка довгострокового безробіття в загальній чисельності безробітних; середні щотижневі фактично відпрацьовані години на одного зайнятого тощо [9].

Статистична інформація щодо порівняльного аналізу основних показників статистики трудової діяльності та безробіття в Україні та розвинених країнах світу за 2015 р. представлена в табл. 1.

Таблиця 1 – Основні показники статистики трудової діяльності та безробіття в Україні та розвинених країнах світу за 2015 р.

Показник	Коефіцієнт зайнятості населення, %	Рівень неповної зайнятості, %	Частка зайнятих, що працюють більше 48 годин на тиждень, %	Рівень безробіття, %	Частка довгострокового безробіття в загальній чисельності безробітних, %	Середня щотижнева кількість фактично відпрацьованих годин на одного зайнятого, год.
Україна	56,7	0,5	33,0	9,1	24,0	39,0
Польща	52,0	2,7	6,7	7,5	39,3	40,0
Угорщина	51,0	1,9	4,4	6,8	45,6	38,0
<i>Країни великої «сімки»</i>						
Канада	61,3	1,7	9,4	6,9	11,1	36,0
Франція	50,3	9,7	6,2	10,4	44,0	36,0
Італія	43,1	4,7	3,9	11,9	58,1	36,0
Німеччина	57,4	4,3	6,3	4,6	43,6	35,0
Японія	57,6	4,5	20,4	3,4	34,2	39,0
Велика Британія	59,4	6,9	10,9	5,3	30,7	36,0
США	59,3	4,3	–	5,3	18,6	39,0
<i>Всередньому за країнами великої «сімки»</i>						
	55,5	5,2	8,2	6,8	34,3	36,7

*Розроблено автором відповідно до [10]

Показники, що наведені в табл. 1, визначені відповідно до методології МОП [10]:

– коефіцієнт зайнятості населення (*Employment-population ratio*) розраховується як частка зайнятих осіб у загальній чисельності працездатного населення (у відсотках);

– рівень неповної зайнятості (*Time-related underemployment rate*) розраховується як відсоток зайнятих осіб з неповною зайнятістю від загальної чисельності зайнятих. Для визначення часу, пов'язаного з неповною зайнятістю, використовується поріг менше 35 годин на тиждень. Для віднесення до неповної зайнятості застосовується концепція «трьох критеріїв»: працювали менше, ніж зазначений поріг; хочуть працювати більше годин і можуть працювати більше годин;

– частка зайнятих, що працюють більше 48 годин на тиждень (*Share of employees working more than 48 hours per week*) відображає відсоток осіб, які працювали за наймом більше 48 годин на тиждень, від загального числа робітників;

– частка довгострокового безробіття в загальній чисельності безробітних (*Share of long term unemployment in total unemployment*) відображає відсоток осіб, які були безробітними протягом року або більше, від усього безробітного населення;

– середня щотижнева кількість фактично відпрацьованих годин на одного зайнятого (*Mean weekly hours actually worked per employed person*) розраховується на основі кількості відпрацьованих годин зайнятими особами на будь-яких роботах і для всіх типів організації робочого часу (наприклад, повний і неповний робочий день).

Проведений порівняльний аналіз основних показників статистики трудової діяльності в Україні та розвинених країнах світу (країни великої «сімки», Польща та Угорщина) показав, що

1) від розвинених країн Україна значно відрізняється за показником «рівень неповної зайнятості», значення якого у 10,4 рази менше, ніж середній рівень по розвинених країнах. Це свідчить про те, що в Україні лише незначна частка зайнятих осіб характеризується неповною зайнятістю (0,5 % проти 5,2 % в середньому по розвинених країнах);

2) значення показника «частка зайнятих, що працюють більше 48 годин на тиждень» в Україні – навпаки, перевищує середній рівень по розвинених країнах у 4 рази. Це свідчить про великий відсоток осіб, які працюють понаднормований робочий час (33% зайнятих), тобто мають місце важкі умови праці для робітників з точки зору довжини робочого тижня;

3) в Україні значення показника «частка довгострокового безробіття в загальній чисельності безробітних» в 1,4 рази менше за середній рівень цього показника серед розвинених країн і в 1,8 рази менше, ніж у Польщі та Угорщині, що є позитивним моментом і свідчить про наявність реальних можливостей швидко знайти роботу або ж бажання влаштуватися на роботу якнайшвидше.

Структура загальної зайнятості населення в Україні та розвинених країнах світу за видами економічної діяльності (надання послуг, зайнятість у промисловості, у сільському господарстві) в 2015 р. наведена на рис. 3.

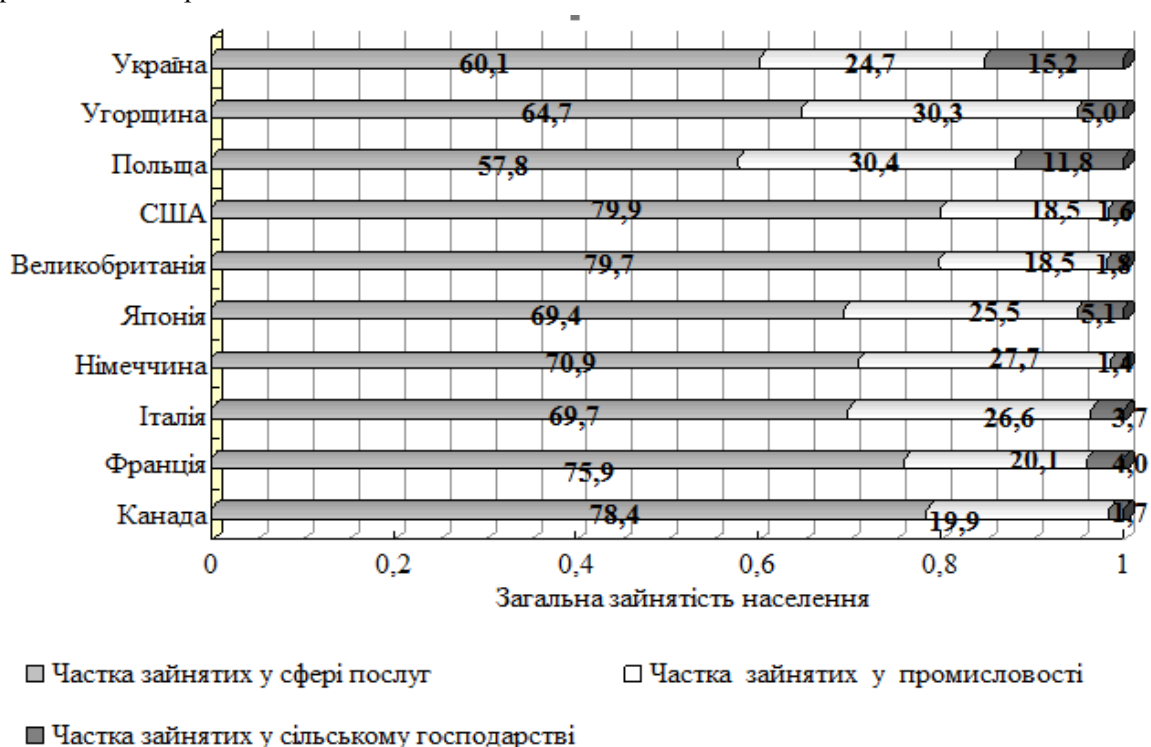

Рисунок 3 – Структура загальної зайнятості населення в Україні та розвинених країнах світу в 2015 р., розроблено автором відповідно до [6]

Аналізуючи рис. 3 можна зробити висновок, що за структурою зайнятих за видами економічної діяльності Україна «схожа» на Польщу.

Висновки. Удосконалення міжнародних стандартів щодо аналізу трудової діяльності останнім часом відбувається особливо стрімко. Дані статистики трудової діяльності, принципи й методика побудови якої повністю відповідали б міжнародним стандартам, є вкрай затребуваними та необхідними на національному рівні для побудови прогнозів і розробки на їхній основі стратегії зайнятості населення, розвитку ринку праці та вдосконалення соціально-економічної політики.

Література

1. World Employment and Social Outlook. – The changing nature of jobs [Electronic resource] / International Labour Organization, 2015. – Accessed mode : http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_368626.pdf.
2. Labour standards [Electronic resource] / International Labour Organization, 2016. – Accessed mode : <http://www.ilo.org/global/standards/lang--en/index.htm>.
3. Key Indicators of the Labour Market, Ninth edition, Geneva [Electronic resource] / International Labour Office, 2016. – Accessed mode : http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---stat/documents/publication/wcms_498929.pdf.
4. Measuring Informality: A statistical manual on the informal sector and informal employment [Electronic resource] / International Labour Organization, 2016. – Accessed mode : http://www.unsiap.or.jp/elearning/el_material/PSS/1507_Informal/ILO_Measuring_Informality.pdf.
5. Resolution Concerning Statistics of the Economically Active Population, Employment, Unemployment and Underemployment [Electronic resource] / Thirteenth International Conference of Labour Statisticians, ILO, October 1982. – Accessed mode : http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---stat/documents/normativeinstrument/wcms_087481.pdf.
6. Resolution Concerning Statistics of Work, Employment and Labour Underutilization (19th International Conference of Labour Statisticians, 2013) [Electronic resource] / International Labour Office, Department of Statistics. Geneva, ILO, 2013. – Accessed mode : http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---stat/documents/normativeinstrument/wcms_230304.pdf.
7. System of National Accounts, 2008 (2008 SNA) [Electronic resource] / European Communities, International Monetary Fund, Organisation for Economic Cooperation and Development, United Nations and World Bank, 2009. – Accessed mode : <http://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/SNA2008.pdf>.
8. Методологічні положення щодо класифікації та аналізу економічної активності населення [Електронний ресурс] / Держстат України, 2011. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2011/12/metod.htm.
9. Non-standard employment around the world: Understanding challenges, shaping prospects [Electronic resource] / Non-standard forms of employment. International Labour Organization, 2016. – Accessed mode : <http://www.ilo.org/global/topics/non-standard-employment/publications/lang--en/index.htm>.
10. Statistics and Databases: International Labour Organization [Electronic resource] / International Labour Organization. – Accessed mode : <http://www.ilo.org/global/statistics-and-databases/lang--en/index.htm>.

References

1. World Employment and Social Outlook (2015). The changing nature of jobs. International Labour Organization, 2015. Retrieved from http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_368626.pdf.
2. Labour standards (2016). International Labour Organization, 2016. Retrieved from <http://www.ilo.org/global/standards/lang--en/index.htm>.
3. Key Indicators of the Labour Market, Ninth edition, Geneva (2016). International Labour Office, 2016. Retrieved from http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---stat/documents/publication/wcms_498929.pdf.
4. Measuring Informality: A statistical manual on the informal sector and informal employment (2016). International Labour Organization, 2016. Retrieved from http://www.unsiap.or.jp/elearning/el_material/PSS/1507_Informal/ILO_Measuring_Informality.pdf.
5. Resolution Concerning Statistics of the Economically Active Population, Employment, Unemployment and Underemployment (1982). Thirteenth International Conference of Labour Statisticians, ILO, October 1982. Retrieved from http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---stat/documents/normativeinstrument/wcms_087481.pdf.
6. Resolution Concerning Statistics of Work, Employment and Labour Underutilization (2013). 19th International Conference of Labour Statisticians, 2013. International Labour Office, Department

- of Statistics. Geneva, ILO, 2013. Retrieved from http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---stat/documents/norma-tiveinstrument/wcms_230304.pdf.
7. System of National Accounts, 2008 (2008). European Communities, International Monetary Fund, Organisation for Economic Cooperation and Development, United Nations and World Bank, 2009. Retrieved from <http://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/SNA2008.pdf>.
 8. Metodologichni polojenna shchodo klasyfikatsiyi ta analizu ekonomichnoyi aktyvnosti naseledda (Methodological provisions for classification and analysis of economic activity) (2011). Dergstat Ukrainy. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2011/12/metod.htm.
 9. Non-standard employment around the world: Understanding challenges, shaping prospects (2016). Non-standard forms of employment. International Labour Organization, 2016. Retrieved from <http://www.ilo.org/global/topics/non-standard-employment/publications/lang--en/index.htm>.
 10. Statistics and Databases: International Labour Organization (2016). International Labour Organization, 2016. Retrieved from <http://www.ilo.org/global/statistics-and-databases/lang--en/index.htm>.

Стаття надійшла до редакції 17.11.2016.

ІНСТИТУТ «ЗАОЧНОЇ ВЛАСНОСТІ» І ЕКОНОМІЧНА ВЛАДА

Мірясов Ю.О., кандидат економічних наук, доцент
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

У статті розглядається роль і потенціал економічної влади фінансового сектора в сучасній економіці. Теоретичною основою дослідження є ідеї Т. Веблена, пов'язані з різноспрямованими інтересами бізнесу і виробництва, формуванням інституту заочної власності і контролем «заочних власників» над реальним сектором економіки. Можливість обмежень і контролю над реальним сектором з боку інституційних інвесторів розглянута на прикладі розподілу власності в найбільших банках і нефінансових корпораціях.

Ключові слова: заочні власники, саботаж, фінансовий ринок, інституційні інвестори, економічна влада.

Постановка проблеми. В кінці ХХ повною мірою розкривається сучасний характер накопичення капіталу, в якому домінуюча роль належить фінансовому сектору. За різними даними, обсяг світових фінансових активів все більше перевищує показники світового валового продукту. У 1980 р. відношення світових фінансових активів до світового ВВП становило 109%, а вже в 2005 р тільки сукупна капіталізація фондових ринків всіх країн склала від 38 до 42 трлн. дол. (від 84 до 93% світового ВВП). А з урахуванням активів комерційних банків, вартості корпоративних і державних цінних паперів, активів інвестиційних, страхових, пенсійних, суверенних і хедж фондів відношення світових фінансових активів до МВП було вже на рівні 316-350% [1]. Подібне зростання фінансіалізації економіки вказує на зміну характеру співвідношення між фінансовим і реальним секторами економіки, де перший все більше визначає тенденції і перспективи реальної економіки. Важливою складовою цього процесу є розширення спектра фінансових послуг та зростання ролі фінансових інститутів у інвестиційному процесі. У розвинених економіках існує широка мережа фінансових посередників, де поряд з корпоративними і індивідуальними інвесторами все більш значну роль відіграють інституційних інвесторів. Починаючи з кінця 1980-х рр. в більшості розвинених країн активи під управлінням інституційних інвесторів стрімко зростають.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні роки питанням інституційного інвестування у вітчизняній і зарубіжній літературі приділяється значна увага. Фундаментальні основи фінансового посередництва та діяльності інституційних інвесторів розглянуті в роботах З. Боді [2], Е. Девіса і Б. Стейлі [3], Р. Колба [4], У. Шарпа [5], Т. Блохіной [6], В. Колеснікова [7], В. Пластуна [8]. Різними аспектами фондових ринків і інституціональних інвесторів присвячені дослідження М. Диби [9], Т. Галенко [10], В. Загорського [11], Т. Майоровой [9], І. Школяра [12]. Разом з тим, незважаючи на значний масив досліджень, окремі питання впливу діяльності інституційних інвесторів на економічні процеси вимагають подальшого розвитку і уточнення.

Метою даного дослідження є аналіз характеру зв'язку між фінансовим та реальним сектором економіки та обґрунтування можливостей впливу, зокрема з боку інституційних інвесторів на процеси корпоративного контролю та управління в умовах зростаючої фінансіалізації.

Основні результати дослідження. Протягом життя одного покоління з кінця 70-х до середини 2000 років фінансовий сектор з порівняно вузької і закритої професійної області перетворився на величезний диверсифікований бізнес-сектор, обсяги угод в якому в грошовому вираженні значно перевищують виробничі можливості економіки, та в якому в тій чи іншій мірі задіяна значна частина економічно активного населення. Подібна гіпертрофованість фінансового сектора періодично призводить до накопичення структурних дисбалансів з реальною економікою і до кризових явищ, які супроводжують економічний розвиток починаючи з «Великої депресії» до останньої кризи 2008-2011 років. Причини і передумови таких диспропорцій зумовлені логікою історичного процесу накопичення. Точкою відліку тут можна вважати рубіж 19-20 ст. Саме в цей період відбувається значна трансформація суспільної економічної організації і структури економічних відносин, наслідки якої стають все більш очевидними в наш час.

На початку ХХ століття в найбільш передових країнах починається поступовий перехід від історичної стадії накопичення абсолютної додаткової вартості до стадії накопичення відносної додаткової вартості. Накопичення капіталу, яке раніше відбувалось за рахунок подовження робочого дня, зростання інтенсивності праці, зайнятості жінок і дітей, вкрай низької заробітної плати, досягає

своїх меж, поступаючись місцем накопиченню відносної додаткової вартості - стратегіям максимізації прибутку, заснованим головним чином на збільшенні продуктивності праці і зростанні сукупного споживання. Поворотним моментом тут стає перехід до загальної акціонерної власності. Цей процес цілком закономірний, оскільки починається епоха так званих великих підприємств, які потребують значних обсягів залученого капіталу. Як наслідок, з'являються фондові ринки, що дають можливість залучити цей капітал і виникають великі фінансові центри, в яких концентрується процес обігу фінансових активів. У свою чергу, зміни у фондовій торгівлі в поєднанні зі створенням невеликого числа гігантських промислових підприємств в більшості галузей промисловості призвели до того, що висока ступінь поділу власності та контролю у великій корпорації породила абсолютно новий соціальний клас менеджерів. З цього моменту починається процес відокремлення фінансів в сферу особливих, самостійних економічних відносин, фінанси перестають бути засобом обслуговування реальної економіки, світ реального капіталу і світ фінансового або фіктивного капіталу розділяються. По суті, можна говорити про нове співвідношення і розподіл влади в економіці, в якій сфера фінансових відносин починає диктувати умови реальній економіці. Іншими словами, мова йде про історичну трансформації балансу влади і, відповідно, її організаційних форм: економічна влада все більше концентрується в руках фінансового сектора, який також тісно пов'язаний з владою політичної.

Зміни характеру співвідношення між реальним і фінансовим сектором економіки не пройшли повз увагу економічної теорії. Однак вхід в епоху накопичення відносної додаткової вартості більшістю теоретиків був сприйнятий як повна трансформація капіталізму XIX століття. Для характеристики системи «нового» типу було розроблено безліч різних аналітичних конструкцій: ринкова економіка, корпоративна економіка, економіка менеджерів, регульований ринок та інші. У зв'язку з цим теоретичне втручання Веблена є на нашу думку свого роду аналітичним зразком, якому явно або неявно наслідують багато сучасних процесів, пов'язаних з роллю фінансів в сучасній економіці. Один з істотних моментів в розумінні вебленівського підходу до фінансової системи асоціюється з інститутом «заочної власності» (absentee owner) [13]. У своїй аргументації Веблен вказує на зростаючий розрив між «індустрією» або реальним сектором, що створює товари та послуги, і «бізнесом», який прагне фінансового прибутку. Цей поділ стає очевидним після промислової революції, коли власник підприємства перестає бути його безпосереднім господарем, задіяним у виробничих, технічних, організаційних та інших процесах, а стає бізнесменом, орієнтованим на прибуток. Надалі цей розрив тільки зростає, позначаючи відхід власника від «реальної» господарської діяльності підприємства в бік «заочної» участі в ній. Найбільш очевидно «заочна власність» розкривається в акціонерному підприємстві, переважна більшість власників якого прямо не пов'язана з виробництвом, але зацікавлена в отриманні фінансового доходу від діяльності підприємства. Ідея «заочної власності» тісно пов'язана з трансформацією уявлень про права власності. Якщо континентальна традиція прав власності періоду «класичного» капіталізму вважала необхідною концентрацію прав власності на об'єкт в руках одного власника, то англосаксонська традиція, яка починає домінувати, виходить з можливості дроблення власності на правомочності кількох осіб. Серед одинадцяти елементів прав власності, які формують її «повне» визначення, виділяються кілька основних [14, с. 133], а саме:

- відокремлення права на володіння: держатель ресурсу має право виключення з доступу до нього всіх інших агентів;
- право управління означає, що власник може передоручати прийняття рішень іншим особам, на встановлених ним самим умовах;
- право користування передбачає в тому числі і те, що власник крім позитивних має право прийняти і негативні рішення про невикористання ресурсу (його консервації);
- право на капітальну цінність ресурсу передбачає, що економічні агенти можуть не тільки знищувати, перетворювати, і використовувати належні їм ресурси, не тільки передавати їх або здавати в оренду, але і витягувати їх повну цінність при відчуженні в акті обміну. Дійсно, оскільки ринкова ціна будь-якого блага відповідає капіталізованій (дисконтованій) величині потоку очікуваних вигід за весь термін його служби, то продавши це благо на ринку, власник отримує можливість вже сьогодні долучитися до економічних результатів від його майбутнього ймовірного використання.

Таким чином закріплюється поділ на власників, які не мають безпосереднього доступу до власності, але отримують дохід від неї і найманих працівників – менеджерів і працівників, що використовують власність без права отримання доходу від власності. Оскільки головна мета «заочної власності» – максимізація доходів шляхом зростання капіталізації власності, тож «виробництво

перетворюється в комерційну діяльність, починаючи орієнтуватися на капіталізацію його можливих доходів» [13, с. 59]. Тут, згідно з Вебленом, криється ще один суттєвий момент. Бізнес в особі «заочних власників», націлених на максимізацію своїх доходів у фінансовому секторі, володіє одним досить вагомим аргументом – його доходи пов’язані не стільки з ефективністю виробництва, скільки з правом саботажу. Максимальне використання виробничих потужностей призвело б до зростання випуску і падіння цін, знищивши як прибуток власника, так і цінність виробленого товару. Тому «заочний власник» зацікавлений в неповному використанні наявних потужностей, обмеженні виробництва та підтримці необхідного йому рівня безробіття [13, с. 111]. В основі цього права на саботаж лежить відокремлення права на володіння, яке передбачає виключення третіх осіб з користування та управління власністю. А, отже, бізнес має можливість накладати обмеження на виробництво, репресуючи виробничий потенціал і пригнічуючи справжні виробничі можливості реального сектора. Право на саботаж виробництва стає, таким чином, найважливішою соціальною передумовою, яка дозволяє законним власникам нав’язувати свої умови промисловості і суспільству. Скоріше іронічно Веблен зауважує, що «право власності було б порожнім звуком без цього законного права на саботаж» [13, с. 66]. Оскільки «заочні власники» залишаються в основному зовнішніми до виробничого процесу і не належать до «продуктивної спільноти», їх доходи пов’язані з експропріацією «майстерності» виробничого суспільства і існують, поки вони зберігають «владу саботажу на відстані завдяки допомозі офіційної влади, обов’язок якої – стежити за дотриманням законних прав власності» [13, с. 66].

Таким чином, згідно з логікою Веблена, інтереси бізнесу, що представлений в першу чергу «заочними власниками» стають все більш віддаленими від реального сектора економіки, концентруючись в секторі фінансових відносин. В цьому контексті прибуток або доходи «заочного власника» слід розглядати як форму ренти – фінансову ренту. Цей тип ренти стає результатом нового порядку в світі фінансів, в якому капіталізація акцій як права власності на реальні активи підприємства отримує владу над промисловим співтовариством. Оскільки «заочний власник» зацікавлений перш за все в доході, який він отримує від оцінки своєї власності на фінансовому ринку з одного боку, і в саботажі промисловості з іншого, повинна існувати фундаментальна передумова функціонування фінансового ринку: оцінка вартості цінних паперів не повинна бути пов’язана з тенденціями реального виробництва. Тільки в цьому випадку обмеження або скорочення реального виробництва може забезпечувати прибутковість «заочним власникам». Яким чином виникає цей розрив? У матеріальному світі (реальній економіці) кількість капіталу може бути оцінена виключно в термінах гетерогенного фізичного капіталу. Цей матеріальний світ має своє відображення – світ вартостей або цін, в якому економічне вимірювання відбувається в грошових термінах.

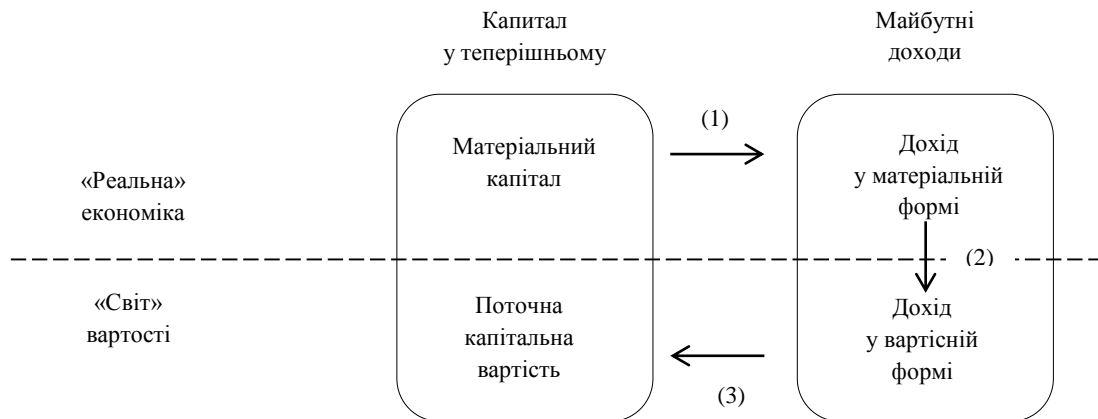

Рисунок 1 – Визначення поточної вартості капітальних благ на фінансових ринках

Реальний капітал у теперішньому часі створює майбутні потоки доходу, що вимірюються також в матеріальних термінах. Цей процес описаний на малюнку як трансформація в кроці 1. Оскільки ми знаходимося в теперішньому, майбутні очікувані потоки доходу в вартісному вираженні (прибуток) переводяться в 3 кроці в поточну капітальну вартість. Цей крок передбачає відповідну оцінку майбутніх доходів (капіталізацію), засновану на деякій ставці відсотку – крок 2, в якому майбутні матеріальні доходи приводяться до відповідних цін, і який пов’язує ці два співіснуючі світи. Цей крок (очікування доходу в майбутньому) має вирішальне значення, оскільки базується на припущеннях і очікуваннях інвесторів про те, як буде виглядати ситуація в майбутньому, а отже ціна попиту на капітальні блага (як капіталізоване очікування майбутніх доходів) визначає поточну вартість

капітальних благ. Завдяки процесу капіталізації, заснованому на очікуваннях в майбутньому, оцінка вартостей є автономною, незалежною від світу матеріальних величин. Це відповідає проблематиці Веблена, яка описана вище: спонтанною тенденцією «заочного власника», націленого на отримання доходу від капіталізації власності, стає прагнення зробити вимір вартості капіталу повністю анонімним, відокремленим від вимірювань реальної економіки. Результатом стає встановлення нового соціального порядку, який формується «заочними власниками» і фінансовими посередниками. У такому розумінні фінансова система є щось інше, ніж просто спосіб організації інвестиційного процесу. Вона «трактує» дійсність таким чином, що систематично розходиться з реальними умовами виробництва. Або, інакше кажучи, максимізація вартості в світі фінансів заснована на довільній інтерпретації дійсності, яка призводить до безробіття і недозавантаженості виробничих потужностей: «Розмір капіталу підприємства конкретного концерну або бізнесу в цілому змінює свою величину в значній мірі незалежно від фізичних фактів промисловості ... Ринкові коливання в оцінці капіталу породжуються змінами довіри з боку інвесторів, поточними міркуваннями про можливу політику або тактику бізнесу, прогнозами про терміни і дії політиків, і невизначеними, багато в чому інстинктивними, мінливими векторами суспільних настроїв і передчуттів. Тому в сучасних умовах величина капіталу і його мутації день у день – значною мірою питання психології людей, а не матеріального світу. [...] Здатність приносити дохід, яка дає підставу для оцінки капіталу (або ринкової капіталізації цінних паперів) заснована не на його минулій або фактичній дохідності, а на його передбачуваній майбутній прибутковості; так що коливання на ринку капіталу – зміна ринкової капіталізації цінних паперів – лише уявлення про уявних майбутніх події» [15, с. 77].

Дотримуючись вебленівської логіки відзначимо, що найбільш ефективно мета «заочних власників» – обмеження реального сектору (саботаж) з метою максимізації доходу, досягаються при дотриманні кількох умов. По-перше, це можливо в умовах висококонцентрованого бізнесу і максимального обмеження конкуренції. Тільки в цьому випадку можливе проведення виробничої та цінової політики в інтересах власників підприємств. По-друге, розвинений ринок фінансових зобов'язань і корпоративних прав, незарегульований і відносно прозорий. Він забезпечує широкий спектр вибору активів з високим ступенем прибутковості та можливість диверсифікації ризиків потенційних інвесторів. По-третє, наявність спеціалізованих фінансових посередників, які «погоджують» цілі «заочних власників» з реальним сектором економіки. Оскільки більшість потенційних корпоративних або індивідуальних інвесторів, що володіє фінансовими ресурсами, не має можливостей, знань, часу, щоб ефективно розміщувати їх на ринках, фінансові посередники, завдяки своїм навичкам і досвіду, можуть забезпечити більш ефективне управління ними.

Провідною силою фінансових ринків, безумовно, є комерційні банки. Однак на ринку цінних паперів їх активність залежить від особливостей чинного законодавства. В одних країнах (Німеччина) банки можуть здійснювати всі види операцій з цінними паперами, виходять на ринок як посередники і найбільші інвестори, активно займаються емісійною діяльністю, емітуючи головним чином облігації. В інших (США, Канада, Японія), роль комерційних банків на фондових ринках істотно обмежена [16]. Проте, існують опосередковані шляхи участі в інвестиційній діяльності, наприклад через довірчі операції посередницьких фондів. У зв'язку з цим значна роль в посередництві на фондових ринках належить інститутам спільного інвестування в особі пенсійних фондів корпорацій і державних установ, страхових компаній, інвестиційних фондів, траст-компаній. Концентруючи значні обсяги коштів клієнтів, ці структури отримують можливість діяти як самостійні інвестиційні фінансові групи, які контролюють реальний сектор економіки через необхідні йому фінансові потоки. Найбільші інститути спільного інвестування, по суті, є домінуючими фірми або «пов'язаними олігополіями», які контролюють значну частку фінансових операцій в тому чи іншому секторі, а структуру власності в них побудовано за принципом перехресного володіння акціями, коли кожна компанія володіє відносно невеликим пакетом акцій інших компаній.

На прикладі даних про головні банки і корпорації США в силу відкритості та доступності матеріалу для узагальнення, можна простежити, які сили визначають політику провідних фінансових організацій і впливають на фінансові ринки в цілому. Щорічні рейтинги найбільших банків за сумарними активами або ринковою капіталізацією за останні кілька років відображають приблизно однакову картину в цьому секторі, в якому банки США і Китаю займають стійкі лідируючі позиції (табл. 1).

Чотири провідні банки є ядром банківської системи США: Wells Fargo (1701), JP Morgan Chase (2 594), Bank of America (2114), Citigroup (1846). У дужках наведена величина активів банків в млрд. дол. на 2015 р. Відкрита звітність про структуру власності цих банків (табл. 2), вказує, що частина її належить іншим банкам, тобто застосовується перехресна участь в капіталі. В даному випадку,

це видно на прикладі групи P Morgan Chase & Company, яка представляє інтереси JP Morgan Chase в капіталі трьох інших провідних банків. Крім того, певна частка власності кожного з банків належить кільком основним інституціональним інвесторам (табл.2).

Таблиця 1 – Найбільші банки світу за показниками капіталізації на 2016, млрд. дол.

1	Wells Fargo	США	255,44
2	JP Morgan Chase	США	232,89
3	Industrial and Commercial Bank of China (ICBC)	Китай	224,08
4	China Construction Bank	Китай	160,91
5	Bank of America (BoA)	США	154,47
6	Agricultural Bank of China	Китай	152,27
7	Bank of China	Китай	143,50
8	Citigroup	США	137,33
9	HSBC Holdings	Великобританія	131,93
10	Commonwealth Bank of Australia	Австралія	100,12

*Джерело: <http://banksdaily.com/rus/>

Таблиця 2 – Частка найбільших інституційних інвесторів у власності провідних банків США, у % (на 30.06.2016)

Інституційні інвестори (доля в %)	<i>Wells Fargo</i>	<i>JP Morgan Chase</i>	<i>Bank of America</i>	<i>Citigroup</i>
<i>Vanguard Group, Inc</i>	5,67	6,28	5,94	5,96
<i>State Street Corporation</i>	3,68	4,12	4,01	4,04
<i>Capital World Investors</i>	1,79	3,00	-	-
<i>BlackRock Institutional Trust Company</i>	2,42	2,66	2,6	2,61
<i>FMR, LLC (Fidelity)</i>	2,40	2,28	2,53	3,17
<i>Wellington Management Company, LLP</i>	2,55	1,87	1,58	
<i>Price Associates Inc</i>	-	1,65	-	1,62
<i>Northern Trust Corporation</i>	1,17	1,36	1,10	1,23
<i>P Morgan Chase & Company</i>	1,97	-	1,45	1,82

*Складено автором відповідно до: <http://finance.yahoo.com/quote/WFC/holders?ltr=1>

Звертає увагу те, що деякі фонди і організації беруть участь в капіталі відразу декількох банків (*Vanguard Group Inc*, *State Street Corporation*). Крім наведених, в число інституційних інвесторів цих банків входять і інші фінансові групи. Тут наведені лише ті, які мають більш ніж 1% власності і беруть участь в капіталі двох і більше найбільших банків США. Окремо в списку власників банківських активів враховується роль взаємних фондів (*mutual funds*), які беруть участь в капіталі цих банків. Характерно, що деякі з них знаходяться в сфері впливу тих же інституційних інвесторів. Наприклад, на 30.06.2016 найбільшими акціонерами *Wells Fargo*, що відносяться до категорії взаємних фондів були: *Vanguard Total Stock Market Index Fund* (1,8% участі в капіталі), *FMR Fidelity Contrafund Inc* (1,19%), *Vanguard Institutional Index Fund* (1,01%), *SPDR S & P 500 ETF Trust* (0,96%). Більш того, ті ж інституціональні посередники присутні в структурі власності нефінансових корпорацій США. Вони наведені в таблиці 3, складеної для кількох найбільших корпорацій, обраних випадково, що представляють основні галузі економіки – машинобудування, нафтовидобування і енергетику, телекомунікації, роздрібну торгівлю, інформаційні технології, автомобілебудування, хімічну та харчову промисловість.

Аналогічно, серед найбільших акціонерів цих корпорацій, що належать до категорії взаємних фондів, знаходимо ті ж фінансові групи (табл. 4).

Дані показують, що в найбільших банках і нефінансових корпораціях США головними акціонерами залишаються інституціональні інвестори. З відкритої звітності витікає, що участь цих фінансових посередників у власності банків або нефінансових корпорацій, відповідно до американського законодавства, не перевищує кількох відсотків. Однак у сукупності частка окремих з них з урахуванням взаємних фондів сягає 5%, а у випадку фінансового холдингу *Vanguard Group Inc*, в управлінні якого знаходяться одразу кілька взаємних фондів, вона досягає 10%. Якщо ж врахувати

можливість перетину інтересів великих індивідуальних акціонерів (табл. 5) з інституційними, такими як Vanguard або State Street Corporation (за багатьма формально самостійними акціонерами може стояти один і той же господар – кінцевий бенефіціар), сукупного володіння капіталом цілком достатньо, щоб впливати на політику банків або найбільших нефінансових корпорацій.

Таблиця 3. Частка найбільших інституційних інвесторів у власності провідних нефінансових корпорацій США, у % (на 30.06.2016)

Власність інституційних інвесторів в компанії, %	<i>Vanguard Group, Inc. (The)</i>	<i>State Street Corp</i>	<i>BlackRock Institutional Trust Corp, N.A.</i>	<i>FMR, LLC</i>	<i>Northern Trust Corp</i>
<i>General Electric</i> (56,6)	6,51	2,77	2,67	1,47	1,35
<i>ExxonMobil</i> (50,1)	6,8	3,43	2,67	-	1,31
<i>AT&T</i> (47,7)	6,42	3,11	2,66	1,15	1,17
<i>Wal-Mart Stores</i> (30,6)	3,10	1,6	1,35	-	0,57
<i>IBM</i> (50,9)	5,95	3,76	2,45		1,15
<i>Apple</i> (60,2)	6,27	2,85	2,69	3,04	1,28
<i>Ford Motor</i> (60)	6,46	2,91	2,61	-	1,05
<i>Coca-Cola</i> (63,2)	6,51	2,80	2,39	1,70	-
<i>Dow Chemical</i> (70)	6,61	3,04	2,62	2,04	-

*Складено автором відповідно до: <http://finance.yahoo.com/quote/WFC/holders?ltr=1>

Таблиця 4 – Найбільші власники взаємних фондів у власності провідних нефінансових корпорацій США, у %, (на 30.06.2016)

Компанія	<i>Vanguard Total Stock Market Index Fund</i>	<i>Vanguard 500 Index Fund</i>	<i>Vanguard Institutional Index Fund</i>	<i>Fidelity 500 Index Fund</i>
<i>General Electric</i>	2,07	1,36	1,16	0,56
<i>ExxonMobil</i>	1,99	1,31	1,12	0,53
<i>AT&T</i>	1,99	1,32	1,12	0,54
<i>Wal-Mart Stores</i>	0,91	0,65	0,55	0,26
<i>IBM</i>	1,81	1,22	1,04	0,50
<i>Apple</i>	1,95	1,35	1,15	0,55
<i>Ford Motor</i>	2	1,31	1,12	0,53
<i>Coca-Cola</i>	1,8	1,18	1,97	-
<i>Dow Chemical</i>	1,98	1,31	1,11	-

*Складено автором відповідно до: <http://finance.yahoo.com/quote/WFC/holders?ltr=1>

Таблиця 5 – Найбільші індивідуальні власники, на прикладі Wells Fargo (на 30.06.2016)

Акціонери	Кількість акцій (тис. од.)
John G. Stump (Chairman and Chief Exec. Officer)	258,439
Timothy J. Sloan (Pres and Chief Operating Officer)	664,940
John R. Shrewsbury (Chief Financial Officer VP)	7,065
Avid Modjtabai (Sr. Exec. VP of Consumer Lending and Operations)	4,605
David M. Carroll (Sr. Exec. VP of Wealth and Investment Management)	5,253
Strother James M	220,999

*Складено автором відповідно до: <http://finance.yahoo.com/quote/WFC/holders?ltr=1>

Слід також враховувати, що частина акцій дає привілейоване право керування політикою компанії. Якщо в розпорядженні таких інвесторів знаходяться саме акції «що голосують», їх роль в управлінні стає ще більшою. Таким чином, найбільші інституційні інвестори, володіючи пакетами акцій провідних банків і корпорацій, мають можливість контролю як безпосередньо над фінансовим сектором, так і над підприємствами реального сектора економіки, отримуючи участь у власності та управлінні. Ці висновки підтверджуються іншими дослідженнями. У роботі Дж. Богла, пов'язаній з дослідженням американського фінансового ринку, зокрема доводиться, що основна частка

фінансових активів за останні десятиліття все більше акумулюється в руках декількох найбільших і впливових компаній. Як акціонерний капітал, раніше розсіяний в масах приватних власників, так і велику кількість боргових інструментів зараз сконцентровано в руках дуже вузького кола інституціональних власників. Згідно з наведеними ним даними, акціями на суму 7,5 трлн. дол. (56% сукупної капіталізації всього фондового ринку США, що дорівнює 13,2 трлн. дол.) володіють 300 великих інституційних інвесторів. В їх числі 100 найбільшим керуючим інститутам належать акції на суму 6,8 трлн. дол., або 52% всіх акцій [17]. У деяких випадках (наприклад, у випадках Vanguard і Fidelity) в цих компаніях переважає інвестиційна діяльність, в інших (як у випадку State Street Global і Barclays Global) переважає управління пенсійними коштами. Але в цілому це вже не прості інституційні інвестори, а фінансові конгломерати, що керують інвестиційними, страховими та пенсійними фондами на основі взаємної власності та здійснюють глобальну інвестиційну діяльність. Ці інвестори-гіганти мають вже не теоретичну, а реальну владу, що дозволяє їм панувати над багатьма фінансовими інститутами і нефінансовими корпораціями, капіталом яких вони володіють.

Висновки. Формування інституту «заочної власності», логіку розвитку якого було свого часу досліджено Т.Вебленом, передбачає посилення впливу фінансового сектора на реальні економічні процеси. З одного боку поділ прав власності сприяє зростанню числа власників, зацікавлених у капіталізації доходів, одержуваних на фінансових ринках. З іншого боку, виникає тенденція концентрації активів в руках фінансових посередників, в нашому випадку інституційних інвесторів, які тим самим отримують економічну владу і можливості впливу на процеси корпоративного контролю і управління, визначають стратегічні орієнтири промислової, цінової політики багатьох підприємств і в кінцевому рахунку, впливають на процеси економічного зростання і стабільності в глобальному вимірі. Ці процеси потребують подальшого вивчення. Зокрема одним із аспектів є аналіз впливу ступеню концентрації власності в системі корпоративного управління та оцінка ефективності компаній, що знаходяться під контролем різних типів домінуючих власників.

Література

1. Global Financial Stability Report, Market Developments and Issues, IMF, 2006. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/gfsr/2006/01/>.
2. Боди З. Принципы инвестиций / З. Боди, А. Кейн, А. Маркус, Пер. с англ. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2004. – 984 с.
3. Davis E.P. Institutional Investors / E. Davis, B. Steil. – MIT Press, London, 2001. – 524 p.
4. Колб Р. В. Финансовые институты и рынки: учебник / Р. В. Колб, Р. Дж. Родригес; [пер. 2-ого амер. изд.]. – М.: Дело и сервис, 2003. – 687 с.
5. Шарп У. Инвестиции: Учебник / У. Шарп, Г. Александер, Дж.Бэйли, Пер с англ. – М.: ИНФРА-М, 1999. – 1028 с.
6. Блохина Т.К.. Институциональные инвесторы в концепции развития российского фондового рынка / Т.К. Блохина, дис. д-ра экон. наук – Москва, 2000. – 303 с.
7. Колесников В.Н. Ценные бумаги / В.Н. Колесников, В.С. Торкановский. – М.: Финансы и статистика, 1998. – 447 с.
8. Пластун В.Я. Методологічні основи діяльності інституційних інвесторів на фондовому ринку / В.Я.Пластун, дис. д-ра экон.наук – Суми, 2016. – 466 с.
9. Активізація інвестиційного процесу в Україні : колективна монографія / за ред. М. І. Диби, Т. В. Майорової. – К. : КНЕУ, 2012. – 472 с.
10. Галенко Т.В. Финансовые посредники на инвестиционном рынке. Политэкономический анализ: дис. канд. экон. наук – Киевский гос. торгово-экономический ун-т. – К., 1995. – 176 с.
11. Загорський В.С. Розвиток ринку цінних паперів: монографія / В.С. Загорський – Х.: ВД «Інжек», 2006. – 192 с.
12. Школьник І.О. Фінансовий ринок України в контексті розвитку світової фінансової системи / І.О. Школьник. – Суми: УАБС НБУ, 2007. – 98 с.
13. Veblen T. Absentee Ownership / T. Veblen. - London: Transaction Publishers. 1997. – 445 p.
14. Veblen T. The Theory of Business Enterprise. / T. Veblen. - New York, A Mentor Book, 1958. – 135 p.
15. Катасонов В.Ю. Банки правят миром. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fondsk.ru/news/2015/05/13/banki-pravjat-mirom-a-kto-pravit-bankami-ii-33312.html>.
16. Богл Дж. К. Битва за душу капитализма / Дж. К. Богл, пер. с англ. – М.: Институт Гайдара, 2011. – 422 с.

References.

1. Global Financial Stability Report, Market Developments and Issues (2006), IMF. Retrieved from

-
- <http://www.imf.org/external/pubs/ft/gfsr/2006/01/>.
2. Bodie, Z., Kane, A., Marcus, A.J. (2004). *Essentials of Investments*. Moscow: Viliams. (in Rus.).
 3. Davis, E.P. (2001). *Institutional Investors*. MIT Press, London.
 4. Kolb, R.W. R. J. Rodriguez, R. J. (2003). *Financial Institutions and Markets*. Moscow: Delo i servise. (in Rus.).
 5. W. F. Sharp, G. J. Alexander, J. V. (1999). *Investments*. Moscow: Infra M. (in Rus.).
 6. Blokhina, T. K. (2000). *Institutional investors in the concept of development of the Russian stock market*. Dissertation of the doctor of economy. Moscow. (in Rus.).
 7. Kolesnikov, V.N. Torkanovsky, V.S. (1998). *Securities - Moscow: Finance and Statistics*. (in Rus.).
 8. Plastun, V. I. (2016) *The methodological framework for institutional investors in the stock market*. Dissertation of the doctor of economy. Sumy. (in Ukr.).
 9. Diba, M.I. Mayorova, T.V. (2012). *Activation of the Investment processes in Ukraine: Collective monograph*. Kiiv: KNEU (in Ukr.).
 10. Galenko, T. V. (1995). *Financial intermediaries in the investment market. Politekonomicheskyy analysis*. PhD Dissertation. Kiev. (in Rus.).
 11. Zagorski, V.S. (2006) *The development of the securities market*. Monograph. Kharkiv: Inzhhek. (in Ukr.).
 12. Shkolnik, I.A. (2007) *The financial market of Ukraine in the context of the global financial system*. Sumy: NBU UABS. (in Ukr.).
 13. Veblen, T. (1997) *Absentee Ownership*. - London: Transaction Publishers.
 14. Veblen, T. (1958) *The Theory of Business Enterprise*. New York, A Mentor Book.
 15. Katasonov, V.Y. *Banks rule the world*. Retrieved from : <http://www.fondsk.ru/news/2015/05/13/banki-pravjat-mirom-a-kto-pravit-bankami-ii-33312.html>
 16. Bogle J.C. (2011)*The Battle for the Soul of Capitalism*. Moscow: Gaidar Institute. (in Rus.).

Стаття надійшла до редакції 31.10.2016.

ІНСТИТУТ ПОЗАШТАТНОЇ ЗАЙНЯТОСТІ В СУЧАСНІЙ МОДЕЛІ РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ

Реун Г.П., кандидат економічних наук, доцент

Богущ А.С., студентка

Ключка А.Ю., студент

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

У статті досліджено зміни, що відбуваються на ринку праці в частині появи нових форм зайнятості, зокрема, фрілансу. Проаналізовано основні чинники, що створюють передумови появи інституту фрілансу в Україні, а також стан його розвитку. Визначено основні рушійні інтереси розвитку інституту фрілансу з боку замовника та фрілансера. Виділено основні переваги та недоліки інституту фрілансу для працівників та замовників. Надано пропозиції щодо удосконалення умов розвитку інституту фрілансу.

Ключові слова: форми зайнятості, ринок праці, фріланс, фрілансери, ринок фріланс-послуг.

Постановка проблеми. Зміни, що відбуваються у сучасному економічному просторі, підвищення рівня його інноваційності, зумовлюють необхідність трансформації змісту та характеру праці, її інтелектуалізації, зміни структури форм економічних та, зокрема, трудових відносин. Все більше уваги приділяється розумовій праці, творчим та інноваційним формам роботи, які складно оцінити та контролювати. У відповідь на такі виклики економічного середовища відбувається поширення практик застосування проектного підходу, що передбачає орієнтацію на результат праці, який залежить від креативності, творчості, вміння адаптуватися до змін. Саме проектний підхід, як показує досвід багатьох розвинутих країн [1], визначає зміни економічних відносин на мікро-, мезо- та макрорівні. Водночас, коливання потреби у персоналі на різних етапах виконання проекту переводить інститут позаштатної зайнятості (freelance) до числа привабливих та ефективних форм зайнятості.

Посилення інноваційних вимог до продукту, неможливість масового виробництва призводить до змін у змісті праці і визначає новий характер праці. Інтелектуальна праця, знання виступають у якості нового ресурсу виробництва та зменшують залежність працівників від роботодавця. Такі тенденції призводять до поширення специфічних форм зайнятості, які надають можливість самостійно обирати найбільш вигідні проекти з точки зору використання власних компетентностей, часу та отримання винагороди.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливостям розвитку гнучких, нетрадиційних форм зайнятості в своїх роботах приділяють увагу багато зарубіжних та вітчизняних авторів. Так, Е. Тоффлер [2, с. 97] вказує на те, що інтелектуалізація праці призводить до зміни структури зайнятості та до появи інноваційних форм зайнятості, так званих «електронних котеджів», які дозволяють перенести роботу з офісу до дому працівника. А.М. Колот акцентує увагу на трансформації форм зайнятості та поширенні таких нетрадиційних форм зайнятості, як: самозайнятість, дистанційна зайнятість, вторинна зайнятість і т.д. [3]

Розглядом окремих аспектів розвитку фрілансу займалися такі вчені, як Дж. Кітчинг, М. Рой, Т. Малоун [4, 5, 6]. Роль фрілансу в реалізації трудового потенціалу, основні проблеми організації праці фрілансерів, що працюють переважно орієнтуючись на електронні засоби комунікації досліджували у своїх роботах О.А. Грішнова та О.О. Савченко [7].

Як бачимо, проблематика фрілансу є достатньо широко досліджуваною. Однак, у пропонованій статті основна увага буде приділена аналізу сучасного стану ринку праці України, зокрема чинникам і передумовам поширення фрілансу.

Метою статті є уточнення окремих теоретичних аспектів, дослідження чинників та протиріч, що виникають через поширення фрілансу на ринку праці України.

Основні результати дослідження. Динамічні зміни в світовій економіці на фоні кризи в Україні спричинили трансформацію українського ринку праці, що проявляється не тільки у значних диспропорціях рівня оплати, але й у змінах змісту, характеру праці та виникненні нетрадиційної форми зайнятості – фрілансу. Фріланс є основною можливістю організації загальної зайнятості населення в Україні, адже дана форма зайнятості дозволяє здійснювати трудові відносини на відстані та кращим шляхом поєднує інтереси як робітника, так і організації.

Розвиток світової економіки висуває вимоги забезпечення гнучкості, індивідуальності як ключових чинників перемоги у конкурентній боротьбі. Це у свою чергу формує нові вимоги до ринку праці: висока якість робочої сили, можливість відходу від класичного інституту зайнятості, розвиток найкращих здібностей людини, зняття бар'єрів для реалізації кращих навичок.

Класичний інституту зайнятості, де основними вимогами є зайнятість на постійній основі, жорсткий графік роботи, стабільні нарахування на фонд оплати праці пов'язані із системою соціального страхування, наявність соціально-трудова гарантій вступає в протиріччя із вимогами розвитку сучасних секторів економіки. Відповіддю на виклики є феномен «фрілансу», який реалізує «перегляд правил гри» у сфері «продажу праці».

Фрілансери – це особи, що надають послуги на проєктній основі. Несуть самостійну відповідальність за втрати свого робочого часу та ризики економічної неактивності між проєктами покривають за рахунок власних коштів. Успішність фрілансерів визначається вмінням набувати належних компетентностей і враховувати стрімкі зміни, що відбуваються в економіці. Це вимагає розвитку так званих м'яких навичок (softskills).

«Softskills» – це збірний термін, який посилається на безліч варіантів поведінки, які допомагають людям в роботі, а також успішно соціалізуватися. А ми з вами знаємо, що соціалізація – це коли людина взаємодіє з іншими людьми, навіть якщо ця взаємодія відбувається не під час міжособистісного спілкування, а через інтернет, телефон або навіть через паперові листи. Коротко кажучи, softskills – це хороші манери і риси особистості, необхідні для взаємодії з іншими людьми і побудови з цими людьми хороших відносин» [8].

«Другим китом» розвитку фрілансу є проактивна концентрація на досягненні успіхів у вузькоспеціалізованій сфері. Одним з прикладом цього є технологія GTD (Getting Things Done – це підхід до управління діяльністю, а також система прийомів і технік, мета якої – допомогти сучасній людині встигати більше, а втомлюватися менше) [9].

Фріланс як форма зайнятості дуже поширена в країнах світу. Згідно з даними Інституту Рузвельта станом на вересень 2015 року, частка фрілансерів в США становить 35% населення (53 мільйона осіб) [10]. Тобто, в середньому, кожен третій американець є фрілансером.

За оцінками експертів найбільшої в світі фріланс-платформи «Upwork» ринку фріланс послуг має стабільне зростання, при якому до 2020 року фрілансери складуть 60% всього світового ринку праці, а оборот ринку віддаленої роботи досягне 46 млрд. \$ [11].

Експертами, у світі, як правило, зараз виділяється 5 типів фрілансерів. Перший тип – незалежні підприємці. До них відносять людей, які не мають постійного роботодавця і займаються тимчасовими проєктами, змінюючи замовників одного за іншим. До другого типу «сумісників» відносять працевлаштованих людей, які присвячують фрілансу тільки вільний час. Третій тип – це диверсифіковані робітники, що включають людей з частковою зайнятістю, які поділяють робочий час на виконання замовлень фріланса і роботу в компанії. Тимчасові робочі – тип фрілансерів, пов'язаний з роботодавцем договором трудового підряду. Для них характерною рисою є наявність тільки одного роботодавця і тільки одного проєкту, робота над яким суворо обмежена часом, зазначеним у договорі. Останній тип фрілансерів – це власники фріланс-бізнесу. Як правило, вони створюють компанію з 1-5 учасників і вважають себе фрілансерами [5].

Посилення диференціації заробітної плати чинить руйнуючий вплив на існуючі інститути зайнятості та сприяє розвитку таких форм зайнятості як фріланс, який досить часто пов'язаний з міграцією з однієї сфери в іншу. В Україні за останні роки відбувається істотне посилення диференціації оплати праці за секторами економіки. Наприклад, співвідношення середньомісячної заробітної плати у найбільш високооплачуваному секторі економіки до найбільш низькооплачуваного у 2002 році складало 5,5 разів (фінансова діяльність і сільське господарство та пов'язані з ним послуги), а 2015 році розрив складає 8,5 разів (авіаційний транспорт і поштова та кур'єрська діяльність) [12]. Але, якщо взяти до уваги відсутність офіційного звітування ІТ-сектору перед Держслужбою України, то це співвідношення для 2015 року складе більш ніж 18 разів [13].

Однією з передумов поширення в Україні такої форми зайнятості як фріланс є високий рівень безробіття серед молоді. Порівнюючи данні 2015 та 2013 років, можливо прослідкувати збільшення кількості безробітних людей: у віці 15-24 років на 144, 3 тис. осіб; у віці 25-29 років – на 22,7 тис. осіб; у віці 30-34 років – на 66,1 тис. осіб. В той же час, за даними дослідження інформаційного порталу «ubg.ua», основою сучасного фріланса, є люди, віком до 35 років [14].

У вересні 2015 року фріланс-майданчиком Freelancehunt було проведено аналіз активності замовників і фрілансерів за регіонами. Лідером серед регіонів, стала Київська область, в якій

зосереджено 36% фрілансерів країни. При цьому основна частина з них (90% від частини фрілансерів Київської області) зосереджені в столиці. Друге місце займає Харківська область, поставляє 9,7% трудових ресурсів фріланса. Дніпропетровська область забезпечує 8,5% фрілансерів. Найбільш вагомими показниками мають: Одеська область – 5,7%, Донецька область – 5,3%, Львівська область – 4,8% та Запорізька область – 4%. Решта 18 регіонів у сукупності забезпечують близько 25% (менше 4% по кожній області) [15].

Вагому роль у збільшенні кількості фрілансерів грають постійно мінливі умови ринку праці. У зв'язку з останніми подіями в країні багато працівників були позбавлені місця роботи і змушені шукати нову тимчасову або за сумісництвом проектну роботу. В цей же час, роботодавці почали шукати співробітників на неповний робочий день або для роботи за контрактом, щоб уникнути зайвих витрат в економічно нестабільний час, прийнявши нових висококваліфікованих людей на постійній основі. Обидві сторони знайшли альтернативне рішення участі в трудових відносинах – фріланс. Це чинить вплив на скорочення загальної чисельності зайнятого населення, яке за останні 15 років склало 3731,8 тис. осіб [12].

Фріланс, як форма зайнятості дозволяє скоротити витрати організації на утримання постійного штату працівників. Опитування, проведене в 2015 році міжнародною біржею фрілансерів «Proffstore» показало, що на відміну від світового ринку, де найбільша частка фрілансерів належить до технологічних спеціальностей, український фріланс найбільш популярний серед дизайнерів [16]. У процентному співвідношенні всі фріланс-ресурси України представлені такими видами діяльності (Рис. 1).

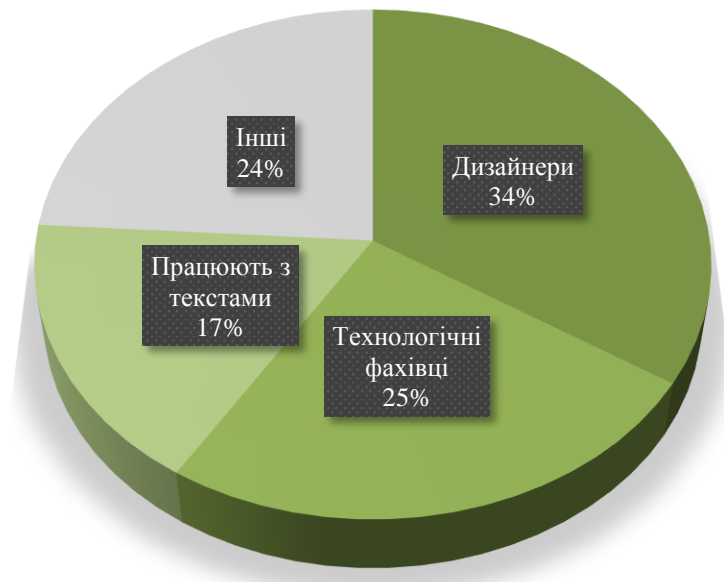

Рисунок 1 – Структура фріланс-ресурсів України [16]

За даними державної служби статистики України щодо динаміки середньооблікової чисельності штатних працівників за видами економічної діяльності, за останні п'ять років спостерігається скорочення загальної кількості прийнятих у штат співробітників на 2198 тис. осіб. У тому числі за видами економічної діяльності з яких, особливо яскраво це видно, розвивається фріланс: інформації і телекомунікацій на 65 тис. осіб, у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування – на 10 тис. осіб, у сфері операцій з нерухомим майном – на 60 тис. осіб, у сфері мистецтва і творчості – на 9 тис. осіб, у сфері надання інших видів послуг – на 19 тис. осіб [12]. Дані, наведені нижче в табл. 1.

Україна є великим «фрілансером у світі». Останнім часом спостерігається незначна тенденція до зниження кількості українських фрілансерів на ринку ІТ-фріланса Східної Європи на 8%. Про це свідчать результати дослідження аналітиків сервісу ІТ-рекрутингу Topsydev у своєму підсумковому звіті. Дослідження проводилося на основі даних найбільших фріланс-бірж, а саме понад 120 000 профілів фріланс-розробників і 700 000 проектів [17].

При цьому, згідно з даними компанії Topsydev за підсумками 2015 року, спостерігається зростання частки фрілансерів, сусідніх з Україною країн: Польщі на 9%, Білорусі – на 69%.

Незважаючи на зниження частки ринку українських фрілансерів, Україна залишається лідером за сумарною часткою виконаних замовлень і займає 31% від загальної частки ринку. При цьому середній заробіток українського фрілансера в годину становить 21\$–22\$, що набагато менше заробітку польських фрілансерів (28\$ в годину) і фрілансерів Білорусі (24\$) [18].

Таблиця 1 – Динаміка середньооблікової кількості штатних працівників за видами економічної діяльності(тис. осіб) [12]

Види економічної діяльності	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Усього	10 263	10 083	10 123	9 720	8 959	8 065
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	641	603	622	548	518	479
Промисловість	2 776	2 743	2 705	2 595	2 297	2 040
Оптова та роздрібна торгівля;ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	866	873	938	876	786	687
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	783	774	785	770	731	661
Державне управління й оборона;обов'язкове соціальне страхування	609	576	569	557	529	484
Інформація та телекомунікації	199	184	179	177	157	134
Освіта	1 591	1 584	1 581	1 566	1 499	1 434
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1 156	1 144	1 134	1 118	1 065	984
Надання інших видів послуг	1642	2322	1610	1513	1377	1162

Загалом можна стверджувати, що основними чинниками, які сприяють розвитку фрілансу в Україні є зростання глобальної конкуренції, підвищення витрат на ризики,здійснення підприємницької діяльності в умовах нестабільності,зростання частки працюючих у сфері послуг, технологічний прогрес, революція ІКТ,зростання вартості життя населення.

Інститут фрілансу чинить вплив на інші сучасні інститути. Що проявляється у:

- потребі формування нової культури фінансових відносин на ринку праці між фрілансером і замовником;
- низькій ефективності ринку праці та невідповідності класичних інститутів пошуку роботи (служби зайнятості, критерії до претендентів на роботу, дипломи та інші фахові ознаки) новим формам (рекомендації,резюме, портфоліо, профілі в мережах, електронні мережі пошуку роботи), що знижує якість процесу найму робочої сили;
- нерозвиненості правової культури регулювання відносин між фрілансером і замовником;
- недостатній розвиненості культури комунікацій – фрілансер витрачає багато часу та психологічних ресурсів на те, щоб створити власний імідж, знайти роботодавця, забезпечити гідний дохід, мати гарантії отримання оплати за виконану роботу.

Слід виокремити основні рушійні інтереси розвитку інституту фрілансу з боку замовника, який виступає покупцем на ринку праці та фрілансером, який виступає на ньому продавцем.

Потреби замовника (покупця) полягають у наступному:плата за результат роботи найманих працівників, а не процес, що, у свою чергу, є вимогою гнучкості бізнесу, яка формується ринком і стає одним з ключових чинників конкурентоспроможності; можливість отримати найкращу робочу силу;можливість отримати у використанні найкращі компетентності та посилити інноваційність бізнесу; аутсорсинг витрат на навчання персоналу, організацію робочих місць, розвиток кар'єри та інших ризиків постійного найму персоналу.

Потреби фрілансера (продавця) проявляються у наступному:працівники все більше ваги надають свободі вибору графіка роботи, орієнтуючись на результат, а не на процес;висока оплата праці, що включає не тільки компенсацію трудових зусиль, а й ринково-ризикову складову;узгодженість роботи з власними інтересами: особистісні свободи, цікавість і т.д.

Існує ряд переваг недоліків використання фрілансу як для працівників, так і для замовників. Схематично вони представлені нижче в таблиці 2.

Величезною перевагою фрілансу є можливість виконання замовлення з будь-якої точки світу, що дозволяє розширити можливості вибору найбільш талановитого виконавця, шляхом єдино разової оплати результату, не включаючи його в постійний штат, що веде до підвищення ефективності і

зниження витрат, а працівнику – можливість продажу своїх послуг за більш високою ціною. Однак, для організації існує суттєвий недолік: відсутність можливості віддавати накази фрілансеру, так як відносини між цими сторонами є чисто партнерськими.

Таблиця 2 – Основні переваги і недоліки фрілансу для працівників та замовників

	З точки зору фрілансерів	З точки зору замовників
Переваги	Доступ до віддалених ринків праці	Можливість зниження витрат і ризиків, пов'язаних з невизначеністю щодо коливання споживчого попиту
	Нерегламентований робочий день	Підвищення продуктивності за рахунок скорочення простоїв робочої сили
	Свободи вибору роду діяльності поставлених завдань.	Можливість використання більш кваліфікованих кадрів на різних стадіях життєвого циклу підприємства
	Можливість роботи одночасно на кількох роботодавців.	Можливість пошуку співробітника на світовому ринку праці.
	Можливість максимальної реалізації свого творчого потенціалу.	Відсутність витрат на навчання та розвиток персоналу
	Самостійне управління навантаженням і часом.	Можливість використання вигідних форм оплати праці (в залежності від результату)
Недоліки	Ризики економічної неактивності між проектами	Високий ступінь ризику помилки при виборі фрілансера.
	Витрати часу на самообслуговування (пошук проекту, комунікації навчання та інш.)	Труднощі в комунікації з працівником – фрілансером.
	Обмеженість пільг і гарантій зайнятості	Наявність не підлеглих, а партнерських відносин між замовником і фрілансером

Висновки. Наявність в Україні якомога більшої кількості організацій, які не несуть великих затрат на утримання штату професіоналів, але забезпечені потужними висококваліфікованими кадрами, дає змогу максимізувати ефективність їх діяльності та увійти у число лідерів світового ринку. Це сприятиме економічному росту України, внаслідок розвитку пріоритетних галузей виробництва та послуг, здійснення фінансових операцій з іншими державами та притоку іноземної валюти в країну.

Одним з напрямків розвитку фрілансу, як інструменту реформування економіки України є вдосконалення законодавчої бази, що підвищить рівень легальної праці фрілансерів, а також слід розробити комплекс заходів щодо інтеграції інституту фрілансу до інститутів державного соціального страхування.

Інститут фрілансу є досить перспективним напрямком розвитку та трансформації українського ринку праці. Дана форма зайнятості спроможна принести великий вклад в розвиток економіки нашої держави, але за умови створення нової законодавчої бази, здатної відстежувати та контролювати обсяги сплати податків як за традиційною, так і за новітньою формою зайнятості – фрілансом.

Важливою передумовою є забезпечення належних фінансових аспектів у трудових відносинах між замовником і фрілансером, що значно підвищить продуктивність праці, націленість на саморозвиток і виконання проекту у найкоротший час. Оскільки саме фрілансери отримують оплату за результат, а не за витрачений час.

Щодо проблем комунікаційного аспекту, тут слід звернути увагу на професійний розвиток фрілансерів, що забезпечується належним рівнем освіти, яка повинна максимально відповідати мінливим сучасним вимогам. Саме наближення навчальних програм підготовки студентів до реальних вимог бізнесу будуть максимально розвивати необхідні компетентності, що відповідатимуть проектному підходу і підвищувати конкурентоспроможність працівників.

Фріланс сприяє поліпшенню добробуту працівників, зростанню показників ефективності функціонування організацій та забезпеченню країни висококваліфікованими кадрами. Розвиток та поширення інституту фрілансу, його підкріплення потужною законодавчою базою здатне вивести українські організації на перші сходинки світового ринку.

Література

1. Huemann M. Human resource management in the project-oriented company / Martina Huemann, Anne Keegan, J. RodneyTurner // *International Journal of Project Management*. – Volume 25. – Issue 3, 2007. – P. 315-323.
2. Тоффлер Э. Третья волна / Элвин Тоффлер; пер. с англ. К.Ю.Бурмистрова. – М., 2009. – 795 с.
3. Колот А.М. Соціально-трудова сфера: стан відносин, нові виклики, тенденції розвитку: монографія / А.М. Колот. – К.: КНЕУ. 2010. – 251 с.
4. Kitching J. Defining and estimating the size of the UK freelance workforce [Електронний ресурс] / J. Kitching, D. Smallbone // *A Report for the Professional Contractors Group*. – October, 2008. – P. v-x; 1–46. Режим доступу: http://www.pcg.org.uk/cms/documents/POLICY_AND_CAMPAGNS/research/Defining_and_estimating_the_size_of_the_freelance_workforce_FULL_REPORT.pdf.
5. Mill Roy. Hiring and Learning in Online Global LaborMarkets [Електронний ресурс] / Mill Roy // *Working Paper*. – October, 2011. – № 11-17. – P. 1-25. – Режим доступу: http://www.netinst.org/Mill_11_17.pdf.
6. Thomas W. Malone. The Dawn of the E-LanceEconomy [Електронний ресурс] / Thomas W. Malone, Robert J. Laubacher // *Harvardbusiness review*. – September-October, 1998. – P. 145-152. – Режим доступу: <http://www.ecopywriters.com/downloads/dawn-elance-econ.pdf>.
7. Грішнова О.А. Фріланс: нові можливості і проблеми реалізації трудового потенціалу / О.А. Грішнова, О.О. Савченко// *Економіка праці та проблеми зайнятості*. – 2016. - №1. – С. 8-12.
8. Что такое softskills? 2015/09/09Alexey [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://consultpm.com/what-is-soft-skills/>.
9. Дэвид Аллен. Как привести дела в порядок = GettingThingsDone / пер. с англ. Ю. Константинова. Искусство продуктивности без стресса = TheArtofStress-FreeProductivity. – 8-е изд, переработанное. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2015. – 416 с.
10. Институт Рузвельта [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rooseveltinstitute.org>.
11. Фріланс-платформа «Upwork» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.upwork.com1>.
12. Статистична інформація Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ukrstat.gov.ua.
13. Яремчук Р. Є. Основні переваги та загрози для комплексного розвитку ІТ- сектора України від реалізації угоди про асоціацію з ЄС / Р.Є. Яремчук, О. Г. Коломієць// *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. – 2015. - Випуск 5 (115). – С. 68-72.
14. Бизнес-аналитика «ubr.ua» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ubr.ua/analytics>.
15. Freelancehunt» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://freelancehunt.com>.
16. «Proffstore» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://proffstore.com>.
17. Отчет исследования компании «Topsdev» «Топ 7 стран-лидеров фрилансерского аутсорс-программирования Восточной Европы в 2014 году» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://topsdev.org/blog/top-countries-report-2014.htm>.
18. Итоговый отчет аналитиков сервиса IT-рекрутинга компании «Topsdev» «Рынок фриланс-аутсорса Восточной Европы в 2015 году» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://topsdev.org/blog/obzor-rinka-freelance-2015.htm>.

References

1. Huemann, M., Keegan, A., Turner, J.R. (2007). Human resource management in the project-oriented company. *International Journal of Project Management*, 25 (3), 315-323.
2. Toffler, E. (2009). *Third Wave*. Transl. with Eng. Burmystrova K. and others. Moscow: (in Rus.).
3. Kolot, A. (2010). *Socio - labor sphere: state relations, new challenges and trends: Monograph*. Kyiv: KNEU (in Ukr.).
4. Kitching, J., Smallbone, D. (2008). *Defining and estimating the size of the UK freelance work force*. Accessed mode : http://www.pcg.org.uk/cms/documents/POLICY_AND_CAMPAGNS/research/Defining_and_estimating_the_size_of_the_freelance_workforce_FULL_REPORT.pdf.
5. Roy, M. (2011). *Hiring and Learning in Online Global Labor Markets*. Accessed mode : http://www.netinst.org/Mill_11_17.pdf.
6. Malone, T., Laubacher R. (1998). *The Dawn of the E-Lance Economy*. Accessed mode : <http://www.ecopywriters.com/downloads/dawn-elance-econ.pdf>.
7. Grishnova, A., Savchenko, O. (2016). *Freelance: new opportunities and problems of realization of labour potential*. 1, 8-12. (in Ukr.).
8. *What is soft skills?* (2015). Accessed mode : <http://consultpm.com/what-is-soft-skills/>.
9. Allen, D. (2015) *Getting Things Done*. Transl. with Eng. Konstantinova Y. Moscow: Mann, Ivanov and Ferber.

-
10. Roosevelt Institute. Accessed mode : <http://rooseveltinstitute.org>.
 11. «Upwork». Accessed mode : <https://www.upwork.com1>.
 12. Statistical information of the State statistics service of Ukraine. Accessed mode : ukrstat.gov.ua.
 13. Yaremchuk, R., Kolomiets, A. (2015). The main advantages and threats for the integrated development of the IT - sector in Ukraine from the implementation of the Association agreement with the EU. Socio-economic problems of modern period of Ukraine. 5 (115), 68-72.
 14. «ubr.ua». Accessed mode : <http://ubr.ua/analytics>.
 15. «Freelancehunt». Accessed mode : <https://freelancehunt.com>.
 16. «Proffstore». Accessed mode : <https://proffstore.com>.
 17. Research report of the company «Topsdev Top 7 countries-leaders of outsourcing freelance programming in Eastern Europe in 2014». Accessed mode : <https://topsdev.org/blog/top-countries-report-2014.htm>.
 18. The reviewers ' final report of the service IT recruiting company «Topsdev» «The Market of freelance outsourcing in Eastern Europe in 2015». Accessed mode : <https://topsdev.org/blog/obzor-rinka-freelance-2015.htm>.

Стаття надійшла до редакції 28.10.2016.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗРУШЕНЬ

Родченко В.Б., доктор економічних наук, професор

Прус Ю.І., викладач

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Статтю присвячено дослідженню сутнісних характеристик та структури сучасного регіонального економічного простору. Запропоновано індикатори рівня розвитку його складових. Введено поняття просторової економічної дестинації. Проведено порівняльний аналіз індустріальної та постіндустріальної парадигм регіонального розвитку, який дає змогу обґрунтувати закономірності еволюції економічного простору від фізичного базису розміщення господарських об'єктів до середовища взаємодії суб'єктів господарювання на певній території. Запропоновано класифікацію та визначено особливості функцій економічного простору.

Ключові слова: індустріальна модель розвитку, мережева економіка, постіндустріальна модель розвитку, регіональна економічна дестинація, регіональний економічний простір.

Постановка проблеми. Поступова зміна векторів господарювання у зв'язку з входженням України до Європейського економічного простору, трансформація інструментів управління просторовим розвитком через формування глобального середовища, зокрема мережевих форм організації економічної діяльності, а також необхідність врахування історичного досвіду організації економічного простору обумовлюють доцільність пошуку нових підходів до оцінки просторового розвитку регіонів України, який характеризується постійним ускладненням та поліфункціональністю.

Актуальною на сьогоднішній день залишається проблема розробки пріоритетів просторового розвитку регіонів України з врахуванням положень Резолюції Ради Європейських Співтовариств про головні принципи регіональної політики, Європейської хартії облаштування територій, Резолюції Європейського Парламенту з узгодженої політики облаштування територій, а також впровадження в практику керівних принципів сталого просторового розвитку Європейського континенту. Враховуючи положення зазначених нормативних документів, політика просторового розвитку регіонів України повинна враховувати ключові орієнтири, пов'язані з підвищенням рівня життя населення регіонів, раціональним використанням їх ресурсів, формуванням системи збалансованого управління територіями на принципах децентралізації.

Не менш вагомим є визначення поведінки регіонів у глобальному середовищі. На думку М. Кастельса, глобальна економіка – це економіка, здатна працювати як єдина система в режимі реального часу в масштабі всієї планети [10, с. 114]. Однак її існування і форма стосуються лише окремих сегментів і економічних структур, країн і регіонів пропорційно рангу країни або регіону в міжнародному поділу праці. Сьогодні глобальна економіка функціонує як мережа. У зв'язку з цим важливо при формуванні регіональної мережі національного рівня вжитись у глобальну мережу, не втративши свої регіональні переваги.

Стосовно історичних традицій дослідження обраної проблематики, слід відзначити, що в основі просторового розвитку регіонів України лежить теорія індустріальних кластерів М. Портера, яка розглядає регіон як функціонування чотирьох підсистем – ресурсної, виробничої, соціально-економічної та екологічної [19]. Зазначений підхід і сьогодні є досить ефективним, але становлення концепції постіндустріального способу господарювання вимагає розробки сучасних підходів до просторового розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методичні та прикладні аспекти просторової організації економіки є предметом вивчення багатьох зарубіжних вчених, зокрема, А. Вебера, П. Кругмана, Г. Мюрдала, Ф. Перру, М. Портера, А. Річардсона, Й. Тюнена, Дж. Фрідмана, Х. Хегерстранда. Їх досягнення полягають у розробці моделей полюсів зростання, дифузії нововведень, економічного простору як силового поля, теорії кластерів, концепції глобальних міст-регіонів.

Наприклад, лауреат Нобелівської премії з економіки П. Кругман переконаний, що сьогодні відчувається гостра необхідність врахування просторових чинників в економічних дослідженнях, адже економіка існує та посідає певне місце на мапі [17].

Вивченню та узагальненню особливостей просторового розвитку економіки присвячені фундаментальні дослідження українських вчених-регіоналістів. Глибиною та широтою охоплення

досліджуваної проблематики характеризуються наукові доробки О.І. Амоші, В.М. Гейця, А.А. Гриценка, Б.М. Данилишина, С.І. Дорогунцова, М.І. Фащевського, В.І. Пили та інших.

На думку академіка НАН України В.М. Гесця, розбудова економічного простору України, формування соціально-орієнтованої моделі її розвитку супроводжується структурними змінами в усіх сферах економічної діяльності, що вимагає пошуку, розробки і впровадження в практику нових прогресивних форм ведення господарювання на регіональному рівні, винайдення і застосування адекватних методів регулювання та управління просторовим розвитком [5, с. 17].

У той же час залишаються не вирішеними фундаментальні питання, пов'язані з визначенням просторової організації, ролі й місця в ній нових, невпорядкованих просторових форм економічної діяльності.

У зв'язку з цим **метою статті** є визначення сутнісних характеристик та структури регіонального економічного простору, який формується в умовах європейської інтеграції та розбудови мережевої економіки.

Виклад основного матеріалу. Еволюція теорій просторового розвитку під впливом процесів глобалізації та інформатизації суспільства призвела до трансформації парадигми економічних центрів простору. Так у XV-XVII ст. центрами тяжіння населення та формування нових територіальних поселень були ярмарки як місця розвитку торгівельної та транспортної інфраструктури. З розвитком процесів індустріалізації центрами формування простору стають великі міста, а ключовими чинниками просторового розвитку – транспортні витрати та концентрація підприємств і об'єктів різних галузей як пунктів розташування місць зайнятості населення. Однак формування центрів простору біля промислових агломерацій не завжди приносить позитивний ефект.

Наведемо приклад американського міста Детройт, промисловість якого фокусувалася практично на одній галузі – автомобільній, що обумовлює швидке зростання його економіки за 20 років, а потім різке падіння. Дженерал Моторс, Крайслер, Шевроле та Форд мали свої штаб-квартири у Детройті. Станом на 1950 рік у них було працевлаштовано 2850000 осіб. Коли у середині 70-х років світ стикнувся з нафтовою кризою, а на початку 80-х років економіка США двічі переживала спад, японські автовиробники, готові до цього, швидко зреагувати та захопили ринок недорогих, економічних автомобілів. Такий стан справ став причиною поступового закриття заводів Дженерал Моторс, а з часом і банкрутства компанії. Як наслідок, економіка міста зруйнувалася, а сам Детройт увійшов у рейтинг 15 найнебезпечніших міст світу. Поступово економічна криза міста Детройт загострювалася, саме тому у 2013 році світ сколихнула новина про його банкрутство.

Перехід до постіндустріальної моделі економіки обумовив формування центрів простору навколо місць консолідації сервісів, а ключовим чинником просторового розвитку стала розвинута інфраструктура. Широкого розповсюдження набуває формування, так званих «червоних ліній» – територій, для яких притаманна розгалужена система ліній електропостачання, ліній зв'язку, автомобільних доріг, залізничних ліній, скупчення сервісів тощо.

Формування вузлів простору навколо промислових та сервісних агломерацій обумовлює виникнення економічних центрів, які обслуговують товарами та послугами не лише себе, а й населення свого оточення (зони збуту). Відповідно до теорії центральних місць В Кристалера, зони обслуговування та збуту з часом мають тенденцію оформитися у правильний шестикутник, а уся заселена територія покривається шестикутниками без просвітів (кристалерівська решітка). Кожне центральне місце має тим більшу зону збуту, чим вищий рівень ієрархії, до якого воно належить. Крім продукції, необхідної для зони свого рангу (свого шестикутника), центр виготовляє (надає) товари та послуги, типові для усіх центрів нижчих рангів. Можна стверджувати, що економічна складова є основою для всієї побудови.

Сьогодні в умовах швидкого розвитку інформаційних технологій, зростання ролі інтелектуальної праці, центрами формування простору стають території з найбільш придатними умовами для життєдіяльності людини. Людство отримує можливість заробляти гроші, отримувати освіту, сплачувати товари та послуги, не виходячи з власної домівки. Доказом цього є результати дослідження 2016 року порталу rabota.ua (обсяг вибірки – 967 респондентів з усієї України), 92% яких прагнуть працювати на фрілансі, аргументуючи свої наміри бажанням працювати віддалено – не витратити час на переїзд, можливістю розпоряджатися своїм часом та регулювання рівня свого доходу [9]. Як наслідок, це призводить до зміни центрів тяжіння людських, промислових, інфраструктурних ресурсів. Саме тому, розглядаючи та оцінюючи стан розвитку регіонального економічного простору необхідно виокремити декілька його складових (Рис. 1): виробнича, соціальна, інформаційна, транспортна, науково-інноваційна та адміністративно-політична.

Рисунок 1 – Складові регіонального економічного простору

Рівень розвитку різних груп складових простору можна у найбільш узагальненому вигляді охарактеризувати за допомогою трьох груп індикаторів, що характеризують кількісні показники розвиненості інфраструктури відповідної складової, якісні характеристики розвитку мережі інституцій та рівень інтенсивності використання (Табл. 1).

Таблиця 1 – Індикатори рівня розвитку складових регіонального економічного простору

Складова	Індикатори розвитку
1	2
Виробнича	<ul style="list-style-type: none"> – кількість інституціональних одиниць; вартість та рівень зносу основних засобів; обсяги, напрями та структура інвестицій; – обсяг виробництва продукції за галузями; споживання електроенергії; – обсяг створеної доданої вартості, її структура; обсяги експорту та імпорту товарів і послуг.
Соціальна	<ul style="list-style-type: none"> – розвиненість мережі соціальної інфраструктури (освіта, медицина, культура); кількісні та вартісні показники ринку робочої сили; кількість, якість та динаміка житла; – обсяги роздрібною торгівлі та послуг; обсяги і структура доходів та витрат населення; – якість життя населення; рівень захворюваності, рівень злочинності, рівень освіти населення.
Інформаційна	<ul style="list-style-type: none"> – кількість ліній фіксованого зв'язку в розрахунку на 100 мешканців; відсоток населення, що живе в зоні покриття стільникового зв'язку; частка користувачів мобільного Інтернет; он-лайн-доступність послуг органів державного і місцевого урядування для громадян та бізнесу; – рівень покриття інформаційними мережами та їх доступність (кількість Інтернет-користувачів, хостів, пропускна спроможність міжнародного Інтернет-трафіка, тарифи доступу до Інтернет); частка домогосподарств з доступом до Інтернет; кількість комп'ютерів у розрахунку на 100 мешканців; частка домогосподарств з комп'ютерами; – додана вартість в ІТ-секторі; частка витрат на ІТ-послуги по відношенню до ВВП; частка трудових ресурсів, зайнятих в ІТ-секторі; частка «інтенсивних» користувачів інтернет; частка працівників підприємств, що використовують комп'ютери.

Продовження таблиці 1

1	2
Транспортна	<ul style="list-style-type: none"> – довжина автомобільних доріг, залізничних колій, річкових судноплавних шляхів; наявність транспортного парку (флоту); наявність об'єктів транспортної інфраструктури; – щільність транспортної мережі; транспортна доступність територій; – вантажо- та пасажирооборот за видами транспорту; транспортна активність населення.
Науково-інноваційна	<ul style="list-style-type: none"> – кількість організацій, які виконують наукові дослідження й розробки та обсяги фінансування НТД; кількість фахівців вищої кваліфікації; – питома вага інноваційно активних підприємств; частина національного доходу, що виділяється на науку та інновації; – кількість патентів та винаходів; обсяг фінансування інноваційної діяльності.
Адміністративно-політична	<ul style="list-style-type: none"> – кількість політичних партій та рухів; розвиненість мережі органів державного управління; кількість державних службовців та працівників органів самоврядування; – рівень електоральної підтримки; рівень довіри населення до влади; рівень централізованості управління; – рівень політичної свободи; рівень участі у виборах.

Усі ці складові у сукупності сприяють збалансуванню ціннісних інтересів людини та формуванню поняття, так званої, просторової економічної дестинації. Поняття «дестинація» походить від латинського «місцезнаходження». На думку відомого дослідника туристичної галузі Н. Лейпера, дестинація – це конкретна територія, яку турист обирає для відвідування та проводить там деякий час, територія, на якій відбуваються основні процеси взаємодії туриста з туристичною інфраструктурою. Автори, у свою чергу, під просторовою економічною дестинацією розуміють географічну територію, яка характеризується високим рівнем розвитку умов для життєдіяльності людини, а також якістю розвитку складових простору.

Враховуючи розмаїття складових простору слід розуміти, що поняття регіонального економічного простору має міждисциплінарний характер. Його окремі особливості вивчаються у регіональній економіці, економічній географії, економічній кібернетиці, що обумовлює існування різних підходів до його визначення. Територіально-ресурсний підхід, пов'язаний з фізичним розміщенням об'єктів та їх спільним використанням. Основоположник зазначеної концепції О. Гранберг визначає економічний простір як територію, що вміщає безліч об'єктів і зв'язків між ними (населені пункти, промислові підприємства, об'єкти транспортної інфраструктури, рекреаційні площі тощо) [6, с. 25].

Інший підхід ототожнює економічний простір з певним середовищем, відносинами, які виникають у процесі взаємодії економічних суб'єктів та розповсюдження інструментів регулювання економічних процесів. У рамках цієї концепції доречно навести визначення економічного простору Т.В. Пепа як частини реального простору, що зумовлена взаємодією матеріальних систем різних ієрархічних рівнів, яка відбувається в процесі господарської діяльності людини і визначається через їх характеристики [14, с. 27].

На думку Н.В. Василенко, економічний простір – це середовище, в якому існують, функціонують і взаємодіють населення, суб'єкти господарювання та органи управління [4, с. 148].

Сформовані у межах наведених підходів характеристики економічного простору є актуальними для індустріальному етапу розвитку. Однак основою постіндустріального розвитку є віртуальні ресурси (інформація, інновації, комунікації) та людський капітал, тому у забезпеченні економічного росту суттєво зростає роль гуманітарного фактору. Прискореними темпами розвивається інфраструктура, яка забезпечує екологізацію господарської діяльності, капіталізацію людських ресурсів та інформатизацію управлінських процесів, тобто регіональна політика трансформується у так званий просторовий розвиток.

У сучасній постіндустріальній парадигмі регіонального розвитку суттєво змінюються пріоритет основних факторів розміщення, що обумовлює трансформацію функцій території: з місця концентрації ресурсів виробництва вона перетворюється в просторове середовище для розвитку інновацій, людського капіталу та забезпечення саморозвитку регіонів.

Становлення постіндустріальної моделі розвитку паралельно з розбудовою мережевої економіки призводить до формування якісно нових ознак економічного простору, серед яких слід відмітити такі:

- глобалізована інформаційна просторова структура;
- мережева організація взаємодії суб'єктів, здатна до самоорганізації та саморозвитку;
- середовище, яке формується у процесі інформаційної взаємодії суб'єктів господарювання.

Таким чином, у процесі переходу до постіндустріальної економіки підсилюється функція простору як середовища розвитку, яка у майбутньому може стати ключовим фактором розміщення продуктивних сил.

Вчені не можуть досягти консенсусу стосовно місця економічного простору у глобальному середовищі. Так Ю. Павлов відносить економічний простір до штучно сформованих соціальних просторів, що мають опосередкований зв'язок із землею поверхнею [13, с. 11]. М. Шевченко виділяє три складових глобального простору: гео економічний, геостратегічний та геополітичний, кожен з яких переважає за різних історичних умов [15, с. 18]. Тобто доцільно зауважити, що економічний простір не є самостійною закритою системою, а знаходиться у постійному зв'язку з іншими просторовими вимірами глобального середовища.

В умовах мережевої економіки регіональний економічний простір набуває форми мережевої системи взаємодій, яка формується у процесі економічної діяльності суб'єктів господарювання. За змістом сутність економічного простору розкривається через його функції (Табл. 2).

Таблиця 2 – Функції економічного простору

Назва функції	Зміст функції
Функція розміщення	Регіональний економічний простір виступає у якості територіального розміщення господарських об'єктів та здійснення господарської діяльності
Інформаційна функція	Забезпечення умов існування інформаційно-комунікаційних потоків для забезпеченні потреб інституційних одиниць у інформації необхідній для виконання їх функцій
Координуюча функція	Будь-який новий господарюючий суб'єкт у рамках регіонального економічного простору вбудовується в існуючу систему мережевих відносин на території та здійснює свою господарчу діяльність відповідно до загального середовища
Регулююча функція	Регіональний економічний простір, сформований діючими інститутами та єдиними механізмами регулювання, визначає спрямованість економічної діяльності суб'єктів господарювання
Функція оптимізації економічного простору	Єдиний економічний простір регіону, інтегрований у національний та світовий простори, знижує витрати суб'єктів господарювання за рахунок ефективної взаємодії та сприяє збалансованості соціально-економічного розвитку території в цілому шляхом оптимізації розміщення

*Розроблено авторами відповідно до [11, 17]

Регіональному економічному простору як середовищу взаємодії суб'єктів господарювання притаманні властивості, які характеризують структуру простору (ієрархічність, неоднорідність, поляризованість економічного простору, цілісність та єдність) та його системність (циклічність та відтворення). Також слід відмітити, що при переході до мережевої економіки виникають такі властивості, як горизонтальна самоорганізація, саморозвиток, синергія.

Ієрархічність економічного простору відображає його складну будову, розповсюдження єдиного економічного простору на велику кількість окремих економічних просторів, що виокремлюються відповідно до мети дослідження за змістовними ознаками адміністративної ієрархії, галузевої структури та ін.

Циклічність розвитку простору проявляється в його стисканні і розширенні за рахунок зміни диспозиції окремих складових. Прикладом цього може слугувати розвиток великих міст. Так якщо в середині 80-х років люди прагнули мешкати у центрі міста, то зараз спостерігається протилежна тенденція – населення починає переміщатися у пригородні території. Це зумовлено зростанням ролі транспортної та інформаційної складової.

Властивість відтворення передбачає постійне оновлення елементів економічного простору – взаємодії суб'єктів і механізмів регулювання цих взаємодій.

Горизонтальна самоорганізація проявляється у створенні, відтворенні або вдосконаленні економічного простору, тобто сукупності взаємодій між господарюючими суб'єктами. Ця властивість забезпечує стабільність економічного простору та його здатність протистояти зовнішнім та внутрішнім загрозам.

Саморозвиток простору проявляється у постійних змінах, які обумовлені внутрішніми протиріччями у зв'язку з переходом на більш високий рівень організації.

Цілісність передбачає внутрішню єдність простору, його відносну автономність, незалежність від навколишнього середовища. Однак, якщо про цілісність географічного простору можна говорити сміливо, бо вона відображає реальний взаємозв'язок і взаємодію матеріальних об'єктів географічної оболонки, то цілісність економічного простору є спірним питанням. Так В. Лексіна у своїх працях доходить висновку, що будь-яке територіальне утворення є настільки цілісним, наскільки і конгломератним, оскільки просторові зв'язки між елементами територіальних утворень мають випадковий характер [12, с. 69]. Очевидно, для всіх сучасних територіальних утворень, у тому числі і для економічного простору, «цілісність» та «єдність» є властивостями ідеального стану.

Неподільність та неоднорідність економічного простору, який у глобальному масштабі складається з постіндустріальних, промислово розвинених, високо індустріальних та сировинних полюсів, доведено у дослідженнях італійських науковців К. Жана та П. Савона на прикладі моделі неподільного простору у складі низки полюсів (США, Західна Європа та Японія).

Доречно наголосити, що цілісність та єдність економічного простору не відображають його специфічного наповнення. Значення цілісності та єдності набуває актуальності при використанні конкретних характеристик ступеня чи стану їхнього розвитку. Наприклад, для сучасного стану розвитку економічного простору України за критеріями ступеня його цілісності та єдності характерними є фрагментація та преривчатість, відсутність механізмів управління просторовим розвитком.

Висновки. Таким чином, розповсюдження процесів глобалізації та інформатизації в усіх сферах життєдіяльності людства призвело до зміни парадигми сприйняття центрів простору. На різних етапах історичного розвитку ними були ярмарки, великі міста, місця консолідації сервісів, території з найбільш придатними умовами для гармонійного розвитку особистості.

Поняття економічний простір носить міждисциплінарний характер та складається з кількох складових (виробнича, соціальна, інформаційна, транспортна, науково-інноваційна, адміністративно-політична), рівень розвитку яких у найбільш узагальненому вигляді можна охарактеризувати за допомогою трьох груп індикаторів, що характеризують кількісні показники розвиненості інфраструктури відповідної складової, якісні характеристики розвитку мережі інституцій та рівень інтенсивності використання.

Усі ці складові у сукупності сприяють збалансуванню ціннісних інтересів людини та формуванню поняття, так званої, просторової економічної дестинації, під якою автори розуміють географічну територію, яка характеризується високим рівнем розвитку умов для життєдіяльності людини, а також якістю розвитку складових простору.

Порівняльний аналіз індустріальної та постіндустріальної парадигм регіонального розвитку дає змогу обґрунтувати закономірності еволюції економічного простору від фізичного базису розміщення господарських об'єктів до середовища взаємодії суб'єктів господарювання на певній території.

У зв'язку з цим, доцільно для періоду становлення постіндустріальної цивілізації та мережевої економіки визначити економічний простір як середовище взаємодії між господарюючими суб'єктами, що існує у межах процесу обміну інформацією та входження у єдину мережеву систему взаємовідносин.

Особливості розвитку і специфіка функціонування окремих складових єдиного економічного простору становлять предмет вивчення подальших наукових досліджень.

Література

1. Бавико О.Є. Архітектура сучасного регіонального економічного простору / О.Є. Бавико // Економіка та держава. – 2012. – №7. – С. 18-21.
2. Бистряков І.К. Використання простору у площині суспільних перетворень в Україні / І.К. Бистряков, Ю.М. Манцевич // Вісник НАН України. – 2015. – №11. – С. 67-76.
3. Бистряков І.К. Проблеми просторового розвитку України з позиції поглядів П. Аберкромбі / І.К. Бистряков, Ю.М. Манцевич // Економіка України. – 2015. – №9. – С. 39-48.

4. Василенко В.Н. Архитектура регионального пространства : монографія / В.Н. Василенко. – Донецьк : Юго-Восток, 2006. – 311 с.
5. Геєць В.М. Уроки та перспективи ринкових реформ і довгострокового економічного зростання в Україні / В.М. Геєць // Економічна теорія. – 2004. – №2. – С. 3-24.
6. Гранберг А.Г. Основы региональной экономики / А.Г. Гранберг. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 495 с.
7. Гриценко А.А. Компаративний аналіз складових економічного простору Європейського Союзу, Росії та України в контексті інтеграційних процесів / А.А. Гриценко, В.О. Корнівська // Бюлетень Міжнародного Нобелівського форуму. – 2012. – № 1(5). – Том 1. – С. 49-59.
8. Долішній М.І. Регіональна політика на рубежі ХХ-ХХІ століть : нові пріоритети / М.І. Долішній. – К. : Наук. думка, 2006. – 512 с.
9. Как выглядит украинский рынок фриланса: тенденции и цифры [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://blog.rabota.ua/kak-vyiglyadit-ukrainskiy-ryinok-frilansa-tendentsii-i-tsifry/>.
10. Кастельс М. Информационная эпоха : экономика, общество и культура / М. Кастельс. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
11. Керівні принципи сталого просторового розвитку Європейського континенту / Європейська конференція міністрів відповідальних за регіональне планування (СЕМАТ) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.coe.int/t/dgap/localdemocracy/cemat/VersionPrincipes/Ukrainian.pdf>.
12. Лексин В. Государство и регионы : теория и практика государственного регулирования территориального развития / В. Лексин, А. Швецов. – М. : ЛКИ, 1997. – 347 с.
13. Павлов Ю. Россия в освоении функционального пространства / Ю. Павлов, М. Павлов и др. // Gredo New. – 2004. – №1. – С. 9-14.
14. Пепа Т.В. Регіональні проблеми трансформації економічного простору України : теорія, методологія, практика: дис. доктора ек. наук: 08.10.01 / Пепа Т.В. – К., 2006. – 410 с.
15. Шевченко М. Модель світу початку ХХІ століття : Філософський аналіз / М. Шевченко // Людина і політика. – 2003. – № 3. – С. 17-21.
16. Шевчук А.В. Економічний розвиток та технологічна сингулярність : концепція взаємозв'язку і суперечності / А.В. Шевчук // Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент. – 2015. – Вип. 10. – С. 5-9.
17. Institute for the future [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.iftf.org/home/>.
18. Krugman P. End this depression now! W.W. Norton & Company, 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.krugmanonline.com/books/end-this-depression-now.php>. 3.
19. Porter M. Competition, competitive advantage and clusters. – Oxford University Press, 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://es.scribd.com/document/191677224/Competition-Strategy-Porter>.
20. Transition Report 2016-17 / European Bank for Reconstruction and Development [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ebrd.com/transition-report>.

References

1. Bavyko, O. (2012). Architectonics of modern regional economic space. *Ekonomika ta derzhava (Economy and state)*, 7, 18-21 (in Ukr).
2. Bystriakov, I., Mantsevych, Yu. (2015). The use of space in the plane of social transformations in Ukraine. *Visnyk NAN Ukrainy (Proceedings of the National Academy of Sciences of Ukraine)*, 11, 67-76 (in Ukr).
3. Bystriakov, I., Mantsevych, Yu. (2015). The problems of spatial position of Ukraine Mr. Abercrombie views. *Ekonomika Ukrainy (Ukraine economy)*, 9, 39-48 (in Ukr).
4. Vasylenko, V. (2006). The architecture of regional space. *Donetsk, Yugo-Vostok* (in Rus).
5. Geyets, V. (2004). Lessons and prospects of market reforms and long-term economic growth in Ukraine. *Ekonomichna teoriia (Economic theory)*, 2, 3-24 (in Ukr).
6. Granberg, A. (2000). Basics of the regional economy. Moscow, GU VShE (in Rus).
7. Grytsenko, A., Kornievskaya, V. (2012). Comparative analysis of the components of the economic space of the European Union, Russia and Ukraine in the context of integration processes. *Buletten Mizhnarodnogo Nobelivskogo forumu (Bulletin of the International Nobel Forum)*, 1(5), 49-59 (in Ukr).
8. Dolishniy, M. (2006). Regional policy at the turn of the XX-XXI century: new priorities. *Kyiv, Naukova dumka* (in Ukr).
9. How does the Ukrainian market of freelancing: trends and figures. Retrieved from <https://blog.rabota.ua/kak-vyiglyadit-ukrainskiy-ryinok-frilansa-tendentsii-i-tsifry/>.
10. Kastels, M. The information age: economy, society and culture. Moscow, GU VNE (in Rus).

11. The Guiding Principles for Sustainable Spatial Development of the European Continent. . Retrieved from : <http://www.coe.int/t/dgap/localdemocracy/cemat/VersionPrincipes/Ukrainian.pdf>.
12. Leksin, V., Shevtsov, A. (1997). The state and the regions: the theory and practice of state regulation of territorial development. Moscow, LKI (in Rus).
13. Pavlov, Yu., Pavlov, M. (2004). Russia in the development of functional space. *Gredo New*, 1, 9-14 (in Rus).
14. Pepa, T. (2006). Regional problems of transformation of economic space Ukraine: theory, methodology, practice. Kyiv (in Ukr).
15. Shevchenko, M. (2003). Model of XXI century: philosophical analysis. *Ludyna i polityka (Man and politics)*, 3, 17-21 (in Ukr).
16. Shevchuk, A. (2015). Economic development and technological singularity: the concept of relationship and contradictions. *Naukovyi visnyk mizhnarodnogo humanitarnogo universytetu (Scientific journal of international humanitarian university)*, 10, 5-9 (in Ukr).
17. Institute for the future. Retrieved from <http://www.iftf.org/home/>.
18. Krugman, P.(2012). End this depression now! W.W. Norton & Company. Retrieved from <http://www.krugmanonline.com/books/end-this-depression-now.php>. 3.
19. Porter, M. (2011). Competition, competitive advantage and clusters. Oxford University Press. Retrieved from <https://es.scribd.com/document/191677224/Competition-Strategy-Porter>.
20. Transition Report 2016-17. European Bank for Reconstruction and Development. Retrieved from <http://www.ebrd.com/transition-report>.

Стаття надійшла до редакції 26.10.2016.

ПРИРОДА СУЧАСНОЇ ІНСТИТУЦІЙНОЇ КОРУПЦІЇ

Турлакова А.С., аспірант

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

У статті розкрито теоретичні основи явища корупції, сутність поняття, соціально-економічна природа сучасної корупції, розглянуті основні форми прояву корупції в ринковій економіці, проаналізовано найбільш схильні до корупції інститути. Розглянуто феномен рентоорієнтованої поведінки та феномен утворення парадержави.

Ключові слова: корупція, інклюзивні економічні інститути, екстрактивні економічні інститути, економічна рента, олігархія, політична влада, бюрократія, тіньова економіка, тіньова влада, парадержава, хабар.

Постановка проблеми. У зв'язку з тим, що корупція не тільки ускладнює реформування економіки, а в деяких випадках блокує його проведення, існує нагальна потреба її подолання. Найбільш складним, на нашу думку видом корупції є інституційна форма, бо вона веде до формування усталених відносин, домінування неефективних норм, а також до непродуктивної алокації ресурсів. Вважаємо, що дослідження сучасної інституційної корупції є актуальним як з теоретичної так і з практичної точки зору.

Метою статті є визначення соціально-економічної природи сучасної інституційної корупції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження корупції та розробку заходів боротьби з нею зробили закордонні та вітчизняні науковці: А. Бова, А. Брунетті, С. Версток, Г. Гнатієнко, В. Дедекаєв, В. Дементьев, Р. Клітгаард, Дж. Г. Ламбсдорф, Л. Ледомська, П. Мауро, М.І. Мельник, С. Роуз-Аккерман, А. Грищенко, О. Яременко, Д. Асемоглу, С. Джонсон, Д. Робінсон та інші науковці.

Основні результати дослідження. Соціально-економічні трансформації та інституційні перетворення країн, у тому числі й України, крім низки позитивних досягнень можуть призводити до деформацій неефективних інститутів і виникнення негативних наслідків. Це в свою чергу призводить до, так званого, «ефекту блокування» – формуванню неефективних стійких інститутів, які не дозволяють прогресивним реформам досягти мети і створюють «інституційні пастки». У цих умовах різко скорочується значення інклюзивних інститутів і їх замінюють екстрактивні.

Інклюзивні економічні інститути – це ті інститути, які дозволяють і заохочують участь великих мас людей в різних видах економічної діяльності, що призводять до використання їх талантів і майстерності і дають індивідам робити той вибір, який вони бажають. Для того, щоб бути інклюзивними, економічні інститути повинні гарантувати безпеку приватної власності, неупереджену систему права і надання громадських послуг, які створюють рівне ігрове поле, де люди можуть обмінюватися і укладати контракти; вони також повинні дозволяти вхід нових бізнесів і дозволяти людям вибирати їх кар'єри. Екстрактивні економічні інститути, є такими, тому що вони створені для вилучень доходів і багатства у одній частині суспільства заради вигоди іншої його частини [1, с. 74-76].

Саме екстрактивні економічні інститути створюють інституційні пастки. Інституційна пастка, яка придбала масштабні розміри саме в громадському секторі економіки, будучи прямо або опосередковано пов'язана з усіма іншими інституційними пастками трансформаційної економіки, є корупція. Корупційні процеси значним чином впливають на економіку нашої країни і досягли значних розмірів. Про це свідчать результати дослідження міжнародної антикорупційної організації «TransparencyInternational», проведеного в 2016 р, де за рівнем поширення корупції у світі, як було сказано раніше, Україна займає 142-е місце (для порівняння: у 2007 р – 118-е, в 2010 р – 134-е, в 2013 р. – 144-е) у загальному рейтингу, який включає 174 країни, саме тому ця проблема потребує обґрунтування [2].

Природа сучасної корупції належним чином не досліджена, її прояви в основному описуються в термінах неінституційної економічної теорії витрат, а теоретичні уявлення зводяться до визнання її як відхилення від якоїсь норми життя.

За нашим припущенням корупція як складне явище має розглядатися з теоретичних позицій з використанням різних методологічних платформ інституціональної економіки.

Найбільшому корупційному впливу схильні такі інститути: правоохоронні, громадської безпеки, охорони здоров'я, соціального захисту та інші, незважаючи на їх соціальну значущість і наближеність до громадян.

Використовуване поняття інституту служить для вимірювання організованого цілого і одночасно вказує на основу цієї організованості. При дослідженні корупції важливо враховувати продукуючу здатність інституту, насамперед здатність відтворити самого себе і інші інститути, бути соціальним і політичним. Інститут – ціле,

яке виникає спонтанно і внутрішньо організоване, що дозволяє побачити якусь внутрішню динаміку корупції та корупційних процесів [3].

Таким чином, держава, соціальні та інші інститути повною мірою стали жертвами корупції, нею поглинені, поставлені нею в залежність. Проблема полягає в тому, що дуже важко із-за великої різноманітності форм прояву корупції, визначити її організацію та природу формування.

У наш час найбільш характерними і поширеними формами прояву корупції є хабарництво, а також, підкуп державних і суспільно-політичних діячів, чиновництва, незаконний протекціонізм та інших.

Хабар сама по собі не є втратою для суспільства, а тільки видом трансферту, але у випадку, коли посада стає об'єктом конкуренції, величина хабара починає визначати цінність ресурсів, які можуть бути використані в подальшому за допомогою цієї посади. Таким чином, можна зробити висновок про те, що важливою причиною корупції є відсутність реальної боротьби з цим явищем, не дивлячись на велику кількість широкомовних програм і заяв з даного приводу. Що стосується зусиль правоохоронних, судових, фінансових органів, органів юстиції та інших центральних органів, то правда полягає в тому, що ці організації становлять ланка у загальному ланцюжку корупції, і антикорупційні заходи часто суперечать особистим і груповим інтересам працюючих у них чиновників.

У цьому випадку хабар – це приз у боротьбі за отримання економічної ренти і доступ до майбутніх ресурсам. Тоді, це вже конкуренція в політиці, яка відволікає суспільні ресурси в економіці.

Щодо економічної природи корупції, то це явище досліджується в рамках нової інституціональної теорії, тому що пов'язане зі скороченням трансакційних витрат.

Розгляд даного питання варто почати з поняття економічна рента – різницею між доходом, отриманим продавцем власником економічних ресурсів та їх альтернативним використанням. Тобто, це різниця між платою за ресурс і мінімальною платою, необхідної для того, щоб цей ресурс був запропонований [4, с. 135-136].

Враховуючи той факт, що в політичному середовищі завжди існує можливість рентоорієнтованої поведінки – прагнення економічних агентів поставити сили і можливості держави на службу конкретним приватним інтересам:

1) Урядовці (бюрократія) – прагнуть отримати вигоди за рахунок суспільства в цілому, так і за рахунок груп спеціальних інтересів.

2) Політики, зацікавлені у прийнятті рішень, які забезпечать їм негайні вигоди і зростання популярності.

3) Група спеціальних інтересів – у разі прийняття вигідного їй рішення буде отримувати додаткові вигоди за рахунок суспільства (монопольний статус, ліцензію на унікальну діяльність, субсидії, пільги по кредитах).

Таким чином, виникає гонитва за рентою, пов'язана з використанням владних повноважень держави, а конкуренція з економічної сфери переноситься в політичну.

Будь-які зусилля для отримання ренти – це витрати. Тільки тут вони спрямовуються не на вдосконалення товарів і технологій, а на політичну діяльність (лобіювання, підкуп, хабарі і т.д.).

Ті суб'єкти, які виграють в результаті пошуку ренти окупають свої витрати, для інших це непоправні витрати. Таким чином відбувається розсіювання ренти, коли сума вигід від неї для невеликої групи суб'єктів, зрівнюється з витратами всіх суб'єктів, пов'язаних з її пошуком.

Головним проявом рентоорієнтованої поведінки є корупція.

Корупція сприймається як угоду між організаціями або фізичними особами, зменшує трансакційні витрати клієнта (хабародавця) і, порушуючи формальні чи неформальні обмеження, збагачує агента (одержувача хабара), але не має надійних інституційних механізмів забезпечення свого виконання.

Виходячи з представленого визначення, істотними особливостями корупційних оборудок виступають: відсутність ефективних механізмів дотримання, а також певної передбачуваної ціни.

Існує кілька видів корупції в агентських відносинах:

- підпорядкування посадовою особою матеріальних цінностей або послуг, пов'язаних з займаною посадою;
- отримання посадовою особою чужого майна шляхом його вилучення всупереч волі власників, з використанням свого посадового становища.

Поява й існування корупції, з точки зору представників нової інституціональної теорії, обумовлюється відділенням «прав контролювати бізнес» від «прав на гроші», тобто існуванням держави як такої. При цьому обсяг корупції залежить від ефективності функціонування органів державного управління та інших суспільних інститутів. Невиправдане розширення повноважень держави, надання чиновникам дискреційних регуляторних повноважень діють як фактори нарощування масштабів корупції. Враховуючи цей факт, на підтримку антикорупційних заходів український уряд здійснює регулятивну реформу, завданнями якої, зокрема, є оптимізація бюрократичного апарату держави, чітке визначення функцій і повноважень посадових осіб різного рівня державного управління.

Сприятливим ґрунтом для корупції служать одержавлення суспільного життя, бюрократизація суспільства і держави, надмірна централізація управління, відмова від реальної демократії, а також процвітання тіньової економіки та тіньової влади.

Особливо широкі масштаби корупція набуває в кризових ситуаціях, у періоди розкладання соціально-політичних режимів, падіння суспільних звичаїв, тому в цей момент починає формуватися цілий інститут тіньової економіки в Україні, основними компонентами якого виступають тіньова політика, корупція, злочини у сфері економіки.

Тіньова політика являє собою сукупність заходів з лобіювання корисливих інтересів нової кланово-олігархічної еліти тіньового бізнесу у сфері управління державою [5].

Згідно з Законом України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р., корупція – використання особою наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [6].

Слід зазначити, що неформальні практики влади носять далеко неоднозначний характер і диференціюються залежно від їх суспільної корисності або деструктивності. Згідно з цим критерієм у політико-правовій взаємодії виділяють нелегалізовані методи і засоби адміністративного управління, які носять конструктивний характер. Така неофіційна діяльність органів і посадових осіб влади може бути викликана, по-перше, формуванням нових видів владної взаємодії при одночасній відсутності їх юридичної інституціоналізації, а по-друге, існуванням неефективних або малоефективних легальних методів, засобів адміністративного управління та об'єктивної потреби у виробленні дієвих владних механізмів. Однак незалежно від причин свого походження конструктивні неформальні практики перекривають законодавчі прогалини, заміщають суперечливі або малоефективні публічні інститути, їх окремі елементи. При цьому позитивні неформальні практики служать джерелом інституційного розвитку влади, висловлюючи процеси самоорганізації не тільки суспільства, а й держави. З цієї точки зору неформальні практики оцінюються як де-факто позитивне явище, що сприяє коригуванню чинного законодавства та прискорюють процес оптимізації влади. Фактично конструктивні неформальні практики повторюють контури ідеальної, гетерогенної правової норми, виконання якої гарантується згодою суб'єкта управлінського впливу з неформальним алгоритмом (у нашому випадку адміністративного) поведінки.

Деяко інша ситуація виникає з тіньовими практиками, що представляють собою кримінальну діяльність посадових осіб, що входять до структури влади, а також пов'язаних з ними олігархічних кланів та організованої злочинності з присвоєння публічних благ, відтворюваних суспільством, вирішенню конфліктогенних ситуацій на їх користь [7, с. 33-34.].

У сучасній економічній науці витрати, пов'язані з діяльністю тіньової економіки, розглядаються через призму «прав власності», тобто санкціонованих поведінкових норм.

Права власності – це сукупність владних прав, санкціонованих поведінкових відносин, що складаються між людьми з приводу використання ними економічних благ. Приміром може бути, англосаксонська правова традиція, яка розглядає право власності як певну сукупність часткових правомочностей. Ця сукупність може зміцнюватися шляхом додавання до неї нових прав або послаблюватися відокремленням від неї деяких правомочностей, або шляхом розмивання прав власності. Процес розмивання прав власності пов'язаний з трансакційними витратами, тобто витратами у сфері обміну, пов'язаними з передачею прав власності.

Трансакційні витрати виникають і до, і після процесу обміну. Цьому сприяють поглиблення поділу праці, його спеціалізація, чітке визначення прав власності, правоохоронна діяльність та інші фактори. Найчастіше в рамках цього процесу виникають тіньові економічні явища, спектр існування яких дуже широкий – від прямого порушення прав власності (крадіжки, грабежі, шахрайство) до більш витончених способів вилучення прибутку за допомогою утиску прав власності (рекет, вимагання, хабарництво). У результаті різко виростають трансакційні витрати.

Вся діяльність суб'єктів тіньової економіки спрямована на отримання прибутку за рахунок обмеження інтересів будь-кого з «суб'єктів економічних відносин», що веде до зростання трансакційних витрат, таким чином призводить у результаті до зростання сукупних витрат суспільства. Найбільш поширеною формою діяльності такого роду, особливо характерною для організованих корупційних структур, є встановлення контролю над цінами на певній території. Здійснюється це створенням перешкод, що затримують або незначно модифікують дію сил конкуренції. Прикладом таких перешкод можуть служити, зокрема, адміністративні обмеження, прямий силовий вплив на конкурентів, змова. Допомогою необґрунтованого підвищення цін реалізації продукції за рахунок підвищення рівня оплати посередницьких, консалтингових, охоронних та інших

послуг також можна регулювати ціноутворення. Наслідком усього цього є перерозподіл доходів від сфери матеріального виробництва в сферу обігу, що руйнівнює діє на ефективність виробництва.

У цьому випадку тіньові відносини, хоча і забезпечують більш високий рівень успішності окремих соціальних груп і індивідуумів, є вкрай руйнівними для публічного інтересу, реалізація якого можлива тільки в умовах дотримання принципу соціальної справедливості. Не менш небезпечні тіньові відносини і для самої державності, оскільки на відміну від конструктивних неформальних практик тіньовий стан публічних інститутів сприяє роз'єднанню суспільства та державної влади, відокремлюючи найбільш здатну і культурно оформлену частину населення від політики. Якщо ж говорити конкретно про владу, то її тінізація насамперед нівелює цінність законів, виступаючи основою соціальної впорядкованості. Поширення корупції, телефонного права і т.д. знищує головний соціальний елемент законодавства – соціальну справедливість, доводить суспільству необхідність вирішення соціальних конфліктів в тіньовий, а не в легальній формі. Інша деструктивна грань тіньових відносин – це їх латентність і, отже, неможливість громадського контролю та впливу на зміст тіньових алгоритмів владного управління. Дистанціюючись таким чином від потреб суспільства, адміністративне управління поступово хаотизується, набуваючи форму війни всіх проти всіх. Простежуючи ці цілком закономірні тенденції державної інволюції, неважко припустити, що так звана тіньова держава і квазігромадське суспільство є тупиком суспільного розвитку, і виражають не процеси самоорганізації соціуму, а квінтесенцію його інституційної деструкції.

Проте тіньові відносини і корупція отримали вкрай широке поширення в політико-правовому секторі України. Корупція української економіки становить на сучасному етапі реальну загрозу національній безпеці країни. Ця діяльність стала складовою економіки. Вона «обслуговує» економічні та політичні інтереси певних впливових структур і ділових кіл [8, с. 31].

Численні соціально-політичні дослідження цієї проблеми вказують на тотальну теневізацію державної влади України, відзначаючи, що найбільший кримінальний збиток був нанесений економічній безпеці країни і кадрових ресурсів влади, а також на проблему корупції.

Варналії З.С. стверджує, що в Україні занадто великий рівень корупції. Одним з факторів, що сприяють корупції, є правовий нігілізм. На його думку «Погано, коли законами нехтує населення, дуже погано, коли їх не виконують представники бізнесу, однак зовсім катастрофічно стає ситуація, коли правовий нігілізм пронизує всю вертикаль державної влади ...». Це призвело до того, що в результаті надвисокого рівня корупції та тінізації в Україні з'явилося досить унікальне соціальне і економічне тіньове парадержава.

Парадержава – це незаконне утворення державного типу на макроекономічному рівні, в якому державні послуги і суспільні блага розподіляються за ринковим принципом. Це означає, що державні рішення, які повинні прийматися, виходячи з законів і принципів справедливості, тепер продаються і купуються тільки виходячи з ринкових принципів, тобто за гроші.

Вам треба рішення суду – будь ласка, розпорядження міністерства – будь ласка, необхідний нормативно-правовий акт – якщо є достатньо грошей і ви знаєте потрібних людей – будь ласка. Крім цього, суспільні блага, які держава має розподіляти безкоштовно, теж продаються за гроші. З'явився ринок державних посад, за гроші можна стати, наприклад, головним лікарем, керівником правоохоронної структури, чиновником високого рангу. І це вже не поодинокі випадки, це вже система зі своєю інфраструктурою і чіткими правилами – створена держава в державі. І побороти таке вкрай негативне соціально-економічне явище, як парадержавність, буде набагато складніше, ніж корупцію або тінізацію економіки [9, с. 29-30].

Таким чином, можна виділити основні форми корупції:

- низова (дрібна, повсякденна);
- вершинна (велика, елітарна), найбільш поширена і найбільш небезпечна;
- корупція у владних структурах, корупція, пов'язана з використанням адміністративного ресурсу (політична корупція, яка може виступати і у формі низовий корупції – хабар за реєстрацію підприємства, і у формі вершинної – використання адміністративного ресурсу для отримання «потрібного» результату виборів).

Крім неефективного витрачання матеріальних і фінансових ресурсів політична корупція призводить до дискредитації демократичних цінностей, до зростання недовіри владі.

До низової корупції впритул примикає бюрократичний рекет. Ці явища мають однакову природу і відрізняються лише тим, що, якщо корупціонер отримує винагороду за послуги за взаємною згодою з підприємцем, то чиновник-рекетир вимагає хабар у бізнесмена без його волі.

У випадку, коли обидві зацікавлені в корупційній угоді сторони належать до однієї організації, прийнято говорити про «вертикальну» корупцію. Вона, як правило, виступає як міст між корупцією вершинної та низова.

Масштабна низова корупція і бюрократичний рекет гранично небезпечні, оскільки, по-перше, створюють сприятливий психологічний фон для існування інших форм корупції та, по-друге, зрощують вертикальну

корупцію. Остання ж є вихідним матеріалом для формування організованих корупційних структур і співтовариств.

Відомо, що взаємодія влади з громадянином виникає у двох випадках:

1. Коли влада повинна надати йому деякі послуги (дати дозвіл, надати довідку). У подібних ситуаціях корупції сприяє:

- Збереження широкої сфери державних послуг, охоплених дозвільним принципом.
- Незнання громадянами своїх прав на отримання послуг та обов'язків чиновників на їх надання.
- Приховування чиновниками інформації про свої обов'язки і права громадян.
- Ускладненість бюрократичних процедур.
- Монополія відомств на надання послуг.
- Структурні особливості органів влади, при яких одне відомство має повноваженнями приймати владні рішення, і надавати послуги.

2. Коли влада, виконуючи свою обмежуючу і регулюючу функцію, зобов'язує громадянина поділитися своїми ресурсами з державою, стягуючи обов'язкові платежі або накладаючи штрафи за порушення чинних норм. У цих ситуаціях корупції сприяє відсутність зручних процедур реалізації громадянином своїх зобов'язань, а також неадекватність штрафів, що сприяють ухиленню від їх сплати за допомогою хабарів.

Ніяких інших законів, крім законів адміністративного права, при цих діях чиновник не порушує. Це слід розуміти як щось, що хабар в цьому просторі найчастіше виступає як офіційна оплата додаткових послуг. Наприклад, встановлення плати за видачу та оформлення будь-яких документів, у кілька разів перевищує витрати на цю операцію, причому адміністрацією ціна встановлюється самостійно, без затвердження комітетом по цінах і антимонопольним комітетом, оскільки в цьому випадку адміністрація в наданні цієї послуги виступає як винятковий монополіст.

Будь-яка форма корупції припускає наявність людини, що має можливість розпорядитися не належними йому ресурсами, приймаючи або не беручи ті чи інші рішення. У разі якщо цією людиною є державний службовець, ми маємо справу з державною корупцією; якщо це співробітник комерційної або громадської організації, мова може йти про корупцію в недержавному секторі економіки.

Державна корупція існує остільки, оскільки у чиновника є можливість розпорядитися не належними йому ресурсами за рахунок прийняття (або неприйняття) тих чи інших рішень.

До таких ресурсів відносяться: бюджетні кошти, державну чи муніципальну власність, державні замовлення або пільги тощо. Але якщо відібрати у чиновника розподільні функції, то весь чиновницький апарат втратить сенс існування.

Державні службовці виступають у ролі суб'єктів корупційної діяльності, бо тільки вони володіють владними повноваженнями для прийняття рішень і здійснення дій, що ведуть до виникнення корупційних відносин.

Форми корупції в системі державної служби вельми різноманітні. Вони можуть проявлятися у вигляді:

- винагороди за отримання вигідних контрактів у формі оплати нібито консультативних послуг, встановлення непомірно високих гонорарів за публікації або лекції;
- службового шахрайства та інших формах розкрадання;
- отримання «комісійних» за розміщення державних замовлень;
- надання державним службовцям різного роду послуг і інших «знаків уваги»;
- поїздок у закордонні відрядження, на відпочинок і лікування за рахунок зацікавлених у вирішенні питань партнерів;
- латентного вимагання хабарів, у тому числі незаконних винагород, за прискорене вирішення питань, видачу документів;
- вимагання хабарів у водіїв співробітниками органів, що забезпечують безпеку дорожнього руху;
- влаштування на роботу родичів, друзів, знайомих;
- отримання керівниками від підлеглих частки хабарів та ін.

Можливість виникнення корупції безпосередньо пов'язана з непрозорістю процесу, що в бюджетному процесі прямо веде до сваволі чиновників: вибір організації, виконуючої різні витратні статті бюджету, знаходиться в руках чиновників, велика спокуса отримати «відкат», ось вам і корупція [10, с. 67-68].

Таким чином, чиновник намагається отримати корупційну ренту і рухається в напрямку відтворення корупції. Тим самим, він переходить на нову стадію – встановлення квазівласності чиновника на повноваження, який серйозно має намір продовжувати і перетворити їх таким чином, щоб встановити тривалий (багаторічний) режим їх використання, а потім закріпити ці повноваження за односторонніми. Можливе зростання чиновника по службі пов'язаний тепер з рентобудівництвом, повторенням стадій (процедур) діяльності чиновника на новому рівні, в якому повноваження освоюються тепер уже групою відповідно до масштабу діяльності.

До цього моменту відтворення корупції надає їй інституційні властивості.

Принципові відмінності інституційної корупції від «неорганізованої», «непідлеглою», звичайної корупції полягають у тому, що:

- з'являються правила, за якими здійснюється діяльність корупціонера, наприклад, поєднання виконання номінальної обов'язки з витяганням доходу, правило кругової поруки, правило ефективності корумпованою діяльності, правила підбору партнерів, правило порушення тільки тих законів, які потрібно порушити, правило підбору клієнтів на фідучіарній (довірчій) основі та багато іншого;
- з'являється нова організованість, частіше не збігається з межами повноважень і процедурами діяльності, оскільки потреба хабародавців полягає в отриманні кінцевого результату, що і викликає до життя ефективність чиновників, що долають звичайні процедури, заборони та обмеження;
- з'являється корупційна організованість ширша, ніж інститут (орган управління, орган влади), оскільки продукт корупційної діяльності споживається за рамками інституту (органу);
- відчуження особи від посади і повноважень, що лежить в основі служби (державної, цивільної, муніципальної, військової та ін.) Долається інституціональним характером корупції і «квазівласності» на повноваження;
- корупція є органічною для вертикально інтегрованих інститутів, вона туди легко і повсюдно розміщується, особливо у вертикалі державного та муніципального управління, оскільки опосередковує немінучі трансакційні витрати, в результаті не залишається жодної ланки, що не ураженого корупцією;
- виникає масштаб корупції до рівня території, або галузі (її частини), або напрямки діяльності, що включає процедури або цикли, – будь-який з таких масштабів, який передбачає осяжні кордону корупційної діяльності, яке зближення з масштабами офіційного інституту;
- виникає угода про існування нового масштабу корупції в обмін на виконання деякої функції / діяльності (охорона громадського порядку, збирання податків), в обмін на отримання вищою інстанцією частки корупційної вигоди (доходу). Під вигодою розуміється також припинення діяльності з управління з відкупленою організованістю. Це явище називають відкупом за аналогією із системою феодалських відносин [11].

Висновки. Таким чином, інституційна корупція виникає в результаті відтворення корупцією самої себе. Інституційну корупцію відрізняють більш високий рівень організованості, тверді правила і масштаб діяльності, сумірний з інститутом. Звичайним для інституційної корупції є її поліморфізм – вона здатна існувати в організованості з різною внутрішньою структурою, в різних зовнішніх формах, практично на будь-якій діяльності, яка припускає використання повноважень.

Резюмуючи розгляд проблеми, відзначимо, що поширенню корупції в економіці України сприяє той факт, що більша частина її населення існує в умовах обмеженості не тільки ресурсів (фінансових, матеріальних, інформаційних і культурних), але й доступу до мереж, їх розподіляє. Така ситуація для одних груп створює умови соціальної винятковості (за допомогою контролю ресурсів, тіншової приватизації, регламентації доступу до закритих мереж), для інших – соціального виключення (з виробництва та соціальної сфери, з впливу на формування влади тощо). Все це сприяє клановій солідарності та лояльності, ізоляції індивідів від соціально-політичного життя соціуму та участі в демократичних перетвореннях.

Тому дуже важливо, перш за все, зробити акцент на інклюзивному розвитку, який дасть доступ більшій частини населення до економічних ресурсів і робочих місць. Цей розвиток буде головним економічним джерелом подолання інституційної корупції.

Література

1. Acemoglu D. Why Nations Fail. The Origins of Power, Prosperity and Poverty / D. Acemoglu, J. Robinson. – New York. – 2012.
2. Transparency International [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.transparency.org/cpi2015>.
3. Андина К.С. Коррупция как институт общества / К.С. Андина [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2Fconf.sfu-kras.ru%2Fsites%2Fmn2013%2Fthesis%2Fs020%2Fs020-001.pdf&name=s020-001.pdf&lang>.
4. Вечканова Г.Р. Микроэкономика / Г.Р. Вечканова, Г.С. Вечканов. – 8-е изд. – СПб. : Питер, 2010. – 208 с.
5. Тихонченко О.С. Основные тенденции развития теневой экономики в Украине / О.С. Тихонченко, В.А. Кондратьев [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/9_DN_2010/Pravo/61822.doc.htm.

6. ЗУ «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.
7. Озерська А. Тіньова економіка як інфраструктура організованої злочинності / А. Озерська // Економіка. Фінанси. Право. – 2008. – № 1. – С. 32-36.
8. Мазур І.І. Детінізація економіки в контексті глобалізації / І.І. Мазур // Вісник КНУ ім. Шевченка. Економіка. – 2009. – № 73. – С. 30-32.
9. Варналій З.С. Детінізація економіки як чинник забезпечення фінансової безпеки держави / З.С. Варналій // Вісник КНУ ім. Шевченка. Економіка. – 2006. – № 69. – С. 29-32.
10. Административно-правовые проблемы предупреждения коррупционной и организованной преступности // Государство и право, – 2002. – №1.
11. Мирзоев С. Институциональная коррупция. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gosbook.ru/node/26376/>.

References

1. Acemoglu D., Robinson J. A. (2012). Why Nations Fail. The Origins of Power, Prosperity and Poverty, New York.
2. Transparency International (Official site). Retrieved from <http://www.transparency.org/cpi2015>.
3. Andina K. Corruption as an institution of society. Retrieved from <https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2Fconf.sfu-kras.ru%2Fsites%2Fmn2013%2Fthesis%2Fs020%2Fs020-001.pdf&name=s020-001.pdf&lang>.
4. Vechkanova G., Vechkanov G. (2010). Microeconomics. 8th edition. SPb. Peter, 208 (in Rus).
5. Tikhonenko O., Kondratyev V. the Main tendencies of development of shadow economy in Ukraine. Retrieved from http://www.rusnauka.com/9_DN_2010/Pravo/61822.doc.htm.
6. The law of Ukraine “About sapana korupt” od 14.10.2014, 1700-VII. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.
7. Ozerska A. (2008). The shadow economy as the infrastructure of organized crime. Fnance. Right, 1, 32-36 (in Ukr).
8. Mazur I. I. (2009). Detonate in contextholder. Visnyk KNU named by Shevchenko, 73, 30-32. (in Ukr).
9. Varnaly Z. (2006). Unshadowing of the economy as a factor in ensuring financial security of the state. Bulletin of KNU named by Shevchenko. Economy, 69, 29-32 (in Ukr).
10. Administrative-legal problems of prevention of corruption and organized crime. The State and law, 1 (in Rus).
11. Mirzoev S. Institutional corruption. Retrieved from <http://www.gosbook.ru/node/26376/> (in Rus.).

Стаття надійшла до друку 10.11.2016.

БЕЗРОБІТТЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**Тютюнникова С.В., доктор економічних наук, професор****Романіка Т.К., аспірант***Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

У статті розглянуто стан ринку праці та безробіття у післякризових умовах, виявлено причини зростання молодіжного безробіття, проаналізовано заходи політики на ринку праці, що дозволяють подолати або полегшити наслідки безробіття.

Ключові слова: безробіття, ринок праці, молодіжне безробіття, глобалізація, прекарізація.

Постановка проблеми. Післякризовий стан ринку праці свідчить про те, що він притерпів серйозного удару, що виразилося в погіршенні ситуації із зайнятістю та з безробіттям. Вихід з кризового стану ринку праці та розосередження масового безробіття відбуваються дуже повільно та вимагають високих темпів зайнятості, вдосконалення інституційного супроводження управлінських рішень в соціально-трудої сфері.

Аналіз останніх досліджень. Дослідження теоретичних основ та економічно-соціальних наслідків безробіття здійснювало багато українських науковців: Д.П. Богиня [1], А.В. Калина [2], О.В. Мірошніченко [3], Ю.М. Маршавін [4], В.Г. Федоренко [5]. Також значну увагу вивченню цього питання приділяли такі іноземні вчені, як А. Оукен, П. Самуельсон, Р. Солоу, А. Сміт, А. Маршалл, К. Терел, П. Дайамонд, К. Сабіріанова та інші.

Метою статті є проаналізувати сучасний стан ринку праці та рівня безробіття в Україні, визначити причини зростання рівня молодіжного безробіття, сформулювати пропозиції щодо підвищення рівня зайнятості серед молоді.

Для вирішення поставлених завдань були використані такі методи наукових досліджень, як індукція, аналіз, синтез, спостереження, порівняння та інші.

Основні результати дослідження. У ринковій економіці безробіття є наслідком взаємодії попиту та пропозиції на робочу силу. Така взаємодія зумовлена територіальними масштабами країни, її кліматичними умовами, структурою економіки, а також особливостями входження у глобальний економічний простір.

Перш за все, слід дати визначення поняттю «безробіття», аби детальніше розглянути сутність та причини цього соціально-економічного процесу.

Безробіття – це складне соціально-економічне явище, при якому частина економічно активного населення не має роботи й заробітку.

Безробітні у визначенні Міжнародної організації праці (МОП) – особи у віці 15-70 років (зарєстровані та незарєстровані в державній службі зайнятості), що одночасно задовольняють трьома умовами:

- не мали роботи (прибуткового заняття);
- активно шукали роботу або намагались організувати власну справу впродовж останніх 4-х тижнів, що передували опитуванню;
- готові приступити до роботи впродовж двох найближчих тижнів.

Безробіття – це відсутність можливості для робітників, що здатні й бажають працювати, мати місце роботи, яке дає право на отримання доходу.

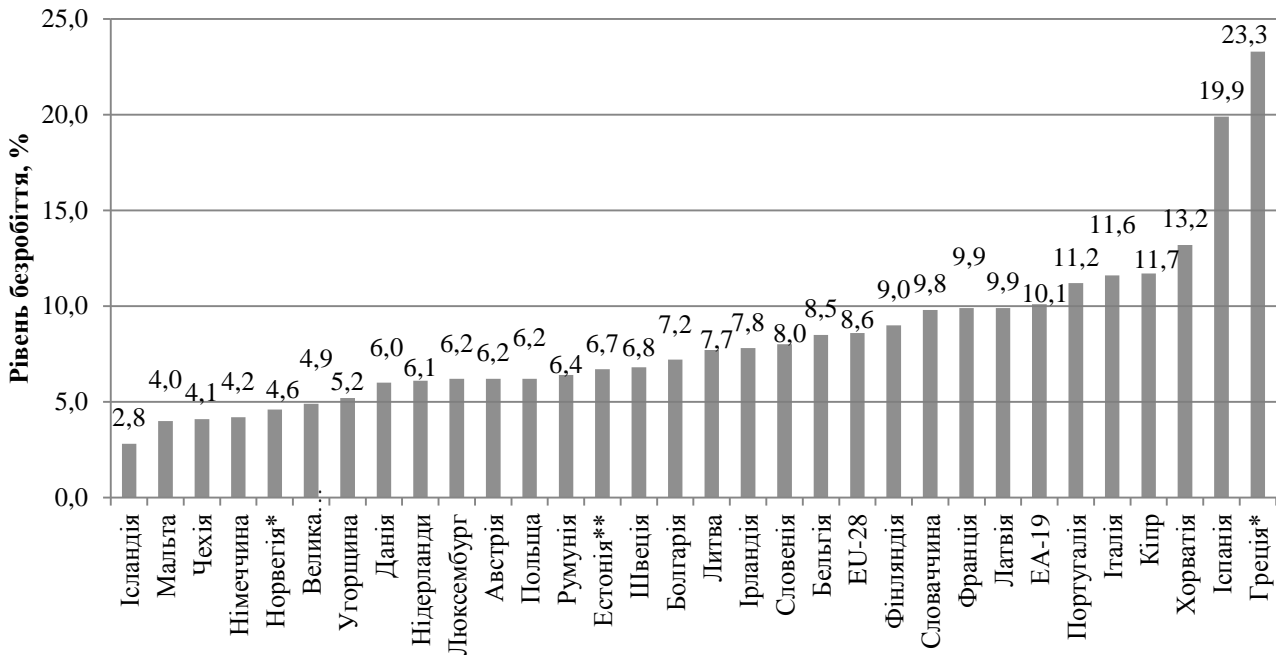
Безробіття в ринковій економіці – це стан ринку робочої сили за умов, коли пропозиція робочої сили перевищує попит на неї. Чим нижчий рівень соціально-економічного розвитку країни, тим вищий рівень безробіття і навпаки [7, 9].

Безробіття давно та плідно вивчається ученими. Можна виділити кілька етапів, що домінують у дослідженні проблем безробіття.

Перший етап датується з 30-х років ХХ ст. й аж до початку 70-х років. У поясненні природи причин, що викликають безробіття та коливання основних показників ринку праці, в цей час домінували кейнсіанські підходи. Основна причина, що пояснювала появу безробіття, була пов'язана з недостатністю агрегованого попиту. Звідси ймовірні засоби боротьби з нею зводилися до стимулювання попиту методами грошово-кредитної та фіскальної політики [14].

Слід відзначити, що до 50-х років минулого століття проблема безробіття займала важливе місце в теорії та економічній політиці багатьох країн світу. Однак, починаючи з 50-х років минулого століття ці питання відійшли на другий план. Така ситуація пояснювалася тим, що в 50-60-х роках склалася відносно спокійна обстановка на ринку праці.

З середини 70-х років ХХ ст. почався новий етап сплеску безробіття й наукового інтересу до нього. Пояснювальний потенціал кейнсіанської теорії до цього часу втратив себе. Більш того, безробіття набуло нових рис порушення прямого зв'язку між темпами економічного зростання і показниками ринку праці [15]. Суттєвою особливістю безробіття стають розриви в його рівнях в різних країнах світу та континентах. На рис. 1 показані розриви у безробітті в країнах Європейського Союзу. Вони досягли більш ніж 8-кратного розміру. Так, в 2016 році в Ірландії безробіття складало 2,8%, а в Греції – 23,3%.

* Квітень 2016 року

** Травень 2016 року

Рисунок 1 – Рівень безробіття у країнах Європейського Союзу в червні 2016 року [12]

Основними причинами «нового» безробіття були названі зовнішні і внутрішні шоки. До перших насамперед були віднесені підвищення цін на нафту (1973-1974 р.р., кінець 70-х). До внутрішніх – падіння росту продуктивності праці, збільшення процентних ставок [16], зміна попиту на робочу силу низької кваліфікації.

Вчені звернули увагу на той факт, що безробіття перестало чинити тиск на заробітну плату. Пошуком відповіді на питання про втрату еластичності заробітної плати по відношенню до зміни економічного циклу займалися багато вчених. Можна виділити дослідження М. Бруно і Дж. Сакса (M. Bruno, Y. Sacks) [17]. Зростаюче безробіття вони пов'язували з особливостями зміни заробітної плати. Заробітна плата, на їхню думку, виступала чинником, що тісно пов'язаний з прибутковістю. Еластичність її по відношенню до інших факторів виробництва, дозволяла їй знижуватися задля певної стабільності на ринку праці. Зарегульованість заробітної плати, встановлення її в розмірах колективного договору вище економічно виправданого рівня, веде до скорочення рівноважної зайнятості, що обумовлює зростання природного безробіття. Продовжили дослідження безробіття в рамках неокласичної теорії попиту і пропозиції робочої сили Р. Лейерд, С. Никкель, Р. Джекман (R. Layard, S. Nickell, R. Jackman) [18]. Жорсткий контроль за заробітною платою, її автоматична індексація у разі зростання цін практикувалася в 70-80-х роках. Така ситуація обмежувала монетарні методи боротьби з безробіттям. Заробітна плата – важливий макроекономічний інструмент, але вона не зводиться тільки до нього. У неї є й інше сутнісне призначення, тому стримування заробітних плат наражалося на політичні чинники, що викликані протестами з боку працівників.

Пошук пояснень причин безробіття в 80-х роках, як правило, був пов'язаний з відомими на той момент причинами, які отримали на той момент часу більш гострий характер: це висока інфляція першої половини 80-х років; нові нафтові «шоки» тощо.

У цей період часу в поясненні феномена стійкого безробіття переважали дві позиції. Перша пояснювала її особливостями накопичення капіталу, падінням прибутковості, як слідства випереджаючого зростання заробітної плати в порівнянні з продуктивністю праці [19].

Новий етап боротьби з безробіттям почався після світової фінансової кризи. Початок післякризового періоду мав такі самі пояснення та інструменти боротьби з кризою, що й попередній період. Пізніше прийшло розуміння більш складного процесу, що її обумовлює в умовах глобалізації.

До чинників безробіття можна віднести: демографічні та соціальні процеси (збільшення кількості населення країни, не працевлаштованість молоді), технічний прогрес у виробництві (зниження попиту на працю, довготривалий процес перекваліфікації робітників під нові умови виробництва), циклічний розвиток економіки (економічна криза призводить до спаду виробництва призводить, що зменшує сукупний попит та веде до до зниження рівня зайнятості працездатного населення), сезонні зміни у виробництві (зниження попиту на працю у сільському господарстві, будівництві тощо), збільшення мінімального розміру заробітної плати (зростання витрат виробництва і зниження попиту на працю), збільшення рівня допомоги по безробіттю, пошук безробітним більш привабливих умов праці. До цих відомих раніше чинників добавилися нові: міграційний чинник (який набув значних розмірів), гео економічний (розвиток нових світових альянсів та утворень), чинник розривів в доходах населення (між країнами світу та всередині країни); в рівнях розвитку країн світу та рівнях кваліфікації тощо. За рахунок дії цих та інших чинників сфера зайнятості набула нових рис кризовості та невизначеності. Особливо така ситуація сформувалася у деяких трансформаційних економіках, до яких відноситься й наша країна.

На даний момент наша країна ще не вийшла на траєкторію стійкого розвитку. Така ситуація зумовлена економічним, соціальним та політичним дисбалансом, який склався під дією багатьох чинників: структурної перебудови економіки, банкрутства підприємств, зниження реальних обсягів виробництва та інвестиційної активності, падіння продуктивності праці та декваліфікація робочої сили. Надмірна кількість безробітних у країні негативно відображається на стані економіки, саме через це дослідження цього питання набуває все актуальнішого характеру [8].

Тож проаналізуємо сучасний стан безробіття в країні.

Динаміку кількості безробітних його та основних показників наведено у таблиці 1.

Як видно з таблиці 1, кількість безробітного населення з 2000 року постійно зменшувалась до 2008 року, коли кількість безробітних порівняно с 2007 роком у віці 15-70 років різко зросла на 533,7 тис. осіб до рівня 1958,8 тис. осіб (на 37,5% порівняно з рівнем 2007 року). Схожа тенденція прослідковується у 2014 році: кількість безробітних віком 15-70 років з 1510,40 тис. осіб зросла на 337,2 тис. осіб та складала 1847,60 тис. осіб, тобто зросла на 22,36%. Рівень безробіття у 2008 та 2014 роках відповідно збільшився на 2,2% та 2,0%.

З таблиці видно, що чисельність безробітних у віці 15-70 років становила 1654,7 тис. осіб, з них 533,3 тис. проживають у сільській місцевості та 1121,4 тис. у міських поселеннях. У 2015 році рівень безробіття (за методологією Міжнародної організації праці) у сільській місцевості становив 9,4% економічно активного населення (у 2014 році – 9,5%) серед громадян, що проживають у міських поселеннях, цей показник становив 9,0% (у 2014 році – 9,2%) [11].

Основними причинами незайнятості безробітних у сільській місцевості та у міських поселеннях є: не працевлаштування після закінчення загальноосвітніх та вищих навчальних закладів (21,1% та 14,3%); сезонний характер роботи (20,1% та 5,0%); звільнення за власним бажанням, за угодою сторін (20,1% та 33,0%); вивільненні з економічних причин (18,8% та 32,1%); інші причини безробіття (10,8% та 8,9%).

У 2015 році кількість економічно неактивного населення становила 10,9 млн. осіб у тому числі 3,6 млн. осіб у сільській місцевості та 7,3 млн. осіб у населення міських поселень. Половина економічно неактивного населення – це пенсіонери, майже кожен четвертий – особа, що виконує домашні (сімейні) обов'язки, перебуває на утриманні та кожен п'ятий – учень, студент.

У I кварталі 2016 року кількість осіб, зареєстрованих в державній службі зайнятості, що мали статус безробітного, становила 686,9 тис. осіб у тому числі 281,3 тис. осіб проживали у сільській місцевості та 405,6 тис. осіб жителі міських поселень.

Чисельність працевлаштованих за направленням служби зайнятості становила 171,2 тис. осіб, (102,0 тис. безробітних), зокрема 69,2 тис. осіб мешкали у сільській місцевості, з них 46,3 тис. безробітні та 102,0 тис. осіб проживали у міських поселеннях, з яких 55,7 тис. безробітні.

Таблиця 1 – Динаміка кількості безробітних та показників безробіття в Україні за 2000-2015 роки

Роки	Безробітне населення			
	у віці 15-70 років		працездатного віку	
	у середньому, тис. осіб	у % до економічно активного населення відповідної вікової групи	у середньому, тис. осіб	у % до працездатного населення відповідної вікової групи
2000	2455,0	10,9	2440,3	11,7
2001	2140,7	9,6	2128,6	10,3
2002	2008,0	9,1	1994,0	9,7
2003	1906,7	8,6	1888,2	9,2
2004	1600,8	7,2	1595,2	7,8
2005	1515,0	6,8	1513,7	7,4
2006	1417,6	6,4	1416,7	6,9
2007	1425,1	6,4	1424,0	6,9
2008	1958,8	8,8	1956,6	9,6
2009	1785,6	8,1	1784,2	8,8
2010	1713,90	8,2	1712,5	8,9
2011	1661,90	8,0	1660,9	8,7
2012	1589,80	7,6	1589,2	8,2
2013	1510,40	7,3	1510,3	7,8
2014	1847,60	9,3	1847,1	9,7
2015	1654,70	9,1	1654,0	9,5

*Складено автором відповідно до [10, 11]

Одним із можливих шляхів вирішення проблеми зайнятості – це сприяння самозайнятості населення шляхом відкриття власного бізнесу. Протягом I кварталу 2016 року започаткували власну справу за рахунок виплати допомоги по безробіттю одноразово 2,9 тис. безробітних, з них 0,7 тис. осіб мешканці сільської місцевості та 2,2 тис. осіб мешканці міських поселень.

Для профілактики безробіття та пом'якшення дисбалансу на ринку праці державною службою зайнятості здійснюється професійна орієнтація громадян. У I кварталі 2016 року профорієнтаційними послугами було охоплено 626,0 тис. осіб які мали статус безробітного, зокрема 261,1 тис. осіб з числа сільських мешканців та 364,9 тис. осіб, що проживають у місті.

Для забезпечення відповідності професійно-кваліфікаційного рівня безробітних вимогам роботодавців, за направленням служби зайнятості протягом I кварталу 2016 року професійне навчання проходили 70,6 тис. безробітних, з яких 41,5 тис. осіб мешканці сільської місцевості та 29,1 тис. жителі міських поселень. У громадських та інших роботах тимчасового характеру у I кварталі 2016 року взяли участь 57,8 тис. безробітних, з них 35,2 тис. осіб мешканці сільської місцевості та 22,6 тис. осіб жителі міста. Станом на 1 квітня 2016 року статус безробітного мали 467,5 тис. осіб зокрема 271,5 тис. осіб сільські мешканці та 196,0 тис. осіб мешканці міських поселень.

На ринку праці склалася сумна ситуація, коли пропозиція робочої сили набагато перевищує попит на неї. За даними Державної служби статистики України, потреби роботодавців у працівниках та кількість зареєстрованих безробітних за професійними групами за I квартал 2016 року становила 49,9 тис. осіб та 467,5 тис. осіб відповідно (Рис. 2).

Слід зазначити, що рівень безробіття в Україні залишається нижчим порівняно з країнами Європи. Так за I квартал 2016 року рівень безробіття в нашій країні серед осіб працездатного віку (за методологією МОП) становив 10,3%, коли в цей показник в червні 2016 року в Іспанії становив 19,9% та Греції – 23,3% (найвищі показники серед країн-членів Європейського Союзу) [13].

Рівень безробіття в ЄС-28 склав 8,6% в червні 2016 року (9,5% в червні 2015 року), стабільний в порівнянні з травнем 2016.

У зоні євро рівень безробіття склав 10,1% в червні 2016 року, стабільний в порівнянні з травнем 2016 року та в порівнянні з 11,0% в 2015 році (Рис. 3).

Серед держав-членів Європейського Союзу, низький рівень безробіття в червні 2016 року було зареєстровано на Мальті (4,0%), Чехії (4,1%) і Німеччини (4,2%).

Рисунок 2 – Співвідношення потреби та наявності різних професійних груп за I кв. 2016 року

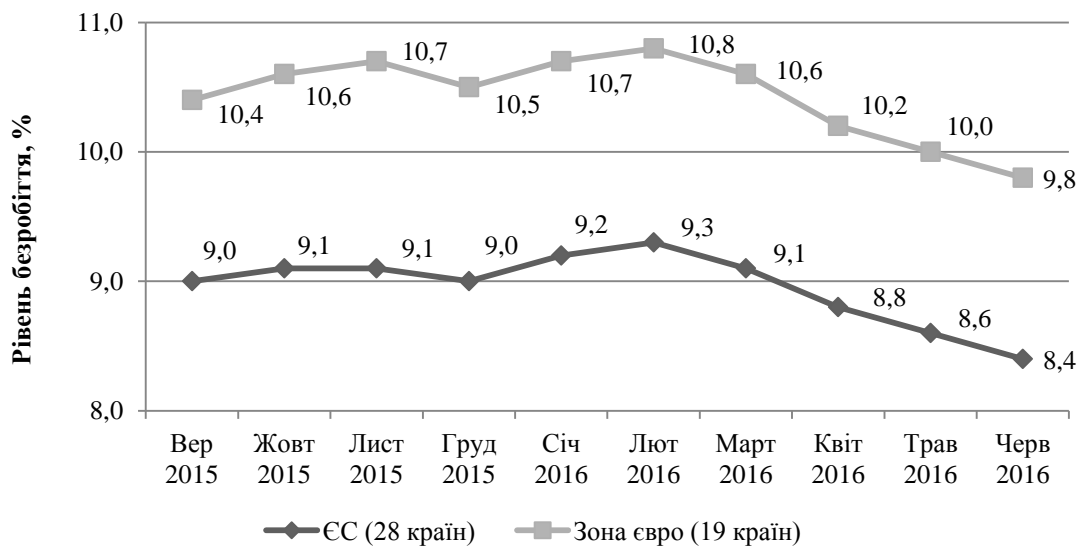

Рисунок 3 – Рівень безробіття у країнах Зони Євро (EA-19) [12]

У порівнянні з минулим роком, рівень безробіття в червні 2016 року впав у двадцяти п'яти державах-членах, залишався стабільним в Бельгії та Естонії в той час, як він виріс в Австрії (з 5,7% до 6,2%). Найбільший спад був зареєстрований на Кіпрі (з 15,1% до 11,7%), Хорватії (з 16,2% до 13,2%), Болгарії (з 9,7% до 7,2%) та Іспанії (22,3% до 19,9%).

У червні 2016 року, рівень безробіття в Сполучених Штатах склав 4,9%, в порівнянні з 4,7% в травні 2016 року, та в порівнянні з 5,3% в червні 2015 року.

У червні 2016 року, 4,194 млн. молодих людей (до 25 років) були безробітними в ЄС-28, з яких 2915000 були в зоні євро. У порівнянні з червнем 2015 року, безробіття серед молоді знизилася на 492 000 на ЄС-28 і 248 000 на зоні євро. У червні 2016 року рівень безробіття серед молоді був 18,5% в ЄС-28 і 20,8% в зоні євро, в порівнянні з 20,6% і 22,5% відповідно в червні 2015 року та червні 2016 року, спостерігалися найнижчі показники на Мальті (6,9%) і Німеччині (7,2%), а найвищий в Греції (47,4% в квітні 2016 року) та Іспанії (45,8%) [12].

Рівень безробіття серед молоді в країнах ЄС-28 більш ніж в два рази перевищує загальний рівень безробіття на 22,2% в 2014 році. Більш ніж один з кожних п'яти молодих людей в складі робочої сили не працював, але шукає роботу та здатен працювати. У зоні євро рівень безробіття серед молоді було вище на 23,8%. Рівень безробіття серед молодих людей був вище, ніж цей показник для осіб у віці від 25 до 74 років у всіх державах-членах. В Іспанії (53,2%), Греції (52,4%), Хорватії (45,5%), Італії (42,7%), на Кіпрі (35,9%) і Португалії (34,7%) рівень безробіття серед молоді особливо високий. Німеччина (7,7%) була єдиною державою-членом з рівнем безробіття серед молоді нижче 10% (Табл. 2).

Таблиця 2 – Рівень молодіжного безробіття у країнах ЄС та Зони Євро [13]

Територія / Період	06/2015	09/2015	01/2016	03/2016	06/2016
Європейський союз (28 країн)	9,3	9,0	9,2	9,1	8,4
Зона євро (19 країн)	10,7	10,4	10,7	10,6	9,8
Бельгія	8,1	8,2	8,6	8,1	8,0
Болгарія	9,3	7,8	8,6	8,6	6,9
Чеська Республіка	4,8	4,6	4,6	4,1	4,1
Данія	6,0	5,9	6,2	6,2	5,9
Німеччина	4,6	4,3	4,3	4,5	4,2
Естонія	5,9	5,5	6,7	6,9	-
Ірландія	9,8	8,9	8,5	8,2	8,1
Греція	24,9	24,5	25,5	24,7	-
Іспанія	21,8	21,1	21,0	20,9	19,4
Франція	9,8	10,1	10,9	10,3	9,2
Хорватія	14,9	15,6	15,9	14,8	11,9
Італія	12,0	11,2	12,0	12,1	11,4
Кіпр	14,6	13,6	14,1	13,8	11,4
Латвія	9,7	9,6	10,3	10,2	9,5
Литва	9,4	8,1	8,7	8,1	7,6
Люксембург	6,0	6,4	6,7	6,3	5,7
Угорщина	6,8	6,4	6,1	5,8	-
Нідерланди	6,7	6,8	6,8	6,7	5,9
Австрія	5,6	5,8	6,3	5,9	6,0
Польща	7,1	7,1	7,2	6,8	5,9
Португалія	11,9	12,4	12,4	12,2	10,7
Румунія	6,6	6,6	6,7	6,6	6,4
Словенія	9,0	8,2	9,1	8,7	7,6
Словаччина	11,1	11,4	10,6	10,2	9,6
Фінляндія	10,0	8,4	9,3	10,1	9,3
Швеція	8,5	6,7	7,5	7,7	7,6
Ісландія	2,9	3,8	2,8	3,8	2,3
Норвегія	4,5	4,6	4,7	4,8	-
Сполучені Штати	5,5	4,9	5,3	5,1	5,1
Японія	3,4	3,4	3,2	3,3	3,1

Рівень освіти як і раніше кращий страхування від безробіття, яка явно збільшує нижній рівень освіти досягається. Середній рівень безробіття в країнах ЄС-28 для осіб у віці від 25 до 64 років, досягнувши в більшості нижчим середньою освітою склав 18,2%, що набагато вище, ніж рівень безробіття для тих, які здобули вищу освіту кваліфікації (6,6%).

Висновки. Як показує аналіз статистичних даних, безробіття в останні десятиріччя не тільки скорочується, але й набуває нових небезпечних та соціально гострих форм (застійне, молодіжне, міграційне).

Відомі міри подолання та пом'якшення стають в нових умовах менш ефективними. Зростає розуміння, неможна нехтувати проблемою безробіття під час кризи. Зайнятстю треба піклуватися весь час, особливо в момент кризи.

Зайнятість необхідно віднести до найбільш пріоритетних мір державної підтримки та регулювання. Особливим напрямом наукових досліджень та теоретичної реалізації повинна стати проблема молодіжного безробіття.

Безробіття тягне у себе певні наслідки. Рівень безробіття є важливим показником як з соціальними і економічними аспектами. Соціальна їх сторона така, що найменше коливання безробіття негайно віддзеркалюється в житті суспільства загалом. Відбувається це шляхом впливу окремих факторів: загострення криміногенної ситуації, посилення соціальної напруги, зростання кількості фізичних душевних захворювань, збільшення соціальної диференціації, зниження трудовий активності. Результати наукових досліджень проведених останнім часом документально підтверджують існування низки емоційних, соціальних, фінансових, сімейних, медичних і розширення політичних наслідків безробіття. Крім проблем суто соціального характеру, факт безробіття не може не бути наслідком (а й у причинною) проблем економічного характеру. Будучи прямо пов'язаним з процесами виробництва, розподілу трудових ресурсів, рівнем соціально-економічного розвитку суспільства, безробіття неминуче тягне у собі: знецінення наслідків навчання; скорочення виробництва; збільшення витрат на допомогу по безробіттю); зниження рівня кваліфікації незайнятого населення, життєвого рівня населення, національного доходу, зниження податкових надходжень. З економічної точки зору, безробіття може розглядатися як невикористаного трудового потенціалу.

Зниження рівня безробіття буде досягатися шляхом проведення цілого ряду заходів, в тому числі пропозицій, спрямованих на освіту і навчальні заклади, або заходи для створення робочий місць чи сприятливих умов для більш високих показників економічної активності і підвищення продуктивності праці. Має бути розроблена стратегія, спрямовані на підвищення швидкості входження молодих людей на ринок праці.

Література

1. Богиня Д. П. Сучасні проблеми соціально-трудова відносин, організації оплати праці та регулювання доходів в Україні / Соціально-економічні аспекти промислової політики. Соціально-економічні відносини в сучасних економічних умовах: Зб. наук. пр. – Донецьк, 2003. – Т.1. – С. 23.
2. Калина А.В., Котвицький А.А. Ринок праці: навч. посіб. – К.: Тво «Знання України», 2010. – 207с.
3. Мірошніченко О.В. Умови формування і розвитку соціального партнерства в Україні на сучасному етапі / Соціально-економічні аспекти промислової політики. Зб. наук. праць. – Донецьк, 2003. – Т. 1. – С. 251-257.
4. Маршавін Ю. М. Регулювання ринку праці України: теорія і практика системного підходу : монографія. – К.: Альтерпрес, 2011. – 397 с.
5. Федоренко В.Г., Маршавін Ю.М., Гнибіденко І.Ф. та ін. Теоретичні та прикладні засади інвестиційно-інноваційного розвитку економіки та ринку праці в Україні: Монографія / За заг. ред.. В.Г. Федоренко. – К.:ІПК ДСЗУ, 2007. – 317 с.
6. Гронтковська Г. Е., Косік А. Ф. Макроекономіка: Навч. Посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 672 с.
7. Солонінко К. С. Макроекономіка: навч. посіб. / К. С. Солонінко – К. : «Центр учбової літератури», 2015. – 200 с.
8. Лисюк О.С, Кафлевська С.Г. Безробіття як соціально-економічна проблема населення України // Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки, №4 (70) 2012.
9. Транченко Л.В. Безробіття як соціальна проблема ринкового суспільства // Збірник наукових праць. Серія: Економіка та держава, №4/2012.
10. Офіційний сайт державної служби статистики // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

11. Офіційна сторінка Державної служби зайнятості України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dsz.gov.ua>.
12. Офіційна сторінка статистики країн Європи // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/>.
13. Статистичний портал країн світу // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.statista.com/>.
14. Blanchard O. European Unemployment: the Evolution of Facts and Ideas // *Economic Policy*, 2006. January, p. 5-59.
15. Вишнева Н. Безработица в странах ОЭСР – эволюция взглядов и политики / Н. Вишнева // МЭ и МО. – 2012. – №8. – С. 14-26.
16. Phelps E. *Structural Slumps: The Modern Equilibrium Theory of Unemployment, Interest, and Assets*. Cambridge, MA, 1994.
17. Bruno M. and Sacks Y. *The Economics of Worldwide Stagflation*. Oxford. 1985.
18. Layard R., Nickell S. and Jackman R. *Unemployment: Macroeconomic Performance and the Labour Market*. Oxford, 1991.
19. Blanchard O. and Summers H. Perspectives on High World Real Interest Rates // *Brooking Papers on Economic Activity*. – 1984. – №2. – P. 273-324.

References

1. Boginya D. P. Modern problems of industrial relations, organization and regulation of wages in Ukraine / Socio-economic aspects of industrial policy. Socio-economic relations in today's economy: Pr. Donetsk, 2003. - Vol.1., P. 23 (in Ukr).
2. Kalina A.V., Kotvits'kiy A.A. Labor market: teach. Guidances (2010). 207p.p. (in Ukr).
3. Miroshnichenko O.V. (2003). Conditions for the formation and development of social partnership in Ukraine at the present stage. Socio-economic aspects of industrial policy, T.1, 251-257. (in Ukr).
4. Marshavin Y.M. (2011). Labor market regulation Ukraine: theory and practice systematic approach: monograph, 397 p. (in Ukr).
5. Fedorenko V.G., Marshavin Y.M., Hnybidenko I.F. etc. (2007). Theoretical and applied principles of investment and innovation development of economy and labor market in Ukraine: Monograph, 317 p. (in Ukr).
6. Hrontkowska G.E., Kosik A.F. Macroeconomics: edu. Guidances. Center of educational literature, 2010, 672 p.
7. Soloninko K.S. (2015). Macroeconomics: edu. guidances. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 200 p. (in Ukr).
8. Lysyuk O.S., Kaflevs'ka S.H. (2012). Unemployment as a social and economic problem of Ukraine's population. Proceedings of Disclaimers. Series: Economics, №4 (70).
9. Tranchenko L.V. (2012). Unemployment as a social problem of market society. Scientific Papers. Series: Economy and State, №4.
10. Official site of the State Statistics Service. Retrived from <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
11. Official website of State Employment Service of Ukraine. Retrived from <http://www.dsz.gov.ua>.
12. Official website of Europe Statistics. Retrived from <http://ec.europa.eu/>.
13. Statistical portal of Countries. Retrived from <https://www.statista.com/>.
14. Blanchard O. (2006). European Unemployment: the Evolution of Facts and Ideas. *Economic Policy*, 2006. January, 5-59.
15. Vishnevskaya N. Unemployment in OECD Countries – the Evolution of Attitudes and Policies. *World Economy and International Relations*, 8, 14-26.
16. Phelps E. (1994) *Structural Slumps: The Modern Equilibrium Theory of Unemployment, Interest, and Assets*. Cambridge, MA.
17. Bruno M. and Sacks Y. (1985). *The Economics of Worldwide Stagflation*. Oxford.
18. Layard R., Nickell S. and Jackman R. (1991). *Unemployment: Macroeconomic Performance and the Labour Market*. Oxford.
19. Blanchard O. and Summers H. (1984). Perspectives on High World Real Interest Rates // *Brooking Papers on Economic Activity*, 2, 273-324.

Стаття надійшла до друку 20.11.2016.

АНАЛІЗ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ ТОВАРАМИ ТА ПОСЛУГАМИ УКРАЇНИ ТА РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ МІЖНАРОДНИХ БАЗ ДАНИХ

Чала Т.Г., кандидат економічних наук, доцент
Корепанов Г.С., кандидат економічних наук, старший викладач
Черненко Д.І., кандидат економічних наук, старший викладач
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Розглянуто динаміку міжнародної торгівлі України та Республіки Польща (обсягів експорту та імпорту товарів та послуг) в 2000-2015 рр. із використанням міжнародних баз даних. Наведено обсяги експорту та імпорту основними міжнародними торговельними партнерами України та Республіки Польща, розраховані частки країн-партнерів у торговельних потоках в 2015 р. Представлено основні товари, експортовані з України та Республіки Польщі в 2014-2015 рр., розраховано їх частки у загальному обсязі відповідних потоків міжнародної торгівлі.

Ключові слова: експорт, імпорт, міжнародна торгівля товарами та послугами, база даних, UN Comtrade Database.

Постановка проблеми. В умовах європейської інтеграції для України дуже важливим є розвиток міжнародної торгівлі товарами та послугами, а також аналіз найбільших торговельних партнерів України.

Збереження інтересу до міжнародної торгівлі товарами та послугами обумовлено її важливою роллю в забезпеченні стійкого економічного розвитку, оскільки такого роду торгівля об'єднує в глобальну економічну систему виробників і споживачів, які перебувають в різних країнах світу [1, 2].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам дослідження тенденцій розвитку світової торгівлі, особливостей формування та інструментів регулювання торговельних потоків товарів та послуг в Україні присвятили роботи так вітчизняні вчені як: Н. Антошишина [3], М. Барановська [3], Л. Ганущак [3], О. Захарченко [3], Ю. Козак [3], Н. Козуб [3], І. Курочкіна [4], Є. Кравченко [3], М. Левицький [3], Н. Логвінова [3], І. Топалова [3] та інші. Інформаційно-методичному забезпеченню наукових досліджень міжнародної торгівлі товарами та послугами присвячені праці В. Бабірад-Лазуніна [5], І. Гончара [5], І. Єріної [6] та ін. [3].

Незважаючи на велику кількість наукових праць, присвячених аналізу міжнародної торгівлі, є ряд питань, які залишаються постійним об'єктом дискусій, зокрема йдеться про проблеми співставлення даних задля формування надійної інформаційної бази наукового дослідження.

Метою дослідження є аналіз міжнародної торгівлі товарами та послугами України та Республіки Польща із використанням міжнародних баз даних, зокрема UN Comtrade Database.

Основні результати дослідження. Однією із лідерів країн-партнерів України у міжнародній торгівлі є Республіка Польща. Серед причин стратегічного значення розвитку торговельних зв'язків між Україною та Республікою Польща є наявність спільного кордону, тісний зв'язок між країнами протягом усього історичного розвитку, подібність кліматичних умов, ресурсної бази. Так, Республіка Польща на кінець 2015 р. мала населення – 38,0 млн чол., територію – 312,7 тис км²; Україна: населення – 45,2 млн чол., територію – 603,5 тис км² [7].

Зовнішня торгівля – це торгівля товарами й послугами між країнами, що включає їхній вивіз (експорт) і ввіз (імпорт). Іноді торгівля з тією або іншою країною обмежується або тільки експортом, або тільки імпортом. У сукупності, зовнішня торгівля являє собою міжнародну торгівлю товарами й послугами, засновану на міжнародному розподілі праці.

Товари – це «створені матеріальні об'єкти, на які існує попит і можуть бути встановлені права власності». Майнові права на товари можуть передаватися від однієї інституціональної одиниці до іншої при здійсненні ринкових угод» [1, 8].

Послуги «не можуть приймати форму матеріальних об'єктів, на які могли б поширюватися права власності. Реалізація послуг та їх виробництво неподільні. Момент завершення виробництва послуг збігається з моментом надання цих послуг споживачам» [2, 8].

Основною методологічних положень зі статистики зовнішньої торгівлі товарами та послугами складають:

– рекомендації Статистичної комісії ООН «Статистика міжнародної торгівлі товарами: концепції й визначення» (СМТТ – 2010) [1];

– рекомендації, що містяться в «Керівництві зі статистики міжнародної торгівлі послугами» (КСМТП – 2010) [2].

Надані у цих документах рекомендації допомагають країнам поступово розширювати і структурувати складену ними інформацію із використанням методів, уніфікованих на міжнародному рівні. Погоджені на міжнародному рівні основи складання та подання статистичних даних про міжнародну торгівлю товарами та послугами забезпечують потреби в порівнянних, всеосяжних, комплексних статистичних даних.

Детально проаналізувати зовнішньоторгівельні потоки будь-якої окремо взятої країни із деталізацією, в разі необхідності, по кожній групі товарів дозволяє міжнародна статистична база даних UN Comtrade Database [9].

UN Comtrade Database, як одне з найбільш повних і достовірних джерел світової торгівельної статистики, містить річні дані про вартість і фізичні обсяги експорту та імпорту близько 200 країн та регіонів з 1962 р., а також щомісячні статистичні дані міжнародної торгівлі товарами та послугами з 2010 р. з розбивкою за країнами–партнерами, а також за типами продуктів.

На рис. 1 наведено обсяги міжнародної торгівлі товарами України та Республіки Польщі з країнами світу в 2000–2015 рр.

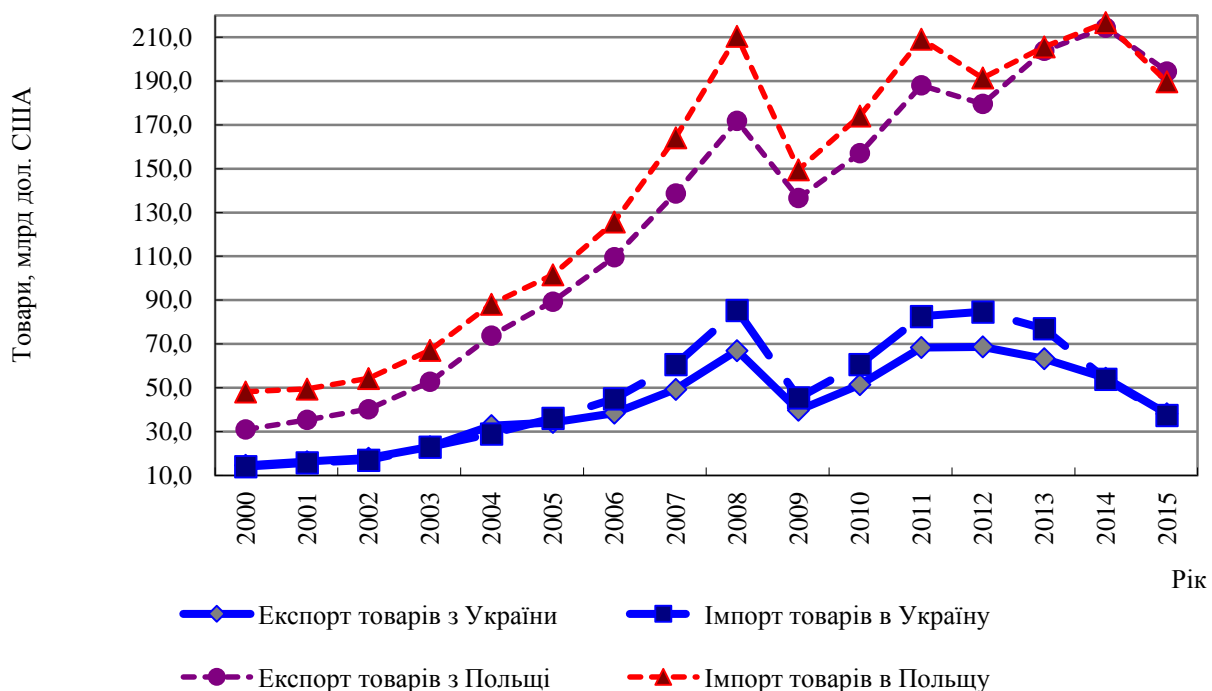

Рисунок 1 – Міжнародна торгівля України та Республіки Польща з країнами світу: експорт та імпорт товарів в 2000–2015 рр., побудовано автором відповідно до [9]

За даними UN Comtrade Database у 2015 р. експорт товарів з України склав 38,1 млрд дол. США, імпорт – 37,5 млрд дол. США [9].

На рис. 2 наведено обсяги міжнародної торгівлі послугами України та Республіки Польщі з країнами світу в 2000–2015 рр.

Порівняння торгівельних потоків Республіки Польща та України у 2000–2014 рр. проведено в табл. 1.

За даними табл. 1 можна зробити висновок, що протягом 2000–2014 рр. обсяги зовнішньої торгівлі (експорт та імпорт товарів та послуг) Республіки Польща значно перевищували обсяги зовнішньої торгівлі України. Експорт товарів з Республіки Польща до країн світу в 2009, 2010, 2013 та 2014 роках перевищував експорт товарів з України більш ніж у три рази, найвища позначка спостерігалась у 2014 р. – у 3,9 раза. Імпорт послуг із країн світу до Республіки Польща перевищував імпорт послуг до України 2000–2014 рр. більш ніж у чотири рази, найвища позначка спостерігалась у 2002 р. – у 8,5 раза.

Задля візуального аналізу та порівняння міжнародної торгівельної діяльності України та Республіки Польща використано ресурс UN Comtrade Labs: BIS International Trade in Goods Visualization (рис. 3).

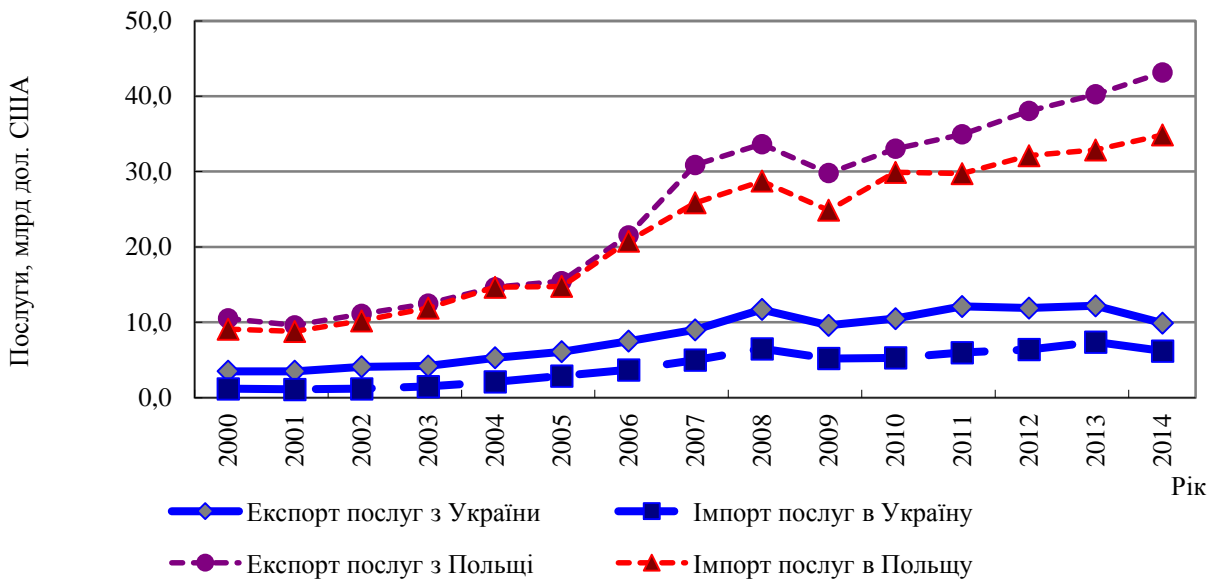

Рисунок 2 – Міжнародна торгівля України та Польщі: експорт та імпорт послуг в 2000–2014 рр., побудовано автором відповідно до [9]

Таблиця 1 – Територіальні індекси торгівельних потоків Республіки Польща по відношенню до України у 2000–2014 рр.

Торгівельний потік	Територіальні індекси торгівельних потоків за роками															
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	
Експорт товарів	2,1	2,2	2,3	2,3	2,3	2,6	2,9	2,8	2,6	3,4	3,1	2,8	2,6	3,2	3,9	
Імпорт товарів	3,4	3,1	3,2	2,9	3,0	2,8	2,8	2,7	2,5	3,3	2,9	2,5	2,3	2,7	4,0	
Експорт послуг	3,0	2,7	2,7	3,0	2,8	2,5	2,9	3,4	2,9	3,1	3,1	2,9	3,2	3,3	4,4	
Імпорт послуг	7,6	8,0	8,5	7,9	7,0	5,1	5,6	5,2	4,4	4,8	5,6	5,0	5,0	4,4	5,6	

*Розроблено автором відповідно до [9]

Інтерактивна карта дозволяє отримати ключові факти міжнародної торгівлі товарами України з будь-якою країною світу, зокрема з Республікою Польща.

Експорт товарів з України та Республіки Польща за країнами світу в 2015 рр. представлений в табл. 2.

Експорт товарів з України в 2015 р. переважно здійснювався до Російської Федерації, Туреччини, Китаю, Єгипту, Італії, Польщі, Індії, Німеччини та Угорщини. Експорт товарів з Республіки Польща в 2015 р. переважно здійснювався до Німеччини, Великої Британії, Чеської Республіки, Франції, Італії, Нідерландів, Російської Федерації, Швеції, Угорщини.

Слід звернути увагу на той факт, що обсяг експорту з Республіки Польща до Німеччини в 2015 р. в 1,37 раза перевищив загальний експорт з України до всіх країн світу.

Імпорт товарів в Україну та Республіку Польща за країнами світу в 2015 рр. представлений в табл. 3.

Імпорт в Україну переважно здійснювався із Російської Федерації, Китаю, Німеччини, Білорусі, Польщі, США, Італії, Угорщини, Туреччини, Франції [9].

Імпорт в Республіку Польща переважно здійснювався із Німеччини, Російської Федерації, Китаю, Італії, Франції, Нідерландів, Чеської Республіки, Великої Британії, Сполучених Штатів Америки та Бельгії.

International Trade in Goods based on UN Comtrade data

Developed by the Department for Business Innovation and Skills (UK)

Reporter: Ukraine

Partner: Poland

Commodity: TOTAL - Total of all HS commodities

2015

Ukraine exports of Total of all HS commodities in 2015

Exports Imports Balance

Exports Legend

- No data available
- \$170 - \$1.3 m (47 partners)
- Up to 25th percentile
- \$1.4 m - \$13.3 m (46 partners)
- 25th to 50th percentile
- \$13.7 m - \$150.3 m (46 partners)
- 50th to 75th percentile
- \$153.8 m - \$2.1 bn (43 partners)
- Above 75th percentile excl. top 3
- \$2.4 bn - \$4.8 bn (3 partners)
- Top 3 - above 1.6 percentile

Key Facts

Ukraine trade in goods with Poland in 2015

Exports: \$2.0 bn

Imports: \$2.3 bn

Trade balance: -\$346.7 m

Bilateral trade: \$4.3 bn

Poland was the 6th largest export market for Ukraine (5.2% of Ukraine exports) and the 5th largest import market for Ukraine (6.2% of Ukraine imports) in 2015.

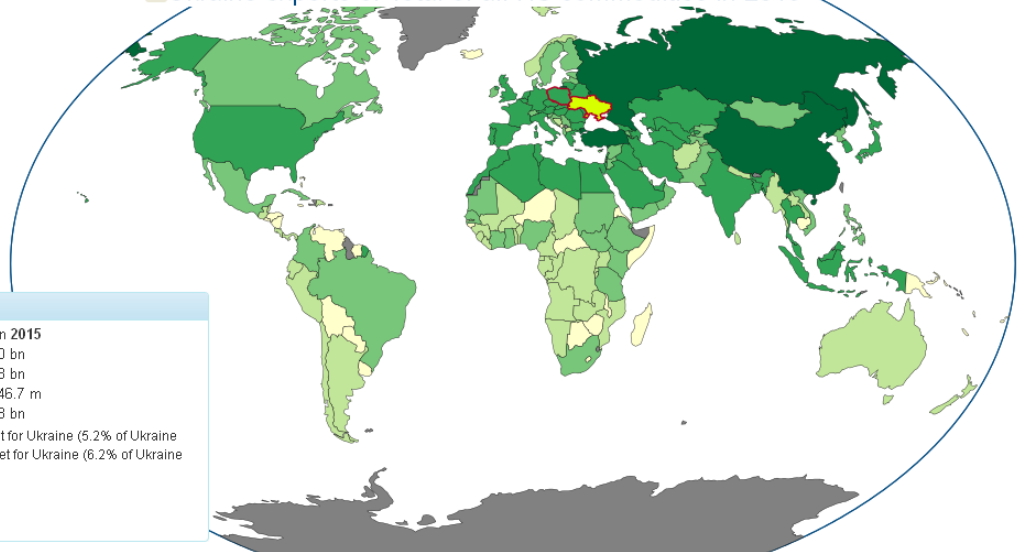

Рисунок 3 – Ключові факти щодо міжнародної торгівлі товарами України та Республіки Польща в 2015 р. [9]

Таблиця 2 – Експорт товарів з України та Республіки Польща за країнами світу в 2015 р.

Країна	Експорт товарів з Республіки Польща у 2015 р.		Країна	Експорт товарів з України у 2015 р.	
	млрд дол. США	%		млрд дол. США	%
Світ	194,5	100,0	Світ	38,1	100,0
Німеччина	52,3	26,9	Російська Федерація	4,8	12,6
Велика Британія	13,2	6,8	Туреччина	2,8	7,3
Чеська Республіка	12,7	6,5	Китай	2,4	6,3
Франція	10,8	5,6	Єгипет	2,1	5,5
Італія	9,3	4,8	Італія	2,0	5,2
Нідерланди	8,5	4,4	Республіка Польща	2,0	5,2
Російська Федерація	5,7	2,9	Індія	1,4	3,7
Швеція	5,3	2,7	Німеччина	1,3	3,4
Іспанія	5,2	2,7	Іспанія	1,0	2,6
Угорщина	5,2	2,7	Угорщина	0,9	2,4

*Розроблено автором відповідно до [9]

Таблиця 3 – Імпорт товарів в Україну та Республіку Польща за країнами світу в 2015 р.

Країна	Імпорт товарів в Республіку Польща у 2015 р.		Країна	Імпорт товарів в Україну у 2015 р.	
	млрд дол. США	%		млрд дол. США	%
1	2	3	4	5	6
Світ	189,7	100,0	Світ	37,5	100,0
Німеччина	42,9	22,6	Російська Федерація	7,5	20,0
Китай	22,4	11,8	Китай	4,0	10,7

Продовження таблиці 3

1	2	3	4	5	6
Російська Федерація	14,4	7,6	Німеччина	3,8	10,1
Італія	9,8	5,2	Білорусь	2,4	6,4
Нідерланди	7,2	3,8	Республіка Польща	2,3	6,1
Франція	7,1	3,7	США	1,6	4,3
Чеська Республіка	6,4	3,4	Італія	1,5	4,0
Сполучені Штати Америки	5,2	2,7	Угорщина	1,0	2,7
Велика Британія	5,1	2,7	Туреччина	0,9	2,4
Бельгія	4,6	2,4	Франція	0,8	2,1

*Розроблено автором відповідно до [9]

При використанні бази даних UN Comtrade Database, після вибору типу продукту (*Type of product*): товари (*Goods*) чи послуги (*Services*) та періодичності даних (*Frequency*): річні (*Annual*) або щомісячні (*Monthly*) з даними можна працювати через інтерактивний інструмент, заснований на таких міжнародних класифікаціях товарів та послуг [9]:

– Гармонізованій системі опису та кодування товарів (*Harmonized Commodity Description and Coding System*, версії: HS–1992, HS–1996, HS–2002, HS–2007, HS–2012) [10];

– Міжнародній стандартній торгівельній класифікації (*Standard International Trade Classification*, версії: Rev.1, SITC–Rev.2, SITC–Rev.3, SITC–Rev.4);

– Класифікації товарів за широкими економічними категоріями (*Broad Economic Categories*, BEC);

– Розширеній класифікації послуг платіжного балансу (*Extended Balance of Payments Services (Classification)*, EBOPS).

Основні товари, експортовані з України в 2014–2015 рр. представлені в табл. 4. Товари ранжовано за обсягом експорту 2015 р.

Таблиця 4 – Основні товари, експортовані з України в 2014–2015 рр.

Код товару за HS – 12 (УКТЗЕД)	Товар	Експорт товарів			
		2014 р.		2015 р.	
		млрд дол. США	%	млрд дол. США	%
	Всі товари	53,9	100,0	38,1	100,0
72	Чорні метали	12,9	23,9	8,1	21,3
10	Зернові культури	6,5	12,1	6,1	16,0
15	Жири та олії тваринного або рослинного походження; продукти їх розщеплення; готові харчові жири; воски тваринного або рослинного походження	3,8	7,1	3,3	8,7
26	Руди, шлаки та зола	3,5	6,5	2,2	5,8
85	Електричні машини, обладнання та їх частини; апаратура для запису або відтворення звуку, телевізійна апаратура для запису та відтворення зображення і звуку, їх частини та приладдя	2,7	5,0	2,0	5,2
84	Реактори ядерні, котли, машини, обладнання і механічні пристрої; їх частини	3,0	5,6	2,0	5,2
12	Насіння і плоди олійних рослин; інше насіння, плоди та зерна; технічні або лікарські рослини; солома і фураж	1,7	3,2	1,5	3,9
44	Деревина і вироби з деревини, деревне вугілля	1,3	2,4	1,1	2,9

*Розроблено автором відповідно до [9]

Коди товарів наведені відповідно до Гармонізованої системи опису та кодування товарів, версії HS–2012 р. [10] та відповідають кодам Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТ ЗЕД) [11].

Загальний експорт всіх товарів з України в 2014 р. склав 53,9 млрд дол. США, а в 2015 р. – 38,1 млрд дол. США, тобто зменшився у 1,4 раза.

Найбільшу частку в експорті товарів з України в 2014 р. (23,9 %) та 2015 р. (21,3 %) мали «Чорні метали». На другому місці – «Зернові культури» з частками 12,1 % у 2014 р. та 16,0 % у 2015 р. відповідно.

Основні товари, експортовані з Республіки Польща в 2014–2015 рр. представлені в табл. 5. Товари ранжовано за обсягом експорту 2015 р.

Таблиця 5 – Основні товари, експортовані з Республіки Польща в 2014–2015 рр.

Код товару за HS – 12	Товар	Експорт товарів			
		2014 р.		2015 р.	
		млрд дол. США	%	млрд дол. США	%
	Всі товари	214,5	100,0	194,5	100,0
84	Реактори ядерні, котли, машини, обладнання і механічні пристрої; їх частини	27,8	13,0	25,3	13,0
85	Електричні машини, обладнання та їх частини; апаратура для запису або відтворення звуку, телевізійна апаратура для запису та відтворення зображення і звуку, їх частини та приладдя	25,2	11,7	23,8	12,2
87	Засоби наземного транспорту, крім залізничного або трамвайного рухомого складу, їх частини та обладнання	22,5	10,5	21,3	11,0
94	Меблі; постільні речі, матраци, матрацні основи, диванні подушки та аналогічні набивні речі меблів, світильники та освітлювальні прилади, в іншому місці не зазначені; світлові покажчики, табло та подібні вироби; збірні будівельні конструкції	11,9	5,5	10,9	5,6
39	Пластмаси, полімерні матеріали та вироби з них	9,6	4,5	8,9	4,6
27	Палива мінеральні; нафта та продукти її перегонки; бітумінозні речовини; воски мінеральні	8,9	4,1	6,4	3,3
73	Вироби з чорних металів	7,1	3,3	6,0	3,1
89	Судна, човни та інші плавучі засоби	5,6	2,6	5,5	2,8
40	Каучук, гума та вироби з них	5,2	2,4	4,5	2,3

*Розроблено автором відповідно до [9]

Загальний експорт всіх товарів з Республіки Польща в 2014 р. склав 214,5 млрд дол. США, а в 2015 р. – 194,5 млрд дол. США, тобто зменшився у 1,1 раза. Найбільшу частку в експорті товарів з Республіки Польща в 2014 р. (13 %) та 2015 р. (13 %) мали «Реактори ядерні, котли, машини, обладнання і механічні пристрої; їх частини». На другому місці – «Електричні машини, обладнання та їх частини; апаратура для запису або відтворення звуку, телевізійна апаратура для запису та відтворення зображення і звуку, їх частини та приладдя» з частками 11,7 % у 2014 р. та 12,2 % у 2015 р. відповідно.

Основні товари, імпортовані в Україну в 2014–2015 рр. представлені в табл. 6. Товари ранжовано за обсягом імпорту 2015 р.

Найбільшу частку в імпорті товарів в Україну в 2014 р. (15,1 %) та 2015 р. (10,9 %) мали «Палива мінеральні; нафта та продукти її перегонки; бітумінозні речовини; воски мінеральні». На другому місці – «Реактори ядерні, котли, машини, обладнання і механічні пристрої; їх частини» з частками 4,9 % у 2014 р. та 3,6 % у 2015 р. відповідно.

Основні товари, імпортовані в Республіку Польща з країн світу в 2014–2015 рр. представлені в табл. 7. Товари ранжовано за обсягом імпорту 2015 р.

Найбільшу частку в імпорті товарів в Республіку Польща в 2014 р. (12,3 %) та 2015 р. (13,1 %) мали «Реактори ядерні, котли, машини, обладнання і механічні пристрої; їх частини». На другому місці – «Електричні машини, обладнання та їх частини; апаратура для запису або відтворення звуку,

телевізійна апаратура для запису та відтворення зображення і звуку, їх частини та приладдя» з частками 11,5% у 2014 р. та 13,0% у 2015 р. відповідно.

Таблиця 6 – Основні товари, імпортовані в Україну в 2014–2015 рр.

Код товару за HS–12 (УКТЗЕД)	Товар	Імпорт товарів			
		2014 р.		2015 р.	
		млрд дол. США	%	млрд дол. США	%
	Всі товари	54,4	100,0	37,5	100,0
27	Палива мінеральні; нафта та продукти її перегонки; бітумінозні речовини; воски мінеральні	15,1	27,8	10,9	29,1
84	Реактори ядерні, котли, машини, обладнання і механічні пристрої; їх частини	4,9	9,0	3,6	9,6
85	Електричні машини, обладнання та їх частини; апаратура для запису або відтворення звуку, телевізійна апаратура для запису та відтворення зображення і звуку, їх частини та приладдя	3,8	7,0	2,7	7,2
39	Пластмаси, полімерні матеріали та вироби з них	2,9	5,3	2,1	5,6
87	Засоби наземного транспорту, крім залізничного або трамвайного рухомого складу, їх частини та обладнання	2,5	4,6	1,6	4,3
30	Фармацевтична продукція	2,5	4,6	1,4	3,7
38	Різноманітна хімічна продукція	1,0	1,8	0,9	2,4
48	Папір і картон; вироби з паперової маси, паперу або картону	1,1	2,0	0,7	1,9
72	Чорні метали	1,3	2,4	0,7	1,9

*Розроблено автором відповідно до [9]

Таблиця 7 – Основні товари, імпортовані в Республіку Польща в 2014–2015 рр.

Код товару за HS–12	Товар	Імпорт товарів			
		2014 р.		2015 р.	
		млрд дол. США	%	млрд дол. США	%
	Всі товари	216,7	100,0	189,7	100,0
84	Реактори ядерні, котли, машини, обладнання і механічні пристрої; їх частини	26,6	12,3	24,8	13,1
85	Електричні машини, обладнання та їх частини; апаратура для запису або відтворення звуку, телевізійна апаратура для запису та відтворення зображення і звуку, їх частини та приладдя	25,0	11,5	24,7	13,0
87	Засоби наземного транспорту, крім залізничного або трамвайного рухомого складу, їх частини та обладнання	17,3	8,0	15,9	8,4
27	Палива мінеральні; нафта та продукти її перегонки; бітумінозні речовини; воски мінеральні	23,4	10,8	14,3	7,5
39	Пластмаси, полімерні матеріали та вироби з них	12,7	5,9	10,9	5,7
72	Чорні метали	8,3	3,8	6,7	3,5
30	Фармацевтична продукція	5,9	2,7	5,1	2,7
73	Вироби з чорних металів	5,2	2,4	4,5	2,4
90	Прилади та апарати оптичні, фотографічні, кінематографічні, контрольні, вимірювальні; медичні або хірургічні; їх частини та приладдя	4,5	2,1	4,4	2,3

*Розроблено автором відповідно до [9]

В структурі експорту та імпорту товарів в Республіці Польща на протязі 2014–2015 рр. переважали такі групи товарів, як «Реактори ядерні, котли, машини, обладнання і механічні пристрої;

їх частини», «Електричні машини, обладнання та їх частини; апаратура для запису або відтворення звуку, телевізійна апаратура для запису та відтворення зображення і звуку, їх частини та приладдя» та «Засоби наземного транспорту, крім залізничного або трамвайного рухомого складу, їх частини та обладнання».

На рис. 4 представлено дані про міжнародну торгівлю між Україною та Республікою Польща, а саме експорт та імпорт товарів в 1996–2015 рр.

Рисунок 4 – Міжнародна торгівля між Україною та Республікою Польща: експорт та імпорт товарів в 1996–2015 рр., побудовано автором відповідно до [9]

Найбільший обсяг експорт товарів з України до Республіки Польща був у 2011 р. та сягав 2,8 млрд дол. США, а також у 2012 і 2014 роках в розмірі 2,6 млрд дол. США в кожному році.

Найбільший обсяг імпорту товарів з Республіки Польща до України був у 2008 р. та сягав 4,3 млрд дол. США та у 2013 р. в розмірі 4,1 млрд дол. США.

Експорт товарів з України до Республіки Польщі перевищував імпорт товарів до України з Республіки Польща лише у 1999–2001 рр.

На рис. 5 представлено топ 10 товарів, експортованих з України до Республіки Польща в 2015 р.

Серед топ 10 товарів, експортованих з України до Республіки Польща в 2015 р. лідируючу позицію займали «Чорні метали» в обсязі 354,8 млн дол. США.

До топ 10 товарів, експортованих з України до Республіки Польща увійшли: «Чорні метали» (код товару за HS–12 – 72), «Електричні машини, обладнання та їх частини; апаратура для запису або відтворення звуку, телевізійна апаратура для запису та відтворення зображення і звуку, їх частини та приладдя» (85), «Руди, шлаки та зола» (26), «Деревина і вироби з деревини, деревне вугілля» (44), «Залишки і відходи харчової промисловості; готові корми для тварин» (23), «Продукти переробки овочів, плодів або інших рослин» (20), «Меблі; постільні речі, матраци, матрацні основи, диванні подушки та аналогічні набивні речі меблів, світильники та освітлювальні прилади, в іншому місці не зазначені; світлові покажчики, табло та подібні вироби; збірні будівельні конструкції» (94), «Насіння і плоди олійних рослин; інше насіння, плоди та зерна; технічні або лікарські рослини; солома і фураж» (12), «Рослинні матеріали для виготовлення плетених виробів; інші продукти рослинного походження, в іншому місці не зазначені» (14), «Вироби з чорних металів» (73).

На рис. 6 представлено топ 10 товарів, імпортованих до України з Республіки Польща в 2015 р.

До топ 10 товарів, імпортованих до України з Республіки Польща увійшли: «Палива мінеральні; нафта та продукти її перегонки; бітумінозні речовини; воски мінеральні» (код товару за HS–12 – 27), «Електричні машини, обладнання та їх частини; апаратура для запису або відтворення звуку,

телевізійна апаратура для запису та відтворення зображення і звуку, їх частини та приладдя» (85), «Пластмаси, полімерні матеріали та вироби з них» (39), «Реактори ядерні, котли, машини, обладнання і механічні пристрої; їх частини» (84), «Папір і картон; вироби з паперової маси, паперу або картону» (48), «Засоби наземного транспорту, крім залізничного або трамвайного рухомого складу, їх частини та обладнання» (87), «Різні готові вироби» (96), «Вироби з чорних металів» (73), «Чорні метали» (72), «Ефірні олії та резиноїди; парфумерні, косметичні та туалетні препарати» (33).

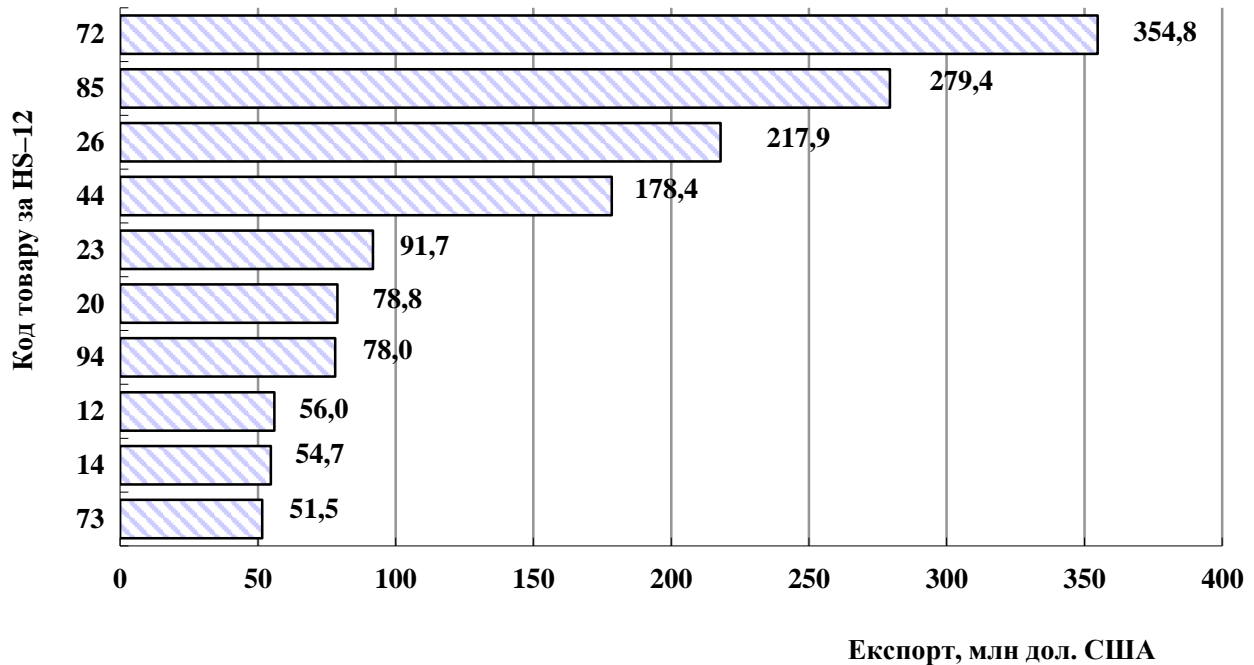

Рисунок 5 – Топ 10 товарів, експортованих з України до Республіки Польща в 2015 р., побудовано автором відповідно до [9]

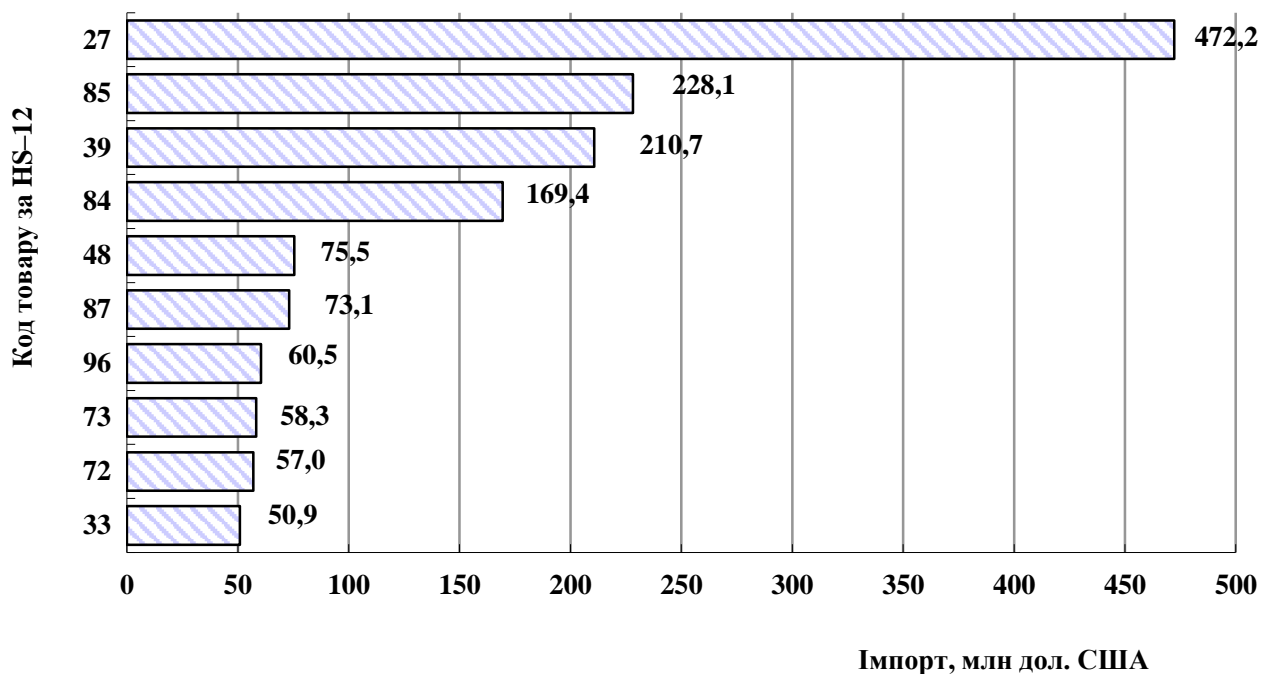

Рисунок 6 – Топ 10 товарів, імпортованих до України з Республіки Польща в 2015 р., побудовано автором відповідно до [9]

Серед топ 10 товарів, імпортованих до України з Республіки Польща в 2015 р. лідируючу позицію займали «Палива мінеральні; нафта та продукти її перегонки; бітумінозні речовини; воски мінеральні» в обсязі 472,2 млн дол. США.

Висновки. База даних UN Comtrade Database є одним з найбільш повних і достовірних джерел світової торгівельної статистики. Вона дозволяє детально вивчити зовнішню торгівлю будь-якої окремо взятої країни по кожній групі товарів. Дані, зібрані Відділом Статистики ООН, охоплюють інформацію більш, ніж 98 % відсотків обсягу світової торгівлі.

Перевагою бази даних UN Comtrade Database є можливість доступу до річної інформації, помісячної інформації, про торгівельні потоки (експорт, імпорт) будь-яких товарів між будь-якими країнами світу в грошових та натуральних одиницях на безкоштовній основі.

Зручний інтерфейс сайту бази даних UN Comtrade Database та можливість візуального аналізу міжнародної торгівлі, представлена в рисунках та таблицях полегшує роботу дослідника із даними. Окрім того, використовуючи даних ресурс немає необхідності пошуку даних окремо по кожній країні, звертаючись до статистичних служб, наприклад Державної служби статистики України або Центрального статистичного управління Республіки Польща, адже база даних UN Comtrade Database містить достовірну та співставну інформацію на одному сайті.

В статті проведений порівняльний аналіз зовнішньоторгівельних потоків України та Республіки Польща продемонстровано доцільність використання бази даних UN Comtrade Database для аналізу міжнародної торгівлі.

Література

1. International Merchandise trade Statistics: Concepts and Definitions, Revision 3 (United Nations, 2010) [Electronic resource]. – Accessed mode : [http://unstats.un.org/unsd/trade/eg-imits/IMTS%202010%20\(English\).pdf](http://unstats.un.org/unsd/trade/eg-imits/IMTS%202010%20(English).pdf).
2. Manual on Statistics of International Trade in Services (United Nations, 2010) [Electronic resource]. – Accessed mode : http://unstats.un.org/unsd/publication/Seriesm/seriesM_86Rev1e.pdf.
3. Міжнародна торгівля: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Козак Ю. Г. та ін. ; за ред. Ю. Г. Козака, Н. С. Логвінової, М. І. Барановської. Вид.4-те. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 441 с.
4. Курочкіна І. Г. Аналіз тенденцій розвитку світової торгівлі товарами та послугами / І. Г. Курочкіна // Бізнес Інформ. – 2015. – №9. – С. 37-42.
5. Гончар І.А. Характер формування зовнішньої торгівлі України: статистична оцінка / І. А. Гончар, В. О. Бабірад-Лазунін // Статистика України. – 2013. – №2. – С. 16-20.
6. Єріна І. В. Збалансованість і конкурентність зовнішньої торгівлі України послугами: статистичний аспект / І. В. Єріна // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – 2015. – № 7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/? op=1&z=4211>.
7. Countries and Economies. World Bank [Electronic resource]. – Accessed mode : <http://databank.worldbank.org/data/ reports.aspx?source=2&country=POL>.
8. System of National Accounts, 2008 (2008 SNA) European Communities, International Monetary Fund, Organisation for Economic Co-operation and Development, United Nations and World Bank, 2009 [Electronic resource]. – Accessed mode : <http://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/SNA2008.pdf>.
9. UN Comtrade Database / United Nations [Electronic resource]. – Accessed mode : <http://comtrade.un.org>.
10. Harmonized Commodity Description and Coding System, 2012. Eurostat / RAMON [Electronic resource]. – Accessed mode : http://ec.europa.eu/eurostat/ramon/nomenclatures/index.cfm?TargetUrl=LST_NOM_DTL&StrNom=HS_2012&StrLanguageCode=EN&IntPcKey=&StrLayoutCode=HIERARCHIC&IntCurrentPage=1.
11. Українська класифікація товарів зовнішньоекономічної діяльності // Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/klasf/nac_ks/op_ukzed.htm.

References

1. International Merchandise trade Statistics: Concepts and Definitions 2010, Revision 3. (2011). New York: Publications Office of the European Union. Retrieved from [http://unstats.un.org/unsd/trade/eg-imits/IMTS%202010%20\(English\).pdf](http://unstats.un.org/unsd/trade/eg-imits/IMTS%202010%20(English).pdf) [in English].
2. Manual on Statistics of International Trade in Services 2010. (2012) Geneva, Luxembourg, Madrid, New York, Paris and Washington D.C.: Publications

- Office of the European Union. Retrieved from http://unstats.un.org/unsd/publication/Seriesm/seriesM_86Rev1e.pdf [in English].
3. Kozak, G. (2010). Mizhnarodna torhivlya [International trade]. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
 4. Kurochkina, I. (2015) Analiz tendentsiy rozvytku svitovoyi torhivli tovaramy ta posluhamy [Analysis of the trends of world trade in goods and services]. Biznes Inform – Business Inform, 9, 37–42 [in Ukrainian].
 5. Gonchar, I., Babirad-Lazunin, V. (2013) Kharakter formuvannya zovnishn'oyi torhivli Ukrainy: statystychna otsinka [The nature of the formation of Ukraine's foreign trade, statistical evaluation]. Statystyka Ukrainy – Statistics Ukraine, 2, 16–20 [in Ukrainian].
 6. Yerina, I. (2015) Zbalansovanist' i konkurentnist' zovnishn'oyi torhivli Ukrainy posluhamy: statystychnyy aspekt [The balance and competitiveness of Ukraine's foreign trade in services: statistical aspect]. Efektyvna ekonomika – Efficient economy, 7. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4211> [in Ukrainian].
 7. Countries and Economies. World Bank. Retrieved from <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&country=POL> [in English].
 8. System of National Accounts, 2008 (2008 SNA). (2009). European Communities, International Monetary Fund, Organisation for Economic Co-operation and Development, United Nations and World Bank. Retrieved from <http://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/SNA2008.pdf> [in English].
 9. UN Comtrade Database. United Nations. Retrieved from <http://comtrade.un.org>.
 10. Harmonized Commodity Description and Coding System, 2012. Eurostat / RAMON. Retrieved from http://ec.europa.eu/eurostat/ramon/nomenclatures/index.cfm?TargetUrl=LST_NOM_DTL&StrNom=HS_2012&StrLanguageCode=EN&IntPcKey=&StrLayoutCode=HIERARCHIC&IntCurrentPage=1 [in English].
 11. Ukrayins'ka klasyfikatsiya tovariv zovnishn'oekonomichnoyi diyal'nosti [Ukrainian Classification of Goods of Foreign Economic Activity]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/klasf/nac_kls/op_ukzed.htm [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 10.11.2016.

ОЦІНКА СТАНУ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ТА РІВНЯ МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ У ХАРКІВСЬКОМУ РЕГІОНІ

Чернов С.І., доктор наук з державного управління, доцент

Вороніна О.О., асистент

Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

У статті розглянуті питання охорони здоров'я та рівня медичного страхування на регіональному рівні. Проведено оцінку стану охорони здоров'я та рівня медичного страхування у Харківському регіоні. Зазначено, що сучасний регіональний ринок медичного страхування є важливим елементом економічної інфраструктури регіону, і саме в цьому контексті його ефективне функціонування може стати важливим чинником та дієвим інструментом соціально-економічного розвитку регіону. Визначено, що Харківська область має розгалужену інфраструктуру охорони здоров'я та потужний потенціал розвитку галузі. Зазначено, що протягом останнього десятиріччя рівень захворюваності населення в Харківській області залишається вищим за середньоукраїнський, хоча простежується тенденція до його поступового зниження. Проаналізовано динаміку страхових премій з медичного страхування в Україні у 2010 – 2014 рр. та динаміку рівня виплат добровільного медичного страхування компаній – лідерів ринку Харківського регіону. Дана характеристика основних страхових продуктів добровільного медичного страхування страхових компаній Харківського регіону. Проведено SWOT-аналіз зовнішнього і внутрішнього середовища функціонування страхових компаній, виявлено найбільш реальні можливості та загрози. Доведено, що Харківський регіон має перспективи розвитку системи медичного страхування, оскільки потенційних споживачів страхових послуг багато.

Ключові слова: оцінка, охорона здоров'я, медичне страхування, рівень, регіон.

Постановка проблеми. Ринок страхових послуг є одним з необхідних елементів ринкової інфраструктури, тісно пов'язаним з ринком засобів виробництва, споживчих товарів, ринком капіталу і цінних паперів, праці і робочої сили. У країнах розвиненої економіки страхова справа має найширший розмах і забезпечує підприємцям надійну охорону їхніх інтересів від несприятливих наслідків різного роду техногенних аварій, фінансових ризиків, криміногенних факторів, стихійних і інших нещастя.

Розвиток добровільного медичного страхування, як і розвиток страхового ринку, відбувається в Україні нерівномірно. Це спричинено складною економічною ситуацією, низьким рівнем платоспроможності населення, недосконалістю законодавчого забезпечення, неузгодженістю економічних інтересів суб'єктів страхового ринку, але обсяги добровільного медичного страхування зростають.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У напрямі розкриття економічної природи та сутності медичного страхування накопичено певний досвід, що відображений у наукових працях відомих вітчизняних та зарубіжних вчених. Серед них: Антонов Д.П. [1], Баєва О. [2], Внукова Н.М. [3], Евтушенко Т.П. [4], Конопліна Ю.С. [5], Циганова О.А. [6], Чубарова Т. [7], Юрій С.І. [8]. Разом з тим ряд питань, пов'язаних з оцінкою стану охорони здоров'я та рівня медичного страхування на регіональному рівні не отримали достатнього розгляду в наукових працях.

Метою статті є проведення оцінки стану охорони здоров'я та рівня медичного страхування у Харківському регіоні.

Основні результати дослідження. Розвиток і зміцнення ринку медичного страхування України та її регіонів неможливе без глибокого аналізу сучасного стану як усїєї галузі, так і її регіональних особливостей. У сучасних реаліях економіки України особливо гостро стоїть питання розробки певного інструменту оцінки стану страхових компаній з медичного страхування, у тому числі й на регіональному рівні.

Сучасний регіональний ринок медичного страхування є важливим елементом економічної інфраструктури регіону, і саме в цьому контексті його ефективне функціонування може стати важливим чинником та дієвим інструментом соціально-економічного розвитку регіону.

Проте на сьогодні в більшості регіонів України не створено достатньо умов для ефективного розвитку страхового ринку. Зазвичай дослідники підходять до вивчення ринку медичного страхування з позицій його стану, ймовірності банкрутства, конкурентоспроможності страхових компаній.

Харківський регіон є регіоном зі специфічним соціальним та культурним рівнем розвитку.

Харківська область має розгалужену інфраструктуру охорони здоров'я та потужний потенціал розвитку галузі. Тут зосереджені наукові школи в багатьох галузях медицини, надаються складні

медичні послуги, ціла низка з яких є унікальними для України. В регіоні функціонує 511 закладів охорони здоров'я різних форм власності та підпорядкування. Існує розвинена система підготовки медичних кадрів вищої кваліфікації. Область традиційно виступає пілотним регіоном для реалізації міжнародних проектів з реформування охорони здоров'я. Останніми роками фахівці галузі брали участь більш ніж у 10 таких проектах, серед яких проекти ЄС і США.

Разом із тим, хронічне недофінансування галузі призводить до зниження якості обслуговування населення. Тривалий час реальний консолідований бюджет медичної галузі в Україні ледве перевищує 3% від валового внутрішнього продукту (ВВП), хоча у більшості країн Європи він сягає понад 8% від ВВП.

Незважаючи на високу забезпеченість регіону лікарями (58,1 на 10 тис. населення), що перевищує середньоукраїнську (48) та середньоєвропейську (33,3 за даними ВООЗ), а також збільшення загального фінансування галузі та витрат бюджетних коштів на 1 мешканця області протягом останніх 5 років в 1,7 рази до 2,6 млрд. грн. та 934,6 грн відповідно, регіональна сфера охорони здоров'я за рахунок бюджетів усіх рівнів щорічно отримує в середньому не більше 45-48 % від потреби у фінансових ресурсах для її стабільного функціонування та забезпечення належного рівня медичних послуг населенню.

Протягом останнього десятиріччя рівень захворюваності населення в Харківській області залишається вищим за середньоукраїнський, хоча простежується тенденція до його поступового зниження.

Нааявність добре розвиненого страхового ринку для України важлива з декількох причин: по-перше в умовах дефіциту джерел фінансування він може сприяти формуванню додаткових джерел фінансування економіки; по-друге – сприяє стабілізації економічних відносин, підвищує рівень життя населення та соціальний захист. Світовий досвід показує, що страхові компанії можуть акумулювати фінансові ресурси у декілька разів більше, ніж середні комерційні банки.

У розрізі добровільного медичного страхування (ДМС) твердження «попит формує пропозицію» може набути прямо протилежне значення: «якісна пропозиція формує попит». Це особливо актуально з огляду на те, що в українського населення не розвинена культура страхування. Тому вміння вітчизняних страховиків привернути увагу громадян до переваг медичного страхування може певною мірою вплинути на подальше фінансове забезпечення медичної галузі в державі в цілому.

З плином часу українці все далі йдуть від радянських стереотипів мислення. Звична для суспільства система всеосяжного державного фінансування медичних потреб людини все частіше замінюється послугами страхових компаній в області добровільного медичного страхування. Численні дослідження підтверджують зростання попиту на ДМС в Україні. В першу чергу це пов'язано з погіршенням рівня медичного обслуговування в державних лікувальних закладах.

Треба відмітити, що у структурі страхових премій за видами страхування медичне страхування займає лише 5 %. Виплати з ДМС у структурі фінансового забезпечення системи охорони здоров'я в Україні складають лише 1,49 % [10]. Між тим обсяги медичного страхування постійно зростають (табл. 1).

Таблиця 1 – Динаміка страхових премій з медичного страхування в Україні у 2010-2014 рр.

Вид страхування	Чисті страхові премії за видами страхування за роками, млн грн.					Темп приросту 2014/2010, %
	2010	2011	2012	2013	2014	
Медичне страхування	809,4	1036,8	1128,2	1229,8	1340,5	166
Страхування медичних витрат	213,9	254,0	274,3	290,0	316,0	147
Разом	1023,3	1290,8	1402,5	1519,8	1656,5	162

Як можна побачити з табл. 1 за п'ять років обсяг медичного страхування та страхування медичних витрат зросли більш ніж на 50 %, що свідчить про збільшення попиту на ці страхові послуги.

Роблячи висновок взагалі по страхових компаніях України, можна сказати, що медичне страхування з кожним роком розширює базу своїх клієнтів, зацікавлюючи все більше нових громадян нашої країни. Сучасний стан фінансування охорони здоров'я України є вкрай недостатнім і не створює передумов для здійснення якісної медичної допомоги в необхідних обсягах, особливо для соціально незахищених верств населення.

На відміну від інших галузей національного господарства, охорона здоров'я майже повністю знаходиться на бюджетному фінансуванні, а можливість залучення інших джерел фінансування стримується як законодавством, так і негативним ставленням державних органів управління охороною здоров'я до ринкових механізмів в охороні здоров'я. Медична галузь в Україні не має можливості користуватися перевагами ринкової економіки, але, вирішивши поточні проблеми, пов'язані як із законодавчою базою, так і виконавчою системою, медичне страхування буде розвиватися набагато швидше, і стане невід'ємною системою економіки України.

Розглянемо рівень медичного страхування у Харківському регіоні. У Харкові та Харківській області 25 страхових компаній займаються медичним страхуванням. Для оцінки рівня медичного страхування у Харківському регіоні ми обрали 10 страхових компаній – лідерів ринку з зазначеного виду страхування.

По-перше розглянемо динаміку рівня виплат з ДМС 10 страхових компаній Харківського регіону (табл. 2).

Таблиця 2 – Динаміка рівня виплат ДМС компаній-лідерів ринку Харківського регіону

Страхова компанія	Рівень виплат, %				
	2010	2011	2012	2013	2014
1. ПРОВІДНА	55,3	77,3	68,9	73,4	82,8
2. НАФТОГАЗСТРАХ	44,3	65,8	72,1	52,3	59,9
3. УНІКА	74,6	66,2	77,1	80,3	85,5
4. АХА Страхування	29,4	33,5	45,4	52,2	53,1
5. ІНГО Страхування	64,1	56,4	69,5	74,4	114,5
6. PZU Страхування	140,7	92,6	192,6	92,4	87,9
7. УСГ	65,2	34,8	72,1	65,2	73,4
8. Іллічевське	45,4	54,2	58,2	62,4	61,1
9. АЛЬФА Страхування	28,6	56,4	65,1	69,8	73,6
10. ТАС СГ	33,7	87,4	62,1	71,2	75,2

Як видно з табл. 2 рівень виплат є достатньо значним, і у середньому постійно зростає, у деяких страхових компаній перевищує 100 %, тобто одержаних страхових премій було недостатньо для покриття страхових виплат, отже, це свідчить про високий ризиковий характер медичного страхування, тому кількість страхових компаній в Україні, які займаються медичним страхуванням складає тільки приблизно 22 %.

За даними страхових компаній Харківського регіону, які здійснюють ДМС, було відібрано низку різноманітних за вартістю, переліком запропонованих послуг та розмірами страхового покриття продуктів медичного страхування. Основні страхові продукти були згруповані в декілька груп для верств населення з низьким, середнім та високим рівнем доходу (табл. 3).

Таблиця 3 – Характеристика основних страхових продуктів ДМС страхових компаній Харківського регіону

Рівень доходів населення	Страховий продукт	Середня страхова сума, грн.	Вартість страхового полісу	Франшиза	Термін дії договору	Перелік послуг, що охоплює страховий поліс	Клініка
1	2	3	4	5	6	7	8
Низький	«В дорозі»	10000	800	немає	1 рік	Медикаменти, амбулаторно-клінічне лікування, невідкладна допомога виключно після ДТП	Державна
	«ДМС-Студент»	7500	650			Невідкладна допомога; стаціонарна забезпечення медикаментами в разі захворювання на грип та його ускладнення	

Продовження таблиці 3

1	2	3	4	5	6	7	8
	«ДМС-Колектив»	10000	850			Невідкладна медична та стаціонарна медична допомога, забезпечення медикаментами	
Середній	«Бізнес»	95000	2500 – 3400	немає		Амбулаторно-поліклінічне обслуговування, стоматологічна допомога, «швидка медична допомога», стаціонарне лікування	Приватна
	«Турбота про родину»	25000 – 70000	3500 – 5500			Відшкодування медикаментів, амбулаторно-клінічне лікування, невідкладне стаціонарне лікування	
	«Турбота про студента»	55000 - 95000	4500 – 6500			Відшкодування витрат на невідкладну медичну допомогу та невідкладне стаціонарне лікування	
	«Турбота про майбутню маму»	65000 – 100000	5500 – 7000			Відшкодування медикаментів, амбулаторно-клінічне лікування, невідкладне стаціонарне лікування	
Високий	«Преміум»	190000	7500 – 9500	немає		Відшкодування витрат на невідкладну медичну допомогу та невідкладне стаціонарне лікування, стоматологічне лікування, «швидка медична допомога»	
	«Люкс»	165000	6800 - 8500			Всі можливі послуги зі страхування життя	
	«VIP»	200000	20000 - 30000				

Виходячи з даних, наведених у табл. 3, можна дійти висновку, що всі продукти ДМС, які пропонуються страховими компаніями Харківського регіону, охоплюють базові послуги з медичного забезпечення та відрізняються лише розміром страхового покриття, що залежить від обраної страхової суми та виду клініки, в якій буде здійснюватися лікування застрахованої особи.

Для більш повного уявлення про діяльність страхових компаній Харківського регіону у сфері медичного страхування, розробки шляхів розвитку галузі та прогнозування рівня розвитку на перспективу, нами було проведено SWOT-аналіз зовнішнього і внутрішнього середовища їх функціонування, виявлено найбільш реальні можливості та загрози (табл. 4). Практична доцільність здійснення SWOT-аналізу ринку страхових послуг медичного страхування полягає в тому, що він визначає шляхи покращення результативності діяльності страхових компаній.

Таблиця 4 – Матриця SWOT-аналізу ринку медичного страхування Харківського регіону

	Можливості	Загрози
1	2	3
	<ul style="list-style-type: none"> - введення обов'язкового медичного страхування; - розвиток страхового посередництва; - вдосконалення системи інвестування страхових резервів; - низький рівень фінансування охорони здоров'я; - високий рівень освіти; - орієнтація на західний стиль життя; - медичне страхування може стати елементом корпоративної культури підприємств 	<ul style="list-style-type: none"> - політична та економічна нестабільність; - високий рівень інфляції; - зростання курсів іноземних валют; - зростання цін на послуги; - конкуренція з боку іноземних страхових компаній; - податкове законодавство; - тіньові розрахунки з лікарями; - низька кадрова забезпеченість; - скорочення чисельності населення; - низька страхова культура

1	2	3
Сильні сторони	Поле «СiМ»	Поле «СiЗ»
<ul style="list-style-type: none"> - ринок, що динамічно розвивається; - зростання рівня капіталізації страхового ринку; - зростання обсягу страхових операцій; - створення асістанських центрів; - можливості для розвитку; - широкий вибір програм медичного страхування; - гнучка цінова політика; - обов'язкове медичне страхування іноземних громадян, що тимчасове перебувають на території України 	<ul style="list-style-type: none"> - вдосконалення програм медичного страхування; - введення нових фінансових інструментів для розміщення резервів страховиків; - розвиток системи страхового посередництва; - залучення більшої кількості клієнтів 	<ul style="list-style-type: none"> - виключення з полісів страхування певних ризиків; - лобіювання інтересів у органах державної та регіональної Влади; - формування попиту на страхові продукти; - створення конкурентоспроможних страхових продуктів; - перепідготовка кадрів; - формування страхової культури населення; - боротьба з моральним навантаженням
Слабкі сторони	Поле «СлiМ»	Поле «СлiЗ»
<ul style="list-style-type: none"> - недосконалість законодавчої бази; - високий рівень концентрації ринку; - обмежені можливості для інвестування; - низький рівень конкурентоспроможності національних страховиків; - інформаційна закритість; - слабкий рівень інституціонального розвитку; - відсутність маркетингових стратегій діяльності 	<ul style="list-style-type: none"> - удосконалення нормативно-правової бази страхування; - створення висококонкурентного ринку; - збільшення рівня конкурентоспроможності вітчизняних страховиків; - інформаційна діяльність; - розробка ефективних маркетингових стратегій; - розвиток інфраструктури страхового ринку 	<ul style="list-style-type: none"> - вдосконалення законодавчої бази; - впровадження обов'язкового медичного страхування; - створення маркетингових служб у страхових компаніях; - впровадження ризик-менеджменту у страхову діяльність

Сьогодні людей, які не мають медичної страховки у Харківській області більше 90 %. Тобто перспективи розвитку системи медичного страхування в Харківському регіоні великі, оскільки потенційних споживачів страхових послуг багато. Але всі намагання будуть марними без належної підтримки держави та регіональних органів влади.

Висновки. В ринковій економіці ефективність функціонування кожної галузі національного господарства визначається реалізацією продукту (послуги) як на регіональному, так і на національному ринках. Проведена оцінка стану охорони здоров'я та рівня медичного страхування у Харківському регіоні довела, що регіон має перспективи розвитку системи медичного страхування, оскільки потенційних споживачів страхових послуг багато. Але всі намагання будуть марними без належної підтримки держави та регіональних органів влади. Тому, розроблені закони в галузі медичного страхування мають бути ретельно перевірені вітчизняними та зарубіжними фахівцями, які мають певний досвід в практичному медичному страхуванні.

Література

1. Антонов Д.П. Зарубежный опыт формирования финансовых ресурсов в здравоохранении / Д.П. Антонов: Проблемы стандартизации в здравоохранении», выпуск № 6, 2005 – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.rspor.ru/mods/kea/Foreign_experience.doc.
2. Баєва О. Аналіз соціально-економічного досвіду із запровадження страхової медицини / О. Баєва: Персонал. – 2007. – №3. – С. 72-76.
3. Внукова Н.М. Страхування: теорія та практика: навч. посіб. / Н.М Внукова, Л.В. Временко, В.І Успенко та ін. - За загальною редакцією д.е.н. Н.М. Внукової. – 2-ге видання, перероб та доп. – Харків: Бурун Книга, 2009. – 656 с.

4. Евтушенко Т.П. Моделирование системы управления медицинским страхованием : дис. ... канд. экон. наук: 08.04.01 / Финансы, денежное обращение и кредит / Евтушенко Т.П. – Донецк, 2002. – 164 с.
5. Конопліна Ю.С. Соціальне страхування/ Ю.С. Конопліна: Навчальний посібник. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2008. – 224 с.
6. Цыганова О.А. Медицинское страхование : учеб. пособие / О.А. Цыганова, И.В. Ившин. – Архангельск : Издательство Северного государственного университета, 2010. – 257 с.
7. Чубарова Т. Система здравоохранения в России: экономические проблемы теории и практики / Т. Чубарова: Вопросы экономики. – № 4. – 2009. – С. 129-144.
8. Юрій С.І. Соціальне страхування / С.І. Юрій, М.П. Шаваріна, Н.В. Шаманська: Підручник. – К. : Кондор. – 2006. – 464 с.
9. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nfp.gov.ua/>.
10. Богуславський Є.І. Медичне страхування в Україні: проблеми та перспективи / Є.І. Богуславський, Ю.С. Шибалкіна // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2008. – № 4. – С. 83-86.

References

1. Antonov, D. (2005). Foreign experience of formation of financial resources in health care. Retrieved from http://www.rspor.ru/mods/kea/Foreign_experience.doc.
2. Baeva, O. (2007). Analysis of the socio-economic experience of the implementation of health insurance. Personal (Personnel), 3, 72-76 (in Ukr).
3. Vnukova, N. (2009). Insurance: Theory and Practice. Kharkiv : Burun Knyga (in Ukr).
4. Evtushenko, T. (2002). Simulation of medical insurance management system. Donetsk (in Rus).
5. Konoplina, Yu. (2008). Social Insurance. Sumy : Universytetska knyga (in Ukr).
6. Tsyganova, O. (2010). Health insurance. Arkhangelsk (in Rus).
7. Chubarova, T. (2009). The health care system in Russia: economic theory and practice. Voprosy ekonomiki (Economics questions), 4, 129-144 (in Rus).
8. Yuriyi, S. (2006). Social Insurance. Kyiv : Kondor (in Ukr).
9. State Commission for Regulation of Financial Services Markets. Retrieved from <http://nfp.gov.ua/>.
10. Boguslavskiy, Ye. (2008). Health insurance in Ukraine: problems and prospects. Zovnishnia torgivlia : pravo ta ekonomika (Foreign trade: law and economics), 4, 83-86.

Стаття надійшла до редакції 05.11.2016.

СИСТЕМИ ТА МЕХАНІЗМИ УПРАВЛІННЯ Й АДМІНІСТРУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЮ ЕКОНОМІКОЮ

УДК 658.26(477)

ПРОБЛЕМИ ОПТИМІЗАЦІЇ СТРУКТУРИ ЕНЕРГОЄМНОСТІ УКРАЇНИ

Дикань В.В., доктор економічних наук, професор

Білоус Л.Б., аспірант

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

У статті визначено метод обчислення енергоємності ВВП, розглянуто його структуру. Проаналізовано структуру споживання електроенергії за 11 місяців 2016 року у порівнянні с 11 місяцями 2015 та визначено питому вагу промислового сектору, не промислового сектору та втрат у електромережах у загальній кількості споживання. Представлено дані, щодо рейтингу України за рівнем енергоефективності економіки серед інших країн. Виділено фактори перешкоджаючі зниженню енергоємності ВВП України.

Ключові слова: енергетична ефективність, енергетичний ресурс, енергоємність ВВП, споживання електроенергії, структура енергоємності.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день питання енергоефективності є одним з найактуальніших питань як української, так і світової економіки. Від результатів вирішення цієї проблеми залежить місце нашого суспільства у ряді розвинення в економічному відношенні країн і рівня життя громадян. Саме кількість споживаної енергії і енергоємність ВВП є на даний момент одними з найважливіших показників економічного розвитку країни. Актуальність даної теми обумовлена неминучою перебудовою економіки таким чином, що енергоефективність виробництва буде грати в ній ключову роль.

Аналіз останніх досліджень та публікацій Різноманітні теоретичні і практичні аспекти розробки та реалізації заходів політики енергозбереження досліджуються в численних наукових працях вітчизняних та зарубіжних фахівців. Процеси енергозбереження та енергозабезпечення досліджується такими науковцями, як С.Ф. Єрміловим, В.М. Геєцем, Д. В. Зеркаловим, О.С. Власюком, Д.К. Прейгерем, В.О.Баранніком та іншими вченими.

Докладно проблеми забезпечення України енергетичними ресурсами, та напрями підвищення ефективності їх використання викладені у ґрунтовній праці провідних вітчизняних науковців – С.Ф. Єрмілова, В.М. Геєця [7]. В цій роботі детально проаналізовано причини зниження енергоємності економіки України протягом минулого десятиріччя, аналіз забезпечення вітчизняної економіки енергетичними ресурсами належної якості та кількості. Обґрунтовано нагальність швидких та радикальних змін рівня енергоефективності України. Також окреслено перешкоди і можливості здійснення в Україні таких змін. Усі висновки зроблено в контексті ґрунтового макроекономічного аналізу складових господарського механізму, динаміки складу рушійних сил, їх взаємодії та достатності їх потенціалу для приведення у дію механізмів енергоефективності.

Досліджуючи питання енергозбереження, Д.В. Зеркалов зазначає, що проблеми енергозбереження обумовлені загрозою вичерпання не відновлювальних паливно-енергетичних ресурсів, високим рівнем ризиків під час їх виробництва і транспортування та техногенним навантаженням підприємств традиційної енергетики на навколишнє середовище [6, с. 383]. Споживання енергоресурсів стрімко зростає – до 2020 року в світі передбачається збільшення споживання електроенергії на 50 – 100% [6]. За оцінками експертів ЄС за сучасних темпів енергоспоживання запаси нафти будуть вичерпані у 2047 р., газу – у 2068 р., вугілля – у 2140 р., урану – у 2144р., і це без урахування неминучого зростання найближчим часом темпів споживання

видобувних енергоресурсів [12]. Зростаючі темпи споживання не відновлюваних джерел енергії вимагають вдосконалення процесів енергетичного менеджменту у кожній країні.

З точки зору економічної безпеки та підвищення конкурентоспроможності держави досліджено проблему підвищення енергоефективності в статті О.С. Власюка та Д.К. Прейгера [5]. Вченими переконливо доведено безальтернативність невідкладного переходу на енергетично ефективний шлях розвитку економіки з позиції виведення України на новий – вищий щабель економічного розвитку. Не обійшли увагою вітчизняні науковці і такі проблеми як надмірна енергетична залежність більшості виробництв вітчизняної промисловості та високий рівень споживання енергетичних ресурсів на одиницю населення та ВВП та в порівнянні з провідними розвиненими країнами та країнами, з економікою, що розвивається. Цьому присвячені розробки Баранніка В.О. [4].

Поряд з потенційними загрозами та ризиками, існує ціла низка факторів, які вже сьогодні мають значний вплив на економіку країни – загальна нестабільність у регіонах видобутку паливно-енергетичних ресурсів, напруження на паливно-ресурсних ринках та несприятливі прогнози щодо подальшого зростання цін на енергоресурси [6, с. 383].

Поряд з негативними чинниками, які обумовлюють необхідність удосконалення системи управління в енергетичній галузі, необхідно зазначити, що збільшення пропозиції енергоресурсів прискорює економічне зростання [7, с. 6].

У зв'язку з **цим метою статті** є визначення основних факторів впливу, які перешкоджають зниженню енергоемності ВВП України, а також визначення його структуру та розробка практичних рекомендацій, щодо його оптимізації.

Основні результати дослідження. В Україні прийнята ціла низка нормативно-правових актів, які регулюють питання енергоефективності та енергозбереження. Але за певних причин особливих зрушень стосовно енергозбереження в Україні не прослідковується. Тому необхідно звернути увагу, перш за все, на управління у сфері енергозбереження, бо саме тут виникає велика кількість різного роду перешкод, які не дозволяють ефективно реалізовувати державну політику стосовно енергозбереження.

Останні 5 років Україна споживає в середньому близько 190 млн. т.у.п. на рік. Найбільшу частку енергоносіїв (близько 40%) споживається при виробленні вторинних енергоносіїв – електроенергії і теплоти. З кінцевих споживачів найбільше споживають такі сектори, як промисловість (34-38%), транспорт (17-20%) і побутовий сектор (31-35%).

Споживання електроенергії в Україні в січні-листопаді 2016 року з урахуванням технологічних втрат у мережах скоротилося на 1,6% (на 2 млрд. 164,3 млн. кВт-год) в порівнянні з аналогічним періодом 2015 року – до 134 млрд. 310,8 млн. кВт-год.

Без врахування технологічних втрат споживання електроенергії за 11 місяців зменшилась на 1,8% (на 2 млрд. 6,8 млн. кВт-год) – до 106 млрд. 114,2 млн. кВт-год.

Промисловість країни без урахування технологічних втрат скоротила споживання електроенергії на 1,6% - до 45,243 млрд. кВт-год. У тому числі металургійна галузь спожила 26 млрд. 259,9 млн. кВт-год (-0,8% до січня-листопада-2015), паливна – 3 млрд. 231,1 млн. кВт-год (-18,3%), машинобудівна – 3 млрд. 205,3 млн. кВт-год (-2,5%), хімічна і нафтохімічна – 2 млрд. 810,5 млн. кВт-год (+ 1%), харчова і переробна – 3 млрд. 797,2 млн. кВт-год (+ 2,4%), будівельних матеріалів – 2 млрд. 22,7 млн. кВт-год (+ 6,6%), інша – 3 млрд. 916,3 млн. кВт-год (+ 1,5%).

Крім того, сільгоспідприємства спожили 3 млрд. 116,3 млн. кВт-год (+ 2%), транспортні – 6 млрд. 21,8 млн. кВт-год (-2,1%), будівельні – 693,2 млн. кВт-год (+ 3,7%).

Населення країни за 11 місяців 2016 року спожило 32 млрд. 109,3 млн. кВт-год (-3,1%), комунально-побутові споживачі – 13 млрд. 616,9 млн. кВт-год (-1,1%), інші непромислові споживачі – 5 млрд. 313,9 млн. кВт-год (-1,1%).

Частка промисловості в загальному обсязі споживання електроенергії за підсумками січня-листопада 2016 року зріс з 42,5% до 42,6% в порівнянні з аналогічним періодом 2015 року, тоді як частка населення зменшилась з 30,7% до 30,3%.

У листопаді 2016 споживання електроенергії з урахуванням технологічних втрат зросла на 4,9% (на 643,3 млн. кВт-год) в порівнянні з аналогічним місяцем 2015 року – до 13,718 млрд. кВт-год, без урахування технологічних втрат – на 5,8 % (на 582,8 млн. кВт-год), до 10 млрд. 674,4 млн. кВт-год.

Споживання електроенергії в Україні в 2015 році з урахуванням технологічних втрат у мережах скоротилося на 11,3% (на 19 млрд. 259,2 млн. кВт-год) в порівнянні з 2014 роком – до 150,62 млрд. кВт-год, без урахування технологічних втрат – на 12,2% (на 16 млрд. 445,5 млн. кВт-год), до 118 млрд. 207,5 млн. кВт-год.

Споживання електроенергії в Україні в 2015 році з урахуванням технологічних втрат у мережах скоротилося на 11,3% (на 19 млрд. 259,2 млн. кВт-год) в порівнянні з 2014 роком – до 150,62 млрд. кВт-год, без урахування технологічних втрат – на 12,2% (на 16 млрд. 445,5 млн. кВт-год), до 118 млрд. 207,5 млн. кВт-год.

Серед галузей промисловості більше половини енергії витрачає гірничо-металургійний комплекс (ГМК). У споживанні української промисловості частка хімічної і харчової становить відповідно 10% і 8% (Табл. 1). Істотні витрати енергії спостерігаються в гірничодобувній промисловості (6% без урахування видобутку палива) і в секторі неметалевих мінеральних продуктів.

Однак, слід зазначити, що таке значне скорочення споживання виникло не через переоснащення виробництва або впровадження менш енергоємного виробництва, а через стрімке його скорочення. Зменшення обсягу випуску товарів зумовило й зменшення споживання електроенергії у галузі.

Таблиця 1 – Структура споживання електроенергії в Україні за 11 місяців 2015 і 2016 рр.

Категорії споживачів	11 міс. 2015, млн. кВт	11 міс. 2016, млн. кВт	зм., млн. кВт	зм., %	11 міс. 2015, частка%	11 міс. 2016, частка, %
Споживання е/е (брутто)	136 475,10	134310,80	-2164,30	-1,6		
Споживання е/е (нетто)	108120,90	106114,20	-2006,80	-1,9	100	100
в тому числі:						
1. Промисловість	45960,10	45243,00	-717,1	-1,6	42,5	42,6
в тому числі:						
- металургійна	26468,10	26259,90	-208,2	-0,8	24,5	24,7
- паливна	3957,20	3231,10	-726,1	-18,3	3,7	3
- машинобудівна	3287,90	3205,30	-82,6	-2,5	3	3
- хімічна і нафтохімічна	2783,00	2810,50	27,5	1	2,6	2,6
- харчова і переробна	3707,00	3797,20	90,3	2,4	3,4	3,6
- будівельних матеріалів	1897,70	2022,70	125	6,6	1,8	1,9
- інші	3859,10	3916,30	57,1	1,5	3,6	3,7
2. Сільгоспспоживачі	3056,30	3116,30	60	2	2,8	2,9
3. Транспорт	6152,10	6021,80	-130,3	-2,1	5,7	5,7
4. Будівництво	668,7	693,2	24,5	3,7	0,6	0,7
5. Комунально-побутові споживачі	13762,90	13616,90	-146	-1,1	12,7	12,8
6. Інші непромислові споживачі	5371,40	5313,90	-57,6	-1,1	5	5
7. Населення	33149,40	32109,30	-1040,10	-3,1	30,7	30,3

*Розроблено автором відповідно до [8]

За даними Міністерства енергетики та вугільної промисловості України, частка промислового споживання електроенергії у загальному споживанні енергії за 11 місяців 2016 року склала 41,00 % чи 55074,3 млн. кВт-год, не промислового споживання – 38,00% (51040,10 млн. кВт-год), частка технологічних втрат -21,00% (28196,60 млн. кВт-год).

Згідно до формули економічна ефективність (Е) є зіставлення двох величин: абсолютної величини ефекту з абсолютними величинами витрат і ресурсів. Загальна формула ефективності має наступний вигляд:

$$E = \frac{P \text{ (результат, ефект)},}{B \text{ (витрати)}}$$

Отже, спираючись на формулу, можна зробити висновки, що на одиницю виготовленої продукції окрім використаної на її вироблення енергії приходяться ще й втрати у електромережах та не промислове споживання енергії.

Рівень економічної ефективності дає уявлення про те, ціною яких витрат досягнутий економічний ефект. Чим більше ефект і менші витрати, тим вище економічна ефективність виробництва, і навпаки. Тож, відповідно до таблиці 1 та рисунку 1. 59% електроенергії що згідно

з формулою розрахунку енергоемності ВВП припадає на виробництво продукції, не було затрачено на саме виробництво.

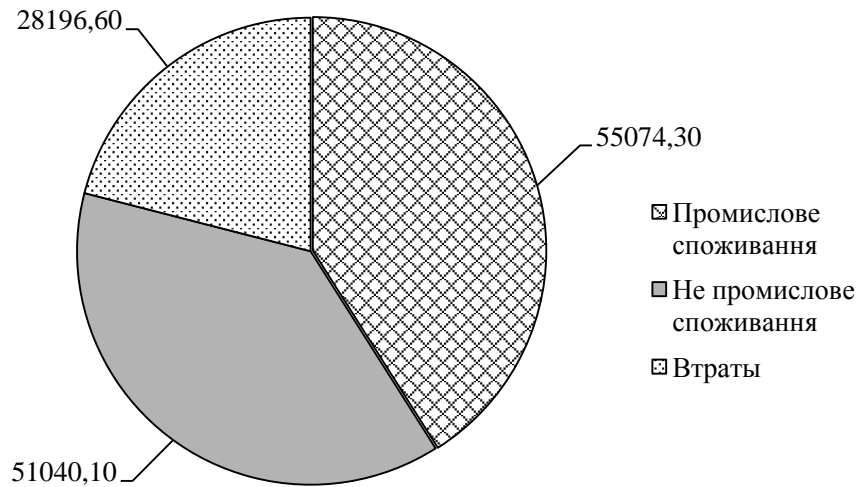

Рисунок 1 – Структура споживання електроенергії (млн. кВт-год).

Енергоемність ВВП України в 2015 р склала 0,55 т. у.п. на 1000 доларів ВВП у порівнянні з 0,1 – для Німеччини, 0,2 – для Польщі, Росією – 0,44. У 2011 році енергоемність української економіки знизилася на 2%.

За підсумками 2015 року Україна з коефіцієнтом кое/\$2005р 0,316 займає 2-е місце в рейтингу не самих енергоефективних країн світу. Перше місце займає Росія – 0,337, третє – Узбекистан 0,337, четверте – Південна Африка – 0,228 і п'яте Іран – 0,223.

У той же час найбільш енергоефективними країнами стали Колумбія – 0,062, Великобританія – 0,076, Іспанія – 0,090, Нігерія – 0,091 і Італія – 0,093. Середній загальносвітовий показник енергоефективності склав 0,15, а загальноєвропейський 0,11. Дані по енергоефективності вищезазначених регіонів в динаміці представлені на рисунку 2.

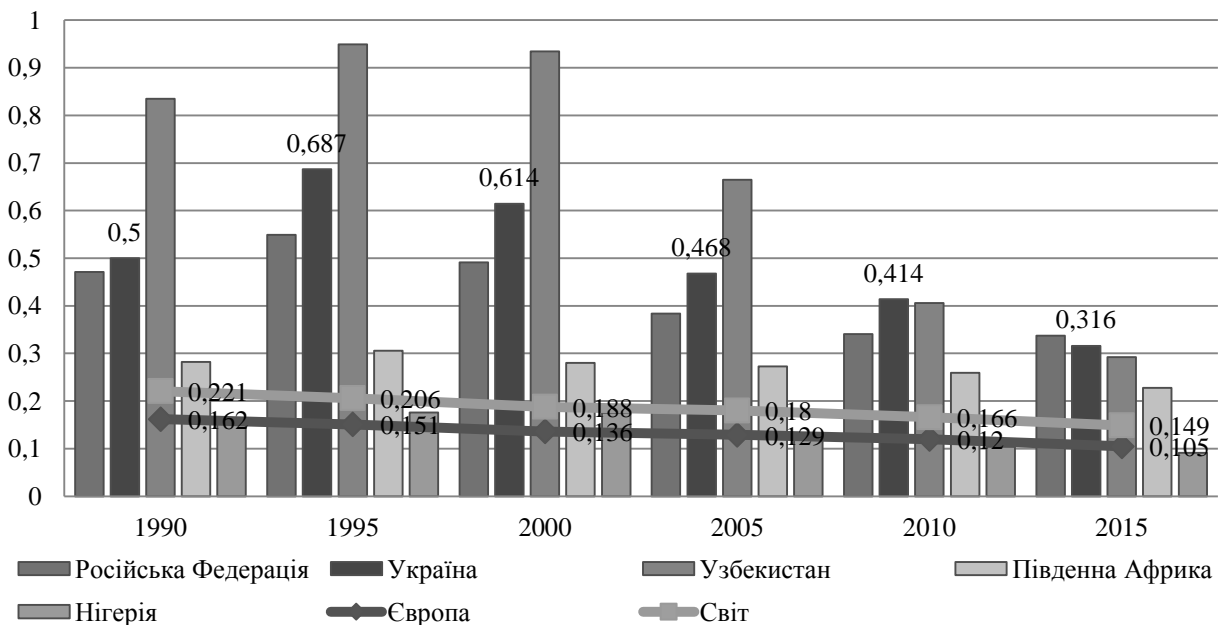

Рисунок 2 – Енергоемність ВВП найменш енергоефективних країн (в незмінних паритетах купівельної спроможності (кое/\$2005р) [11])

Висновки. Висока енергоємність України є наслідком особливостей структури національної економіки, зміщеної в бік більш енергоємних галузей, істотного технологічного відставання більшості галузей економіки від рівня розвинених країн, а також цінових спотворень на внутрішніх енергетичних ринках. Тож, енергозатрати є важливим фактором, що впливають на собівартість ресурсів та товарів кінцевого споживання, на ціну енергоносіїв та на усю економіку в цілому. Також слід зазначити, що доцільним буде поступове припинення споживання вичерпних енергетичних ресурсів та перехід на енергоносії, що відновлюються, такі як енергія сонця, вітру, води, землі тощо. Крім того, в той же час слід оптимізувати виробництво та переходити на обладнання, що споживає менше енергії.

Спираючись на проаналізовані дані можна виділити наступні фактори, що перешкоджають зниженню енергоємності ВВП України:

- високий ступінь фізичного зносу основних фондів і технологічне відставання в найбільш енергоємних галузях і житлово-комунальній сфері;
- невідповідність тарифів і цін на енергоресурси витратам на їх виробництво, що ускладнює модернізацію енергетичних об'єктів;
- неефективність функціонування природних монополій;
- високий рівень втрат енергоресурсів при їх передачі та споживанні;
- обмеженість стимулів до зниження споживання енергоресурсів за відсутності приладів обліку;
- низький рівень впровадження енергоефективних технологій та обладнання як в промисловості, так і серед населення.

Зниження показників енергоємності ВВП наблизить Україну до показників розвинених країн.

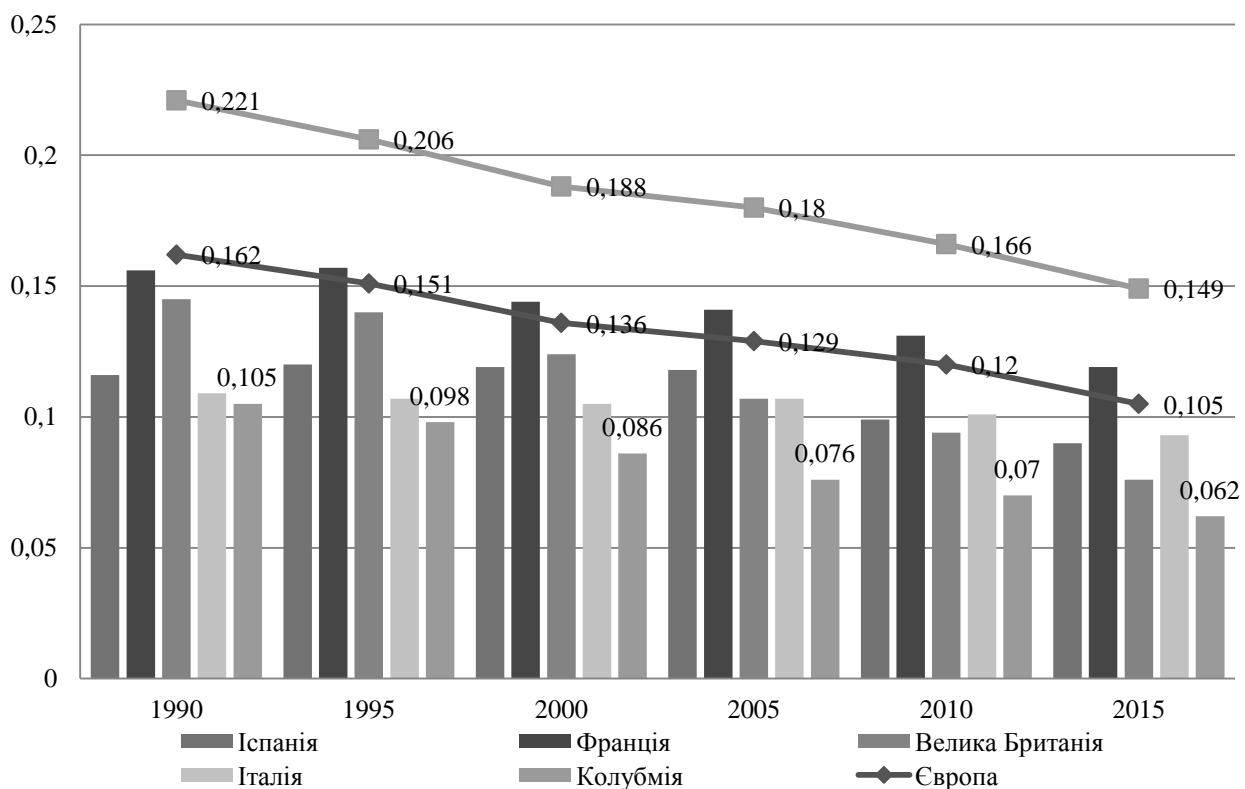

Рисунок 3 – Енергоємність ВВП найбільш енергоефективних країн (в незмінних паритетах купівельної спроможності (кое/\$2005р) [11])

Таким чином, перед галуззю стоїть завдання зменшити втрати енергії до європейських показників і порушити монополію газу в виробничих процесах. В Україні а даний момент не існує механізму стимулювання енергоефективності виробництва. Але поетапна заміна трубопроводів та ліній електропередач а також побудова електростанції близ промислових районів міст та містечок використання альтернативних видів видобутку енергії, таких як видобутку теплової енергії зі звалищ, використання тепла землі тощо, рівень втрат у мережах, а також знизити собівартість енергоносіїв та оптимізувати їх споживання.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.
2. Про енергозбереження Закон України від 01.07.1994 № 30 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/74/94-вр>.
3. Бараннік В. О. ефективність енергоспоживання в державі як індикатор конкурентоспроможності, міждержавні співставлення [електронний ресурс] / В.О. Бараннік // Економічний вісник НТУУ –КПІ. - режим доступу: http://WMv.ntxrv.gov.ua.portal/Soc_Gum/Evbpri2010/.
4. Власюк О. С. Конкурентоспроможність енергетики: стан, проблеми, перспективи /О.С.Власюк. Д.К.Прейтер // Стратегічна панорама. – 2009. – № 2. – С 26-35.
5. Енергоефективність як ресурс інноваційного розвитку: національна доповідь про стан та перспективи реалізації державної політики енергоефективності у 2003 році / С.Ф.Єрмілоє. В.М.Гесць. Ю.П.Ященко та ін. – К. : ИАЕР. 2009. – 93 с.
6. Зеркалов Д. В. Енергозбереження в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zerkalov.org/files/evuzm.pdf>.
7. Мельник Л. Г., Карінцева О. І., Сотник І. М. Економіка енергетики: Навчальний посібник. / Л. Г. Мельник, О. І. Карінцева, І. М. Сотник – Суми: ВТД „Університетська книга”, 2006. – 238 с.
8. Міністерство енергетики та вугільної промисловості [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://mpe.kmu.gov.ua>.
9. Міністерство фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/news/view/vikonannja-dohodiv-miscevih-bjudzhetiv-za-n-2015rik?category=bjudzhet&subcategory=local-budg>.
10. Моніторинг використання коштів Державного фонду регіонального розвитку у 2015 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minregion.gov.ua/wpcontent/uploads/2016/02/Tablitsya-shhodo-stanu-vikoristannya-u-2015-rotsi-koshtiv-DFRR.pdf>.
11. Незалежна дослідницька консалтингова фірма Enerdata [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://knoema.ru>.
12. Прокіп А. Сучасні підходи до енергозабезпечення людства в умовах формування суспільства сталого розвитку [Текст] / А. Прокіп // Економіка України. – 2012. – №5. – С. 85-91.
13. Belzer, D. B. (2014) A comprehensive system of energy intensity indicators for the U.S.: methods, data and key trends. US Department of Energy, PNNL-22267. Available at http://www.pnnl.gov/main/publications/external/technical_reports/PNNL-22267.pdf.
14. Filippini M. & Hunt, L. C. (2015) Measurement of energy efficiency based on economic foundations. *Energy Economics* (forthcoming).
15. Filippini, M. & Greene, W. (2015) Persistent and transient productive inefficiency: a maximum simulated likelihood approach. *Journal of Productivity Analysis* (forthcoming).
16. Filippini, M., & Hunt, L. C. (2011). Energy demand and energy efficiency in the OECD countries: a stochastic demand frontier approach. *The Energy Journal*, 32(2), 59-80.
17. Investment for jobs and growth Promoting development and good governance in EU regions and cities: sixth report on economic, social and territorial cohesion Policy [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/cohesion6/6c.pdf.
18. Lin, B., & Du, K. (2013). Technology gap and China’s regional energy efficiency: a parametric metafrontier approach. *Energy Economics*, 40, 529-536.
19. Sudarshan, A. (2013). Deconstructing the Rosenfeld curve: making sense of California’s low electricity intensity. *Energy Economics*, 39, 197-207.
20. Towards a green and innovative economy [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ec.europa.eu/growthandjobs/index_en.htm.
21. Tsionas, E. G., & Kumbhakar, S. C. (2014). Firm heterogeneity, persistent and transient technical inefficiency: a generalized true random effects model. *Journal of Applied Econometrics*, 29, 110-132.
22. Worrell, E., Price, L. K., Martin, N., Hendriks, C., & Ozawa Meida, L. (2001). Carbon dioxide emissions from the global cement industry. *Annual Review of Energy and Environment*, 26, 303-329.

References

1. The Constitution of Ukraine, Law of Ukraine of 28.06.1996 number 254k / 96-BP. Access: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.
2. On Energy Conservation Law of Ukraine of 01.07.1994 № 30. Access: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/74/94-вр>.

3. Barannik VA energy efficiency in the country as an indicator of competitiveness, cross-country comparison [electronic resource] / VA Barannik // Economic Journal NTU ~ CPG. Access mode: http://WMv.ntxrv.gov.ua.portal/Soc_Gum/Evbpi'2010/.
4. Vlacyuk O. (2009). Competitiveness of energy: state, problems and prospects. *Preyter strategic view*, 2, 26-35.
5. Energy efficiency as a resource for innovative development: national report on the state and perspectives of implementation of state energy efficiency policy in 2003. K. : YAER.
6. Zerkalov D. Energy efficiency in Ukraine. Access: <http://www.zerkalov.org/files/evuzm.pdf>.
7. Melnyk LG, Karintseva AI, centurion IM Energy Economics. Sumy : University Book.
8. The Ministry of Energy and Mines. Access: <http://mpe.kmu.gov.ua>.
9. The Ministry of Finance of Ukraine. Access: <http://www.minfin.gov.ua/news/view/vikonannja-dohodiv-miscevih-bjudzhetiv-za-n-2015rik?category=bjudzhet&subcategory=local-budg>.
10. Monitoring the use of funds from the State Fund for Regional Development in 2015. Access: <http://www.minregion.gov.ua/wpcontent/uploads/2016/02/Tablitsya-shhodo-stanu-vikoristannya-u-2015-rotsi-koshtiv-DFRR.pdf>.
11. Independent research consulting firm Enerdata. Access: <http://knoema.ru>.
12. Prokop, A. (2012). Current approaches to the energy supply of mankind in the formation of society for sustainable development, 5, 85-91.
13. Belzer, D. (2014) A comprehensive system of energy intensity indicators for the U.S. : methods, data and key trends. US Department of Energy, PNNL-22267. Available at http://www.pnnl.gov/main/publications/external/technical_reports/PNNL-22267.pdf.
14. Filippini M. & Hunt, L. C. (2015) Measurement of energy efficiency based on economic foundations. *Energy Economics* (forthcoming).
15. Filippini, M. & Greene, W. (2015) Persistent and transient productive inefficiency: a maximum simulated likelihood approach. *Journal of Productivity Analysis* (forthcoming).
16. Filippini, M., & Hunt, L. C. (2011). Energy demand and energy efficiency in the OECD countries: a stochastic demand frontier approach. *The Energy Journal*, 32 (2), 59-80.
17. Investment for jobs and growth Promoting development and good governance in EU regions and cities: sixth report on economic, social and territorial cohesion Policy. Access: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/cohesion6/6c.pdf.
18. Lin, B., & Du, K. (2013). Technology gap and China's regional energy efficiency: a parametric metafrontier approach. *Energy Economics*, 40, 529-536.
19. Sudarshan, A. (2013). Deconstructing the Rosenfeld curve: making sense of California's low electricity intensity. *Energy Economics*, 39, 197-207.
20. Towards a green and innovative economy [Electronic resource]. Access: http://ec.europa.eu/growthandjobs/index_en.htm.
21. Tsionas, E. G., & Kumbhakar, S. C. (2014). Firm heterogeneity, persistent and transient technical inefficiency: a generalized true random effects model. *Journal of Applied Econometrics*, 29, 110-132.
22. Worrell, E., Price, L. K., Martin, N., Hendriks, C., & Ozawa Meida, L. (2001). Carbon dioxide emissions from the global cement industry. *Annual Review of Energy and Environment*, 26, 303-329.

Стаття надійшла до редакції 21.11.2016.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ПРОМИСЛОВОСТІ РЕГІОНУ

Кондратенко Н.О., доктор економічних наук, професор

Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

У статті розглянуті теоретичні аспекти управління інноваційним розвитком промисловості регіону. Визначено, що сьогодні національні інтереси України вимагають негайних та ефективних заходів, спрямованих на збереження її науково-технологічного потенціалу, забезпечення ефективнішого його використання для подолання кризових явищ у економічному та соціальному розвитку. В Україні відсутній дійовий механізм інвестування масштабних технологічних змін. Міністерства, інші центральні органи виконавчої влади не мають достатніх коштів для інноваційної трансформації відповідних галузей. Тому, перспективним напрямом вирішення проблем у цієї сфері є перехід вітчизняного виробництва на інноваційний шлях розвитку. Виокремлені основні чинники, що гальмують інноваційну діяльність в Україні. Зроблено висновок, що розвиток промисловості України протягом останніх років відбувався хаотично, без визначення і дотримання державних пріоритетів, за відсутності продуманої державної промислової політики. Нехтування особливостей стану національного ринку та механічне використання у макроекономічній політиці різноманітних непослідовних заходів призвели до обвальної інфляції, різкого спаду виробництва та втрати контролю над економічною діяльністю в країні. Доведено, що на сучасному етапі розвитку економіки України необхідно формування механізму управління інноваційним розвитком промисловості регіону на основі науково-обґрунтованих підходів.

Ключові слова: управління, інноваційний розвиток, промисловість, регіон.

Постановка проблеми. Українська економіка завжди відрізнялася складною та досить диференційованою і диверсифікованою структурою. Для неї характерні переважання важкої індустрії та недостатній розвиток галузей і виробництва товарів народного споживання.

У роки незалежності в Україні постійно проводилися реорганізації органів державної влади, які відповідали за реалізацію науково-технічної та інноваційної політики, існував значний розрив між саме інноваційною та іншими видами політики, зокрема промислової, форми і методи якої в останнє десятиріччя оновилися, а їхнє використання в поточній діяльності урядів та бізнесу європейських країн суттєво інтенсифікувалося. Тому одне з нагальних завдань полягає у тому, щоб подолати розриви з європейськими країнами: йдеться про формування взаємоузгодженої промислової, технологічної та інноваційної політики з урахування потреб розвитку внутрішнього і зовнішніх ринків [1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання інноваційного розвитку промисловості розглядалися у роботах багатьох вчених-економістів. Серед них: Андрианов Д. С. [2], Виноградов О. А. [3], Груба Г. І. [4], Дорошко О. О. [5], Ковальчук В. М. [6] та ін. Разом з тим ряд питань, пов'язаних з теоретичними та методологічними аспектами управління інноваційним розвитком промисловості на регіональному рівні не отримали достатнього розгляду в наукових працях.

Метою роботи є розгляд теоретичних аспектів управління інноваційним розвитком промисловості регіону на основі застосування нових підходів та важелів впливу на інноваційний розвиток.

Основні результати дослідження. Динамічні зміни, які охопили сьогодні практично всі сфери суспільного життя, вимагають прогресу в здійсненні соціально-економічних перетворень з орієнтацією на принципи інноваційного розвитку, ефективне використання науково-технічного та інтелектуального потенціалу, запровадження економіки знань і розвиток інформаційного суспільства. Зазначене обумовлює необхідність підвищення ролі держави в регулюванні процесів інноваційного розвитку та зміцненні їх ресурсного та інфраструктурного забезпечення.

Сьогодні національні інтереси України вимагають негайних та ефективних заходів, спрямованих на збереження її науково-технологічного потенціалу, забезпечення ефективнішого його використання для подолання кризових явищ у економічному та соціальному розвитку. В Україні відсутній дійовий механізм інвестування масштабних технологічних змін. Міністерства, інші центральні органи виконавчої влади не мають достатніх коштів для інноваційної трансформації відповідних галузей. Тому, перспективним напрямом вирішення проблем у цієї сфері є перехід вітчизняного виробництва на інноваційний шлях розвитку.

У зв'язку з цим не тільки зростає роль інвестицій, але і трансформуються їх спрямованість у створення інноваційних технологій, технічних засобів нового покоління, формування

інтелектуальних трудових ресурсів, розвиток відповідної інноваційної інфраструктури. На регіональному рівні трансформація інвестиційного забезпечення інноваційної сфери покликана розвивати нові механізми формування інвестиційних джерел та їх реалізацію в пріоритетних напрямках. Все це вимагає розробки нових підходів, що сприяють розвитку конкурентоспроможної регіональної економіки на основі інноваційного розвитку та зростанню соціально-економічного розвитку регіонів.

У Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» [7], метою якої є впровадження в країні європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі, також зазначено, що Україна має стати державою з сильною економікою та з передовими інноваціями. Для цього, передусім, необхідно відновити макроекономічну стабільність, забезпечити стійке зростання економіки екологічно невиснажливим способом, створити сприятливі умови для ведення господарської діяльності.

У даний час увага більшості дослідників зосереджена на вирішенні питань інноваційного розвитку як об'єкта загального регулювання, однак умови функціонування українських підприємств потребують інших підходів і важелів впливу на інноваційний розвиток.

Найбільшу увагу до вивчення світових теорій, тенденцій та практик інноваційного розвитку було приділено науковцями світу наприкінці минулого сторіччя. І саме тоді, у період становлення України як незалежної держави, інноваційна сфера стала «популярною» у вітчизняних дослідників, що було обумовлено необхідністю адаптації національної економіки до ринкових умов, виведення її на новий якісний рівень, зростанням наукового та практичного інтересу до вирішення проблем реалізації та розвитку інноваційної діяльності.

Історія розвитку цивілізації показала, що інновації є найважливішим фактором сталого та ефективного розвитку економіки. Разом з тим, при розгляді сутності інновацій як найважливішого чинника збереження стійкості і підвищення ефективності соціально-економічних систем, необхідно виділити і розкрити ряд протиріч. Перша група суперечностей пов'язана з природою інноваційної діяльності, яка пов'язана з великими ризиками для всіх її суб'єктів. Крім того, інновації за своєю природою іноді мають руйнівний характер. Новатори руйнують консервативні форми господарювання, викликаючи уповільнення темпів зростання економіки в короткостроковому періоді.

З іншого боку, відсутність інновацій навіть при наявності екстенсивного економічного зростання призводить до застійних явищ в економіці і сприяє руйнуванню екосистем [8].

На галузеву структуру економіки України мають вплив різні економічні та природні фактори, в тому числі наявний рівень розвитку продуктивних сил, темпи зростання або занепаду виробництва, рівень забезпечення сировинними та паливно-енергетичними ресурсами, інтенсивність реалізації досягнень науки і техніки, міжнародний поділ праці, економічна інтеграція.

Незважаючи на те, що протягом останніх років чисельність науково-технічних працівників в Україні зменшилася вдвічі, країна ще має потужний науковий потенціал, здатний виконувати складні фундаментальні та прикладні дослідження, багатогалузевий промисловий комплекс, який на 30% зорієнтований на високотехнологічне виробництво (машинобудування, приладобудування, енергетика, авіаційні та космічні технології). Україна відома у світі своїми видатними вченими, науковими колективами та наукомісткими виробництвами. Проблема полягає тільки в тому, як всім цим розпорядитися. До головних чинників, що гальмують інноваційну діяльність в Україні, можна віднести:

- відсутність достатніх джерел фінансування;
- недосконалість законодавчої бази у сфері інновацій, податкової системи;
- відсутність пільгового режиму для здійснення інноваційної діяльності;
- міграція фахівців високого рівня, науковців у США, Німеччину та інші країни;
- відсутність інформації та технологічної бази.

Сучасні умови розвитку української економіки, в значній мірі визначаються станом, рівнем і масштабом використання потенціалу інноваційної діяльності промислових підприємств, що забезпечує необхідний рівень конкурентоспроможності і підтримку активності в умовах безперервно мінливого зовнішнього середовища. В якості найважливіших елементів продуктивних сил інноваційної економіки повинні виступати нестандартні теоретичні знання, втілені в високоприбуткових, інтелектуальних технологіях, що забезпечують корпоративним учасникам ринку лідерство в конкурентоспроможності шляхом створення і реалізації інноваційної продукції і її реалізації на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Промисловість – це складна, ієрархічно організована, система виробничих одиниць: підприємств, корпорацій, їхніх філій й альянсів та ін. Структура промисловості будь-якого регіону

(країни) і світу в цілому формується під впливом як територіального (міжнародного й транснаціонального), так і галузевого (внутрішньогалузевого, міжгалузевого) поділу праці.

Промисловість – найважливіша структурна ланка господарського комплексу України. На неї припадає 1/3 основних фондів, понад 35% населення, зайнятого у національному господарстві. Науково-технічний прогрес посилює динамічність зрушень у структурі промисловості. Міжгалузеві пропорції в сучасних умовах виявляють залежність від соціальних аспектів, пов'язаних з підвищенням добробуту населення, тому виробництво товарів народного споживання повинно розвиватися як пріоритетне.

Промисловий комплекс, як правило, є основою господарства регіону (району, області, країни), найбільш активною ланкою і стрижнем економічної системи в цілому, мультиплікатором розвитку інших галузей, а належне організаційно-економічне управління ним привносить координацію й цілеспрямованість у здійснювані якісні структурні перетворення та соціально-економічні трансформації [9].

Отже, розвиток промисловості України протягом останніх років відбувався хаотично, без визначення і дотримання державних пріоритетів, за відсутності продуманої державної промислової політики. Ці роки можна назвати періодом спроб і помилок, коли перехід до ринкових відносин здійснювався шляхом пришвидшеної лібералізації як внутрішніх, так і зовнішніх економічних відносин. Нехтування особливостей стану національного ринку та механічне використання у макроекономічній політиці різноманітних непослідовних заходів призвели до обвальної інфляції, різкого спаду виробництва та втрати контролю над економічною діяльністю в країні. У середньостроковій економічній стратегії не було враховано системні фактори, що починають діяти при переході економіки від централізованого планування до ринкової орієнтації і справляють визначальний вплив на розвиток виробництва. Мова йде про:

а) нечітке визначення нормативними документами вимог ринку до економічної діяльності (відсутність дієвого законодавства про банкрутство, можливість лобювання дешевих кредитів і бюджетних субсидій та ін.);

б) зволікання з розподілом прав власності;

в) різку лібералізацію цін у зовнішньоекономічній діяльності без одночасного надання державних послуг щодо маркетингу зовнішніх ринків, підготовки кадрів підприємств з управління ринковими сегментами розвитку;

г) відсутність регуляторної політики і дієвого антимонопольного законодавства;

д) політичну неспроможність утримати старі ринки збуту та ін.

Розвиток промислових підприємств України у сучасних умовах залежить від місії та цілей підприємств, номенклатури та асортименту продукції, що виробляється, напрямів розподілу прибутків та інвестицій. Ці обставини ставлять перед керівництвом промислових підприємств ряд найважливіших завдань, пов'язаних з визначенням пріоритетів розвитку, розробки стратегічних й тактичних планів та якісного управління інноваційним та інвестиційним забезпеченням власного виробництва. Ця проблема не вирішиться одночасно і потребує глибокого, науково-обґрунтованого опрацювання.

Промисловість України намагається активніше використовувати ринкові механізми управління, здійснює диверсифікацію виробництва. Однак, актуальними залишаються питання збільшення продуктивності виробництва, підвищення якості промислової продукції, зниження витрат у виробничому процесі, отримання високотехнологічної продукції з високою доданою вартістю. Питання економічного зростання на основі активізації інноваційних процесів, які є основою формування економіки нового типу – економіки знань – останнім часом набувають все більшої актуальності у світі. Перехід до інноваційної економіки в Україні потребує кардинальних змін щодо реформування механізмів управління: інноваційними процесами у промисловості та відносинами між наукою, суспільством, бізнесом та владою на регіональному рівні. Аналіз функціонування українських промислових підприємств дозволив дійти висновку про те, що однією з головних перешкод для розгортання активної інноваційної діяльності у промисловості є відсутність адекватних підходів до управління інноваційними процесами на підприємстві.

У законі України «Про інноваційну діяльність» зазначено: «інновації – новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва» [10].

Розробка та реалізація інноваційних проектів відбувається шляхом прийнятті відповідних управлінських рішень. Прийняття управлінських рішень у сфері інноваційної діяльності здійснюються

на основі тісних зв'язків між елементами прийняття і реалізації управлінських рішень, що забезпечуються контролінгом інноваційної діяльності (рис. 1).

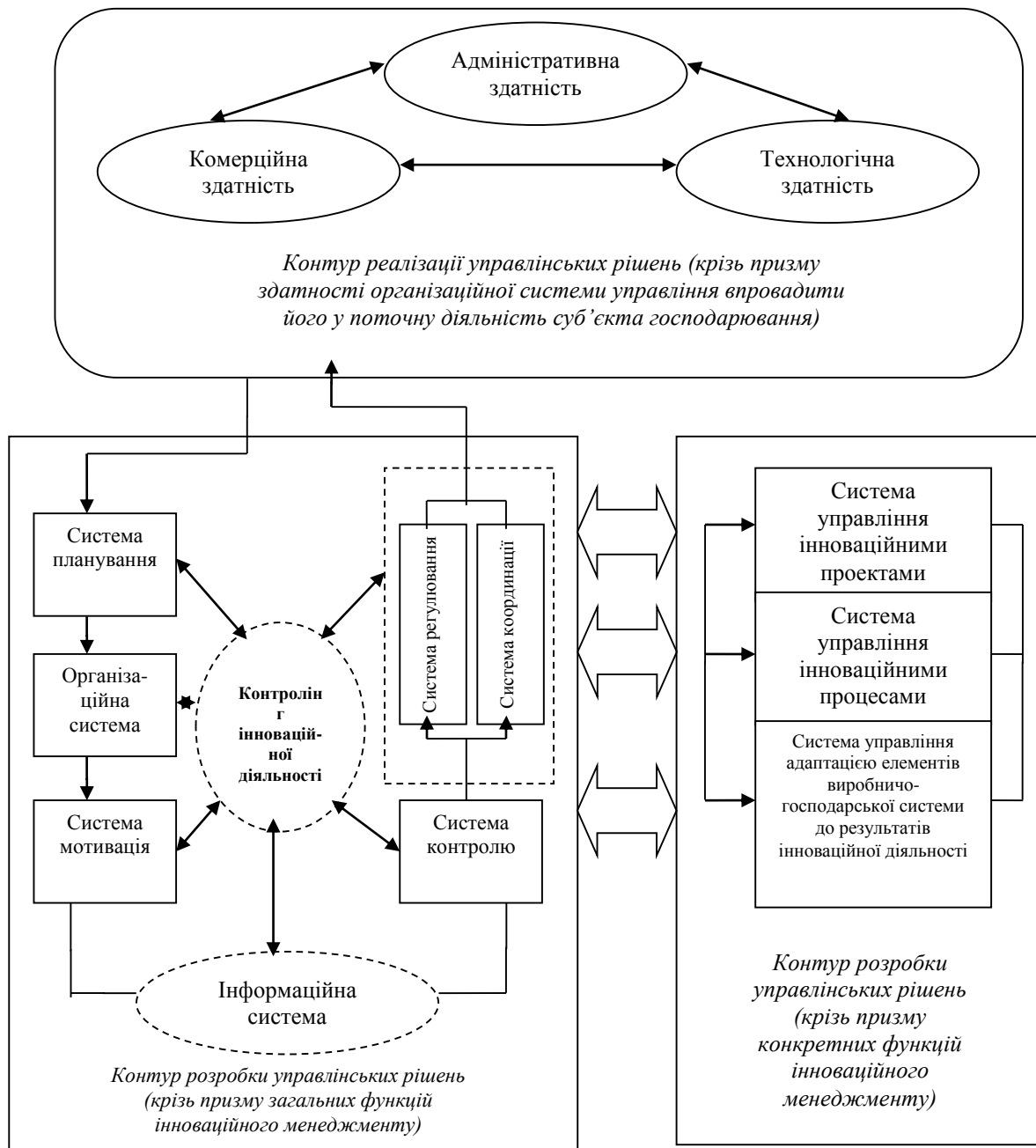

Рисунок 1 – Схема прийняття і реалізації управлінських рішень у сфері інноваційної діяльності, розроблено автором на основі [11]

Питання управління інноваційним розвитком на підприємстві безпосередньо пов'язане з визначенням адекватних цілей реалізації інноваційного процесу; обмежень щодо можливості реалізації; критеріїв вибору характеру інноваційного розвитку; пріоритетності продуктового, технологічного та інших інноваційних процесів. Теоретико-методичні підходи до управління інноваційним розвитком мають урахувувати масштаб інноваційного процесу, цільову орієнтацію інноваційного процесу, сферу реалізації та вид інноваційного процесу.

Розвиток підприємств на регіональному рівні передбачає розширення можливостей, потенціалу і не має обмежень. У цьому сенсі розвиток полягає в ефективному перерозподілі ресурсів, перш за все інвестиційного характеру, за напрямками, що забезпечує максимально високу конкурентоспроможність промисловості регіону протягом максимально тривалого періоду, вдосконалення товарів і послуг, в тому числі, і на базі існуючої організаційної структури,

вдосконалення структури і систем управління, результатом якого виступає як збільшення попиту на продукцію підприємства, так і розширення масштабів його господарської діяльності.

Висновки. Резюмуючи все вищенаведене можна стверджувати, що на сучасному етапі розвитку економіки України необхідно формування механізму управління інноваційним розвитком промисловості регіону на основі науково-обґрунтованих підходів взагалі сприятиме покращенню стану промисловості у контексті ефективного використання всіх наявних ресурсів та підвищенню конкурентоспроможності вітчизняної продукції. Реалізація запропонованих напрямків активізації інноваційної діяльності у промисловості на регіональному рівні дасть змогу значно підвищити рівень інноваційної активності промислових підприємств та інноваційно-промислових комплексів, ефективно використовувати внутрішні і залучені зовнішні інвестиції у інноваційну діяльність.

Література:

1. Інноваційна Україна 2020 : національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця та ін.; НАН України. – Київ., 2015. – 336 с.
2. Андрианов Д. С. Сущность и структура инновационного потенциала организации / Д. С. Андрианов // Академия управления «ТИСБИ» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.tisbi.ru/science/vestnik/2006/issue4/Econom2.html>.
3. Виноградов О. А. Методи аналізу конкурентоспроможності впровадження інновацій на засадах маркетингу / О. А. Виноградов // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – №1. – С. 45-52.
4. Груба Г. І. Розвиток інноваційної діяльності в Україні: теорія, методологія, стратегія державної політики : монографія / Г. І. Груба. – Київ : ТОВ “ДКС центр”, 2009. – 364 с.
5. Дорошко О. О. Особливості інноваційного розвитку України / О. О. Дорошко // Інвестиції: практика та досвід. – 2011. – №5. – С. 21-24.
6. Ковальчук В. М. Економічна сутність інновацій у ринковій економіці перехідного типу / В. М. Ковальчук // Академічний огляд: Економіка та підприємництво. – 2003. – № 1. – С. 11-17.
7. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015 / Офіц. вісн. Президента України, 2015. – № 2. – С. 14. – Ст. 154.
8. Кратт О. А. Оценка соответствия инновационной деятельности предприятия конъюнктуре рынка / О. А. Кратт, А. И. Панжар // Схід. – 2001. – №3 (40). – С. 44-49.
9. Тарасова Н. В. Промисловість України: тенденції, проблеми, перспективи : монографія / Н. В. Тарасова, Л. П. Клименко, В. М. Ємельянов та ін. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2011. – 320 с.
10. Каленская Н. В. Условия формирования инфраструктурных связей в рамках стратегий развития промышленного комплекса / Н. В. Каленская. – Казань, 2008. – №4 (13). – С. 30-32.
11. Панас В. Я. Управління інноваційною діяльністю підприємства: теоретичний аспект / В. Я. Панас, С. М. Ткач // Регіональна економіка. – 2013. – № 1. – С. 69-75.

References:

1. Geyets, V. (2015). Innovative Ukraine 2020. Kyiv (in Ukr).
2. Andrianov, D. The essence and structure of the organization innovatively building. Retrieved from <http://www.tisbi.ru/science/vestnik/2006/issue4/Econom2.html>.
3. Vinogradov, O. (2006). Methods of analysis of competitiveness based on innovation marketing. Aktualni problem ekonomiky (Actual problems of economics), 1, 45-52 (in Ukr).
4. Gruba, G. (2009). Development of innovative activity in Ukraine: theory, methodology, strategy of public policy. Kyiv (in Ukr).
5. Doroshko, O. (2011). Features innovative development of Ukraine. Investytsii : practyka ta dosvid (Investment: practice and experience), 5, 21-24 (in Ukr).
6. Kovalchuk, V. (2003). The economic essence of innovation in a market economy in transition. Ekonomika ta pidpruemnutstvo (Economics and business), 1, 11-17 (in Ukr).
7. On the strategy of sustainable development “Ukraine – 2020” (2015). Ofitsiynyi visnyk Prezydenta Ukrainy (Official Journal of the President of Ukraine), 2 (in Ukr).
8. Kratt, T., Panzhar, A. (2001). Conformity assessment of innovative activity of the enterprise market conditions. Skhid (East), 3(40), 44-49 (in Rus).
9. Tarasova, N., Klymenko, L., Emelianova, V. (2011). Ukraine Industry: trends, problems and prospects. Mykolaiv (in Ukr).
10. Kalenskaya, N. (2008). Conditions of formation of infrastructure links within the development strategies of the industrial complex. Karan, 4(13), 30-32.
11. Panas, V., Tkach, S. (2003). Innovation management company: theoretical aspect. Regionalna ekonomika (Regional economy), 1, 69-75 (in Ukr).

Стаття надійшла до редакції 07.11.2016.

УСПЕШНЫЙ ТИМБИЛДИНГ: БАЗОВЫЕ ПРИНЦИПЫ И ОСНОВНЫЕ ЭТАПЫ

**Крамаренко А.А., кандидат экономических наук, старший преподаватель
Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина**

Стаття присвячено виявленню основних рис, притаманних командній роботі на підприємстві. Описані основні етапи створення ефективної команди.

Ключові слова: команда, робоча група, організація комунікації, рекрутинг.

Постановка проблеми. В последнее время все чаще опытные руководители стремятся не просто сформировать коллектив, а пытаются построить команду, которая представляет собой нечто большее, чем просто группа совместно работающих людей. В связи с этим становятся актуальными вопросы, касающиеся особенностей команды, отличающих ее от обычного коллектива работников, а также вопросы разработки стратегии тимбилдинга.

Анализ последних публикаций и исследований. Авторы статьи «Тимбилдинг в организации» Литвиненко Т.Ю. и Андреева И.Г. считают, что «в настоящее время тимбилдинг представляет собой одну из перспективных моделей корпоративного менеджмента» [1, с. 1531]. В связи с этим последние публикации, касающиеся вопросов командной работы на предприятии, посвящены преимущественно выявлению позитивных и негативных сторон тимбилдинга (Саусь А. – журнал «Компаньон», Комарцова М. – электронное издание «Степконсалтинг», Комафорд К. - SmartTribes: How Teams Become Brilliant Together). Также демонстрируются отдельные примеры способов налаживания работы в команде (Гордон Дж. и Шаап Дж. - The Hard Hat: 21 Ways to Be a Great Teammate, Джозеф Дж. – электронное издание «Entrepreneur»). При этом недостаточно изучены принципы создания команды, а также основные подходы к формированию командного духа.

Цель статьи. С учетом того, что эффективная работа коллектива любого предприятия является основой успеха его деятельности, выявление основных принципов и этапов налаживания согласованной работы сотрудников фирмы составляет актуальную проблему для более подробного рассмотрения в рамках данной статьи.

Основные результаты исследования. Успешные проекты, эффективная работа, творческие прорывы – все эти достижения могут приписываться отдельным личностям. Тем не менее, все больше лидеров, предпринимателей, бизнесменов и политиков отдают должное работе команды. Очень редко в одиночку можно добиться значимых результатов в работе, при этом необходимо затрачивать огромное количество усилий, энергии, времени. Часто приходится отказываться от выходных и праздников, досуга в кругу семьи и друзей. При этом не всегда значительные материальные и нематериальные затраты окупаются в виде высокой доходности, повышения рейтинга компании, роста ценности бренда. В связи с этим возникает необходимость в привлечении сотрудников для создания коллектива, нацеленного на выполнение определенных задач и на достижение определенных показателей.

В свете вышесказанного можно отметить, что мировая практика управления предлагает множество моделей и способов тимбилдинга. Но, на наш взгляд, прежде чем приступить к созданию команды, работа которой приносит успех компании, необходимо более подробно остановиться на тех чертах, которые характеризуют команду и дают возможность понять сущность этой категории. Для этого рассмотрим основные черты, которые, по нашему мнению, описывают те свойства, которыми обладает команда:

1. В команде нет никакого «я».

Такая максима может показаться банальной, но важность работы в команде совсем не преувеличена. Настоящую команду характеризует единый вектор движения. При этом каждому сложно выделить свой участок в этом векторе, а, следовательно, достаточно сложно определить вклад каждого члена команды в общий результат совместной деятельности.

2. У команды есть видение.

Наиболее эффективными являются команды, которые имеют четкое видение успеха. Каждый член команды понимает общие цели, свою роль в их достижении и пути реализации миссии компании. Возможно, даже более важным является то, что команда верит в миссию бизнеса.

3. Все вовлечены.

Вовлеченность одновременно подразумевает веру в цели команды. Каждый член команды стремится помочь группе достичь своей цели, делая все, чтобы команда достигла успеха [2]. При этом не важно насколько сложными являются поставленные задачи. Ведь при выполнении своих функций каждый может опираться на другого члена команды. Каждый индивид вовлечен и увлечен своей работой.

4. Все сотрудничают.

Сотрудничество является ключевой характеристикой всех команд-победителей. Настоящие команды имеют открытые линии коммуникации и избегают конкуренции между членами команды. Однако, сотрудничество означает не только возможность работать вместе с другими, но и умение работать вместе с другими. Члены команды принимают сильные и слабые стороны друг друга, используя сильные и укрепляя слабые стороны [3]. Они принимают решения на основе коллективного знания, а не на основе идеи или мнения одного человека. Все работают вместе для создания лучшего общего результата.

5. Все разные.

Поистине феноменальная команда состоит из людей с разными мнениями, навыками и стилями работы. Такое разнообразие является залогом успешного сотрудничества.

Рассмотрим такой сценарий. Пять сотрудников встречаются с целью обсуждения новых инициатив в области продаж, но все пять имеют схожие взгляды и одинаковые навыки [4]. Несмотря на то, что, вероятно, в данном случае будут иметь место некоторые различия в предложенных идеях, более разнообразная команда, скорее всего, предложит более широкий круг идей.

6. Все относятся друг к другу уважительно.

Команды ценят многообразие и сотрудничество. В то же время команда понимает, что индивидуальные свершения также важны для успеха команды. В результате, в команде всегда найдется время и место для поощрения и похвалы членов группы на регулярной основе – не только во время ежегодных или полугодовых встреч.

Командная работа является одной из немногих констант, которые выходят за рамки отдельных видов бизнеса. Не важно является ли ваша компания стартапом с небольшим коллективом или транснациональной корпорацией с множеством подразделений, важность работы в команде невозможно переоценить. Поэтому для того, чтобы ваша команда соответствовала вышеуказанным характеристикам необходимо разработать стратегию, которая будет способствовать постепенному превращению рабочей группы в эффективную команду. При этом в план реализации стратегии следует включить следующие этапы:

1. Определите какую команду вы хотите создать.

Многие руководители и менеджеры говорят расплывчато о командах, а иногда даже не вполне понимают нужна ли им команда вообще. Джон Катценбах отмечает «большие различия между рабочей группой и командой. В рабочей группе люди приходят на работу, делают свою работу и уходят домой. Они не выходят за рамки своих обязанностей, чтобы помочь коллегам» [5]. При этом сотрудники в основном хотят получить задание и выполнять его в одиночку. Команда может увеличить производительность работы в геометрической прогрессии по сравнению с рабочей группой. Но усилия, направленные на формирование настоящей команды, требуют гораздо больше времени. Многие лидеры создают стимулы для того, чтобы собраться вместе для людей, работающих как рабочая группа. Но при этом лидеры считают, у них действительно есть команда.

В то же время существует много различных типов команд. В симфоническом оркестре, к примеру, все работают вместе в совершенной синхронности для того, чтобы получить заранее запланированный результат. А в джаз-бэнде поощряется импровизация и творчество, при этом музыка иногда создается прямо на месте. Победа баскетбольной команды зависит от правильного распределения ролей для каждого игрока. На другом конце сравнения – команды по плаванию или легкой атлетике, в которых игроки соревнуются более или менее индивидуально для того, чтобы помочь команде выиграть.

Если лидер не может определить точно какая команда ему необходима, то он рискует не получить желаемых результатов.

2. Создайте среду, которая бросает вызов таланту.

Независимо от того, принадлежите ли вы к компании из списка Fortune 500 или к компании малого бизнеса, вам необходимо определить стимулы, карьерные возможности, принципы управления и корпоративной культуры, которые поощряют людей на то, чтобы реализовывать свои способности, а также рассказывать другим о том, как здорово работать с вами.

Каждый человек ценит возможность совершенствоваться и быть лучшим. При этом многим требуется среда, в которой они могут процветать. Задайтесь простым вопросом – помогает ли ваша компания развиваться вашим сотрудникам или заставляет их чувствовать себя в состоянии застоя на протяжении года или двух лет [6]? Если вы хотите процветания, то поощряйте наставничество и дух непрерывного развития на всех уровнях. Освободите внутреннее пространство для движения вперед и вверх.

3. Установите ясные цели.

В некоторых организациях команды имеют нечеткие цели, слишком много целей, повторяющиеся или противоречивые цели, а также цели, которые не вдохновляют. Многие теоретики эффективного тимбилдинга отмечают, что наличие четкой цели – это самый важный элемент, необходимый для того, чтобы команда могла достичь успеха.

Установление краткосрочных и долгосрочных целей становится основой для формирования задач на каждый день. Удовлетворенность результатами и взаимная мотивация дадут возможность прочувствовать общую картину и дадут осознание того, почему выполнение каждой задачи так необходимо для достижения долгосрочной цели. Важно отметить, что цели должны быть реалистичными, чтобы вы и ваша команда не чувствовали, что вы работаете на поражение. Планирование основных этапов и сроков даст возможность членам группы помогать друг другу и объединиться для достижения успеха.

4. Определите значение каждой роли.

Тщательный процесс отбора для комплектования вашей команды имеет большие долгосрочные выгоды, даже если это означает, что вы тратите больше времени на рекрутинг, чем вы хотели бы. Найм кого-то просто для наличия может только повредить. Компании, которые этим занимаются, становятся проходным двором, то ли потому, что потенциальные работники видят фирму как временную площадку для приземления и не заинтересованы в обучении, то ли потому, что вы можете решить позже, что они не подходят [7]. Текучесть кадров в долгосрочной перспективе может дорого вам обойтись. Лучше вкладывать время и деньги в людей, которые действительно вживутся в роль и принесут позже огромные дивиденды вашей компании.

Каждый член команды должен привносить что-то особенное, при этом важно, чтобы его роль была неотъемлемой частью вашей работы. Не секрет, что чувство цели способствует эффективности каждого сотрудника. Когда сотрудники чувствуют, что их роль недооценена, то работа становится просто механической работой, которую они с легкостью оставляют в конце рабочего дня.

5. Общайтесь.

Лучший способ распространить ценности между членами коллектива – коммуникации. Трудно чувствовать, что вы являетесь частью команды, когда каждый имеет информацию о том, о чем вы еще не знаете, или когда члены команды не говорят друг другу о том, над чем они работают. При любой возможности поддерживайте прозрачность для всех членов команды, даже если информация не связана непосредственно с каждым человеком.

Различные электронные приложения облегчают реализацию этой задачи. Связь помогает членам команды обмениваться информацией и работать более продуктивно. Выход за пределы индивидуальных обязанностей может привести новые идеи или дать шанс помочь кому-то в сложной ситуации. Коммуникация по поводу работ, которые должны быть быстро выполнены, имеет решающее значение для управления командой, особенно когда компания сталкивается с проблемой быстрого роста [8]. Ваша команда должна предоставить слово каждому. Возможность высказывания различных мнений помогает членам команды оставаться вовлеченными и приближает их к проектам. Когда каждый член команды тратит время, чтобы оценить решение и сформировать свое мнение, они привязаны к результату и хотят знать, что их мысли значимы. Все это дает людям чувство ответственности за свою работу и приводит к более высокой производительности.

6. Отмечайте успехи и неудачи.

Празднование успехов и достижений объединяет ваш коллектив и позволяет каждому увидеть, что, когда все работают вместе, команда способна на крупные свершения. Если кто-то делает большую работу, дайте ему возможность почувствовать, что все это видят и ценят. Это помогает каждому человеку чувствовать себя значимым [9].

Если же команда терпит неудачу в чем-то, то также нужно собраться вместе, чтобы перенаправить усилия. Не нужно приносить жертву и делать кого-то виновником провала. Это никогда не помогает. Вместо этого, наделите всех равной ответственностью, чтобы члены команды подумали и выработали стратегию и тактику дальнейших действий.

7. Знайте друг друга.

Организации часто имеют сотрудников, разбросанных по всему миру. Поэтому чтобы сэкономить деньги и время, многие настаивают на виртуальной встрече вместо личного общения. Тем не менее, настоящие команды понимают, как важно знать друг друга лично. Даже если это будет стоить немного больше денег и времени, соберите всех вместе и проведите время вне работы, узнайте друг друга [10]. В противном случае доверие будет не столь сильным, каким могло бы быть.

Вы, конечно, не обязаны становиться лучшими друзьями. Но ежемесячный пикник или участие во внешнем общении может дать членам команды возможность оценить друг друга шире, чем просто по результатам работы, которую они делают. Знакомство с людьми помогает вам создать свой стиль работы и вести конструктивные дискуссии в трудные дни.

Выводы. Изучение новейших доступных публикаций по выбранной тематике, их анализ и систематизация в соответствии с целью исследования дают основания сделать следующие выводы:

1) Каждая команда представляет собой целостную систему, для которой характерно единство целей, одинаково осознаваемых всеми членами коллектива. При этом все сотрудники вовлечены в рабочий процесс, в той или иной степени обеспечивая выполнение необходимых задач и достижение запланированного результата.

2) Разнообразие взглядов, отношений и навыков проявляется в процессе активного сотрудничества, когда сотрудникам приходится выполнять действия за пределами своих непосредственных обязанностей и предписаний. При этом различие во мнениях зачастую может привести к возникновению интересных идей и успешных проектов.

3) Основой сплоченности коллектива и формирования команды является общение – формальное и неформальное, личное и дистанционное. Использование различных видов коммуникаций для обмена мнениями, решения текущих вопросов, обсуждения долгосрочных стратегий, продуцирования новых идей, координации действий, формирования взаимного доверия, как правило, приводит к превращению рабочей группы в эффективную команду.

4) Важными элементами тимбилдинга также являются определение типа команды, которую необходимо создать, установка ясных целей для обеспечения единого видения, четкое распределение ролей, демонстративные поощрения и совместная ответственность. При этом важным бесспорным моментом является доверие, основой формирования которого может стать неформальное общение в рамках корпоративных мероприятий.

Литература

1. Литвиненко Т.Ю., Андреева И.Г. Тимбилдинг в организации. – Научный альманах. – № 8. – 2015. – С. 1531-1534.
2. Саусь А. Апатия и пессимизм заразительны. Энтузиазм и воодушевление, к счастью, тоже [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.companion.ua/articles/content?id=287422>.
3. Christine Comaford SmartTribes: How Teams Become Brilliant Together [Electronic resource]. – Accessed mode : <https://www.goodreads.com/book/show/17165222-smarttribes>.
4. Jon Gordon, Jeremy Schaap The Hard Hat: 21 Ways to Be a Great Teammate [Electronic resource]. – Accessed mode : <http://www.worldcat.org/title/hard-hat-21-ways-to-be-a-great-teammate/oclc/908192690>.
5. Jon R. Katzenbach, Douglas K. Smith The Wisdom of Teams: Creating the High-Performance Organization [Electronic resource]. – Accessed mode : <http://www.douglasksmith.com/wisdomofteams.htm>.
6. Гармашова Е. 5 обманов тимбилдинга [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://hrliga.com/index.php?module=news&op=view&id=14493>.
7. Тимбилдинг – как это работает [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://expert.ru/2016/04/11/timbilding---kak-eto-rabotaet/>.
8. Комарцова М. Когда 1+1=3, или Чем опасны тимбилдинги [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://stepconsulting.ru/publ/kogda-113-ili-chem-opasny-timbilingi>.
9. Jim Joseph Recognize People for Who They Are, Not Who You Want Them to Be [Electronic resource]. – Accessed mode : <https://www.entrepreneur.com/article/274750>.
10. Gail Sessoms Examples of Self-Management Teams [Electronic resource]. – Accessed mode : <http://smallbusiness.chron.com/examples-selfmanagement-teams-31133.html>.

References

1. Litvinenko, T.U., Andreeva, I.G. (2015). Team building in the organization. Scientific almanac, 1531-1534.

2. Cause, A. Apathy and pessimism is contagious. Enthusiasm, fortunately, is also. Retrieved from <http://www.companion.ua/articles/content?id=287422>.
3. Comaford, Christine. SmartTribes: How Teams Become Brilliant Together Retrieved from <https://www.goodreads.com/book/show/17165222-smarttribes>.
4. Gordon, Jon, Schaap, Jeremy. The Hard Hat: 21 Ways to Be a Great Teammate. Retrieved from <http://www.worldcat.org/title/hard-hat-21-ways-to-be-a-great-teammate/oclc/908192690>.
5. Katzenbach, Jon R., Smith, Douglas K. The Wisdom of Teams: Creating the High-Performance Organization. Retrieved from <http://www.douglasksmith.com/wisdomofteams.htm>.
6. Garmashova, E. 5 deceptions of team building. Retrieved from <http://hrliga.com/index.php?module=news&op=view&id=14493>.
7. Teambuilding – how it works. Retrieved from <http://expert.ru/2016/04/11/timbilding---kak-eto-rabotaet>.
8. Komarcova, M. When 1+1=3, or the threat of teambuilding. Retrieved from <http://stepconsulting.ru/publ/kogda-113-ili-chem-opasny-timbildingi>.
9. Joseph, Jim. Recognize People for Who They Are, Not Who You Want Them to Be. Retrieved from <https://www.entrepreneur.com/article/274750>.
10. Sessoms, G. Examples of Self-Management Teams. Retrieved from <http://smallbusiness.chron.com/examples-selfmanagement-teams-31133.html>.

Стаття надійшла до редакції 12.11.2016.

УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Мазур А.Б., здобувач

Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

У статті розглянуті питання щодо визначення основних пріоритетів управління економічним розвитком регіону на засадах насичення його економічними об'єктами та зв'язками. Визначено, що основною причиною негативних наслідків є відсутність ефективної сучасної системи регіонального управління і ці обставини досить сильно заважають розвитку регіонів України на основі раціонального використання природного економічного, трудового та наукового потенціалу. Зазначено, що загальна концепція управління економічним розвитком регіону повинна спрямовуватись на врахування позитивних проявів розширення економічного простору регіонів. Побудовано модель концепції управління економічним розвитком регіонів України, визначені фактори впливу на економічний розвиток регіону. Сформульовані основні напрямки та принципи розподілу повноважень між центральними органами управління держави і регіональними органами управління. Визначено, що регіональний рівень управління має свої певні особливості. Його відмінною рисою є політична мотивація як складова управлінських рішень, які стосуються стратегічного плану економічного розвитку. Доведено, що кожний економічний регіон є цілісною територіальною господарською системою, в якій головна роль належить галузям ринкової спеціалізації. Фінансова нестабільність і внутрішні кризові явища в Україні обумовили необхідність адаптації регіонів до радикальних змін в економіці.

Ключові слова: управління, економічний розвиток, регіон

Постановка проблеми. Економічна діяльність людства трансформується у принципово нову систему взаємовідносин між людьми, суспільними групами, регіонами, державами. Для української економіки наразі найбільш прийнятним є підхід, пов'язаний із забезпеченням соціально-економічного зростання з елементами альтернативної моделі розвитку. Нерівномірний розвиток регіонів відноситься до фундаментальних світових процесів. У кожній країні є відносно успішні та відсталі регіони, ці природні територіальні відмінності, обумовлені соціально-економічним становищем, природно-кліматичними, ресурсними та іншими умовами. Завданням будь-якої держави є недопущення аномально високої територіальної диференціації.

Перетворення регіонів України в економічні суб'єкти відбулося в середині 90-х років минулого сторіччя. У цій ситуації вони відповідають за умови життя населення території, беруть участь у формуванні загальнонаціональної політики і є основою обліку своїх інтересів в макроекономічних рішеннях [1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання управління економічним розвитком регіонів були досліджені багатьма вченими-економістами. Ці питання висвітлені у роботах Василенко В. [2], Геєця В. [3], Демидова О. [4], Долодаренко А. [5], Коломицева А. [6], Кондратенко Н. [7] та ін. Але багато питань з цієї проблематики не були висвітлені у повній мірі та потребують більш детального опрацювання.

Метою статті є визначення основних пріоритетів управління економічним розвитком регіону на засадах насичення його економічними об'єктами та зв'язками.

Основні результати дослідження. Основною причиною негативних наслідків є відсутність ефективної сучасної системи регіонального управління і ці обставини досить сильно заважають розвитку регіонів України на основі раціонального використання природного економічного, трудового та наукового потенціалу.

В умовах зростання глобальної нестабільності система регіонального управління має бути гнучкою. Пристосовувати для вирішення специфічних питань регіонального розвитку систему державного управління складно й недоцільно. Тому для ефективного управління соціально-економічним розвитком регіону та підтримки інноваційного підприємництва, з урахуванням регіональних особливостей в умовах зростання глобальної нестабільності, регіональна влада повинна постійно адаптуватись до змінних потреб суспільства і бізнесу.

Загальна концепція управління економічним розвитком регіону повинна спрямовуватись на врахування позитивних проявів розширення економічного простору регіонів (рис.1).

Під економічним розвитком регіону слід розуміти насичення його економічними об'єктами та зв'язками. Чим більше на певній території таких об'єктів і чим тісніше зв'язки між ними, тим більш розвинутою або освоєною вона є. Економічний розвиток регіону безпосередньо зумовлений системним

відтворенням ресурсів — трудових, природних, матеріальних (капітальних), організаційних (підприємницьких), інформаційних, науково-технічних та ін. [8].

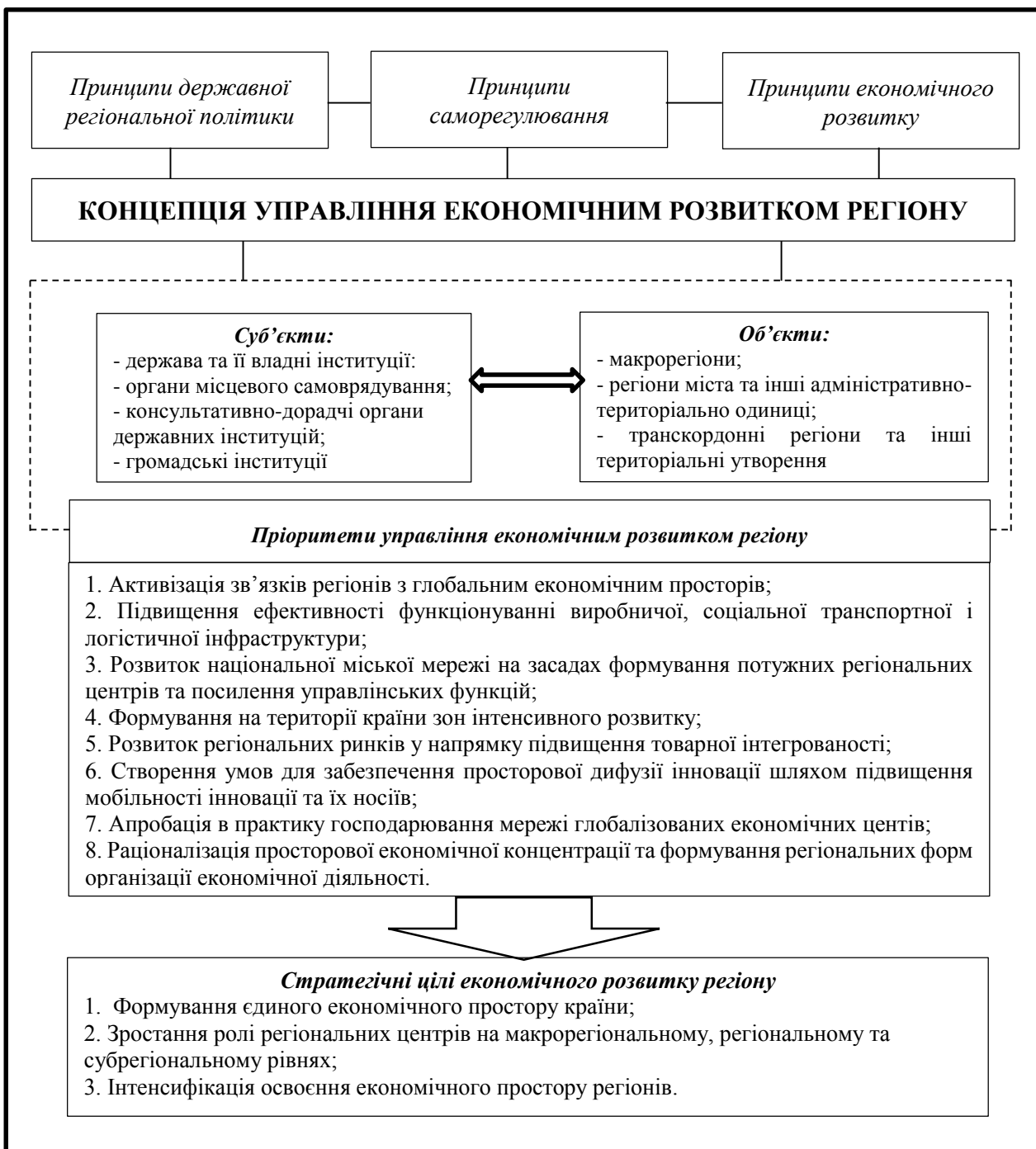

Рисунок 1 – Модель концепції управління економічним розвитком регіонів

Економічний розвиток регіону залежить від ряду факторів, які можна поділяти на фактори макросередовища мезосередовища та мікросередовища. Відповідно макроекономічні фактори є загальнодержавними і формуються на основі законодавчої бази та державної політики. Фактори мікросередовища пов'язані із розвитком економічних суб'єктів в регіоні, їх діяльністю, результатами роботи.

Фактори мезосередовища включають у себе ті фактори, які є рушійною силою розвитку самого регіону і пов'язані із його ресурсним потенціалом, регіональною політикою. Розподіл факторів впливу на економічний розвиток регіону представлено у табл. 1.

Забезпечення поточного, перспективного і стратегічного управління економічним розвитком регіону, їх єдності в системі інтегрального управління, раціоналізації впливу технологічних складових

видів управління на економічну результативність кожного з них і систему інтегрального управління розвитком регіонального господарства ставить створення механізму управління регіональною економічною системою економічно доцільним, виходячи з функціональної спрямованості механізму виступати інструментарієм раціоналізації елементної взаємодії системи управління економічним розвитком регіонального господарства в довгостроковому періоді часу [9].

Таблиця 1 – Фактори впливу на економічний розвиток регіону

Види факторів	Зміст
Фактори макросередовища	
Політичні	Політична ситуація в країні, міжнародні зв'язки країни
Нормативно-правові	Наявність законодавчих актів та їх відповідність, податкове законодавство
Соціальні	Рівень безробіття в країні, соціальна політика країни, наявність кваліфікованих працівників в країні, рівень знань населення, рівень соціально забезпечення населення
Економічні	Обсяги виробництва в країні, зовнішньоторгівельний оборот країни, обсяг інвестицій в країні, інвестиційний імідж країни
Фінансові	Рівень інфляції, бюджетна політика держави, ціни на валютному ринку, розвиток фінансового ринку, рівень кредитування та кредитна політика
Фактори мезосередовища	
Соціальні	Рівень безробіття в регіоні, наявність кваліфікованих працівників, рівень розвитку соціальної інфраструктури в регіоні, рівень освіченості населення в регіоні, частка населення в регіоні, що перебуває за межею бідності
Економічні	Зовнішньоторгівельний оборот в регіоні, кількість підприємств в регіоні, обсяг виробництва в регіоні, рівень розвитку промисловості та сільського господарства в регіоні, рівень розвитку сфери послуг, інвестиційна активність регіону
Фінансові	Доходи та видатки місцевого бюджету, наявність банківських та небанківських фінансових інститутів в регіоні, доходи населення регіону, доходи та прибуток підприємств регіону
Ресурсні	Наявність природних ресурсів в регіоні, доступ до природних ресурсів
Екологічні	Екологічна ситуація в регіоні, наявність екологічно-небезпечних виробництв в регіоні
Науково-технічні	Інноваційна політика регіону, науково-дослідна робота, кількість підприємств в регіоні, що впроваджують інновації
Фактори мікросередовища	
Економічні	Обсяги виробництва окремими підприємствами, зовнішньоекономічна політика підприємств, інвестиційна діяльність окремих підприємств
Фінансові	Фінансовий стан підприємств, фінансова стабільність підприємств, платоспроможність підприємств, прибутковість підприємств
Виробничі	Специфіка виробництва підприємств, обсяг виробництва підприємств, асортимент продукції підприємств
Науково-технічні	Інноваційна діяльність окремих підприємств, науково-дослідна робота підприємств, рівень використання новітніх технологій на підприємстві

У перспективному і стратегічному управлінні економічним розвитком регіону необхідні такі комплексні організаційно-економічні, інноваційні та фінансово-інвестиційні заходи в складі окремих комплексів і напрямків розвитку, узагальнюючої і приватних стратегій, які, відповідаючи можливостям використовуваного ресурсного та інвестиційного потенціалів, могли б підвищити технічний та інноваційний рівні основного капіталу регіонального господарства, відповідні нормативним вимогам, що пред'являються до фізичного зносу.

Дослідження вітчизняного та зарубіжного досвіду дає можливість сформулювати основні напрямки та принципи розподілу повноважень між центральними органами управління держави і регіональними органами щодо регіонального управління:

- відновлення соціального статусу регіону як основного об'єкта управління його соціально-економічним розвитком;
- прийняття правових основ політики на регіональному рівні, які закріплюють за центральними органами влади тільки ті функції, що не можуть бути делеговані органам регіональної влади;

- передача управління державним майном на регіональний рівень, щоб підвищити відповідальність за його ефективне функціонування;
- надання права обласним (районним) державним адміністраціям та виконкомам міських рад використовувати не менше 70% власних доходів зі сформованих відповідною радою регіональних бюджетів [10].

Відносно самостійним чинником економічного розвитку будь-якого регіону останнім часом став міжнародний фактор: чим інтенсивніше міжнародні зв'язки, тим більший імпульс отримує економічний розвиток регіону. Сприяння міжнародним зв'язкам і міжнародній торгівлі, залучення іноземних інвестицій в регіон стають відносно самостійним і досить ефективним інструментом економічного розвитку в цілому.

Взагалі – регіональний рівень управління має свої певні особливості. Його відмінною рисою є політична мотивація як складова управлінських рішень, які стосуються стратегічного плану економічного розвитку. Регіональний менеджмент – це сукупність принципів, методів управління ресурсами з метою досягнення максимальної ефективності і прибутковості.

Система взаємодії інтересів суб'єктів регіону включає соціальні інститути і населення даної території, муніципальні утворення, організації та підприємства регіонального господарства, його працівники. Для кожного з цих суб'єктів характерний свій набір економічних відносин з приводу задоволення своїх потреб. Реалізація регіонального інтересу визначається також зовнішніми факторами, які представлені різними рівнями інституціоналізації всіх видів суспільної діяльності у вигляді закріплення формальних і неформальних правил. При цьому інтереси всіх рівнів не завжди збігаються з інтересами представницької та законодавчої влади на місцях і можуть призвести до виникнення різноспрямованих інтересів соціальних інститутів

Регіональні економічні інтереси різноманітні і суперечливі, так як вони виникають в сферах суспільного виробництва, розподілу, обміну та споживання і мають різні форми і різновиди. Для врегулювання протиріч виникає такий соціальний інститут як орган регіональної влади, якому передано право юридичної особи від імені місцевого співтовариства.

Економічний розвиток регіону базується на мікроекономічних відносинах – відносинах між підприємствами, ринками товарів і послуг, засобами виробництва і виробничою та соціальною інфраструктурою. Для економіки регіону притаманна широка взаємодія між усіма суб'єктами господарювання, що відображає інтеграційний процес і характеризує комплексність і збалансованість його розвитку.

Таким чином, економіка регіону відтворює здатність різних економічних суб'єктів ефективно здійснювати господарську діяльність на внутрішньо-регіональному рівні. Разом з тим особливість регіонального розвитку є основою для міжрегіональної взаємодії, тобто виходу на макроекономічну систему країни в цілому з позицій вирішення власних (регіональних) економічних завдань. Зазначені особливості економіки регіону як сутнісні ознаки і відокремлюють її від регіональної економіки.

Як засіб вимірювання економічного розвитку регіону може бути використаний цілий ланцюг показників. До основних груп можна віднести такі показники, що відображають: масштаби економіки регіону; результативність економіки регіону; стан і відтворення основних засобів у регіоні; загальну оцінку освоєності регіону; самозабезпеченість регіону; рівень коопераційних зв'язків у регіоні; фінансові потоки в регіоні; рівень життя населення регіону.

Оцінка економічного зростання регіонів проводиться за наступними даними: узагальнюючим показником економічного розвитку регіону може бути вибраний валовий регіональний продукт (ВРП), доцільність вибору цього показника в якості результативного пояснюється тим, що рівень економічного розвитку регіонів залежить від економічного зростання, одним з показників кількісно характеризуючим економічне зростання, є ВРП; в якості факторних показників, що впливають на економічне зростання, можуть виступати: середньодушовий щомісячний дохід на душу населення, грн.; середня заробітна плата одного працюючого, грн.; середній розмір пенсії на душу населення, грн.; вартість основних фондів на душу населення, грн.; інвестиції в основний капітал на душу населення, грн.; число організацій, що виконують дослідження і розробки чол.; інвестиції в науково-дослідні розробки, грн. (внутрішні витрати на інновації на душу населення, грн.); оборот роздрібною торгівлі на душу населення, грн.; оборот платних послуг на душу населення, грн.; чисельність економічно активного населення, чол.

Критерії регіонального економічного розвитку не завжди відіграють роль цілей або цільових орієнтирів. Нерідко тактичними цілями регіонального розвитку виступають проміжні завдання, що відіграють роль необхідних умов успішного розвитку. Серед таких тактичних цілей розвитку регіону можна виділити наступні:

- залучення до регіону нового бізнесу;
- розширення у регіоні існуючого бізнесу;
- розвиток у регіоні малого бізнесу;
- розвиток промисловості;
- розвиток освіти;
- розвиток соціальної захищеності населення;
- розвиток сфери послуг;
- підвищення рівня зайнятості населення регіону [11].

Перехід до ринкових відносин вимагає вдосконалення структури економічного середовища регіонів, спрямованого на комплексний їх розвиток, раціональне використання економічного потенціалу та ефективну взаємодію в господарському комплексі країни. Надто важливо, що під час переходу до ринкової економіки формується система територіально-виробничих комплексів різноманітних типів, триває процес розвитку єдиного господарського комплексу країни на основі міжгалузевих комплексів: паливно-енергетичного, машинобудівного, космічного, агропромислового, а також регіональних комплексів. Слід зазначити, що останні мали б стати важливими організаційними формами поєднання галузей ринкової спеціалізації з регіональною виробничою та соціальною інфраструктурами, тобто регіональним рівнем відтворення: виробництва, обміну, розподілу, споживання економічних благ на мезорівні.

Висновки. Проведене дослідження довело, що кожний економічний регіон є цілісною територіальною господарською системою, в якій головна роль належить галузям ринкової спеціалізації. Фінансова нестабільність і внутрішні кризові явища в Україні обумовили необхідність адаптації регіонів до радикальних змін в економіці. Економіка регіону відтворює здатність різних економічних суб'єктів ефективно здійснювати господарську діяльність як на внутрішньо-регіональному рівні так і прагнути до розвитку міжрегіональної взаємодії, тобто виходу на макроекономічну систему країни в цілому з позицій вирішення власних (регіональних) економічних завдань.

Література

1. Артеменко В. Індикатори стійкого соціально-економічного розвитку регіонів / В. Артеменко // Регіональна економіка. – 2006. – № 2. – С. 90-97.
2. Василенко В.Н. Архитектура регіонального економічного пространства: Монографія/ НАН України. Ін-т економіко-правових досліджень. – Донецьк: ООО «Юго-Восток, Лтд», 2006. – 311 с.
3. Геєць В.М. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів : монографія / В.М. Геєць. – К. : Київ. Нац. Торг.-екон. ун., 2008. – 389 с.
4. Демидов О.А. Науково-практичні основи формування сприятливого інвестиційного клімату регіону: автореф. Дис. На здобуття наук. ступеня канд. Екон. Наук: спец. 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка» / О.А. Демидов. – Чернігів, 2009. – 20 с.
5. Долодаренко А. Регіональна модель міжгалузевого балансу / А. Долодаренко, А. Ребенок, Є. Сахно // Регіональна економіка. – 2005. – № 2. – С. 114-122.
6. Коломицев А.А. Управління соціально-економічним розвитком регіону на основі концепції регіонального маркетингу / А.А. Коломицев // Економічний аналіз. – збірн.наук. праць. – 2013. – Т.14. – №.1. – С. 87-93.
7. Кондратенко Н. Соціально-економічні та правові аспекти міжрегіонального співробітництва / Н. Кондратенко, В. Ковтун // Збірник наукових праць ЧДТУ – 2014. – Вип. 38. – Ч.1. – С. 133-137.
8. Без'язичний В., Мамонова В. Формування стратегії соціально-економічного розвитку регіонів // Актуальні проблеми державного управління. – 2000. – №1. – С. 108-117.
9. Костак З.Р. Інноваційне забезпечення розвитку економіки регіону: автореф. Дис. На здобуття наук. ступеня канд. Екон. наук: спец. 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка» / З.Р. Костак. – Л., 2009. – 21 с.
10. Жаворонков В. О. Досвід стратегічного планування на місцевому рівні / В. О. Жаворонков // Економіка України: соціальні аспекти інноваційної моделі розвитку / Кол. Монографія / За ред. В. Ф. Беседіна, А. С. Музиченка. – К.: НДЕІ, 2007. – С. 350-355.
11. Фицик Л.А. Регіональні аспекти соціально-економічного розвитку України / Л.А. Фицик // Матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2010. – С. 272-274.

References

1. Artemenko, V. (2006). Indicators for sustainable socio-economic development. *Regionalna ekonomika (Regional economy)*, 2, 90-97 (in Ukr).
2. Vacylenko, V. (2006). The architecture of regional economic space. Donetsk (in Rus).
3. Geyets, V. (2008). Priorities for national economic development in the context of globalization challenges. Kyiv (in Ukr).
4. Demidova, O. (2009). Scientific and practical bases of formation of favorable investment climate in the region. Chernigov (in Ukr).
5. Dolodarenko, O. (2005). Regional input-output model. *Regionalna ekonomika (Regional economy)*, 2, 114-122 (in Ukr).
6. Kolomitsev, A. (2013). Management of socio-economic development of the region based on the concept of regional marketing. *Ekonomichnyi analiz (Economic analysis)*, 1, 87-93 (in Ukr).
7. Kondratenko, N., Kovtun, V. (2014). Socio-economic and legal aspects of regional cooperation. *Zbirnyk naukovykh prats ChDTU (Collected Works of ChDTU)*, 1, 133-137 (in Ukr).
8. Bezyazychnyi, V., Mamonova, V. (2000). Formation of regional development strategies sotsialno-ekonomichnoho. *Aktualni problemy derzhavnogo upravlinnia (Actual problems of governance)*, 1, 108-117 (in Ukr).
9. Kostsk, Z. (2009). Innovative ensuring economic development of the region. Lviv (in Ukr).
10. Zhavoronkov, V. (2007). Experience of strategic planning at the local level. Kyiv (in Ukr).
11. Fitsik, L. (2010). Regional aspects of socio-economic development of Ukraine. V.N. Karazin Kharkiv National University (in Ukr).

Стаття надійшла до редакції 03.11.2016.

КРИТЕРІАЛЬНА БАЗА ЦІННІСНО-ОРІЄНТОВАНОГО УПРАВЛІННЯ В СИСТЕМІ МЕНЕДЖМЕНТУ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Навроцький О.О., кандидат економічних наук, доцент

Свіденська М.С., аспірант

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

У статті узагальнено методичні основи ціннісно-орієнтованого управління, зокрема вищими навчальними закладами, а також висвітлені основні концептуальні положення формування і розвитку ціннісно-орієнтованого типу управління ВНЗ. Дано визначення терміну «ціннісно-орієнтоване управління» і запропонована модель системи цінностей ВНЗ.

Ключові слова: ціннісно-орієнтоване управління, цінність, система ціннісних орієнтацій, стиль управління.

Постановка проблеми. Розбудова національної системи освіти в сучасних умовах з урахуванням кардинальних змін у всіх сферах суспільного життя, історичних викликів ХХІ століття вимагає критичного осмислення досягнутого і зосередження зусиль та ресурсів на розв'язанні найбільш гострих проблем, які стримують розвиток, не дають можливості забезпечити нову якість освіти, адекватну нинішній історичній епосі. Модернізація і розвиток освіти повинні набути випереджального безперервного характеру, гнучко реагувати на всі процеси, що відбуваються в Україні та світі. Якісна освіта є необхідною умовою забезпечення сталого демократичного розвитку суспільства [7]. Тому керівникам ВНЗ необхідно реалізовувати інновації не тільки у освітніх процесах, а й в процесах управління закладами, приділяючи максимальну увагу розвитку людського потенціалу, що відповідає тенденціям розвитку сучасного менеджменту.

В системі менеджменту максимальну увагу індивідуальним аспектам особистості і їх впливу на професійну поведінку відображається в принципах ціннісно-орієнтованого управління. Через це, в сьогодення значно зростає інтерес до такого виду менеджменту. Останнім часом можна почути, що сучасний університет має принципово відсторонюватися від будь-яких цінностей, від усього, що не пов'язано безпосередньо з науковим пізнанням та навчальним процесом. Але сцієнтистська парадигма університетського розвитку ніколи насправді не втілювалася у життя. Навпаки, ми бачимо, що університети виступали і виступають носіями та зберігачами загальнолюдської моралі, духовних ідеалів, впливають тим самим на своє оточення, змінюючи його на краще [2]. В результаті чого, визначається актуальність розвитку і формування принципів ціннісно-орієнтованого управління. Розвиток теоретичних ідей ціннісно-орієнтованого менеджменту, формування його принципів та визначення особливостей реалізації у ВНЗ стає серйозним вимогою теперішнього часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Концепція управління за цінностями була запропонована Т. Дж. Пітерсом і Р. Уотерменом [11]. С. Долан і С. Гарсія [8] обґрунтували, що система, заснована на концепції управління за цінностями надає більшу віддачу ніж інші види управління. Вивчення проблем і особливостей ціннісно-орієнтованого управління розкрито в працях: М. Рокич [12], К. Майджер [9]. Питання функціонування та бюджетування вищої освіти розглядаються в роботах В. М. Виноградня [3].

Складність нинішнього економічного періоду зумовлює наукові дискусії щодо перспективних концепцій управління. Незважаючи на достатній досвід щодо використання методичних підходів як для дослідження й опису процесів та явищ, так і вирішення важливих проблем управління, актуальною науковою проблемою є формування концепцій механізмів управління, які б відображали процеси глобалізації, інтелектуалізації та інформатизації економіки, її інноваційного спрямування.

Проблематика управління в умовах глобалізації становить інтерес, і, як наслідок, актуальним стає питання про специфіку управлінських відносин на основі цінностей.

Метою статті є висвітлення основних концептуальних положень формування і розвитку ціннісно-орієнтованого типу управління ВНЗ, узагальнення передумов і особливостей формування ціннісно-орієнтованого управління та визначення потреби та критеріїв, і необхідність узгодження цінностей в процесах управління ВНЗ.

Основні результати дослідження. В умовах глобалізації та високої конкуренції до ВНЗ, а відповідно і до їх керівників висуваються жорсткі вимоги, зокрема, щодо процесів управління

всередині установи. Ці вимоги формуються відповідно до тенденцій розвитку сучасного менеджменту. Однією з таких яскравих тенденцій є відносно новий підхід в управлінні – менеджмент за цінностями. Особливістю даного підходу є те, що він відображає кардинально новий погляд на управління підприємством, що полягає в прийнятті управлінських рішень відповідно до встановленої в ньому системи цінностей.

У зв'язку зі зростаючим інтересом до ціннісно-орієнтованого управління та тематикою дослідження, проведено аналіз корпоративних цінностей.

У своїх управлінських підходах Ф. Тейлор, А. Файоль і Г. Форд [4], виходячи зі свого розуміння природи людини, задавали аксиологічні параметри управління. Монополярна модель організації визначила жорстку ієрархію запропонованих ролей і статусів, виключаючи увагу до впливу сприятливого психологічного клімату серед працівників і керівників на ефективність управління.

Хоча всі моделі об'єднувала «вимушеність поділу цінностей усіма сторонами», було поставлено початковий етап ціннісного управління. Подібна система управління, яка відрізнялася механістичністю завдання цінностей, повідомила сукупність норм і правил гри двом сторонам: керуючому і керованому, які були змушені дотримуватися цієї сукупності [4].

Одними з перших, хто звернув увагу на управління цінностями працівників і приведення їх до системи цінностей установи на благо досягнення поставлених цілей, були Т. Дж. Пітерс і Р. Уотермен, які в 1982 р в книзі «У пошуках досконалості» продемонстрували переваги компаній з сильною ідеологією на широких ціннісних установках. Вони запропонували схему «7 S»: структура (structure), стратегія (strategy), система (systems), сукупність навиків (skills), співробітники (staff), стиль управління (style), спільні цінності (shared values) в центрі якої – спільні цінності, які є, її найбільш важливим елементом. З точки зору Т. Пітерса, досконалість є культурним фактором, а компанії з усіх сил намагаються забезпечити прийняття своєї організаційної культури всіма співробітниками [11].

Підвищений інтерес до даної теорії обумовлений тим, що вона досить проста в розумінні і при цьому охоплює всі основні сфери функціонування підприємства. Її структура представлена у формі молекули, яку згодом в літературі стали називати «щасливий атом». Складовими елементами представленої моделі є основні характеристики компанії та їх взаємозв'язки один з одним. Взввши за основу цю теорію можна представити схематичну модель системи цінностей ВНЗ (рис. 1).

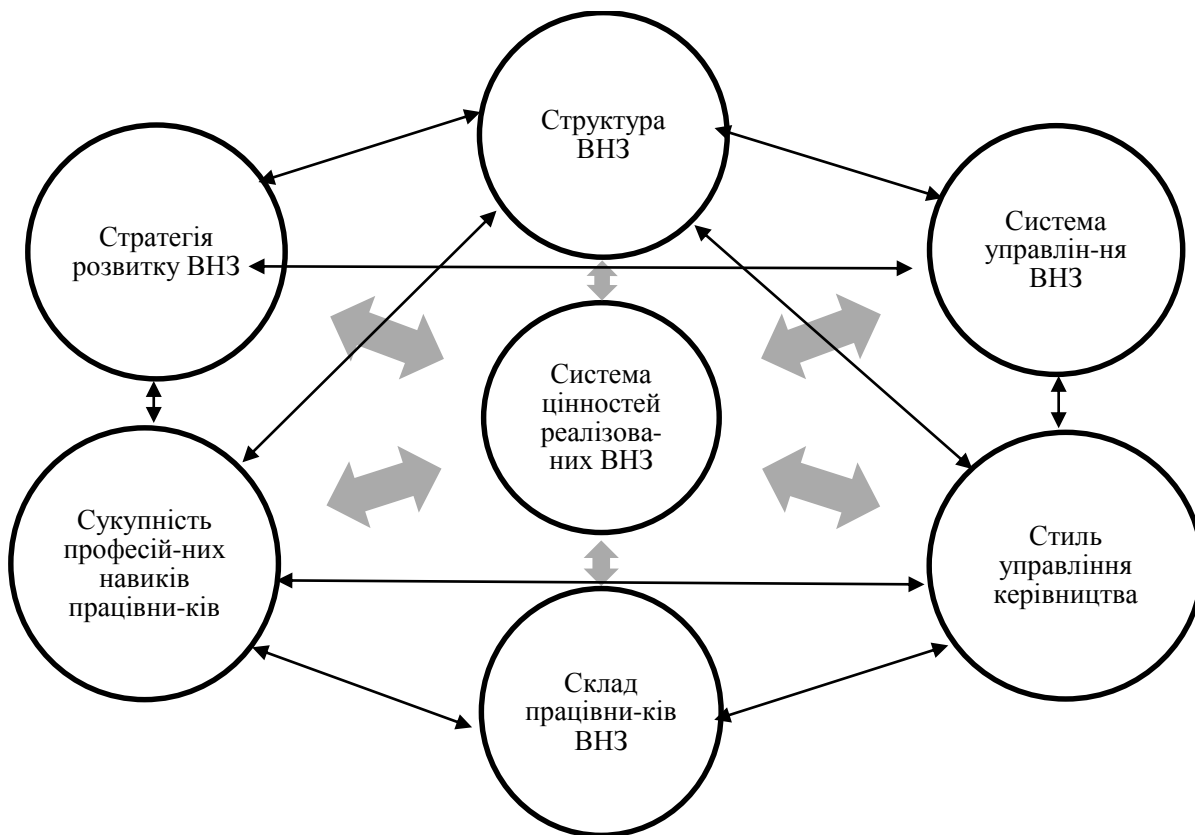

Рисунок 1 – Модель системи цінностей реалізованих ВНЗ

Система цінностей реалізованих ВНЗ – сукупність індивідуальних цінностей, що поділяють її співробітники, які згрупувалися відповідно до баченням закладу та їх цільовою спрямованістю, за їх пріоритетністю таким чином, що кожна з них підсилює вплив іншої, створюючи єдине ціле.

Стратегія розвитку ВНЗ – конкретно розроблені програма-план дій і заходів ВНЗ, які спрямовані на досягнення мети, що сформульована згідно з статутом ВНЗ та законом України.

Стиль управління керівництва – тип поведінки, обраний керівництвом (манери, прийняття управлінських рішень, взаємини з підлеглими, способи передачі інформації) по відношенню до своїх підлеглих.

Структура ВНЗ – ієрархічно структурована модель ступеню впливу між членами закладу.

Система управління в організації – рутинні процеси, сталі в організації з часом, досвідом, традиціями, моделями поведінки, відповідні певній ситуації.

Сукупність професійних навичок – практичний досвід, накопичений провідними фахівцями ВНЗ в здійсненні конкретних дій, певні знання і вміння.

Склад працівників – якісний і кількісний склад персоналу ВНЗ – його людський капітал, який можна охарактеризувати по їх кваліфікації, спеціалізації, поло-віковою ознакою.

Мілтон Рокіч сформував класичне визначення «цінностей» і «системи ціннісних орієнтацій». Цінність – стійке переконання в тому, що певний спосіб поведінки чи кінцева мета існування краще з особистої чи соціальної точок зору, ніж протилежний або зворотний спосіб поведінки, або кінцева мета існування. Система ціннісних орієнтацій – стійка система переконань про бажані методи поведінки або кінцевої мети існування [12].

Вагоме значення ціннісного підходу в управлінській парадигмі небезпідставно займає робота К. Майджер «Ціннісно-орієнтоване управління» [11], де автор одним з перших запропонував нову управлінську парадигму, де представляється, як цінності впливають на поведінку. У розроблену ним схему входять базові елементи: цінності, бачення, віра, відношення та поведінка.

С. Долан і С. Гарсія пропонують свою модель (MBV) розгляду цінностей з позиції трьох різних, але взаємодоповнюються значень поняття «цінність»: етико-соціальні цінності (переконання про способи поведінки), економіко-прагматичні (орієнтація на ефективність, дотримання стандартів, дисципліни) і емоційно-розвиваючі (мотивація на самореалізацію) [8].

Сьогодні світові процеси розвиваються і змінюються з усе більшою швидкістю і в умовах високої конкуренції для досягнення успіху, керівникам необхідно вміти прогнозувати майбутній розвиток, спираючись на які спостерігаються тенденції розвитку. Тому спираючись на теорію С. Долана і С. Гарсія, та беручи за основні показники методології оцінювання рейтингу найкращих університетів світу World University Rankings [10] та індикатори рейтингу оцінювання прозорості університетів аналітичного центру CEDOS [5], ми можемо запропонувати критерії цінностей управління ВНЗ (рис.2).

Економічні цінності ВНЗ необхідні для підтримки та об'єднання різних організаційних підсистем. Всеохоплююча ефективність, стандарти роботи і дисципліни, ці цінності спрямовують такі види діяльності, як планування, контроль та облік. Керівники не можуть ігнорувати їх, тому що ці цінності гарантують виживання ВНЗ в конкурентному середовищі.

Природа методичних цінностей виходить від переконань і звичаїв, як люди повинні вести себе в громадських місцях, на роботі та навчанні, про розвиток колегіальних та професійних відносини, пов'язуючи ці значення такі як чесність, порядність, повага і лояльність, та більш поширені.

Публічні цінності ВНЗ мають важливе значення для створення стимулу до дії. Вони відображають креатив, уяву, самопізнання, впевненість, пристосовність. Ці цінності, що пов'язані з мотивацією: забезпечують нові можливості колективної діяльності і узгоджуються з такими загальнолюдськими цінностями, як довіра, свобода, щастя.

Модель управління ВНЗ за цінностями дозволяє розширити склад і об'єднати цінності, а також забезпечити їх взаємозв'язок з цілями і завданнями ВНЗ. Вона формує єдину культуру цінностей, якої працівники керуються в повсякденній роботі.

Важливу роль в цій роботі відіграють такі категорії, які проникли в менеджмент з психології: потреба, інтерес, мотив, стимул – оскільки вони тісно взаємопов'язані з поняттям цінність і взаємодіючи є найважливішими складовими аксіологічного менеджменту. Тобто поняття: «потреба», «інтерес», «мотив», «стимул», «цінність» – є одними з елементів свідомості особистості. Оскільки аксіологія, як і психологія зародилися на базі філософії і тільки після проникли в науку менеджменту, то, для того щоб охарактеризувати взаємозв'язок названих категорій, які формують основу аксіологічного менеджменту, необхідно звернутися до витоків їх формування з подальшим проектуванням на процеси управління. Таким чином, «свідомість – це вищий рівень психічного відображення дійсності та саморегуляції, що виявляється в здатності особистості усвідомлювати

про навколишню дійсність і відповідно з поточною ситуацією приймати рішення і керувати своєю поведінкою» [6].

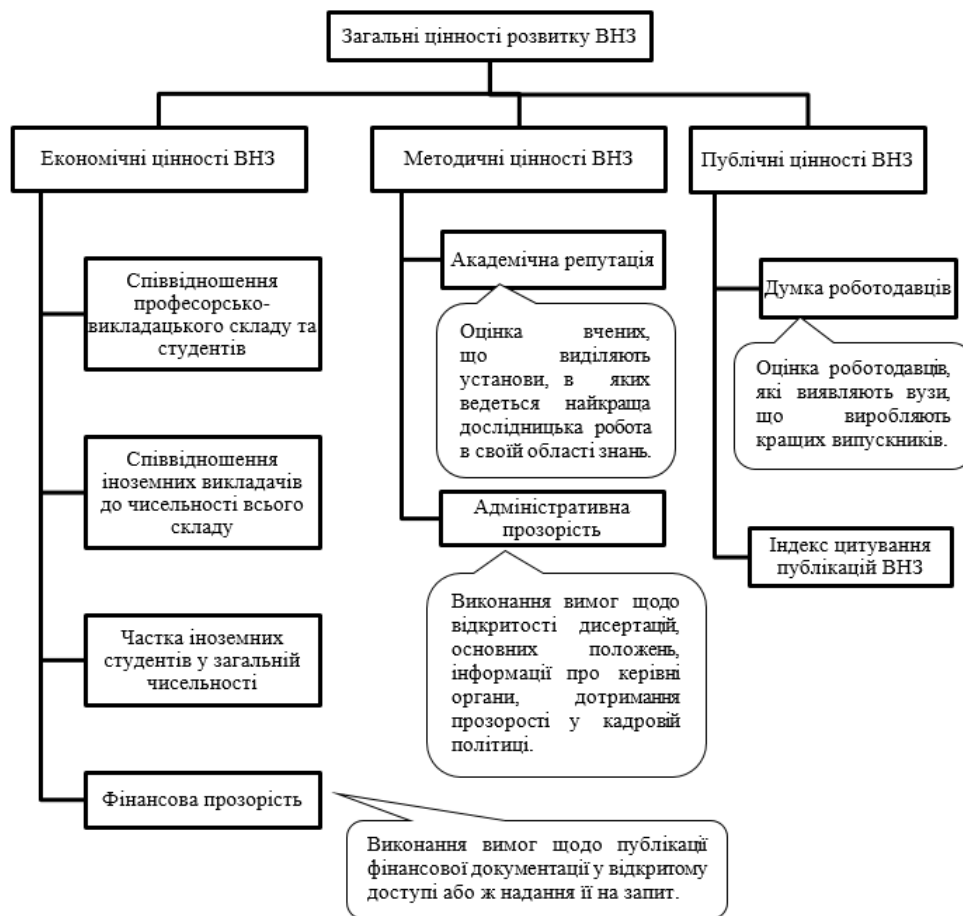

Рисунок 2 – Критерії цінностей управління ВНЗ

Потреба, інтерес, цінність, мотив, стимул – кожна з категорій грає важливу роль у визначенні мотивів поведінки різних індивідів в конкретних ситуаціях, знання яких дозволить керівникові грамотно впливати на своїх підлеглих і домагатися від них максимальної зацікавленості в роботі, і як наслідок, кращої продуктивності.

Розуміння особливостей свідомості людини та місця цінностей в ньому, а саме процесів формування поведінки, дозволяє керівникам найбільш ефективно реалізовувати свої управлінські функції щодо персоналу, відповідно до принципів аксіологічного менеджменту. З урахуванням загальноприйнятого визначення «свідомості» людини в психології і представивши його з позиції менеджменту, тобто управління ним.

Висновки У процесі вивчення наукових поглядів вітчизняних і зарубіжних вчених здійснено поглиблення розуміння ціннісно-орієнтованого управління. З метою уникнення ситуації полісемантичності у визначенні ціннісно-орієнтованого управління запропоновано визначати його як «аксіологічне управління». В результаті чого нами сформульовано наступне визначення: ціннісно-орієнтованого (аксіологічного управління) ВНЗ – це такий тип управління спрямованого на досягнення мети максимізації цінності ВНЗ, в основі якого лежить індивідуально-особистісний підхід до співробітників та студентів, що спирається на визнання їх загальних складових цінностей соціо-економічної системи у довгостроковому аспекті на основі прийняття стратегічних управлінських рішень, що базуються на ключових детермінантах цінності. Запропоновано групи критеріїв цінностей управління ВНЗ за трьома напрямками: економічні, методичні, публічні та структуру системи цінностей реалізованих ВНЗ. Ці показники формують шляхи розвитку ціннісно-орієнтованого управління установою.

Говорячи про менеджмент, що виходить із морально-етичного підходу до розуміння цінності, ми розуміємо вид управління при якому керівництво приділяє належну увагу ціннісним системам своїх

підлеглих, свого оточення та своїх власних намагаючись враховувати їх в процесі прийняття рішень та управління ВНЗ.

Ціннісно-орієнтований напрям менеджменту, який виник на базі системного підходу, сьогодні займає центральну позицію щодо інших сучасних видів менеджменту, оскільки він є свого роду філософією організації управлінської діяльності, на підставі якої, вибудовується і реалізується управління за специфічними напрямками діяльності.

Література

1. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: указ Президента України від 25 червня 2013 року № 344/2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/344/2013/page>.
2. Бакіров В. С. Цінності Каразінського університету: народжені історією – 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.univer.kharkov.ua/images/redactor/news/2016-11-25/dopovid-tsinnosti-2016.pdf>.
3. Виноградня В. Фінансова автономія як необхідна умова функціонування державних вищих навчальних закладів в Україні / В. Виноградня // Траектория науки – 2016. – №11. – С. 4.1-4.10.
4. Максименко А.А. Ценностное управление и его значение в современном менеджменте / А. А. Максименко // Общество. Среда. Развитие (Terra Humana). – 2011. – №2. – С. 98-102.
5. Методологія рейтингу прозорості національних ВНЗ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.cedos.org.ua/uk/ranking/methodology-16>.
6. Сидоров П. И. / Клиническая психология: учебник / П. И. Сидоров, Парняков А. В. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : ГЭОТАР-Медиа, 2008. – 880 с.
7. Статистичний щорічник України за 2015 рік / за ред. І. М. Жук. Київ : Державна служба статистики України, 2016. – 575 с.
8. Dolan S. Managing by Values: A Corporate Guide to Living, Being Alive, and Making a Living in the 21st Century / S. Dolan, S. Garcia, B. Richley – 2006.
9. Majer K. Values-Based Leadership: A Revolutionary Approach to Business Success and Personal Prosperity / K. Majer San Diego, CA Majer Communications – 2004.
10. Methodology of the QS World University Rankings [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.topuniversities.com/qs-world-university-rankings/methodology>.
11. Peters T. J. In Search of Excellence: Lessons from America's Best Run Companies / T. J. Peters, R. H. Waterman // Alpina Publisher. – 2011.
12. Rokeach M. The Nature of Human Values / M. Rokeach. – 1973 – New York: The free press.

References

1. President of Ukraine (2013). About the National Strategy for Development of Education in Ukraine for the period until 2021, (Decree). Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/344/2013/page>.
2. Bakirov V. S. (2016). Values of Karazin University: the birth story (Decree). Retrieved from <http://www.univer.kharkov.ua/images/redactor/news/2016-11-25/dopovid-tsinnosti-2016.pdf> (in Ukr.).
3. Vinogradna V. M. (2016). Financial autonomy as a necessary condition for the functioning of state higher educational institutions in Ukraine. The Trajectory of science, 11, 4.1-4.10 (in Ukr.).
4. Maksimenko A. A. (2011) Value management and its importance in modern management. Society. The Environment. Development (Terra Humana), 2, 98-102 (in Ukr.).
5. The methodology of the transparency rankings of national universities. Retrieved from <https://www.cedos.org.ua/uk/ranking/methodology-16>.
6. Sidorov P. I., Parnyakov A. V. (2008). Clinical psychology: textbook –M.: GEOTAR-Media.
7. Zhuk, I. M. (Ed.). (2016). Statistical Yearbook of Ukraine for 2015. Kyiv: The state statistics service of Ukraine (in Ukr).
8. Dolan S., Garcia S., Richley B. (2006). Managing by Values: A Corporate Guide to Living, Being Alive, and Making a Living in the 21st Century.
9. Majer K. (2004). Values-Based Leadership: A Revolutionary Approach to Business Success and Personal Prosperity. San Diego, CA Majer Communications.
10. Methodology of the QS World University Rankings. Retrieved from: <http://www.topuniversities.com/qs-world-university-rankings/methodology>.
11. Peters T. J., Waterman R. H. (2011). In Search of Excellence: Lessons from America's Best Run Companies. Alpina Publisher.
12. Rokeach M. (1973). The Nature of Human Values. New York: The free press.

Стаття надійшла до редакції 16.10.2016.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ ПРОМИСЛОВОСТІ РЕГІОНУ

Оболенцева Л.В., кандидат економічних наук, доцент

Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

У статті розглянуті теоретичні основи управління конкурентоспроможністю підприємств промисловості регіону. Визначено, що підвищення рівня міжнародної конкуренції, глобалізація світового ринку, неконтролюєме проникнення іноземних товарів на вітчизняний ринок та невідповідний стан науково-технічного забезпечення вітчизняного виробництва виносять проблеми управління конкурентоспроможністю на перший план. Визначені ключові характеристики конкурентоспроможності. Уточнено критерії та ключові характеристики забезпечення конкурентоспроможності підприємства. Представлені характерні риси існуючих систем управління конкурентоспроможністю у провідних країнах світу. Зазначено, що для підвищення конкурентоспроможності промислових підприємств регіонів України потрібна модернізація кожного промислового об'єкта у регіоні, впровадження нової техніки, технології, програмного і комп'ютерного забезпечення і т.ін. Обґрунтовано, що для управління конкурентоспроможністю промислових підприємств регіону необхідно систематизувати функції управління та фази прийняття управлінських рішень. Визначено, що на сучасному етапі розвитку економіки України та її регіонів, вагомим фактором її оздоровлення може стати підвищення конкурентоспроможності промислових підприємств на основі освоєння сучасних методів управління. Тобто, управління конкурентоспроможністю промислового комплексу регіону на основі науково-обґрунтованих підходів сприятиме покращенню стану промисловості та підвищенню соціально-економічного рівня регіональних систем.

Ключові слова: управління, конкурентоспроможність, підприємство, промисловість, регіон.

Постановка проблеми. Актуальною проблемою сучасної економічної теорії і практики менеджменту є управління конкурентоспроможністю підприємств. Підвищення рівня міжнародної конкуренції, глобалізація світового ринку, проникнення іноземних товарів на вітчизняний ринок та невідповідний стан науково-технічного забезпечення вітчизняного виробництва виносять проблеми управління конкурентоспроможністю на перший план. Вирішення цього завдання, як пріоритетної управлінської проблеми дозволить українським підприємствам зайняти достойне місце у світовій економіці.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням, пов'язаними із теорією конкуренції та дослідженням конкурентоспроможності підприємств присвячені праці багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів, таких як Бродель Ф. [1], Джонсон Р. А. [2], Дікань В. Л. [3], Панасенко Д. А. [4], Паршина О. А. [5] та ін. Але питання управління конкурентоспроможністю підприємств промисловості на регіональному рівні не були достатньо опрацьовані та висвітлені у наукових працях.

Метою статті є розгляд теоретичних основ управління конкурентоспроможністю промислових підприємств регіону на основі освоєння сучасних методів управління.

Основні результати дослідження. На сьогоднішній день проблема підвищення конкурентоспроможності – дуже актуальна для підприємств України. Ця проблема стосується практично всіх сторін життя суспільства. Загострення конкурентної боротьби за збут власної продукції та за її місце на ринку змушує підприємства постійно шукати нові можливості щодо удосконалення технологій з метою створення нових та якісних товарів.

Сьогодні економічне зростання України неможливе без всебічного включення у міжнародний поділ праці за рахунок стимулювання розвитку потенційно конкурентоспроможних на світовому ринку галузей промисловості. Значним чинником економічного розвитку промисловості є спроможність вітчизняних промислових комплексів своєчасно реагувати на економічні, технічні й інформаційні зміни, що відбуваються в світі під впливом економічної інтернаціоналізації.

Динамічність сучасного середовища, у якому функціонують підприємства, вимагає від них швидко реагувати на зміни, приймаючи оперативні рішення, розробляючи й коригуючи тактичні дії та стратегічні наміри. Питання забезпечення конкурентоспроможності підприємств промислового комплексу в сучасних умовах економічної глобалізації вважаються актуальною проблемою національного господарства України. Для ефективного вирішення цієї проблеми має бути досягнутий відповідний рівень якості промислової продукції з урахуванням витрат щодо його забезпечення.

Конкурентоспроможність підприємства полягає в його спроможності досягти задекларованих цілей щодо всіх альтернативних стратегічних напрямків діяльності підприємства. Вона у першу чергу залежить від рівня конкурентоспроможності його продуктів та послуг. В свою чергу,

конкурентоспроможність продуктів та послуг являє собою певну сукупність споживчих властивостей продуктів чи послуг, яка дає змогу підприємству конкурувати з аналогічними продуктами та послугами протягом певного періоду часу на конкурентному ринку.

Необхідно пам'ятати, що конкурентоспроможність підприємства – це комплексний показник, який визначається не лише конкурентоспроможністю продуктів чи послуг, оскільки воно піддається постійному впливу безлічі зовнішніх та внутрішніх факторів, а це означає, що підприємство має бути всесторонньо вивченим. Критерії та ключові характеристики забезпечення конкурентоспроможності підприємства представлені на рис. 1.

Лише за таких обставин можна визначити успіх чи невдачу вітчизняних підприємств в умовах відкритості економіки.

Для того, щоб підприємство було конкурентоспроможним, воно повинно мати певні конкурентні переваги, оскільки без їх наявності досягти відповідного рівня конкурентоспроможності неможливо, але, в той же час, лише наявність конкурентних переваг без ефективного управління ними та інших зусиль підприємства не гарантує реальної перемоги.

Конкурентоспроможність підприємства як його комплексна та узагальнююча характеристика може змінюватись, тобто нею можна управляти. Конкурентоспроможність підприємства слід розглядати з позиції загальної теорії управління, тобто як керований об'єкт, що забезпечить основу для адаптації підприємства до ринкової кон'юнктури. Конкурентоспроможність як керований об'єкт визначатиме внутрішню вартість підприємства, яка змінюється при зміні здатності підприємства протистояти своїм конкурентам. Якщо не підтримувати рівень конкурентоспроможності, то з його зниженням внутрішня вартість підприємства теж буде зменшуватися, а протягом часу може «зовсім зникнути».

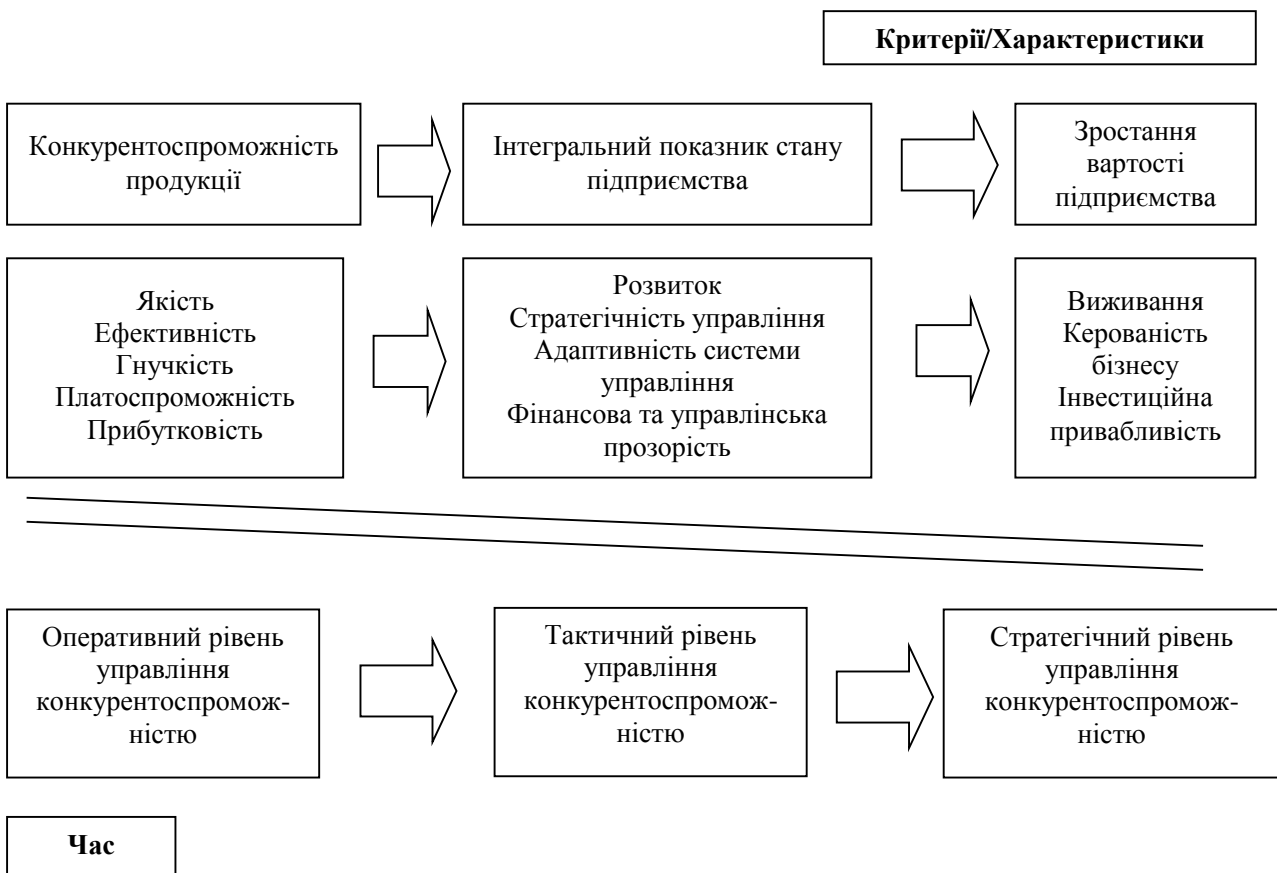

Рисунок 1 – Критерії та ключові характеристики забезпечення конкурентоспроможності підприємства

Наслідками нехтування управління конкурентоспроможністю підприємства та відсутністю стратегічного менеджменту є те, що підприємства планують свою діяльність вважаючи макросередовище сталим, але, тоді коли загально відомо, що фактори як макро-, так і мікросередовища є динамічними. Більше того, при відсутності стратегічного мислення, передбачення майбутніх дій, виробнича діяльність підприємства здійснюється лише з урахуванням факторів мікросередовища

підприємства, що робить підприємство вкрай вразливим, зважаючи на мінливість зовнішнього оточення суб'єктів господарювання.

Як відомо, промислові підприємства традиційно відносяться до найбільш складних підприємств, оскільки асортимент їхньої продукції є різноманітним, вони мають велику кількість працівників, яка сягає нерідко кількох тисяч осіб, їм характерні різні основні, допоміжні та додаткові виробничі процеси.

Сьогодні багато промислових підприємств, розглядають економічну інтеграцію як найбільш ефективний спосіб підвищення свої конкурентоспроможності. Налагодження економічних зв'язків, зміцнення інститутів локальної кооперації покращує перспективи розвитку промислового виробництва та дає надію на виживання у перспективі.

Зазвичай, системи управління конкурентоспроможністю промислових підприємств мають багато спільного, проте існують характерні риси та ряд національних відмінностей. Лідерами в галузі конкурентоспроможності є корпорації Японії, США та деяких країн Західної Європи (табл. 1) [6,7].

Таблиця 1 – Характерні риси існуючих систем управління конкурентоспроможністю у провідних країнах світу

Країни	Характерні риси існуючих систем управління конкурентоспроможністю
Японія	Орієнтація на запобігання дефектів, а не їх виявлення й усунення. Переважання контролю конкурентоспроможності технології, технологічних процесів над контролем конкурентоспроможності продукції.
США	Контроль за рівнем конкурентоспроможності на всіх стадіях життєвого циклу продукції, що носить як контрольний, так і аналітичний характер. Велика увага приділяється витратам на створенням продукції із високою конкурентоспроможністю.
Країни Західної Європи	Впровадження систем конкурентоспроможності проводиться поетапно. На кожному етапі реалізується визначена програма, підготована групою менеджерів, вживаються заходи, які підвищують ефективність роботи із забезпечення конкурентоспроможності.

Сучасна світова система управління конкурентоспроможністю у промисловості спрямована на боротьбу за споживача продукції. За останні 35 років найважливішими досягненнями світового менеджменту промислових підприємств є фокусування виробництва на пріоритетах якості, ціни та сервісу. Широко використовується у виробничій практиці критерії загального контролю якості, за допомогою розроблених міжнародними організаціями стандартів; впроваджені концепції відновлення бізнес-процесів, проектування продукції, виробничих потужностей, трудового процесу.

Все більшу значимість здобувають критерії ціни і прискорення освоєння нових видів сучасної продукції. Всі ці критерії визначають цінність продукції для споживача: виробленої в точній відповідності до технічних умов, в установленій термін, з означеною надійністю, за самою низькою з можливих ціною [8].

Регіональний рівень розвитку економіки має певні особливості, які потрібно враховувати на всіх рівнях державного управління. Тобто, пріоритетом державної політики на сучасному етапі економічного розвитку України повинно стати створення інтегрованих у світове виробництво промислових комплексів, здатних забезпечувати вирішення проблем соціально-економічного розвитку регіонів України.

Саме поняття регіону, характеризується великою кількістю елементів: адміністративно-управлінський, геополітичний статус, соціально культурне середовище, національно-побутові цінності і традиції і так далі. Регіони – це культурно і соціально-економічні утворення, побудовані на основі загального, соціального і господарського життя замість старих адміністративних меж. Регіони – це аналог особливого світу з наявним тільки йому менталітетом, образом мислення, традиції, світогляду і світосприйняттям і світо відображенням [9].

Але, сьогодні, головною відмінною рисою сучасного регіону є здатність адекватно та швидко реагувати на зміни внутрішніх та зовнішніх умов, на виникаючі з різних джерел загрози, розробляти та обґрунтовувати ефективні управлінські рішення, сприяти поліпшенню регіональних позицій в найбільш важливих соціальних та економічних сферах діяльності.

Для підвищення конкурентоспроможності промислових підприємств регіонів України потрібна модернізація кожного промислового об'єкта у регіоні, впровадження нової техніки, технології, програмного і комп'ютерного забезпечення. Це потребує мільярдних фінансових інвестицій, тобто залучення в промисловість великого капіталу, без якого розбудова сучасного виробництва неможлива.

Залучення інвестицій у промисловість з тривалим фінансовим кругообігом, з відносно низькою

рентабельністю і високим рівнем невизначеності та ризику - складне завдання для країни та її регіонів.

Невід'ємною частиною ефективного забезпечення процесу управління конкурентоспроможністю промислових підприємств регіону є система управління його персоналом, від чого залежить і рівень продуктивності праці робітників, і якість робіт, що виконуються, і, як результат, ефективність роботи підприємств. Перш за все, основою кадрового аспекту є: кількісний та якісний склад персоналу, система його відбору, навчання та атестація. Не останню роль відіграє стиль керівництва промисловим підприємством: характер організаційних цінностей та установок, корпоративна та організаційна культура. Тому, тільки ефективний менеджмент персоналу забезпечує успішне функціонування підприємства як цілісної системи.

Важливою складовою управління конкурентоспроможністю промислових підприємств є підсистема управління їх виробничою діяльністю, під час розробки та функціонування якої необхідно у першу чергу звернути увагу на технічний рівень виробництва, який у свою чергу визначається станом технології та техніки.

Для управління конкурентоспроможністю промислових підприємств регіону необхідно систематизувати функції управління та фази прийняття управлінських рішень (табл. 2).

Таблиця 2 – Функції управління, їх тип та фази прийняття управлінських рішень

Функції управління	Тип функції	Фази діяльності
Виявлення параметрів та проблем, що впливають на результат діяльності підприємства	Діагностична	1
Аналіз фінансового стану діяльності підприємства за прийнятими параметрами	Аналітична	2
Розробка планів діяльності підприємства за результатами обробки в реальному масштабі часу фактичних параметрів, які відображають роботу структурних одиниць підприємства	Планування	3
Аналіз результатів планування з метою виявлення відхилень від параметрів, що визначають результат діяльності підприємства	Аналітична	
Розробка альтернативних проектів управлінських рішень для корекції відхилень параметрів, що визначають результат діяльності підприємства	Проектування	
Прогноз і планування результатів діяльності підприємства за розробленими проектами управлінських рішень	Прогнозування	
Надання вищій ланці управління прогностичних результатів діяльності підприємства на основі альтернативних проектів управлінських рішень	Прогнозування	
Вибір вищою ланкою управління із альтернативних оптимального плану діяльності	Оптимізація	4
Затвердження вищою ланкою управління оптимального плану діяльності	Прийняття рішення	
Розробка, доведення до виконавців документів, що регламентують виконання управлінських рішень і визначають діяльність структур підприємства та організацію їх виконання	Постановка завдань	5

Умовно процедуру управління конкурентоспроможністю промислових підприємств можна розділити на такі основні етапи: 1) моніторинг конкурентної інформації; 2) аналіз зовнішнього середовища та розробка заходів щодо зовнішнього середовища; 3) аналіз внутрішнього середовища та розробка рекомендацій щодо власних можливостей та потенціалу; 4) на основі проведеного аналізу (пункти 1-3), з'ясування конкурентних переваг, оцінка рівня конкурентоспроможності промислового підприємства та розробка стратегії розвитку підприємства; 5) враховуючи динамічність розвитку економіки та концепцію динамічної стратегії, необхідно переглянути конкурентні переваги підприємства і на їх основ підкоректувати чи, змінити стратегію розвитку підприємства (за умови значних чи принципових змін щодо конкурентних переваг) [10].

Механізм управління конкурентоспроможністю промислових підприємств на регіональному рівні повинний базуватися на певних принципах:

- оптимальне співвідношення централізованої і децентралізованої ініціативи;
- забезпечення єдності цілей і дій як усього промислового комплексу регіону так і окремих

- підприємства, тобто збіг глобальних і локальних інтересів;
- спеціальну систему мотивації, що створює зацікавленість усіх виконавців у підвищенні конкурентоспроможності підприємств промисловості регіону;
- використання сучасної технологічної бази керування, що дозволяє з мінімальними втратами в реальному режимі часу вирішувати питання забезпечення конкурентоспроможності промислового комплексу регіону.

Висновки. В результаті проведеного дослідження, можна вважати, що на сучасному етапі розвитку економіки України та її регіонів, вагомим фактором її оздоровлення може стати підвищення конкурентоспроможності промислових підприємств на основі освоєння сучасних методів управління. Управління конкурентоспроможністю промислового комплексу регіону на основі науково-обґрунтованих підходів сприятиме покращенню стану промисловості та підвищенню соціально-економічного рівня регіональних систем. Підводячи підсумки можна дійти висновку, що для підвищення ефективності управління конкурентоспроможністю промисловості регіонів України необхідно розробити дієві регіональні стратегії розвитку промислових комплексів та механізми управління їх конкурентоспроможністю.

Література

1. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV-XVIII ст. : у 3 т., пер. з франц. / Ф. Бродель.– Київ : Основи, 1997. – 585 с.
2. Джонсон Р. А. Комплексне управління конкурентоспроможністю американських виробників : навчальний посібник / – Київ : Бліц-Інформ, 2003. – 592 с.
3. Дікань В. Л. Управління конкурентоспроможністю корпорацій в Європі : підручник / В. Л. Дікань, В. І. Савчук. – Київ : Знання. 2004. – 207 с.
4. Панасенко Д. А. Конкурентоспроможність підприємства: сутнісна та функціональна характеристики / Д.А. Панасенко // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. – Львів: Видавництво Львівської політехніки. – 2012. – №727. – С. 270-276.
5. Паршина О. А. Управління конкурентоспроможністю продукції машинобудування: концепції, рішення, стратегії: монографія / О.А. Паршина. – Дніпропетровськ : Національний гірничий університет, 2010. – 287 с.
6. Такамацу К. Методи управління конкурентоспроможністю японських виробників: монографія / К. Такамацу – Київ : Бліц-Інформ, 2004. – 398 с.
7. Джонсон Р. А. Комплексне управління конкурентоспроможністю американських виробників : навчальний посібник / – Київ : Бліц-Інформ, 2003. – 592 с.
8. Чейз Р. Б. Производственный и операционный менеджмент : пер. с англ. / Р. Б. Чейз, Н. Дж. Эквилайн, Р. Ф. Якобс. – Москва : Вильямс, 2001. – 704 с.
9. Михеева Н. Н. Региональная экономика и управление : навч. посіб. / Н. Н. Михеева. – Хабаровск : РИОТИП, 2000. – 20 с.
10. Швець О. М. Державне регулювання розвитку промислового виробництва в перехідній економіці України (галузево- територіальні аспекти) : дис. ... канд. екон. наук: 08.02.03 / Швець Олег Михайлович ; Міністерство освіти і науки України, Львівський національний університет імені Івана Франка; наук. кер. Башнянин Г. І. – Львів, 2005.

References

1. Brodel, F. (1997). Material civilization, economy and capitalism, XV-XVIII centuries. Kyiv (in Ukr).
2. Jonson, R. (2003). Integrated management of competitiveness of US manufacturers. Kyiv (in Ukr).
3. Dikan, V. (2004). Managing corporate competitiveness in Europe. Kyiv (in Ukr).
4. Panasenko, D. (2012). Competitiveness, essential and functional characteristics. Lviv, 270-276 (in Ukr).
5. Parshyna, O. (2010). Management of competitiveness of production engineering: concepts, solutions, strategy. Dnipropetrovsk (in Ukr).
6. Takamatsu, K. (2004). Management practices competitiveness of Japanese manufacturers. Kyiv (in Ukr).
7. Jonson, R. (2003). Integrated management of competitiveness of US manufacturers. Kyiv (in Ukr).
8. Cheyiz, R. (2001). Production and operations management. Moscow : Viliams (in Rus).
9. Mikheeva, N. (2000). Regional Economics and Management. Kabarovsk : RIOTIP (in Rus).
10. Shvets, O. (2005). State regulation of industrial production in the transitional economy of Ukraine. Lviv (in Ukr).

Стаття надійшла до редакції 28.10.2016.

РЕЙТИНГИ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ЯК СКЛАДОВІ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ КОМПАНІЄЮ

**Пархоменко О.С., кандидат економічних наук, доцент
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна**

У статті розглянуто роль рейтингів корпоративного управління як елемента інформаційного забезпечення стратегічного управління. Рейтинги надають зовнішнім і внутрішнім користувачам узагальнені, достовірні і своєчасні відомості про стан оцінюваних компаній, що дозволяє приймати обґрунтовані управлінські рішення щодо подальшого розвитку підприємств. У роботі охарактеризовано основні методичні підходи до оцінки якості корпоративного управління. Зазначається, що використання загальноновизнаних методик оцінювання, зокрема Національної рейтингової шкали, сприяє зменшенню рівня суб'єктивності оцінок. Наведено основні функції, які може виконувати рейтинг корпоративного управління для внутрішніх користувачів (власників, керівників та працівників); виокремлено ті функції, які можуть використовуватися при прийнятті стратегічних рішень. Зазначено, що користування даними рейтингових агентств для зовнішніх користувачів (інвесторів, партнерів, клієнтів) дає підстави для аналізу перспектив подальшого співробітництва із оцінюваним підприємством. Автором досліджено значущість рейтингів корпоративного управління для різних типів інвесторів (ризикових інвесторів, традиційних портфельних інвесторів, стратегічних інвесторів) і визначено основні напрями удосконалення ринкового середовища рейтингових послуг в Україні.

Ключові слова: стратегічне управління, інформаційне забезпечення, стратегічна інформація, рейтинг корпоративного управління, індекс корпоративного управління.

Постановка проблеми. В умовах швидких змін ринкового середовища, нестійкості стану вітчизняної економіки великого значення набуває необхідність бачення компаніями цілей свого стратегічного розвитку. Ефективними інструментами досягнення цілей і вирішення поетапних завдань стають методи стратегічного управління підприємством.

І. Ансофф (Ansoff) визначав стратегічне управління компанією як логічний та аналітичний процес визначення майбутнього стану підприємства в залежності від зовнішніх умов діяльності.

Аналітичний етап цього процесу включає дослідження різних факторів зовнішнього та внутрішнього середовища компанії. Ефективним аналітичним інструментом при цьому, на нашу думку, можуть виступати рейтинги корпоративного управління, кредитні рейтинги та подібні ним інші засоби ранжування підприємств.

Метою визначення рейтингів є, як правило, ознайомлення всіх зацікавлених гравців ринку із своєчасною та достовірною інформацією про рівень та перспективи розвитку корпоративного управління певного підприємства, групи підприємств, галузі тощо. Таким чином, використання рейтингів корпоративного управління може розглядатися керівництвом компаній, інвесторами та іншими зацікавленими особами як елемент інформаційного забезпечення процесу прийняття стратегічних рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам, пов'язаним із пошуками оптимальної моделі рейтингу, присвячено багато праць закордонних та вітчизняних економістів: Д. Кричтон-Міллера (Crichton-Miller) [2], П. Уормена (Worman) [2], М. Гібсона [2], М. Бурмаки [3], О.М. Карминського [4], Д. Леонова [3], Ю.Л. Логвиненка [5], С. Румянцева [6], М. Юрси [3] та ін. Наукові роботи, присвячені розробці національної моделі рейтингування, проводилися Українським інститутом розвитку фондового ринку [7]; методики рейтингування, що відповідають міжнародним вимогам, створили такі вітчизняні рейтингові агентства як «Експерт-Рейтинг» та «Кредит-Рейтинг» [8]. Питання інформаційного забезпечення стратегічного управління розглядаються у працях І.П. Босака [9], Р.Ф. Бруханського [10], В.Л. Диканя [5], О.І. Маслака [12], Н.С. Педченко [13] та інших вітчизняних і зарубіжних науковців.

Метою статті є визначення ролі рейтингів корпоративного управління як елемента в складі інформаційного забезпечення стратегічного управління.

Через неоднозначність багатьох методик визначення рейтингів корпоративного управління, неоднакові цілі та інтереси учасників ринку вирішення потребує завдання визначення тих функцій, які можуть виконуватися рейтингами як складовою інформаційного забезпечення процесу прийняття управлінських рішень.

Основні результати дослідження. Під інформаційним забезпеченням стратегічного управління компанією ми будемо розуміти сукупність інформаційних ресурсів, методів і засобів, які призначені для прийняття стратегічних управлінських рішень. Відповідно, головним компонентом такої сукупності є стратегічна інформація.

На думку В.Л. Диканя, основними рисами стратегічної інформації, на відміну від інших відомостей, є такі [5, с. 229-230]:

- орієнтованість не стільки «всередину» організації, скільки на її зовнішнє та проміжне середовище;
- аналіз інформації в умовах репрезентативної ймовірності;
- прогнозний характер результатів обробки інформації;
- велика ймовірність суб'єктивного тлумачення інформативних показників;
- міжфункціональний характер інформації (необхідність інформаційного забезпечення окремих бізнес-процесів), що призводить до необхідності оперування великими обсягами аналітичної та фінансової інформації.

Зважаючи на зміст цих особливостей, можна стверджувати, що рейтингам корпоративного управління в цілому притаманні зазначені риси, і, таким чином, їх слід розглядати як важливий елемент інформаційного забезпечення стратегічного управління компанією.

За своєю сутністю слово «рейтинг» (від англ. rate – оцінювати, визначати клас, розряд) означає «ступінь популярності, авторитету якоїсь особи, організації, групи, їхньої діяльності, програм, планів, політики у певний час; виводиться шляхом голосування, соціологічних опитувань, анкет і визначається місцем, яке вони посідають серед собі подібних» [13, с. 491]. Тобто, згідно з цим визначенням, рейтинг корпоративного управління можна характеризувати як оцінку ефективності реалізації корпоративного управління компанії за допомогою певних критеріїв на основі експертних методів дослідження. Отже, рейтинг корпоративного управління стає джерелом інформації, яка дозволяє учасникам фінансового ринку отримати узагальнену інформацію про стан корпоративного управління конкретної компанії, галузі та ін.

Основним недоліком рейтингів корпоративного управління, як і всіх результатів досліджень, що базуються на експертних методах, є суб'єктивність оцінок залучених для аналітичної роботи фахівців. Проте її рівень можна суттєво знизити, неухильно дотримуючись основних правил та методології рейтингування, забезпечуючи при цьому незалежність та професіоналізм оцінок.

Складання будь-якого рейтингу ґрунтується на методиці рейтингування, тобто внутрішньому документі суб'єкта рейтингування, який містить сукупність кількісних та якісних чинників, що враховуються в процесі оцінки, а також методи їхнього оцінювання, які дають змогу дослідити потрібні аспекти об'єкта рейтингування та надати рейтинг [5, с. 228].

При цьому суб'єктом рейтингування вважається юридична особа, яка формує рейтинговий вимірник для конкретних видів рейтингових об'єктів, розробляє методіку рейтингування для кожного виду об'єкта рейтингування, визначає рейтингову шкалу для виведення рейтингу та присвоює рейтинг досліджуванім об'єктам, а також органи влади, які реалізують державне регулювання рейтингової діяльності та встановлюють основні правила її легального здійснення в Україні [5, с. 228].

Існує низка методичних підходів до оцінки якості корпоративного управління, які прийнято використовувати у процесі рейтингування (табл. 1).

Таблиця 1 – Основні рейтинги корпоративного управління

Найменування рейтингу	Коротка характеристика
1	2
Коефіцієнт корпоративного управління (Corporate Governance Quotient – CGQ), розроблений Institutional Shareholder Services (ISS)	Рейтинг базується на оцінці 61 фактора, які поділено на вісім груп: склад і структура керівних органів; питання, пов'язані з аудитом; статут і внутрішні нормативні документи; виконання законодавства про акціонерні товариства; компенсації членам виконавчих органів управління; якісні фактори, включаючи виконання фінансових планів; власність керівників та службовців компанії; освіта керівників. Отже, рейтинг Institutional Shareholder Services враховує не тільки структуру корпоративного управління компанії, але й її положення на ринку. Даний коефіцієнт визначається відносно ринкового індексу і галузі, до якої належить компанія, і розподіляє підприємства в галузевий чи груповий ранжований ряд.

Продовження таблиці 1

1	2
Індикатор рівня корпоративного управління рейтингового агентства Standard & Poor's (S&P Corporate Governance Score – CGS)	Рейтинг корпоративного управління Standard & Poor's (S&P) вважається зразковим. Висновки даного агентства щодо практики та принципів корпоративного управління досліджуваної компанії базуються на порівняльному аналізі поточних стандартів управління та еталонних моделей (моделі корпоративного управління Організації економічного співробітництва та розвитку).
Рейтинг корпоративного управління (DR) консалтингової фірми Deminor (Брюссель)	Основою розрахунку рейтингу корпоративного управління (DR) консалтингової фірми Deminor є публічна інформація, інформація, яка безпосередньо надається агентству акціонерним товариством, персональне інтерв'ю з представниками органу управління. У процесі аналізу оцінюються права і обов'язки акціонерів, передача прав власності акціонерів, прозорість корпоративного управління, структура і функціонування ради директорів.
Рейтинг корпоративного управління інвестиційного банку Brunswick UBS Warburg	Основою визначення рейтингу відповідно до цієї методики є аналіз існуючих та потенційних ризиків корпоративного управління підприємства, що досліджується. Тобто діяльність компанії оцінюється за певними категоріями ризиків через нарахування штрафних балів. Таким чином, чим вищим є числове значення рейтингової оцінки, тим більшими є ризики, які пов'язані з даною компанією. У процесі формування рейтингу агентство використовує винятково публічну інформацію, а отримані та оприлюднені оцінки не узгоджуються з компаніями. Проте даний рейтинг містить низку параметрів, які орієнтовані лише на іноземних інвесторів і не мають відношення до якості корпоративного управління.
Індекс розвитку корпоративного управління (CGR) за методикою Кричтон-Міллера та Уормана	Зміст індексу полягає в оцінці ризику втрат інвесторів від неефективного корпоративного управління в країнах з перехідною економікою. Параметрами оцінки в цьому випадку є: оцінка чинного законодавства у галузі регулювання діяльності акціонерних товариств; оцінка правових процесів; оцінка регуляторного режиму; оцінка «етичного покриття», яке характеризує рівень корупції, роль криміналу, масштаби хабарництва та ін.
Рейтинг агентства «Експерт Рейтинг»	Інформаційною базою цього рейтингу є публічна інформація та дані, отримані безпосередньо від підприємств-учасників рейтингу. Даний рейтинг визначається за допомогою інтегральної оцінки за такими групами показників: права акціонерів; діяльність органів управління та контролю; розкриття інформації; дотримання інтересів інших зацікавлених сторін та корпоративна соціальна відповідальність.
Рейтинг агентства «Кредит-Рейтинг»	Оцінка рівня корпоративного управління компанією здійснюється за вітчизняною Національною шкалою рейтингів корпоративного управління. Рейтинг визначається шляхом дослідження окремих складових системи корпоративного управління, які розглядаються рейтинговим агентством у ході проведення відповідних досліджень: структури власності компанії, прав власників та інших зацікавлених осіб, механізмів управління, рівня розкриття інформації, аудиту.
Економетрична модель М. Гібсона	Методика рейтингування М.Гібсона для країн з перехідною економікою ґрунтується на економетричному підході до оцінки рівня управління компанією. Сутність її полягає в аналізі результатів діяльності підприємства, що дозволяє оцінити тенденції розвитку акціонерного товариства як суб'єкта підприємництва в залежності від впливу корпоративного управління
Інтегральний індекс корпоративного управління Українського інституту розвитку фондового ринку (CGI)	Визначається як сумарний показник, що складається з індексу рівня розвитку корпоративного права в країні (CGI-1), індексу рівня регуляторного впливу уповноважених органів влади на процес корпоративного управління в країні (CGI-2) та індексу рівня корпоративного управління в акціонерних товариствах (CGI-3) з урахуванням визначеної в методиці ваги кожного з них.

*Розроблено автором відповідно до [3, 7, 8, 15, 16, 17, с. 104-105].

Представлені вище рейтинги в основному ґрунтуються на методиках, викладених у рекомендаціях Міжнародної організації комісії із цінних паперів (IOSCO), Принципах корпоративного управління ОЕСР, Принципах корпоративного управління України, Рекомендаціях з найкращої практики управління для акціонерних товариств України тощо.

Як можна побачити, рейтинг агентства «Експерт-Рейтинг» та індекс Українського інституту розвитку фондового ринку базуються виключно на публічній інформації, тобто вони є дистанційними і можуть визначатися та оприлюднюватися незалежно від побажань оцінюваних компаній. Це особливо важливо в умовах нашої країни, коли система рейтингування корпоративного управління ще недостатньо поширена, а ті підприємства, які все ж таки наважуються на оцінку власного стану, належать переважно до крупних компаній банківського сектора, металургійної, машинобудівної, харчової та хімічної промисловості, транспорту та мобільного зв'язку. В основному ж вітчизняні акціонерні товариства не мають ні рейтингу, ні кодексу корпоративного управління, а це дуже перешкоджає руху цих компаній до зовнішніх ринків та формуванню високого рівня інвестиційної привабливості.

Що стосується застосовуваних шкал оцінювання, то тут слід зазначити, що два з офіційно визнаних на ринку рейтингових послуг агентств («Експерт-Рейтинг» та «Кредит-Рейтинг») використовують Національну рейтингову шкалу, а це сприяє зменшенню рівня суб'єктивності оцінок.

Параметри оцінювання в описаних рейтингових методиках у цілому відповідають один одному, але «Експерт-Рейтинг» також враховує параметри корпоративної соціальної відповідальності, що останнім часом дуже цінуються потенційними інвесторами. Проте, на наш погляд, оцінка, пропонує Українським інститутом розвитку фондового ринку, є більш цікавою з точки зору всебічного аналізу досліджуваних суб'єктів підприємництва, до того ж враховує дуже важливий в умовах вітчизняного бізнесу рівень регуляторного впливу уповноважених органів влади на процес корпоративного управління в країні.

Крім зазначених вище рейтингів, в Україні були спроби використовувати способи оцінки інших агентств: «IBI-Rating» (Київ), «Агентство фондового ринку» (Київ), «Інвест-Рейтинг» (Дніпропетровськ), «Консалтинг-Гамма» (Кривий Ріг), «Рюрик» (Київ), «Українське агентство фінансового розвитку» (Київ). Але дослідження ринку рейтингових послуг [18] показало, що реальний досвід роботи з присвоєння рейтингів згідно з міжнародними вимогами мали тільки два описаних нами агентства – «Кредит-Рейтинг» та «Експерт-Рейтинг». Діяльність решти суб'єктів рейтингування не відповідає вимогам, що висуваються законодавством до таких послуг.

Прийнято вважати, що інвестори, власники та інші учасники ринку уважно спостерігають за зміною рейтингів і, приймаючи рішення щодо подальшої діяльності компанії, у тому числі її стратегічного розвитку, орієнтуються значною мірою саме на висновки рейтингових агентств.

Проте важливо враховувати, що рейтинги корпоративного управління відбивають точку зору укладача рейтингу на нефінансові ризики, пов'язані з певною компанією, і це має сприяти визначенню справедливої вартості її акцій та ухваленню обґрунтованих управлінських рішень.

Очевидно, що через неоднаковість підходів агентств до рейтингування одне й те ж підприємство може посідати різне місце у рейтингах. Відповідно, беручи до уваги отримані оцінки, керівництву компаній та іншими зацікавленим суб'єктам слід зважати на відповідність критеріїв, які лягли в основу того чи іншого рейтингу, тим цілям, що ставлять перед собою користувачі рейтингової інформації.

Основних користувачів рейтингової інформації в залежності від сфери її застосування можна поділити на зовнішніх та внутрішніх. До зовнішніх слід віднести групи державних органів, інвесторів, кредиторів, постачальників, конкурентів, клієнтів. Відповідно, серед внутрішніх споживачів виділяються групи керівників, власників та працівників підприємства.

Кожна із зазначених цільових груп в результаті ознайомлення з рейтингом зацікавлена в отриманні достовірної та своєчасної інформації про стан та перспективи розвитку досліджуваної компанії. При цьому для кожної групи представлена інформація має неоднакову цінність і виконує різні функції в залежності від цілей, які постають перед даними користувачами.

Наведемо основні функції, які може виконувати рейтинг корпоративного управління для внутрішніх користувачів і, відповідно, які впливають на рішення керівників підприємства у сфері стратегічного управління [5, с. 229; 8; 15; 16]:

1. Для власників рейтинг корпоративного управління:
 - є показником оцінювання фінансово-господарського стану підприємства за основними компонентами рейтингу;
 - є індикатором оцінки правильності обраної стратегії діяльності та орієнтиром для подальших дій;

- створює стимули до впровадження процесних інновацій, удосконалення контролю якості управління, обліку та інших сфер діяльності компанії;
 - є інструментом залучення зовнішніх інвестиційних ресурсів та розширення клієнтської бази;
 - характеризує рівень захисту інтересів міноритарних власників від впливу крупних акціонерів;
 - при позитивному значенні свідчить про потенційне підвищення вартості капіталу підприємства;
 - є додатковим інструментом захисту від небажаного поглинання.
2. Для керівників рейтинги корпоративного управління:
- є базою порівняння із діловими партнерами і конкурентами з метою позиціонування на ринку та розроблення оптимальних управлінських рішень;
 - може виступати діючим елементом рекламної кампанії підприємства та одним із ключових чинників формування його іміджу у відносинах із громадськістю;
 - полегшує доступ до кредитних ресурсів;
 - надає додаткові можливості для залучення нових висококваліфікованих трудових ресурсів та стимули до подальшої співпраці з боку наявних фахівців.
3. Для працівників рейтинги корпоративного управління:
- відбивають реальне становище та характеризує тенденції розвитку підприємства, є індикатором доцільності співпраці з ним;
 - при позитивних значеннях мотивує до підвищення «корпоративного духу», продуктивності та креативності.

Як можна побачити з перелічених функцій, майже всі з них слугують цілям стратегічного управління організацією: починаючи з того, що рейтинг є індикатором оцінки правильності обраної стратегії діяльності та орієнтиром для подальших дій для власників, і закінчуючи тим, що для працівників подібні рейтинги є показником реального становища та характеристикою тенденцій розвитку підприємства, індикатором доцільності співпраці з ним.

Що стосується зовнішніх користувачів рейтингів, то користування даними рейтингових агентств дає підстави для аналізу перспектив подальшого співробітництва із оцінюваним підприємством інвесторам, партнерам, клієнтам тощо.

Слід зауважити, що зацікавленість інвесторів у спільній роботі з компанією є важливим фактором стратегічного управління. При цьому необхідно розділяти ризикових інвесторів, традиційних портфельних інвесторів і стратегічних інвесторів [19].

Для ризикових інвесторів рейтинги корпоративного управління особливого значення не мають – вони схильні до високих ризиків через потенційну високу прибутковість проектів, тому на якість управління і стійкість підприємства можуть не звертати особливої уваги – для них більш важливими є інші фактори, які роблять їхню взаємодію з компанією більш чи менш привабливою.

Для традиційних портфельних інвесторів (пенсійних фондів, страхових компаній, деяких інвестиційних фондів) залежність між якістю корпоративного управління, високими рейтингами і зростанням курсової вартості акцій компанії від якості корпоративного управління не є очевидною. Проте досвід діяльності таких інвесторів свідчить про те, що падіння вартості акцій часто пов'язано із падінням рівня корпоративного управління і, відповідно, може впливати на їх рішення щодо фінансування діяльності певної компанії. Тобто із падінням ризику інвестицій якість корпоративного управління і рейтингова оцінка підприємства може мати пріоритетну роль для традиційного інвестора.

Для стратегічних інвесторів, які прагнуть досягнути повного або часткового контролю над діяльністю підприємства, рейтинги корпоративного управління грають важливу роль через необхідність відповідати перед своїми акціонерами, запевняючи їх в надійності здійснених інвестицій.

Висновки. Основним недоліком рейтингу корпоративного управління, як і всіх результатів досліджень, що базуються на експертних методах, залишається суб'єктивність оцінок залучених для аналітичної роботи фахівців. Тому основними напрямками удосконалення ринкового середовища рейтингових послуг, на наш погляд, є:

- розвиток конкуренції на цьому ринку шляхом створення мережі незалежних рейтингових агентств, що має сприяти зростанню якості рейтингових послуг та зниженню їхньої вартості;
- підвищення рівня кваліфікації співробітників рейтингових агентств;

- забезпечення прозорості та повноти відомостей, які необхідні інвесторам та іншим зацікавленим особам, що працюють на фондовому ринку, у відповідності до міжнародних вимог.

Отже, можна вважати, що рейтинги корпоративного управління є необхідним інструментом розробки стратегічних рішень за рахунок того, що підприємствам при розробці своєї стратегічної політики доцільно орієнтуватися на оцінки рейтингових агентств. Це, за інших рівних умов, сприятиме їхній інвестиційній привабливості, економічному та фінансовому розвитку: знаходження на низькій ступені рейтингу спонукатиме керівництво шукати способи підвищення своїх показників, високий рейтинг буде додатковим аргументом для інвестора на користь даного підприємства.

Крім того, розвинутий ринок рейтингових послуг зумовлюватиме підвищення якості оцінок діяльності підприємств. Враховуючи той факт, що рейтинги можуть складатися за різними методиками, із залученням різних за доступністю джерел, орієнтуватися на різну цільову аудиторію, компанії, виходячи із своїх стратегічних цілей, можуть досягати необхідних показників своєї діяльності, орієнтуючись на сформовані рейтинговими агентствами критерії. При цьому необхідно враховувати, що не існує якоїсь ідеальної моделі оцінки діяльності і стану підприємств, тому при виборі орієнтирів подальшого розвитку компаніям, можливо, слід розробити власну модель оцінки своєї ефективності, враховуючи як кількісні, так і якісні показники рівня корпоративного управління, фінансового стану та соціально-економічного розвитку.

Література

1. Ансофф И. Стратегическое управление / И. Ансофф. – М.: Экономика, 1989. – 519 с.
2. Crichton-Miller D. Seeking a structured approach to assessing Corporate Governance Risk in Emerging Markets / D. Crichton-Miller, P. B. Worman. – 1999. – Institute of International Finance.
3. Gibson M.S. Is Corporate Governance Ineffective in Emerging Markets? [Електронний ресурс] / M.S. Gibson // Finance and Economics Discussion Series June 2002. – № 1999-63 Режим доступу: <http://www.federalreserve.gov/pubs/feds/1999/199963/199963pap.pdf>.
4. Леонов Д. Индекс корпоративного управління в Україні: методологічні засади обчислення [Електронний ресурс] // Д. Леонов, М. Бурмака, М. Юрса // Ринок цінних паперів України. – 2008, № 7-8 – Режим доступу: <http://www.corporation.com.ua/library/publication/pub.php?id=257>.
5. Карминский А.М. Рейтинги в экономике: методология и практика / А.М. Карминский, А.Е. Петров, А.А. Пересецкий. – М.: Финансы и статистика, 2005. – 240 с.
6. Логвиненко Ю.Л. Сутність та значення рейтингів у підприємницькому середовищі / Ю.Л. Логвиненко // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.3. – С. 223-231.
7. Румянцев С. Рейтинги корпоративного управління / С. Румянцев // Цінні папери України [Електронний ресурс]. – 2003. – № 44 (332). – 4 листопада 2004 р – Режим доступу: <http://www.corporation.com.ua/library/publication/pub.php?id=181>.
8. Звіт з науково-дослідної роботи «Дослідження Індексу корпоративного управління в Україні» [Електронний ресурс] / Український інститут розвитку фондового ринку. – Режим доступу: <http://aub.org.ua/atachs/indexKU.doc>.
9. Методологія оцінки рівня корпоративного управління [Електронний ресурс] / Рейтингове агентство «Кредит-Рейтинг». – Режим доступу: http://www.credit-rating.ua/img/st_img/Methodology/RCG_method.pdf.
10. Босак І.П. Інформаційне забезпечення управління підприємством: економічний аспект / І.П. Босак, Є.М. Палига // Регіональна економіка. – 2007. – № 4. – С. 193-195
11. Бруханський Р. Проблеми і пріоритети інформаційного забезпечення стратегічного менеджменту сільськогосподарських підприємств України / Р. Бруханський // Економічний аналіз. – 2011. – Вип. 9. Ч. 2. – С. 69-71.
12. Дикань В. Л. Стратегічне управління: навч. посіб. / В. Л. Дикань, В. О. Зубенко, О. В. Маковоз та ін. – Київ: ЦУЛ, 2013. – 272 с.
13. Маслак О. І. Інформаційне забезпечення процесу управління стратегічною стійкістю підприємства / О. І. Маслак, І. В. Коробкова // Інвестиції: практика та досвід [Електронний ресурс]. – 2015. – №4. – С. 23-25. – Режим доступу: http://www.investplan.com.ua/pdf/4_2015/6.pdf.
14. Педченко Н.С. Системний підхід до інструментарію інформаційного забезпечення стратегічного управління потенціалом розвитку підприємства [Електронний ресурс] / Н.С. Педченко. – Інноваційна економіка. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2012. – № 8. – С. 260-266. – Режим доступу: <http://194.44.39.210/bitstream/123456789/697/1/260%5b1%5d.pdf>
15. Словник іншомовних слів / уклад. С.М. Морозов, Л.М. Шкарапута. – К.: Наук. думка, 2000. – 680 с.
16. Кумз П. Цена корпоративного управління / П. Кумз, М. Уотсон, К. Кампос и др. // Вестник McKinsey [Електронний ресурс]. – 2003. – № 3. – Режим доступу: <http://vestnikmckinsey.ru/organizational-models-and-management-systems/cena-korporativnogo-upravleniya>.

17. Пархоменко О.С. Використання рейтингів корпоративного управління в Україні. / О.С. Пархоменко // Продуктивні сили і регіональна економіка: Зб. наук. пр.: У 2 ч. / РВПС України НАН України. – К.: РВПС України НАН України, 2010. – Ч. 1. – С.231-238.
18. Момот Т.В. Вартісно-орієнтоване корпоративне управління: від теорії до практичного впровадження: (Монографія) / Т.В.Момот. – Харків: ХНАМГ, 2006. – 380 с.
19. Дослідження ринку кредитно-рейтингових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rate1.com.ua/ua/ekonomika/finansi/1886/>.
20. Сонин А. О чем говорят рейтинги корпоративного управления / А. Сонин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.iaa-ru.ru/inner_auditor/publication/member_articles/sonin5/.

References

1. Ansoff, I. (1989). *Strategicheskoe upravlenie [Strategic Management]*. Moscow: Ekonomika.
2. Crichton-Miller, D., Worman, P.B. (1999). Seeking a structured approach to assessing Corporate Governance Risk in Emerging Markets. Institute of International Finance.
3. Gibson, M.S. (2002) Is Corporate Governance Ineffective in Emerging Markets? Finance and Economics Discussion Series June 2002, 1999-63 Retrieved from: <http://www.federalreserve.gov/pubs/feds/1999/199963/199963pap.pdf>.
4. Leonov, D., Burmaka, M. & Yursa, M. The corporate governance index in Ukraine: methodological foundations of calculus Retrieved from: <http://www.corporation.com.ua/library/publication/pub.php?id=257> (in Ukr.).
5. Karminskij, A.M. (2005) *Rejtingi v jekonomike: metodologija i praktika [Ratings in economy: methodology and practice]*/ A.M. Karminskij, A.E. Petrov, A.A. Pereseckij. Moscow, Finance and statistics.
6. Lohvynenko, Yu. (2009). The essence and importance of ratings in the business environment. *Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy*, v. 19.3, 223-231 (in Ukr.).
7. Rumjancev, S. Corporate governance ratings. Securities of Ukraine. Retrieved from: <http://www.corporation.com.ua/library/publication/pub.php?id=181> (in Ukr.).
8. Ukrainian Institute of stock market development. Study of corporate governance Index in Ukraine. Retrieved from: <http://aub.org.ua/atachs/indexKU.doc>. (in Ukr.).
9. The Rating Agency «Kredit-Rejting». The methodology of evaluation of the corporate governance level. Retrieved from: http://www.credit-rating.ua/img/st_img/Methodology/RCG_method.pdf.
10. Bosak, I., Palyha, Ye. (2007) Information support of enterprise management : the economic aspect. *Regional economy*, 4, 193-195.
11. Brukhans'kyj, R. (2011) Problems and priorities of information support of agricultural enterprises' strategic management in Ukraine. *Economic analysis*, v. 9. p.2., 69-71. (in Ukr.).
12. Dikan', V., Zubenko V. & Makovoz O. (2013). *Strategichne upravlinnja: navch. posib. [Strategic Management]*. Kiiv: CUL. (in Ukr.).
13. Maslak, O., Korobkova, I. (2015) Information support of the process of company's managing strategic stability. *Investment: practice and experience*, 4, 23 – 25. – Retrieved from: http://www.investplan.com.ua/pdf/4_2015/6.pdf. (in Ukr.).
14. Pedchenko, N. (2012) System approach to providing tools of strategic management's information support of enterprise. – *Innovative economy. All-Ukrainian scientific-production journal*, 8. 260-266. – Retrieved from: <http://194.44.39.210/bitstream/123456789/697/1/260%5b1%5d.pdf> (in Ukr.).
15. Morozov, S., Shkaraputa L.M. (Eds.). (2000). *Slovyk inshomovnykh sliv [Dictionary of foreign words]*. Kyiv: Nauk. Dumka. (in Ukr.).
16. Kumz, P. Uotson, M., & Kampos, K. (2003) The price of corporate management. *Vestnik McKinsey*, v. 3. Retrieved from: <http://vestnikmckinsey.ru/organizational-models-and-management-systems/cena-korporativnogo-upravleniya>.
17. Parkhomenko, O. (2010) Using the corporate governance ratings in Ukraine. *Produktivni syly i rehional'na ekonomika: Zb. nauk. pr.* Kyiv: RVPS Ukrainy NAN Ukrainy, v. 1. 231-238 (in Ukr.).
18. Момот, Т. (2006). *Vartisno-oriietovane korporativne upravlinnia: vid teorii do praktychnoho vprovadzhenia [Value-oriented corporate management: from theory to practical implementation]*. Kharkiv: O.M.Beketov National University of Urban Economy (in Ukr.).
19. The first rating system. Market research of credit rating services. Retrieved from: <http://www.rate1.com.ua/ua/ekonomika/finansi/1886/>.
20. Sonin, A. Talking about corporate governance ratings. Retrieved from: http://www.iaa-ru.ru/inner_auditor/publication/member_articles/sonin5/.

Стаття надійшла до редакції 14.11.2016.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ МЕРЕЖЕВИМИ СЕРВІСНИМИ СТРУКТУРАМИ

Пахаренко О.В., аспірант

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

У статті узагальнено концептуальні підходи до визначення явища мережева організація. Запропоновано класифікацію мережевих інститутів в залежності від особливостей їх функціонування. Розроблено принципи функціонування структур мережевих сервісів, які забезпечують їх орієнтацію на стимулювання сталого економічного розвитку.

Ключові слова: мережева структура, публічні сервіси, управління мережевими сервісами.

Постановка проблеми. Категорія мережі набуває істотного поширення в економічних дослідженнях. Її використання є нерозривним з інформаційними технологіями, однак зростає кількість прикладів використання «мережевої» логіки до аналізу соціально-економічних процесів. Реформи децентралізації, що відбуваються в Україні зумовлюють виникнення широкого кола питань оптимізації соціально-економічних інститутів, які під таким кутом дослідження можуть розглядатися як мережеві структури. Проблеми формування та управління структурами мережевого типу є актуальними, через велике коло міждисциплінарних питань, які виникають під час проектування та використання певної моделі організаційної структури організації.

Одним з базових принципів, що визначає процеси розбудови організаційних структур є їх відповідність практичній системі взаємовідносин суб'єктів організації та їх змісту. З іншого боку, ефективність функціонування компанії визначається через її взаємовідносини із зовнішнім оточенням. Відповідність організаційної структури умовам зовнішнього оточення є передумовою, що визначає такі відносини.

Особливої уваги заслуговує проблематика оптимізації мереж орієнтованих на надання різноманітних сервісів населенню. Більшість видів соціальних та публічно-адміністративних сервісів забезпечують організації які мають мережеву будову та аналогічні структурні підрозділи у різних населених пунктах. Суспільний розвиток формує низку проблем ефективного функціонування таких організацій. Проблематика є досить широкою та у кожному конкретному випадку визначається видом послуг, що надаються та низкою специфічних чинників, однак в якості вихідної позиції дослідження проблематики оптимізації мережевих організаційних структур можливо відокремити високу роль просторового чинника у розбудові мережі.

На сучасному етапі розроблена ціла низка документів державно-управлінського плану, що містять пропозиції з оптимізації мереж державного сервісу. Спектр проблематики оптимізації є досить широким, тому обмежимося перерахуванням найбільш актуальних напрямків оптимізації мереж зокрема:

- оптимізація мережі освітніх установ (шкіл, професійно-технічних навчальних закладів, вищих навчальних закладів);
- оптимізація мережі медичних закладів;
- оптимізація мережі соціального забезпечення та соціального захисту населення;
- оптимізація мережі закладів культури;
- оптимізація мережі органів державного управління та їх підрозділів;
- оптимізація мережі закладів цивільного захисту населення;
- інші.

Значний вплив на загострення проблематики оптимізації соціально-адміністративних мереж, орієнтованих на надання різноманітних сервісів населенню, чинить активізація процесів децентралізації управління економіки України.

Аналіз останніх публікацій. Обґрунтування сутності та визначення логіки функціонування мережевих структур започатковане у працях М. Кастельса [1], де визначені загальні риси мережевих підприємств, як культурного, інституційного та організаційного елемента інформаційної економіки. Дослідження сфери публічних сервісів та управління з позицій логіки функціонування мережевих підприємств є передумовою забезпечення ефективного розвитку мережі та їх структуризації.

Проблема співвідношення ієрархічних та мережових структур є активно досліджуваною. Так у роботі [2] розглянуті інституційні засади протиріччя ієрархічних та мережових структур та запропоновано висновок щодо необхідності інтеграції ієрархічних та мережових структур у нові утворення.

Крім того, існує широке коло публікацій, присвячених окремим прикладним аспектам організації мережових структур в умовах зростання ролі інформаційних чинників розвитку суспільства. Зокрема у роботі [3], наведені пропозиції з удосконалення інструментарію мережового управління за рахунок логістичного та проектного менеджменту. Водночас, питання розбудови оптимальної моделі мережової структури, орієнтованої на надання різних соціальних сервісів набуває все більшого загострення та актуальності.

Метою пропонованої статті є уточнення концептуального підходу до організації функціонування мережових структур, орієнтованих на забезпечення соціально-економічних сервісів.

Виклад основного матеріалу. Під наданням соціально-економічних сервісів розуміється надання послуг населенню певної території, які орієнтовані на задоволення потреб людини. Їх реалізація забезпечується функціонуванням мережових структур. Розуміння мережових структур в літературі є досить розмитим. У роботі [4] наведено узагальнення концептуальних підходів до визначення явища мережової організації у вигляді 5 груп:

1) група концепцій, які розглядають явище мережової організації економічної діяльності як природне продовження проникнення інформаційно-комунікативних технологій у виробничий процес, зміни якості економічних відносин між учасниками економічної діяльності;

2) група концепцій, які розглядають мережеву співпрацю як наступний етап розвитку процесів інтеграції, що активно розвиваються – кооперація, аутсорсинг, вертикальна інтеграція, процеси злиття та поглинання, утворення консорціумів;

3) група концепцій, які розглядають мережеву організацію як продовження процесів інтеграції соціуму; здебільшого таких поглядів дотримуються вчені-соціологи – вони вважають мережеву організацію природним продовженням процесів утворення сталих соціальних груп;

4) існує окрема група концепцій, які пояснюють виникнення явища мережової організації внаслідок довготривалого процесу інтеграції та інституціоналізації економіки, виникнення нової форми організації відносин між учасниками економічного простору;

5) група концепцій, які розглядають мережеві організації у контексті управлінських теорій, вбачаючи у мережевій взаємодії новий етап впровадження моделей автоматизованого управління ресурсами та інформаційними потоками [4, с. 9-10].

Однак наведені концептуальні підходи не у повній мірі відбивають роль географічного чинника у формуванні мережі, специфіку походження мережових структур з надання сервісів населенню, а також той факт, що значна частина підрозділів таких структур є типовими: подібними є структури органів управління, шкіл, лікарень і ін.

Тому, можна запропонувати власне визначення: під мережевою структурою у даній роботі будемо розуміти організацію, що забезпечує надання сервісів населенню на території, що значно перевищує локальну зону охоплення окремого підрозділу надання послуг. Для забезпечення надання сервісів така організація змушена забезпечувати функціонування набору типових підрозділів, що виконують ідентичні функції у різних точках простору.

Процеси розвитку економіки істотним чином залежні від якості функціонування мережових інститутів. Мережевими інститутами, що забезпечують сервіси населенню є система освіти, охорони здоров'я, системи житлово-комунального та енергетичного забезпечення, система охорони правопорядку, протидії надзвичайним ситуаціям та ряд інших.

Існує стереотип, що рівень сервісу, якій забезпечує мережева структура має бути ідентичним у всіх локаціях, де реалізується такий сервіс. Однак, практика свідчить про хибність такої позиції. Переважним чином рівень сервісу, що надається мережевою структурою буде визначатися унікальною комбінацією чинників, що склалися у певній локації. Чарльз Тібу, ще у середині минулого століття досліджував відмінності у якості надання сервісів мережевими інститутами, та запропонував визначення місцевого локального блага, яке широко використовувалося в ліберальній концепції [5]. Ліберальна концепція місцевих локальних благ, з іншого боку, показує протиріччя між мережевими структурами, що орієнтовані на стандартизацію надання сервісів, та зовнішніх чинників, зокрема інтересів споживачів таких сервісів, що можуть бути зацікавлені у відмінному від існуючого рівні сервісу.

Розкриття особливостей функціонування мережових інститутів потребує їх відокремлення та класифікації. Це можна здійснити за наступними ознаками (рис.1).

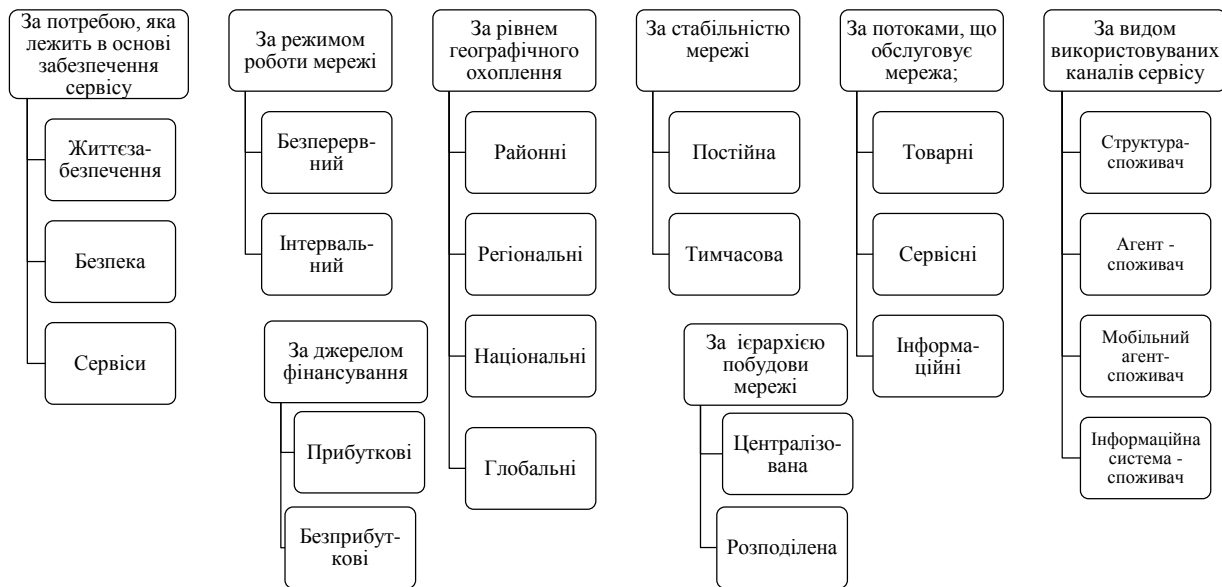

Рисунок 1 – Класифікаційні ознаки мережевих інститутів

Пропонований перелік ознак не є вичерпним, але дозволяє розкрити підхід до визначення проблематики мережевих структур. Так, у залежності від потреби, яка лежить в основі забезпечення сервісу мережеві структури можуть орієнтуватися на безпекові, структури життєзабезпечення та інші сервіси. Перша група структур характеризується жорсткою організацією та набором сервісів. Як приклад можна до неї віднести структури охорони правопорядку та силові структури, органи влади та ін. Друга група характеризується достатньо жорсткою організацією та м'яким набором сервісів. До неї можуть бути віднесені системи електро-, газо-, тепlopостачання, системи протидії надзвичайним ситуаціям. До третьої групи відносяться всі інші структури мережевих сервісів, що мають гнучку організацію та надають набір сервісів у відповідності до потреб споживачів, як приклад можна навести торгівельні мережі, мережі зв'язку, телебачення та ін.

Користувачі можуть прямо чи опосередковано взаємодіяти з мережевими структурами. В залежності від видів використовуваних каналів сервісу мережеві інститути можуть взаємодіяти із споживачем через безпосереднє відвідування споживачем конкретного інституту структури «споживач-структура», через взаємодію з конкретним агентом, який розташований та працює у такій структурі «агент-споживач», через взаємодію у форматі «мобільний агент-споживач» (прикладом може бути поштова служба, швидка допомога), а також через взаємодію споживача із інформаційним інтерфейсом мережевої структури.

Розвиток інформаційних технологій виступає важливим чинником трансформації мережевих структур. Відбувається істотна автоматизація процесів надання мережевих сервісів і скорочення кількості типових операцій пов'язаних з отриманням послуги.

Загалом, можна констатувати, що сукупність мережевих сервісів формують скелет соціально-економічного середовища громади, міста та країни в цілому. Однак, мережеві структури можуть як сприяти, так і обмежувати соціально-економічний прогрес. Тому, доцільно виділити ряд принципів функціонування структур мережевих сервісів, що забезпечать їх орієнтацію на сприяння економічного розвитку:

1. Структура мережевого типу, у переважній більшості випадків має риси монополії, через що обов'язковим є існування дієвих публічних інструментів контролю ефективності її діяльності.
2. Структура мережевого типу організовує певну частину соціального простору, відповідно реформування мережі потребує врахування супутніх соціальних наслідків. (Як приклад освітні, транспортні, медичні установи часто виконують супутні опорні соціальні функції за умови нестачі певних сервісів).

3. Структура мережевого типу є консервативною. Перелік сервісів зазвичай є стандартизованим. Впровадження інновацій може реалізовуватися за ієрархічною моделлю, за рахунок директивних важелів.

4. Структура мережевого типу є інструментом упорядкування просторових відмінностей розвитку та зменшення територіальних диспропорцій.

5. Структури мережевого типу забезпечують найбільш реальні інформаційні зв'язки між просторово розосередженими об'єктами.

Нехтування принципами функціонування структур мережевого типу призводить до погіршення рівня надання відповідних сервісів, виникнення нових функцій, зумовлених адаптацією та спробою виживання системи, погіршенням умов соціально-економічного розвитку.

Висновки. Підсумовуючи вищенаведене слід вказати, що запропонований підхід дозволяє визначити в якості об'єкта дослідження структури, функціонування яких пов'язане із забезпеченням системи надання сервісів населенню. Особливість таких систем полягає у функціонуванні мережі типових інститутів, що переважно фінансуються за рахунок публічних коштів, надають стандартизовані послуги та формують інфраструктуру процесів соціально-економічного розвитку економіки.

Запропоноване визначення дозволяє по-новому розкрити протиріччя між географічними чинниками у побудові таких структур та типовими формами інститутів. Запропонована класифікація та принципи функціонування структур мережевих сервісів дозволяє розкрити системні особливості функціонування структур мережевих сервісів.

Питанням, що потребує подальшого дослідження, на думку автора, залишається принципове визначення мережевих структур, як каркасоутворюючого елемента соціально-економічної системи країни та можливості формування конкурентних умов та нових механізмів соціально-економічного розвитку економіки.

Література

1. Кастельс, М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура : пер. с англ. под науч. ред. О. И. Шкаратана. / М. Кастельс. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
2. Гриценко А.А. Иерархия и сетевые структуры в институциональной архитектонике экономических систем / Гриценко А.А. // Научные труды ДонНТУ. Серия: экономическая. – 2007. – № 31-1. – С. 51-55.
3. Чухрай Н.І. Застосування методів логістики і проектного менеджменту для побудови моделі управління бізнес-процесами в мережі / Н.І. Чухрай, І.І. Новаківська // Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». Збірник наукових праць. Тематичний випуск : Стратегічне управління, управління портфелями, програмами та проектами. – Харків: НТУ «ХПІ». – 2016. – № 2 (1174). – С. 3-8.
4. Січкаренко К.О. Мережева організація інноваційної діяльності : наукова доповідь / К.О. Січкаренко ; НАН України, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». – К., 2015. – 48 с.
5. Tiebout Charles M. A Pure Theory of Local Expenditures. // Journal of Political Economy. 64 (October 1956).– P. 416-424.

References

1. Kastels, M. (2000). The information age: economy, society and culture. Moscow : GU VShE (in Rus).
2. Grytsenki, A. (2007). Hierarchy and network structures in institutional architectonics economic systems. Nauchnye trudy DonNTU (Scientific works of DonNTU), 31-1, 51-55 (in Rus).
3. Chukhrai, N. (2016). Application of logistics and project management for the construction management model business processes online. Visnyk Natsionalnogo tekhnichnogo unuversytetu "Kharkivskiy politekhnichnie unuversytet (Proceedings of the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute), 2(1174), 3-8 (in Ukr).
4. Sichkarenko, K. (2015). Network organization innovation. Kyiv (in Ukr).
5. Tiebout Charles M. (1956). A Pure Theory of Local Expenditures. Journal of Political Economy, 64, 416-424 (in Eng).

Стаття надійшла до редакції 10.11.2016.

НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Рибак Г.І., асистент

Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

У статті визначені основні напрями державної політики підвищення якості життя населення України. Зазначено, що головною рушійною силою поліпшення якості життя населення є система державного управління. Як показує світовий досвід, ефективне вирішення проблем соціально-економічного розвитку держави та її регіонів вимагає законодавчого закріплення і реалізації системи цілеспрямованих заходів. Визначено, що необхідним є вирішення проблем у сфері зайнятості зокрема, у сфері оплати праці, безпеки праці працівників та соціального захисту населення. В Україні їх вирішення буде результативнішим, за умов успішної реалізації та адаптації Концепції Гідної праці. Доведено, що соціальна підтримка українських громадян має вже сьогодні трансформуватися з наявної моделі державного соціального патерналізму в модель адресної соціальної підтримки. Визначено, що одним з головних напрямів підвищення якості життя населення має стати реформування бюджетних відносин, в основу якої повинна бути покладена ідея розумного балансу інтересів. Зазначено, що істотне зниження якості життя значної частини населення та падіння рівня його доходів у першу чергу пов'язане зі зниженням ефективності господарства і падінням виробництва, високою інфляцією на старті економічних реформ. Існує гостра необхідність поєднання ринкової саморегуляції з активним державним регулюванням ринку праці.

Ключові слова: якість життя населення, державна політика, управління.

Постановка проблеми. Головною рушійною силою поліпшення якості життя населення є система державного управління. Як показує світовий досвід, ефективне вирішення проблем соціально-економічного розвитку держави та її регіонів вимагає законодавчого закріплення і реалізації системи цілеспрямованих заходів. Сьогодні можна говорити тільки про наявність окремих фрагментів загальнодержавної системи стратегічного планування та управління, за допомогою яких частково та не системно здійснюються окремі етапи процесу підвищення якості життя населення України та її регіонів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми підвищення якості життя населення приділяли увагу такі відомі вітчизняні та зарубіжні вчені як Васильєв О.А [1], Гошовська В.В. [2], Гукалова І.В. [3], Кизим М.О. [4], Кундакчян Р.М. [5], Лебедєва А.А. [6] та ін. Але, ряд питань, пов'язаних з визначенням напрямів державної політики у цієї сфері не були достатньо опрацьовані та потребують більш глибокого вивчення.

Метою статті є визначення пріоритетних напрямів державної політики підвищення якості життя населення.

Основні результати дослідження. З огляду на обрану стратегію євроінтеграції України, з метою досягнення високоефективних соціальних стандартів та забезпечення гідного рівня якості життя населення, необхідно терміново завершити процес формування політико-правових інститутів держави, відповідальних за економічні реформи та розвиток соціальної сфери.

Першочерговим напрямом підвищення якості життя населення з боку державної соціальної політики України має бути стимулювання полюсів зростання економіки та створення нових робочих місць. Даний напрям дозволить подолати бідність в країні та низький життєвий рівень українського населення в цілому.

У сучасній економічній літературі категорія «якість життя» розглядається з точки зору таких показників, як рівень матеріального добробуту, розвитку економіки, науки, культури, ступінь задоволення потреб членів суспільства та інше. проведене дослідження підтверджує диференціацію добробуту сільського і міського населення та наявність її між регіонами, що значною мірою чинить вплив на інші складові якості життя. Недостатній рівень матеріального забезпечення є основною причиною, яка обмежує сьогодні дітонародження в сім'ях. На психосоціальні і духовні аспекти життя також впливає рівень добробуту, бо лише після досягнення певного його рівня суспільство звертає на них увагу.

Значне зниження реальних доходів за останні 2014-2015 роки пов'язане, в першу чергу, з необміркованими рішеннями влади. Їх суперечливі дії регулюючого характеру стосуються заморожування мінімальних заробітних плат, пенсій, соціальної допомоги, зниження заробітної плати

для робітників бюджетної сфери. Такі дії були проведені на вимогу Міжнародного валютного фонду, щодо створення збалансованого бюджету (скорочення витрат, які надто збільшені). Дані вимоги базувалися на розрахунках відносних показників, а вони в Україні абсолютно «європейські»: високий рівень соціальних видатків, високий коефіцієнт заміщення – і по безробіттю, і за виходом на пенсію – у відсотковому співвідношенні дані показники перевищують показники Європейського союзу. Коефіцієнт заміщення виходу на пенсію у держслужбовців був високим (у 2013 р. складав 80%), на даний час – знижений. коефіцієнт заміщення по безробіттю, в залежності від страхового стажу, в Україні складає 50 -70%. У Франції 57%, в Австралії 55%, у Німеччині 60-67%. Але за абсолютними показниками такі видатки є одними з найнижчих у світі.

Стимулювання полюсів зростання має бути пов'язане насамперед зі створенням нових робочих місць у державному приватному та корпоративному секторі; з другого боку – підвищенням кваліфікації працівників, або перекваліфікації, що обумовлене кон'юнктурою ринку; реформуванням системи оплати праці найманих працівників та соціального забезпечення (допомога по безробіттю, пенсії, допомога незахищеним верствам населення), а також із диверсифікацією джерел доходів.

Розподіливши населення за певними групами, а саме: працююче населення, населення пенсійного віку; не працююче та малозабезпечене населення, можна запропонувати специфічні заходи щодо цих груп.

Що стосується працюючого населення, то основні заходи держави, щодо реформування системи оплати праці, мають бути спрямовані на суттєве підвищення вартості національної робочої сили (особливо у сільському господарстві, що сьогодні є рушійною силою для розвитку економіки країни), зростання частки заробітної плати у ВВП та виведення значної частини фонду заробітної плати з тіні. Реалізація даного заходу передбачає перш за все докорінну реорганізацію самого принципу нарахування заробітної плати в бік її диференціації за критерієм якісних характеристик робочої сили, а також запровадження такого рівня мінімальної погодинної заробітної плати працівників, який хоча б удвічі перевищував рівень прожиткового мінімуму та зберігав співвідношення між розмірами мінімальної та середньої заробітної плати на рівні 1:3. При цьому в розрахунку розміру мінімальної заробітної плати має використовуватися соціальний стандарт «мінімальний споживчий бюджет», а не чинний нині «прожитковий мінімум».

Необхідним є вирішення проблем у сфері зайнятості зокрема, у сфері оплати праці, безпеки праці працівників та соціального захисту населення. В Україні їх вирішення буде результативнішим, за умов успішної реалізації та адаптації Концепції Гідної праці [7]. В Україні досягнення європейських стандартів неможливе без законодавчого закріплення механізму реалізації Концепції гідної праці, захисту прав працівників щодо своєчасної та повної винагороди за працю, додержання принципу першочерговості виплати заробітної плати працівникам щодо інших обов'язкових платежів суб'єктів господарювання.

Не зважаючи на розвиненість соціальної сфери країн Європейського союзу, вони також стикнулися з низкою проблем у формуванні єдиної моделі пенсійного забезпечення. Одна з них – це збільшення дефіциту фондів пенсійного страхування внаслідок «старіння нації». За деякими прогнозами (E. Thode), у період з 2000 до 2050 рр. середня тривалість життя в країнах ЄС-15 збільшиться на 5 років і становитиме в середньому 75 років для чоловіків і 85 для жінок. У цей самий період кількість працівників, що припадає на одного пенсіонера, зменшиться з чотирьох до двох осіб, що робить функціонування солідарної системи економічно неефективним [8].

Соціальна підтримка українських громадян має вже сьогодні трансформуватися з наявної моделі державного соціального патерналізму в модель адресної соціальної підтримки, оскільки, як відомо, за нинішнього механізму рівень справжнього охоплення нею бідного населення в Україні залишається вкрай низьким – лише близько 60% бідних (згідно з критерієм прожиткового мінімуму) одержують який-небудь вид соціальної допомоги.

Тож даний принцип має орієнтуватися на чітке формулювання та розрахунки нижніх і верхніх орієнтирів (рівень бідності та благополуччя) стандартів якості життя населення, задля визначення населення, що дійсно потребує підтримки. Брак адресності у фінансуванні соціальних видатків зумовлює фактично нецільове використання багатомільярдних державних фінансових ресурсів, котрі проходять мимо значної частини соціально незахищених родин та індивідів. Тому розпочата урядом практика переходу до адресної соціальної допомоги має бути поширена на всі її види з чітким визначенням критеріїв надання цієї допомоги, суб'єктів її одержання та розмірів цих виплат, підвищення ефективності управлінських рішень у системі соціальної підтримки населення; запровадження стимулів до економічно відповідальної поведінки одержувачів соціальної підтримки [9]. А ось запропоноване запровадження непрямих методів оцінювання доходів громадян,

які претендують на одержання соціальної підтримки, направлене скоріше на оптимізацію соціальних виплат, а не на покращення життя населення.

Таким чином упровадження в Україні цілісної системи адресної соціальної підтримки населення необхідно здійснювати поетапно і комплексно, мінімізуючи при цьому можливі негативні впливи на соціум, за такими основними напрямками:

- чітко визначення основних цілей і завдань реформування нинішньої системи соціальної підтримки населення, ідентифікація показників успішності впроваджуваних реформ за цільовим критерієм збільшення частки бідного населення, яке насправді потребує соціальної опіки з боку держави і буде охоплене відповідною державною соціальною допомогою;
- формулювання пріоритетів розбудови оновленої моделі соціальної політики держави, підкріплених належним якісним і кількісним обґрунтуванням, спрямованої на збільшення економічних можливостей передусім соціально незахищених верств населення для забезпечення власного добробуту;
- науково обґрунтована диференціація адресних соціальних виплат населенню залежно від доходів громадян, наявного рівня їхнього добробуту, включно з формуванням загальнонаціонального реєстру осіб-одержувачів соціальної допомоги;
- повноцінне фінансове забезпечення системи адресної соціальної підтримки населення як через систему загальнодержавних фінансів, так і з делегуванням частини фінансових зобов'язань і повноважень органам місцевого самоврядування.

Наступним напрямом підвищення якості життя населення має стати реформування бюджетних відносин, в основу якої повинна бути покладена ідея розумного балансу інтересів. Система міжбюджетних стосунків, аби створювати інституційні передумови для розвитку регіонів, має відповідати таким параметрам:

- органи місцевого самоврядування повинні мати право вільно розпоряджатися достатніми власними засобами. Тож уряд мусить уможливити мобілізацію ресурсів унаслідок реалізації власних податкових повноважень;
- обсяг фінансових ресурсів повинен чітко відповідати функціям, передбаченим законами чи Конституцією. Розподіл фінансових ресурсів між рівнями державного управління та місцевого самоврядування має здійснюватись не суб'єктивно, а внаслідок розподілу функцій між рівнями державної влади й місцевого самоврядування, а також на основі їхньої вартісної оцінки;
- частина ресурсів місцевих бюджетів має формуватись завдяки місцевим податкам і зборам, розмір яких вони уповноважені встановлювати в межах закону;
- джерела доходів місцевих бюджетів мають бути достатньо диверсифікованими й спроможними мобілізувати ресурси відповідно до реального зростання вартості виконаних місцевою владою завдань;
- ефективна бюджетна система передбачає захист слабших у фінансовому сенсі регіонів і вимагає запровадження процедур усунення диспропорцій.

Що стосується бізнес-сектору, то рівень його оподаткування має визначатись достатньо широким діапазоном зміни відповідних ставок (у рамках шкали оподаткування) залежно від пріоритетності для держави тих чи інших форм підприємництва, виду економічної діяльності, в якій зайняті підприємства, їхньої соціальної значущості для країни тощо. Загальне податкове навантаження на малий і середній бізнес виходячи з наведених раніше аргументів у країні доцільно суттєво зменшувати, аби стимулювати процеси диверсифікації українського реального сектору економіки, його демонополізації і на цій основі сприяти розбудові інноваційно сприйнятливого класу підприємців.

Стурбованість викликають й існуючі диспропорції у доступі до медичних послуг не лише між бідним і заможним населенням, а й між міськими та сільськими мешканцями. Зважаючи на те, що матеріально-технічна база об'єктів охорони здоров'я, а також великомасштабні заходи в галузі охорони здоров'я населення (наприклад, боротьба з туберкульозом, онкологічними захворюваннями, СНІДом), зокрема, у галузі науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, фінансуються за рахунок коштів державного бюджету в рамках реалізації державних цільових програм, на які постійно не вистачає коштів в бюджеті, високим є тягар особистих витрат населення на послуги охорони здоров'я. Це ще більшою мірою посилює диспропорції у забезпеченні населення медичними послугами.

Створення інтеграційної системи послуг європейського типу має включати й докорінну реформу житлово-комунального господарства, зокрема в частині підвищення якості надання житлово-комунальних послуг, формування науково й економічно обґрунтованих комунальних тарифів (які обурюють сьогодні ледь не кожного) та умов надання державних субсидій малозабезпеченим категоріям населення.

Що стосується комунальних тарифів, то в їх формуванні нині враховуються такі статті витрат, як середньомісячні витрати на оплату праці та середньомісячні матеріальні витрати за рік окремо за статтями експлуатаційних витрат, плановані затрати праці, що не можуть перевищувати розміру, передбаченого нормами часу та нормами обслуговування для робітників і виробничого персоналу, а також установленими центральним органом виконавчої влади з питань житлово-комунального господарства. При цьому калькуляційною одиницею в розрахунку тарифів є 1 м² загальної площі квартир будинку, а розмір тарифів визначається окремо для кожного будинку залежно від кількісних показників фактичного надання послуг з урахуванням забезпечення належного санітарно-гігієнічного, протипожежного, технічного стану будинків і споруд та прибудинкових територій згідно з типовим переліком послуг.

Узагальнюючи викладене, маємо констатувати, що в комплексі соціальних послуг населенню житлово-комунальні посідають чи не найголовніше місце, оскільки саме вони визначають комфорт життя громадян та їхній соціальний оптимізм. З огляду на це важливо, щоб у загальній структурі доходів українських домогосподарств витрати на дані послуги не перевищували оптимально допустимих міжнародною практикою норм. Як показує світова практика, оптимальною часткою житлово-комунальних витрат є рівень, що не перевищує 15% сукупного доходу домогосподарств. Саме такий рівень не обмежує доступ населення до інших видів соціальних послуг через достатню кількість коштів, які залишаються в розпорядженні кожної родини. Водночас родини з низьким рівнем доходів потребують дотаційної підтримки держави на оплату комунальних платежів. В Україні надання житлових субсидій населенню має нетривалу історію, потребує постійного вдосконалення і має бути диференційовано залежно від величини житлової площі, заслуг особи перед державою та внеску в суспільний розвиток.

Досягнення цієї життєво важливої для нації мети передбачає як створення в державі нормативно-правової бази, так і наявності ефективних економічно-організаційних механізмів її реалізації. Що стосується першого компонента, то за роки незалежності практично завершився процес формування законодавчого поля щодо соціальної орієнтації української держави та захисту соціальних прав її громадян. Так, у першій статті Конституції України чітко зазначено, що Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава [10], і в усіх основоположних державних документах наголошено, що Україна розбудовує ринкову економіку соціального типу.

Висновки. У роботі визначені пріоритетні напрями державної політики підвищення якості життя населення регіонів України. Автором зазначається, що головною рушійною силою підвищення якості життя населення є система державного управління. Як показує світовий досвід та аналіз існуючих українських реалій, ефективно вирішення проблем соціально-економічного розвитку держави та її регіонів вимагає законодавчого закріплення і реалізації системи цілеспрямованих заходів. Разом з тим, істотне зниження якості життя значної частини населення та падіння рівня його доходів у першу чергу пов'язане зі зниженням ефективності господарства і падінням виробництва, високою інфляцією на старті економічних реформ. Ускладнення ринку праці потребує адекватного розвитку його інфраструктури і перш за все створення єдиного інформаційного простору, що в змозі здійснити лише держава. Звідси випливає необхідність поєднання ринкової саморегуляції з активним державним регулюванням ринку праці. Досягнення цієї життєво важливої для українців мети передбачає як створення в державі нормативно-правової бази, так і наявності ефективних економічно-організаційних механізмів її реалізації.

Література

1. Васильєв О.А. Теоретико-методологічні аспекти диференціації населення за умовами життя / О.А. Васильєв // Вісник Хмельницького націон. ун-ту. – 2010. – № 4, Т. 1. – С. 263-272
2. Гошовська В.В. Макроекономічна оцінка якості життя населення України за міжнародними методиками [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vmurol.com.ua/upload/publikatsii/nauka/Makroekonomichna%20otsinka%20yakosti%20zhittya.pdf>.

3. Гукалова І.В. Якість життя населення України: теоретико-методологічні основи суспільно-географічного дослідження : автореф. дис...док. геогр. наук: 11.00.02 / І.В. Гукалова; Інститут географії НАН України. – К., 2008. – 40 с.
4. Кизим Н.А. Качество жизни населения и конкурентоспособность Украины и стран ЕС : монография / Н.А. Кизим, В.М. Горбатов. – Х. :ИД «Инжек», 2005. – 164 с.
5. Кундакчян Р.М. Повышение качества жизни населения в условиях институциональных преобразований : автореф. дис...док. економ. наук: 08.00.01 / Р.М. Кундакчян ; ГОУ ВПО «Казанский государственный финансово-экономический институт». – Казань, 2011. – 47 с.
6. Лебедева А.А. Теоретические подходы и методологические проблемы изучения качества жизни в науках о человеке / А.А. Лебедева // Психология. Журнал Высшей школы экономики. – 2012. – Т. 9. – № 1. – С. 3-19.
7. Закон України «Про соціальні послуги» // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 45. – 358 с.
8. Thode E, Securing pensions for the next fifty years – achievements or recent reforms in selected countries / E. Thode// CESifo Dice Report. – 2003, – №1. – Vol. 1. – P. 3.
9. Програма економічних реформ України на 2010-2014 рр. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf.
10. Стойко О. Я. Сучасний стан рівня життя населення України / О.Я. Стойко // Матеріали доп. V Міжнародного конгресу українських економістів “Україна у XXI столітті: концепції та моделі економічного розвитку”. – Львів : Інститут регіональних досліджень. – 2000. – Ч. 2. – С. 84-87.

References

1. Vasylev, O. (2010). Theoretical aspects of population differentiation in terms of life. *Visnyk Khmelnytskogo natsionalnogo universytetu (Journal of Khmelnytsky National University)*, 4, 263-272 (in Ukr).
2. Goshovska, V. Macroeconomic assessment of the quality of life for the Ukraine international methods. Retrieved from <http://www.vmurol.com.ua/upload/publikatsii/nauka/-Makroekonomichna%20otsinka%20yakosti%20zhittya.pdf>.
3. Gukalova, I. (2008). The quality of life in Ukraine: theoretical and methodological foundations of social and geographical research. *Kyiv (in Ukr)*.
4. Kyzym, N. (2005). The quality of life of the population and the competitiveness of Ukraine and the EU. *Kharkiv : ID “INZhEK” (in Rus)*.
5. Kundakchian, R. (2011). Improving the quality of life of the population in terms of institutional reforms. *Kazan (in Rus)*.
6. Lebedeva, A. (2012). Theoretical approaches and methodological problems of studying the quality of life in the human sciences. *Psihologiya. Zhurnal Vycsheiy Shkoly ekonomiki (Psychology. Journal of Higher School of Economics)*, 1, 3-19 (in Rus).
7. Law of Ukraine “On the Social Services” (2003). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (The Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine)*, 45 (in Ukr).
8. Thode, E. (2003). Securing pensions for the next fifty years – achievements or recent reforms in selected countries. *CESifo Dice Report*, 1, 3 (in Eng).
9. Reform Program for 2010-2014 “Prosperous Society, Competitive Economy, Effective State”. Retrieved from http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf.
10. Stoiyko, O. (2000). The current state of living standards in Ukraine. *Lviv : Institute of Regional Studies*, 84-87 (in Ukr).

Стаття надійшла до редакції 02.11.2016.

ЗАЛУЧЕННЯ ДОСВІДУ ПРОВІДНИХ КРАЇН ДО РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Третяк В.П., доктор економічних наук, професор
Андрєєва К.О., аспірант

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

У статті розглянуто сучасний стан соціального захисту в Україні та провідних країнах світу. Проведено аналіз основних напрямів фінансування соціального захисту, який свідчить, що більшість країн шукають шляхи зменшення фінансового навантаження на бюджет у зв'язку з пенсійними виплатами та запроваджують трирівневі пенсійні системи. Запропоновано рекомендації щодо подальшого реформування пенсійного забезпечення в Україні на основі залучення позитивного досвіду провідних країн.

Ключові слова: соціальний розвиток, соціальний захист, пенсії, пенсійне забезпечення, пенсійна система, управління, реформування, фінансування.

Постановка проблеми. Сучасний етап реформування й модернізації української економіки, її інтеграція у світове господарство зумовили необхідність створення умов для забезпечення сталого соціального розвитку в Україні. В свою чергу, процеси глобалізації ставлять нові вимоги до стану соціального розвитку як країни в цілому, так і її регіонів. Домінуючі позиції займають питання соціального захисту різних верств населення та необхідності стратегічних змін і реформ, які будуть спрямовані на вирішення проблем.

Значної уваги потребує система пенсійного забезпечення в Україні. Підвищений інтерес до проблем управління системою пенсійного забезпечення в Україні зумовлений наявними значними проблемами з забезпечення фінансування пенсійних виплат, визначенням оптимального розміру пенсій та соціально-демографічними проблемами (старіння населення, скорочення населення працездатного віку). Нинішній стан пенсійної системи України є незадовільним, та потребує кардинальних перетворень, як в економічній, так і в організаційній сферах. Солідарна система на сучасному етапі розвитку вже не здатна забезпечувати достатній рівень пенсій, тому реформування пенсійної системи повинно відбуватись не лише за рахунок реформування солідарної системи, а і за рахунок реального впровадження другого рівня пенсійної системи, а також розвитку системи добровільного пенсійного забезпечення та заохоченням недержавних організацій.

Відповідно, у межах пошуку оптимальних напрямів реформування системи управління пенсійним забезпеченням актуальним є вивчення управління пенсійним забезпеченням у провідних країнах та пошук шляхів адаптації позитивного досвіду для України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми побудови ефективних систем пенсійного забезпечення та напрями їх реформування знайшли відображення у роботах вітчизняних та іноземних науковців, а також у дослідженнях світових експертних та економічних організацій.

Дослідженням у зазначеному напрямі приділили увагу у своїх роботах вітчизняні науковці та практики: А.С. Гальчинський, В.М. Геєць, Б. О. Зайчук, Е.М. Лібанова, А.О. Надточій, В. М. Федосов та інші дослідники, які наголошують про необхідність соціальних та пенсійних реформ. В свою чергу, вивченню світового досвіду реформування пенсійних систем присвячені праці зарубіжних науковців: Й. Коеттла, Г. МакГаггарта, І. Сантос, Р. Хінца, Р. Хольцмана, В. Шосейка та інших.

Значний внесок у дослідження соціального розвитку робить Світовий Банк. Представник Банку Роберт Хольцман у своїй роботі «Глобальні пенсійні системи та їх реформи» [18] зауважив, що в усьому світі пенсійні системи та їх реформи постійно рухаються, змінюючи цілі за потребами обставин та новими напрямками реформ. Він підкреслює необхідність враховувати вплив світової фінансово-економічної кризи та «нової реальності», під впливом якої системи управління пенсійним забезпеченням не можуть залишатися незмінними і потребують реформ.

Відповідно до цього, **метою статті** є дослідження показників сучасного стану системи пенсійного забезпечення в Україні та виявлення ключових напрямків перспективних реформ шляхом вивчення світового досвіду управління системами пенсійного забезпечення.

Основні результати дослідження. В останні роки у зв'язку з ускладненням економічної та політичної ситуації в Україні більш гостро постають проблеми забезпечення сталого соціального розвитку держави та соціального захисту населення.

Орієнтуючись на останні показники Індексу соціального розвитку («ICP» – розроблений організацією «Social Progress Imperative» за підтримки компанії «Делойт») [13] зазначимо, що за рівнем життя населення (на базі дослідження комплексу показників, пов'язаних з якістю життя людей) Україна посідає 63 місце серед 133 країн з показником ВВП на душу населення у розмірі 8267 дол. США. Таким чином, Україна отримала 66,43 бали зі 100 можливих та увійшла за рівнем соціального розвитку до групи країн з показником «нижче середнього». Проте, наша держава демонструє досить високі показники у сфері доступу до вищої освіти та до базових знань, де посіла 31 та 28 місце відповідно. Найнижчі показники Україна продемонструвала за такими складовими, як корупція (109 місце), рівень злочинності (109), доступність житла (116), стан довкілля (118), здоров'я та довголіття (127) – тобто за частиною показників, що пов'язані з рівнем забезпечення соціального захисту населення [13].

Розглядаючи аспекти соціального захисту в Україні необхідно зазначити, що поняття «соціальний захист» набуло широкого застосування на етапі переходу до ринкової економіки. У цілому забезпечення соціального захисту передбачає комплекс різних заходів, метою яких є створення та підтримка безпечного соціального середовища для людини (матеріальне забезпечення від соціальних ризиків).

За визначенням Міжнародної організації праці (МОП) [15] поняття «соціального захисту» розуміють як загальну базову соціальну підтримку всім громадянам, незалежно від внесків або тривалості їх трудового стажу.

В Україні ст. 46 Конституції гарантує право кожного громадянина на соціальний захист, який включає право на забезпечення у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законодавством [1].

Законодавство України передбачає декілька видів загальнообов'язкового державного соціального страхування: пенсійне; у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням; медичне; від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності; на випадок безробіття та інші види страхування [2]. Управління різними видами загальнообов'язкового державного соціального страхування в Україні здійснюють Фонд соціального страхування України (був створений у 2014 році у зв'язку з реформою соціального страхування шляхом злиття Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань та Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності), Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття та Пенсійний фонд України.

Фінансування соціального захисту забезпечується страховими внесками громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення, які сплачують ЄСВ (єдиний соціальний внесок). ЄСВ було уведено у 2011 році і він замінив 4 окремі відрахування до відповідних фондів. З 1 січня 2016 року ставка ЄСВ становить 22 % для усіх категорій (зміни представлені на рис. 1) [5].

В свою чергу, ЄСВ акумулюється на рахунках органів доходів і зборів з подальшим автоматичним перерахуванням до відповідних фондів. Ці фінансові ресурси держава спрямовує на різні види захисту у разі виникнення потреби через відповідні фонди.

Враховуючи важливість соціального захисту у сучасному глобальному світі, різні держави спрямовують на фінансування соціальних потреб значні фінансові ресурси, які складають певний відсоток від ВВП (табл. 1).

Найбільший розмір співвідношення видатків соціальної спрямованості до ВВП спостерігається у країнах з розвинутою економікою, які приділяють значну увагу забезпеченню сталого соціального розвитку (Австрія, Бельгія, Данія, Фінляндія, Франція, Швеція, Німеччина, Нідерланди). Найбільш успішними соціально-орієнтованими країнами вважаються скандинавські країни, що підтверджують статистичні дані. Проте, у зв'язку з великим навантаженням на державні бюджети, ці країни постійно шукають додаткові шляхи фінансування соціального захисту.

Аналізуючи показники соціального захисту в Україні, необхідно розуміти, що конкретні параметри державних видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення в Україні не обмежуються лише обсягами однойменної статті Зведеного бюджету. Є видатки, що фінансуються з інших статей (зокрема з видатків на охорону здоров'я, на програми житлового будівництва і забезпечення житлом та ін.), але фактично спрямовуються на вирішення певних питань у сфері соціального захисту та соціального забезпечення. Тому щоб визначити реальний обсяг видатків, які спрямовуються в сферу соціального захисту, необхідно проаналізувати інформацію про ресурси,

які залучаються на забезпечення соціального захисту з усіх джерел фінансування (державний та місцеві бюджети; кошти фондів соціального страхування та роботодавців; кошти громадських організацій, кошти донорів). Це є важливим для порівняння вітчизняних показників витрат на соціальний захист з аналогічними витратками в зарубіжних країнах, зокрема європейських.

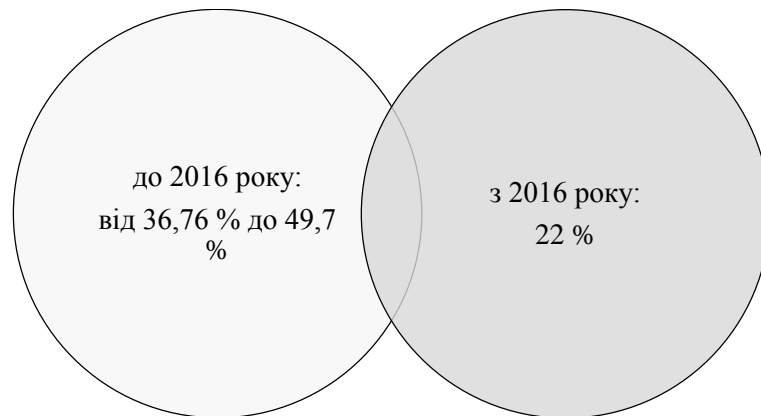

Рисунок 1 – Зміни розміру ЄСВ в Україні, розроблено автором відповідно до [5, 11]

Таблиця 1 – Розмір витраток на соціальний захист у країнах світу за 2010-2015 рр., у % до ВВП

Країна	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Австралія	16,706	17,189	17,486	18,109	18,697	18,794
Австрія	27,577	26,807	27,200	27,559	27,854	28,030
Бельгія	28,302	28,746	29,024	29,324	29,174	29,170
Канада	17,547	17,041	17,091	16,878	16,818	17,213
Чилі	10,466	10,019	10,118	10,002	10,520	11,180
Чеська Республіка	19,766	19,813	20,024	20,261	19,897	19,475
Данія	28,941	28,860	28,909	29,017	29,001	28,814
Естонія	18,321	16,333	15,853	15,871	15,977	17,037
Фінляндія	27,417	27,122	28,395	29,482	30,177	30,575
Франція	30,664	30,468	31,030	31,493	31,938	31,685
Німеччина	25,922	24,662	24,563	24,758	24,851	24,964
Греція	23,826	25,921	28,008	26,040	26,077	26,387
Угорщина	23,038	22,228	22,500	22,108	21,373	20,672
Ісландія	16,996	17,241	16,995	16,603	16,677	15,674
Ірландія	22,389	20,979	20,971	20,229	19,161	16,971
Ізраїль	16,035	15,821	15,988	16,116	16,241	16,046
Італія	27,629	27,338	28,094	28,619	28,972	28,917
Корея	8,283	8,240	8,822	9,332	9,718	10,108
Латвія	18,711	15,908	14,768	14,377	14,227	14,415
Люксембург	22,910	22,210	23,160	23,233	23,004	22,184
Нідерланди	22,087	21,974	22,514	22,879	22,661	22,313
Нова Зеландія	20,251	19,871	19,903	19,275	19,371	19,667
Норвегія	21,916	21,410	21,340	21,765	22,448	23,909
Польща	20,632	19,445	19,031	19,570	19,489	19,419
Португалія	24,482	24,365	24,527	25,497	24,523	24,100
Словаччина	18,051	17,734	17,910	18,103	19,318	19,408
Словенія	23,397	23,511	23,597	23,978	23,081	22,362
Іспанія	25,839	26,301	26,102	26,280	26,069	25,371
Швеція	26,268	25,782	26,705	27,386	27,136	26,677
Швейцарія	18,431	18,318	18,779	19,195	19,275	19,608
Об'єднане Королівство	22,785	22,435	22,495	21,874	21,580	21,502
Сполучені Штати	19,328	19,071	18,781	18,802	18,813	18,954

*Розроблено автором відповідно до [19]

В Україні видатки на соціальний захист мають значні обсяги по відношенню до ВВП (рис. 2), що говорить про важливість забезпечення соціального захисту для держави навіть в умовах обмежених фінансових ресурсів.

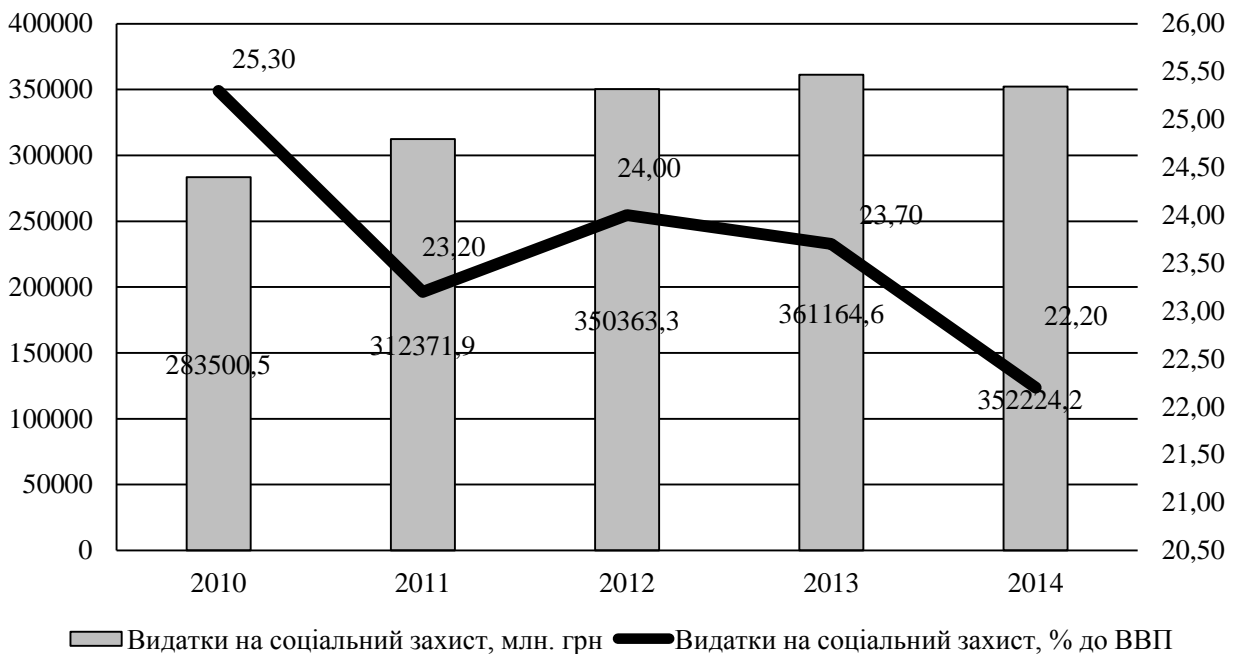

Рисунок 2 – Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення за 2010-2014 роки в Україні (у млн. грн та % до ВВП), розроблено автором відповідно до [10, 17]

Аналізуючи фінансування соціального захисту населення в Україні у 2010-2014 роках, спостерігаємо його нестабільну динаміку – з 2010 по 2013 роки відбувається зростання обсягів фінансування соціального захисту на 77664,1 млн. грн, але у співвідношенні до ВВП країни за вказаний період зменшилося з 25,3% до 23,7% ВВП [17].

З 2013 року у зв'язку з ускладненням політичної та економічної ситуації відбувається скорочення обсягів фінансування соціальних напрямів на 2014 рік до 352224,2 млн. грн – на 8940,4 млн. грн (з 23,7 % ВВП до 22,2 % ВВП). Проте, не зважаючи на перешкоди відбувається орієнтація видатків державного бюджету на соціальну складову державної політики та підвищення рівня соціального захисту населення.

Таким чином, зазначимо, що загальний обсяг видатків на сферу соціального захисту та соціального забезпечення в Україні є значним навіть у порівнянні з розвинутими європейськими країнами [17, 19]. Разом з тим, попри значний обсяг соціальних видатків, якість соціальних послуг та інших заходів соціального захисту в Україні досі залишається відносно низькою порівняно з іншими країнами, а соціальні потреби найбільш вразливих категорій населення не задовольняються достатньою мірою.

Дослідження статистичних даних [10] щодо структури видатків бюджету на соціальних захист надає можливість підкреслити, що питому вагу у межах даної групи складають видатки на пенсійне забезпечення (соціальний захист пенсіонерів) та медичне обслуговування – від 90 % до 94 % за 2010 – 2015 роки, що є значно більше, ніж їх спрямовують у країнах-членах ЄС (в останні роки в середньому по Європі ця частка склала близько 40-50 %). Найбільшою питомою вагою соціальних видатків на людей похилого віку відзначилися Латвія (53,2%), Італія (50,7%) та Румунія (50,1%), а найменшою – Ірландія (27,5%). Це частково можна обумовити демографічною ситуацією, проте значно важливіша необхідність ефективного управління системою пенсійного забезпечення в Україні та потреба її реформування.

Пенсійні системи розвиваються вже довгий час. Перші спроби запровадити елементи соціального захисту людини в старості робились ще у Стародавньому Римі. Однак системне пенсійне забезпечення стало більш розповсюдженим значно пізніше. Вважається, що перші пенсійні системи з'явилися на межі XVIII-XIX ст. під час переходу від соціального забезпечення окремих категорій населення до системи всезагального соціального захисту. Першою повноцінною пенсійною системою стала впроваджена Отто Бісмарком в Німеччині система обов'язкового пенсійного забезпечення,

що спиралась на принцип солідарності поколінь (1889). Пізніше аналогічні системи були введені іншими провідними країнами Європи: Данією (1891), Великобританією (1908), Францією (1910), Швецією (1913), Італією (1919) [16].

Кожна країна мала власні орієнтири побудови пенсійної системи виходячи з демографічних та соціально-економічних особливостей розвитку. Однак завданнями будь-якої системи пенсійного забезпечення є: захист від бідності; забезпечення доходом при завершенні трудової діяльності, розмір якого, як правило, пропорційний сумі заробітку, що виплачувався безпосередньо перед виходом на пенсію; захист цього доходу від зниження реального рівня життя в результаті інфляції. Найбільш популярними стали розподільна (солідарна) та накопичувальна системи, які мають як позитивні риси, так і недоліки. Розподільна система побудована за принципом «солідарності поколінь», що полягає в забезпеченні виплат пенсіонерам за рахунок внесків наступного покоління. При накопичувальній системі внески, що сплачуються, не витрачаються на поточні виплати пенсіонерам, а капіталізуються і разом з отриманими від інвестування доходами в подальшому використовуються для пенсійного забезпечення тих, хто здійснював накопичення. У більшості країн пенсійні системи побудовані на поєднанні розподільних і накопичувальних елементів, з домінуванням одного з них.

Формування пенсійної системи незалежної України бере відлік від прийняття у 1991 році Закону України «Про пенсійне забезпечення» [7], який вступив в дію з 1 січня 1992 року та разом з іншими законодавчими актами регулював основні положення функціонування пенсійної системи. У грудні 1993 року Верховною Радою України була схвалена Концепція соціального забезпечення населення України [8], якою передбачалося реформування системи соціального захисту, зокрема запровадження соціального страхування. А у 1998 році були прийняті «Основи законодавства України про соціальне страхування» [2], які впроваджували в Україні загальнообов'язкове державне пенсійне страхування.

Для подальшого виконання прийнятих законодавчих актів та реформування пенсійної системи 9 липня 2003 року було прийнято Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [3], який зазначає, що в Україні діє трирівнева пенсійна система: перший рівень – солідарна система, другий рівень – накопичувальна система загальнообов'язкового пенсійного страхування і третій рівень – добровільне, недержавне пенсійне забезпечення. Також в цей же час було прийнято Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» [6]. Ці та інші чисельні законодавчі акти (із відповідними доповненнями та змінами) складають сучасну правову основу пенсійної системи України.

Слід зазначити, що заплановане з 2004 року реформування пенсійної системи України досі залишається формальним, оскільки другий рівень накопичувальної системи пенсійного забезпечення не введений, а кошти третього компонента незначні (становлять близько 0,1% ВВП). Проте, на думку фахівців, використання всіх трьох складових дозволить організувати найбільш надійну систему пенсійного забезпечення в державі.

Аналізуючи сучасний стан системи пенсійного забезпечення в Україні зазначимо, що, незважаючи на законодавчі зміни від 1 жовтня 2011 року (Закон України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи»), який передбачає збалансування солідарної системи пенсійного страхування та створення умов для запровадження II рівня пенсійної системи, та зміни від 1 січня 2015 року [12], спрямовані забезпечити реформування пенсійної системи (табл. 2), в Україні не функціонують три рівні пенсійної системи та продовжується перехідний період.

Частка пенсіонерів у структурі населення в Україні істотно перевищує цей показник у більшості європейських країн. За таких тенденцій у середині XXI ст. на 10 осіб працездатного віку припадатиме близько 7 пенсіонерів. Крім того, багато людей виходять на пенсію достроково. У теперішній час в Україні вік виходу громадян на пенсію є одним з найнижчих у світі. Станом на 2015-2016 роки кількість пенсіонерів складає приблизно 28-29 % від загальної кількості населення України [10], а середній розмір місячної пенсії складає 1581,5 – 1699,5 грн. (табл. 3). Середньомісячна заробітна платня за той же час за даними Держстату становить 4195 грн – пенсія майже у 2,5 рази менше.

Реформа пенсійного забезпечення в багатьох країнах світу на сучасному етапі виходить з проблеми фінансового дефіциту, дисбалансу національних пенсійних програм, що обумовлено демографічними показниками та макроекономічною ситуацією в цілому.

За даними Глобального індексу пенсійного забезпечення (Melbourne Mercer Global Pension Index) [9] за останні роки, найкращу систему пенсійного забезпечення серед країн світу має Данія з показником 82,4/81,7 у 2014-2015 роках відповідно, на другому місці – Нідерланди (80,5), а на третьому – Австралія (79,6). До 25 найкращих країн також ввійшли Канада, Фінляндія, Швеція, Швейцарія, Німеччина, Чилі та ін. (таблиця 4). Україна за результатами дослідження отримала

негативну оцінку «Е» за шкалою «А – Е» (значення індексу менше 35 балів із 100) та не увійшла в загальний позитивний рейтинг.

Таблиця 2 – Основні законодавчі зміни, спрямовані на реформування пенсійної системи у 2011 та 2015 роках

Зміни з 1 жовтня 2011 року [4]	Зміни з 1 січня 2015 року [12]
максимальний розмір пенсії на рівні 10 прожиткових мінімумів для непрацездатних громадян	зменшено розмір пенсії з 70% до 60% від заробітної плати для «спеціальних» пенсій
зменшено розмір пенсії з 90% до 80% від заробітної плати для «спеціальних» пенсій	скасовано можливість виходу на пенсію достроково за півтора року до досягнення пенсійного віку, якщо людина звільняється у зв'язку із скороченням штатів або за станом здоров'я
обмежено заробіток для призначення пенсії народним депутатам, суддям, прокурорам, військовослужбовцям сумою заробітної плати, на яку нараховується єдиний соціальний внесок, як для інших категорій пенсіонерів	розміри мінімальної пенсії інвалідам-чорнобильцям, додаткової пенсії за шкodu, заподіяну здоров'ю внаслідок аварії на ЧАЕС, розміри компенсацій сім'ям за втрату годувальника внаслідок чорнобильської катастрофи встановлюються Кабінетом Міністрів України
встановлено призначення дострокових пенсій народним депутатам у разі закінчення їх депутатських повноважень – не за 2 роки до досягнення пенсійного віку, а за 1,5, як і для інших категорій пенсіонерів	оподаткуванню підлягають пенсії, розмір яких перевищує три мінімальних заробітних плати (3654 грн), в частині такого перевищення за ставкою 15%
передбачено підвищення пенсійного віку для чоловіків, що працюють на державній службі, до 62 років, починаючи з 2013 р., поступово, по півроку за рік	при купівлі іноземної валюти ставку збору на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування збільшено з 0,5% до 2%, його сплачують лише фізичні особи, які купують готівкову валюту (крім громадян, які мають валютні кредити й купують іноземну валюту для їх погашення)

*Розроблено автором відповідно до [4, 12]

Таблиця 3 – Середній розмір пенсій та кількість пенсіонерів в Україні у 2010 – 2016 роках [10]

Рік	Кількість пенсіонерів, тис	Середній розмір призначеної місячної пенсії пенсіонерам, які перебувають на обліку в органах Пенсійного фонду, грн
2010	13721,1	1032,6
2011	13738,0	1151,9
2012	13820,5	1253,3
2013	13639,7	1470,7
2014	13533,3	1526,1
2015	12147,2	1581,5
2016	12296,5	1699,5

Відповідно, країни з перехідною економікою (серед них і Україна) знаходяться в числі тих країн, де ці мотиви визначають проведення реформи пенсійного забезпечення. Тому на шляху реформ пенсійної системи України доцільно використовувати найбільш вдалий моделей пенсійного забезпечення розвинутих країн.

Таблиця 4 – Рейтинг країн світу за показником Глобального індексу пенсійного забезпечення у 2014-2015 роках, балів

Країна	Загальний показник		Адекватність		Стійкість		Цілісність	
	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Австралія	79,9	79,6	81,2	81,2	73,0	72,1	87,8	87,6
Австрія	52,8	52,2	67,5	67,6	18,9	17,2	76,6	76,8
Бразилія	52,4	53,2	61,8	64,6	26,2	24,5	74,2	75,1

Продовження таблиці 4

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Канада	69,1	70,0	75,0	79,4	58,6	56,2	74,3	74,3
Чилі	68,2	69,1	57,3	62,8	68,7	65,0	85,0	84,8
Китай	49,0	48,0	62,5	62,7	33,0	29,8	49,9	50,0
Данія	82,4	81,7	77,5	77,2	86,5	84,7	84,5	84,5
Фінляндія	74,3	73,0	72,2	70,7	64,7	61,8	91,1	92,4
Франція	57,5	57,4	76,4	77,2	37,7	36,6	54,9	54,9
Німеччина	62,2	62,0	75,8	76,0	37,6	36,8	75,0	75,0
Індія	43,5	40,3	37,1	30,0	40,6	39,9	57,7	57,6
Індонезія	45,3	48,2	37,5	41,3	37,8	40,1	68,3	70,8
Ірландія	62,2	63,1	77,6	77,0	36,0	36,2	74,1	78,5
Італія	49,6	50,9	68,1	68,4	13,4	12,1	70,7	77,4
Японія	44,4	44,1	48,0	48,8	28,5	26,5	60,9	61,2
Південна Корея	43,6	43,8	42,6	43,9	42,5	41,6	46,7	46,8
Мексика	49,4	52,1	49,9	56,4	53,1	53,5	43,5	43,4
Нідерланди	79,2	80,5	75,3	80,5	76,3	74,3	89,4	89,3
Польща	56,4	56,2	61,7	61,8	41,4	40,6	68,9	69,0
Сінгапур	65,9	64,7	56,4	55,7	68,5	65,9	77,4	77,2
Південна Африка	54,0	53,4	48,3	47,3	44,6	43,0	76,3	77,7
Швеція	73,4	74,2	67,2	71,1	74,7	72,6	81,6	81,5
Швейцарія	73,9	74,2	71,9	73,9	69,7	68,4	83,1	82,9
Велика Британія	67,6	65,0	69,8	64,2	52,4	51,3	85,4	85,5
США	57,9	56,3	55,2	55,1	58,5	54,4	61,2	61,1
Середній показник	60,6	60,5	63,0	63,8	49,7	48,2	71,9	72,6

*Розроблено автором на підставі [9]

Система державного пенсійного страхування у Великобританії носить назву «Національна система страхування» та включає два види пенсій: базову, виплати за якою здійснюються в однаковому розмірі для всіх застрахованих осіб, та страхову або додаткову, розмір якої встановлюється пропорційно до величини середніх доходів одержувача за весь період його трудової діяльності. З жовтня 2012 року уряд Великобританії почав впроваджувати нову економічну систему персоналізованих пенсійних рахунків з визначеними внесками, що буде поетапно впроваджуватись протягом 5 років. Найменші працівники віком від 22 років до пенсійного віку, встановленого для отримання державної пенсії (61 рік для жінок і 65 років для чоловіків), заробітна плата яких становить від 8 до 43 тис. фунтів стерлінгів на рік, автоматично зараховуються до числа учасників обов'язкової накопичувальної пенсійної системи [16].

Функціонування пенсійної системи США за накопичувальним принципом дає можливість її громадянам з досягненням ними пенсійного віку отримувати три види пенсій, а саме: державну, корпоративну (за місцем роботи) та індивідуальну, шляхом відкриття особистого пенсійного рахунку. У США існує два види накопичувальних пенсійних програм: 1) зі встановленими виплатами, що гарантує учасникам фіксований розмір пенсії, який визначається виходячи з розміру зарплати та стажу роботи; 2) зі встановленими внесками, які сплачуються роботодавцями та найманими працівниками в рівних частинах. Крім участі у групових корпоративних пенсійних програмах кожен громадянин США може відкрити і свій особистий пенсійний рахунок, накопичені заощадження з якого можна зняти тільки після досягнення людиною 60 років.

Що стосується Швеції, то починаючи з 1999 року країна перейшла на нову пенсійну систему з трьох складових [14, 16]: трудова пенсія, накопичувальна пенсія і гарантований пенсійний мінімум. Трудова пенсія становить більшу частину загальної державної страхової пенсії. Її розмір формується зі внесків, що становлять 16% від обсягу заробітної плати працівника. Обов'язковий індивідуальний пенсійний рахунок другого рівня призначений як доповнення до виплат із солідарного рівня і акумулює в собі страхові внески в розмірі 2,5% від трудових доходів працівника, а також доходи, одержувані за рахунок інвестування акумульованих коштів. Гарантовану мінімальну пенсію у Швеції виплачують лише тим громадянам, які одержують дуже мізерну трудову або накопичувальну пенсії чи зовсім їх не отримують. Цей вид пенсійного забезпечення виплачується виключно з державного бюджету та після досягнення людиною 65 років.

Австралійська пенсійна система на сьогоднішній день вважається найбільш сучасною з усіх моделей та характеризується своєю ліберальністю. У цій країні існує система обмежень рівня пенсійного забезпечення, який залежить від поточного доходу та наявності власності у застрахованої особи. Кожен працівник і роботодавець зобов'язані відраховувати внески в будь-який із приватних пенсійних фондів. Австралійська система пенсійного страхування має обов'язковий характер і в переважній більшості є професійною страховою системою. Роботодавець повинен вносити до фонду 9% від обсягу зарплати кожного найманого співробітника, чий заробіток до оподаткування перевищує \$450. Після досягнення пенсійного віку працівник має право отримати накопичені на його індивідуальному рахунку кошти або одноразово, або у вигляді регулярної пенсії [14].

Пенсійна система Німеччини побудована на основі трирівневої моделі. Базовий рівень становить державне обов'язкове пенсійне страхування, в якому задіяні наймані працівники з окремих професійних груп і самозайняте населення. Розміри страхових внесків у всіх федеральних землях однакові і не накопичуються. Бюджет федерального фонду пенсійного страхування формується за рахунок відрахувань працівника і роботодавця в сумі 19,9 % від фонду заробітної плати. Вік виходу на пенсію однаковий для чоловіків та жінок – 65 років. Другий рівень німецької пенсійної системи становить виробниче пенсійне страхування. Третій рівень – приватне забезпечення старості, яке здійснюється працівником особисто шляхом формування своєї майбутньої пенсії. Німецька модель державного пенсійного страхування характерна також для таких країн, як Франція, Австрія, Італія та більшості інших країн Західної Європи [12].

Цікавим є досвід Польщі з реформування пенсійної системи. Нова польська пенсійна система набула чинності 1 січня 1999 р. і базувалась на трьох незалежних компонентах. Із трьох компонентів системи два – обов'язкові та один – добровільний. Обов'язковий пенсійний компонент становить 19,5% від заробітної плати і складається із двох складових. Перша – 12,2% від заробітку у вигляді розподільного елемента системи перебуває у віданні польського Управління соціального страхування. Розмір майбутньої пенсії в Польщі залежить як від загальної суми сплачених внесків, що є похідним від розміру зарплати і виробничого стажу, так і від середньо-статистичного показника тривалості життя. Друга складова дорівнює 7,3% від основи нарахувань і є накопичувальним елементом системи. Його обслуговують відкриті пенсійні фонди. Згідно з даними Польської комісії з фінансового нагляду, на 1 січня 2009 р. у рамках накопичувальної пенсійної системи Польщі функціонувало 14 відкритих пенсійних фондів із загальним обсягом чистих активів 138,26 млрд злотих, в яких брали участь 13,82 млн осіб [14, 16].

Підсумовуючи результати проведеного дослідження, можна зазначити що більшість розвинених країн перешли до трирівневої системи пенсійного забезпечення та знаходяться на шляху подальших реформ, спрямованих на зменшення фінансового навантаження на державні бюджети, а також на оптимізацію коефіцієнту демографічного навантаження (кількість працівників на 1 пенсіонера). Наприклад, у Франції Національна Асамблея затвердила державну пенсійну реформу, яка поступово збільшує ставки внесків та необхідну кількість років сплати страхових внесків для призначення пенсії. За прогнозами уряду, ці заходи допоможуть зберегти стабільність системи, оскільки без таких змін дефіцит пенсійної системи збільшиться з 14 млрд. євро (19 млрд. дол. США) удвічі до 2040 року. Коефіцієнт демографічного навантаження (кількість працівників на одного пенсіонера), як очікується, знизиться до 1,4:1 у 2040 році (у 2011 році було 1,7:1) [14].

Оскільки пенсійна система України характеризується принципом солідарності, то до Пенсійного фонду надходять платежі від працюючих, що розраховують на платоспроможність майбутніх поколінь вже на їх користь. Дана система функціонує протягом багатьох років, проте коли частка пенсіонерів по відношенню до працюючих значно збільшилася, загострилися проблеми державного фінансування пенсій. Постійно виникає проблема дефіциту бюджету Пенсійного фонду для виконання пенсійних зобов'язань, обсяг яких щорічно зростає, і якщо не вжити відповідних заходів, ситуація лише загострюватиметься. Тому сучасне пенсійне забезпечення більшості українців знаходиться на низькому рівні.

Висновки. Важливим напрямом забезпечення сталого соціального розвитку в Україні є необхідність формування ефективної активної соціальної політики, яка дозволить забезпечити захист населення. В свою чергу, пенсійна система України знаходиться на шляху реформ і потребує подальшого розвитку. Відповідно, важливою умовою побудови ефективної соціальної політики в межах реформування системи пенсійного забезпечення в Україні є використання позитивного зарубіжного досвіду організації систем додаткового пенсійного забезпечення.

Для подальшого поступового реформування потрібно в законодавчому порядку встановити необхідні зміни, які будуть спрямовані на забезпечення необхідного рівня соціальних гарантій

в Україні, в тому числі у сфері пенсійного забезпечення. Планується, що у 2017 році Україна зможе почати перехід до введення накопичувального формування пенсій при збереженні функціонуючої солідарної системи. Проте, для цього необхідно прийняти певні зміни до чинного пенсійного законодавства, а також реалізувати наступні заходи:

- провести ревізію соціальних виплат;
- проводити щорічний перерахунок або осучаснення пенсій з метою їх вирівнювання;
- поетапно підвищити мінімальну пенсію, збалансувати її розмір з мінімальною зарплатою та прожитковим мінімумом;
- оптимізувати систему нарахування пенсій – переглянути показники, на базі яких здійснюються розрахунки та призначення пенсійних виплат українцям;
- розмір страхового внеску на дату впровадження системи передбачається встановити розмір страхового внеску на дату впровадження системи у розмірі 2 відсотків із подальшим його щорічним підвищенням на один відсоток до досягнення 7 відсотків;
- створення цільового позабюджетного фонду для накопичення та внесків застрахованих осіб, які будуть зберігати та інвестувати з метою отримання доходу на користь застрахованих на накопичувальних пенсійних рахунках;
- формування механізму проведення відрахувань на індивідуальні рахунки громадян;
- розробити систему переходу між рівнями пенсійної системи;
- надати можливість спадкування накопичених пенсій;
- продовжувати процес легалізації зарплат на ринку праці;
- вжити заходів щодо стабілізації національної грошової одиниці для запобігання знецінення пенсійних внесків;
- оптимізувати фінансування пенсійного забезпечення для зменшення навантаження на розподільну систему;
- законодавчо впровадити систему перспективних соціальних стандартів рівня і якості життя населення.

Таким чином, важливо комплексно реалізувати заходи з підготовки та запровадження наступного етапу пенсійної реформи, на основі збереження соціальних гарантій та соціальних стандартів.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 14.01.1998 № 16/98-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/16/98-%D0%B2%D1%80>.
3. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>.
4. Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи: Закон України від 08.07.2011 № 3668-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3668-17>.
5. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 08.07.2010 № 2464-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2464-17/paran360#n360>.
6. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України від 09.07.2003 № 1057-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>.
7. Про пенсійне забезпечення: Закон України від 05.11.1991 № 1788-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1788-12>.
8. Про проект Концепції соціального забезпечення населення України: Постанова Верховної Ради України від 21.12.1993 № 3758-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3758-12>.
9. Глобальний індекс пенсійного забезпечення (Melbourne Mercer Global Pension Index) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.globalpensionindex.com/>.
10. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
11. Динаміка зміни ЄСВ в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/index/social/>.
12. Зміни у пенсійному законодавстві [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/article?art_id=225280&cat_id=201432.

13. Індекс соціального розвитку 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/press-room/research/social-progress-index-2016.html>.
14. Маслічук С.А. Фінансові аспекти реформування пенсійних систем / С.А. Маслічук // Наукові записки Національного університету «Острозька академія», серія «Економіка». – 2014. - № 25. – С. 119-124.
15. Міжнародна організація з праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ilo.org/global/statistics-and-databases/lang--en/index.htm>.
16. Петрушка О.В. Досвід реформування пенсійних систем зарубіжних країн та його використання в Україні / О.В. Петрушка, Ю.В. Баніт // Наука й економіка. – 2015. – № 1 (37). – С. 19-27.
17. Соціальний захист населення України – 2015: статистичний збірник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publzahist_u.htm.
18. Holzmann R. Global pension systems and their reforms: worldwide drivers, trends, and challenges [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/13557>.
19. OECD Data: Social spending [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://data.oecd.org/social-exp/social-spending.htm>.

References

1. Constitution of Ukraine (Law), 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Basic Laws of Ukraine On Compulsory State Social Insurance (Law), 14.01.1998 № 16/98-ВР. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/16/98-%D0%B2%D1%80>.
3. On Compulsory State Pension Insurance (Law), 09.07.2003 № 1058-IV. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>.
4. On the Measures to Ensure the Legislative Reform of the Pension System (Law), 08.07.2011 № 3668-VI. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3668-17>.
5. On the Collecting and Accounting of a Single Dues for Obligatory State Social Insurance (Law), 08.07.2010 № 2464-VI. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2464-17/paran360#n360>.
6. On Private Pension Provision (Law), 09.07.2003 № 1057-IV. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>.
7. On Pension Provision (Law), 05.11.1991 № 1788-XII. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1788-12>.
8. About the Project of Social Provision Concept of Ukraine's Population (Law), 21.12.1993 № 3758-XII. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3758-12>.
9. Melbourne Mercer Global Pension Index Retrieved from <http://www.globalpensionindex.com/>.
10. State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
11. Dynamics of Single Social Contribution in Ukraine. Retrieved from <http://index.minfin.com.ua/index/social/>.
12. Changes in pension legislation. Retrieved from http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/article?art_id=225280&cat_id=201432.
13. Social Progress Index 2016. Retrieved from <https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/press-room/research/social-progress-index-2016.html>.
14. Maslichuk, S., (2014). Financial aspects of pension systems reform. Scientific notes of the National University Ostroh Academy, 25, 119-124.
15. International Labor Organization. Retrieved from <http://www.ilo.org/global/statistics-and-databases/lang--en/index.htm>.
16. Petrushka, O., (2015). The experience of reforming the pension systems of foreign countries and its use in Ukraine. Science and Economics, 1 (37), 19-27.
17. Social protection of Ukraine's population – 2015: Statistical Yearbook. Retrieved from https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publzahist_u.htm.
18. Holzmann, R. Global pension systems and their reforms: worldwide drivers, trends, and challenges. Retrieved from <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/13557>.
19. OECD Data: Social spending. Retrieved from <https://data.oecd.org/social-exp/social-spending.htm>.

Стаття надійшла до редакції 29.10.2016.

НАПРЯМИ ВИРІШЕННЯ СУЧАСНИХ ПИТАНЬ РЕФОРМУВАННЯ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ В УКРАЇНІ

Третяк В.П., доктор економічних наук, доцент
Москаленко К.І., викладач
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Проаналізовано результати реалізації транспортних послуг підприємствами залізничного транспорту. Досліджено досвід Європейського Союзу щодо створення конкурентоспроможної та ресурсоефективної транспортної системи. Обґрунтовано необхідність та можливості забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів залізничного транспорту України.

Ключові слова: залізничний транспорт, управління, транспортна послуга, конкурентоспроможність, інновації.

Постановка проблеми. Транспорт є однією з найважливіших галузей суспільного виробництва, який покликаний задовольняти потреби населення та суспільного виробництва в перевезеннях. Розвиток і вдосконалення транспорту здійснюються відповідно до національної програми з урахуванням його пріоритету та на основі досягнень науково-технічного прогресу і забезпечуються державою.

Слід зауважити, що найважливішою проблемою наявного механізму управління на залізничному транспорті є відсутність ефективної взаємодії між управлінням на всіх рівнях залізничної галузі, зокрема забезпечення процесу перевезень, наявність в достатній кількості відповідного рухомого складу, забезпечення якості колій, оптимального обороту вагонів, ефективних планових ремонтів, логістики, маркетингу тощо. Тому досить актуальною на теперішній час є проблема розробки нової стратегії і моделі державного регулювання залізничним комплексом і його соціальної інфраструктури, заснованої на концепції збалансованої взаємодії всіх учасників транспортного ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначеним питанням присвячені праці таких вітчизняних науковців як Ю.С. Бараша, В.Л. Диканя, О.М. Кібік, О.Г. Кірдіної, Т.А. Мукмінової [1-5]. Разом з тим, доцільно зосередити увагу на виявленні передумов підвищення конкурентоспроможності залізничного транспорту України та визначити напрями реалізації державної транспортної політики.

Метою статті є розробка рекомендацій щодо вирішення сучасних питань реформування та розвитку залізничного транспорту в Україні. Виникає потреба в розробці нової системи поглядів на управління залізничним комплексом, визначення стратегії, шляхів впровадження ринкових перетворень на залізничному транспорті. У контексті проведеного дослідження його предметна галузь – удосконалення управління та підвищення конкурентоспроможності «Укрзалізниці». Методологія дослідження орієнтована на формування способів організації та побудову методів управління конкурентоспроможністю на залізничному транспорті.

Основні результати дослідження. Залізничний транспорт є частиною єдиної транспортної системи країни, сприяє нормальному функціонуванню всіх галузей суспільного виробництва, соціально-економічному розвитку та зміцненню обороноздатності держави, міжнародному співробітництву України.

Залізничний транспорт України знаходиться у веденні «Укрзалізниці». 21 жовтня 2015 р. було зареєстровано публічне акціонерне товариство «Українська залізниця» – державне акціонерне товариство залізничного транспорту загального користування, національний перевізник вантажів та пасажирів, метою діяльності якого є задоволення потреб у безпечних та якісних залізничних перевезеннях у внутрішньому та міжнародному сполученні, забезпечення ефективного функціонування та розвитку залізничного транспорту та ін.

ПАТ «Українська залізниця», 100% акцій якого перебувають у державній власності, створене на базі «Укрзалізниці», а також більше 50 підприємств та установ залізничного транспорту загального користування, що реорганізуються шляхом злиття. У перелік підприємств, на базі яких утворюється ПАТ, входить шість залізниць, вагоноремонтні заводи, залізничні держпідприємства, проектно-дослідницькі інститути залізничного транспорту, ряд проектно-конструкторсько-технологічних бюро.

Залізничний транспорт України забезпечує 82% вантажних і майже 50% пасажирських перевезень, здійснюваних всіма видами транспорту. Експлуатаційна мережа залізниць України

становить майже 22 тис. км, з яких 45% електрифіковано. За обсягами вантажних перевезень залізниці України займають четверте місце на Євразійському континенті, поступаючись лише залізницям Китаю, Росії та Індії. Вантажонапруженість українських залізниць (річний обсяг перевезень на 1 км) в 3-5 разів перевищує відповідний показник розвинених європейських країн.

З розвитком конкурентних відносин на транспортному ринку України потребує додаткового зосередження уваги на сутності та аспектах забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів транспортного ринку України, у першу чергу, підприємств залізничного транспорту.

Поняття «конкурентоспроможність» формується з декількох складових, які прямо впливають один на одного: конкурентоспроможність товару, послуги; конкурентоспроможність підприємства та національна конкурентоспроможність.

У навчальному економічному словнику-довіднику [6] зазначено, що конкурентоспроможність – здатність фірми витримати конкуренцію порівняно з аналогічними товарами й послугами інших виробників в умовах ринку. Рівень конкурентоспроможності визначається сукупністю інноваційних факторів науково-технічного та організаційно-управлінського характеру, технологічністю, якістю, собівартістю продукції та її ціною, відповідністю вимогам споживачів, ефективністю маркетингу, форм і методів просування товарів до споживачів.

Конкурентоспроможність підприємства – це рівень його компетенції щодо інших підприємств – конкурентів у нагромадженні та використанні виробничого потенціалу певної спрямованості, а також окремих його складових: технології, ресурсів, менеджменту (особливо – стратегічного потокового планування), навичок і знань персоналу тощо, – це відбивається у таких результируючих показниках як якість продукції, прибутковість, продуктивність тощо.

Конкурентоспроможність товару – це ступінь його відповідності на певний момент вимогам цільових груп споживачів або обраного ринку за найважливішими характеристиками: технічними, економічними, екологічними тощо.

Національна конкурентоспроможність передбачає закладення стабільних засад розвитку національної економіки кожної країни, а також зумовлює відповідний рівень національної фінансово-економічної безпеки. У цьому контексті формується й макроекономічна політика держави, що повинна створити такі умови, які б сприяли стабілізації й розвитку національної економіки, посиленню її конкурентних позицій на світовій арені глобальної економіки.

На рівні мікроекономіки конкурентоспроможність продукції (послуг) визначається співвідношенням її якості і ціни, умовами поставки, формами платежу, видом транспортування та інших факторів. Виявлення стійких взаємозв'язків між здійсненими витратами та якістю продукції, а також співвідношення між іншими параметрами діяльності порівнюваних об'єктів є складним завданням аналізу їх конкурентоспроможності. Використання при цьому параметричних методів дослідження наближає до оцінки конкурентоспроможності на мезорівні (рівні галузі), при якому використовуються такі показники як продуктивність праці, наукомісткість і капіталомісткість виробництва, технічний рівень продукції, рівень імпортозаміщення, ступінь міжнародних коопераційних зв'язків та ін.

Транспортна послуга підприємства залізничного транспорту – це переміщення у просторі пасажирів, вантажів, багажу, що забезпечується комплексом виробничих основних та допоміжних процесів і процесів управлінської діяльності. При цьому до основних належить безпосередньо процес перевезень (як переміщення у просторі та часі). Супутні послуги слід поділяти на обслуговувальні (логістичні, складські, митні тощо) та забезпечувальні (ремонт рухомого складу, будівельно-монтажні роботи, сортувальні операції, ремонт колії та систем електропостачання і зв'язку тощо). Процесами управлінської діяльності є такі: управління матеріально-технічним забезпеченням та маркетингом, технічна підготовка підприємств до виконання перевезень, управління підготовкою персоналом та його розвитком, управління інвестиційно-інноваційним процесом тощо.

Формування та реалізація транспортної послуги підприємствами залізничного транспорту забезпечується в результаті виконання кожним структурним підрозділом своїх функцій, а тому процес її створення є складним і потребує взаємоузгодженості дій виконавців.

Підприємствами усіх видів транспорту в 2015 р. перевезено 601,0 млн.т вантажів, що становить 79,3% від обсягів 2013р. У тому числі залізничним транспортом у 2015 р. перевезено 350,0 млн.т вантажів, що становить 79,2% від обсягів 2013р. (табл. 1). (Перевезення вантажів – це загальний обсяг вантажів, який навантажено та транспортовано рухомим складом окремих видів транспорту (вантажні автомобілі, залізничні вагони, річкові та морські судна, літаки) або трубопроводами, вимірюється в тоннах (перекачка газу, аміаку – в тоннах або кубічних метрах)).

Дані таблиці свідчать про зменшення вантажоперевезень. На це істотно вплинуло, що на залізничному транспорті використовуються морально застарілі моделі вагонів, колійної техніки, зношені колії, застарілі технології ремонту й утримання основних виробничих засобів. Крім того, існуючий парк за своїми кількісними характеристиками не задовольняє зростаючі потреби вітчизняної економіки, постійно відчувається нестача вагонів для перевезення вантажів.

Таблиця 1 – Перевезено вантажів залізничним транспортом України за 2012-2015 р.р.

	Перевезено вантажів, млн.т				
	2012	2013	2014 ¹	2015 ¹	у % до 2012р. ²
Всіма видами транспорту	772,8	757,6	671,2	601,0	77,7
у т. ч.					
залізничний	457,5	441,8	387,0	350,0	76,5

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

² Розраховано автором

На сьогодні середній знос парку тепловозів складає 97%, електровозів – 90%. Упродовж 2011-2015 років з інвентарного парку через зношеність буде вилучено 195 електровозів і 340 тепловозів [7]. Переважну частину парку складають електровози, магістральні тепловози, маневрові тепловози та інші локомотиви, спроектовані й виготовлені в 50-60 роках минулого століття. За даними залізничників, більшість застарілого тягового рухомого складу потребує на 40-60% більше витрат на ремонти, є більш енергоємні та шкідливі для навколишнього середовища. Крім того, наявні локомотиви не дозволяють збільшити швидкість руху поїздів. Через значний знос тягового рухомого складу, який експлуатується із перевищенням термінів служби, встановлених заводами-виробниками, залізничники змушені проводити велику кількість позапланових ремонтів. Існуюча тенденція старіння інвентарного вагонного парку та темпів його оновлення показує, що до 2020 року він зменшиться більш ніж на 40%, у зв'язку з чим велику роль відіграє ефективна інвестиційна політика.

Залізничний транспорт України є однією з галузей транспортно-комунікаційного комплексу. У теперішній час посилюється взаємозв'язок залізничного транспорту з розвитком інших видів економічної діяльності національної економіки, які визначають напрямки його розвитку, обсяги і якість перевезень. Усе це висуває більш високі вимоги до діяльності підприємств залізничного транспорту в Україні.

Відправлення вантажів залізничним транспортом за номенклатурою наведено в таблиці 2. (Відправлення вантажів – це загальний обсяг вантажів у тоннах (брутто), прийнятий до перевезення).

Таблиця 2 – Відправлення вантажів залізничним транспортом за 2012-2015 рр.

Показники	Виконано, млн. т				У % до 2012р. ²
	2012	2013	2014 ¹	2015 ¹	
Відправлено вантажів	378,1	377,3	325,1	294,3	77,8
у т.ч. за номенклатурою вантажів					
кам'яного вугілля	102,3	102,5	75,5	58,6	57,2
Коксу	11,5	10,9	7,9	6,6	57,3
нафти і нафтопродуктів	7,4	7,1	3,1	2,7	36,4
руди залізної і марганцевої	73,1	76,5	74,7	75,3	103
чорних металів	29,2	30,9	26,7	23,0	78,7
брухту чорних металів	4,7	4,8	3,8	3,0	63,8
лісових вантажів	4,4	4,9	5,0	5,0	113,6
хімічних і мінеральних добрив	7,8	6,0	4,8	4,3	55,1
зерна і продуктів перемолу	22,7	22,4	25,2	28,7	126,4
цементу	6,1	6,2	5,5	5,6	91,8
будівельних матеріалів	53,9	53,2	49,1	41,2	76,4
інших вантажів	55,0	51,9	43,8	40,3	73,2

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

² Розраховано автором

Дані таблиці свідчать про зменшення відправлення деяких видів вантажів з вищезазначеного переліку, що обумовлено зниженням виробництва цих видів промислової продукції. Так, наприклад, видобуток кам'яного вугілля скоротився на 17,5 млн.т за 2011 – 2014 р.р., нафти і нафтопродуктів – на 0,4 млн.т за 2011 – 2014 р.р.

Аналіз статистичних даних свідчить, що потенційні конкурентні переваги залізниць зумовлюються їх можливістю здійснювати цілорічно регулярний рух, перевозити основну частину потоків масових вантажів і забезпечувати мобільність трудових ресурсів. Особливе значення залізниць визначається також великими відстанями перевезень, віддаленістю місць виробництва основних сировинних ресурсів від пунктів їх споживання і морських портів.

Таким чином, залізничний транспорт є важливою складовою єдиної транспортної системи України, а його послуги домінують у цілому в транспортній системі держави.

Пасажи́рський залізничний транспорт відіграє визначальну роль в ефективному розвитку соціальної інфраструктури. Динаміка перевезення пасажирів за останні три роки наведена у таблиці 3. (Перевезення пасажирів – це загальна кількість пасажирів, транспортованих рухомим складом окремих видів транспорту (автобуси, легкові автомобілі, тролейбуси, трамваї, залізничні пасажирські вагони, річкові та морські судна, літаки)).

Таблиця 3 – Послуги пасажирського залізничного транспорту за 2012-2015 рр.

Показники	Перевезено пасажирів, млн				
	2012	2013	2014 ¹	2015 ¹	у % до 2012р. ²
Транспорт	6812,3	6620,0	5899,5	5175,7	75,9
у т. ч.					
залізничний ³	429,6	425,4	389,1	389,8	90,7

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

² Розраховано автором

³ З урахуванням перевезень міською електричкою

Дані таблиці свідчать про зниженні кількості перевезень пасажирів як усіма видами транспорту, так і у тому числі залізничним. Це ще раз підкреслює необхідність проведення радикальних економічних реформ на залізничному транспорті України, які будуть спрямовані на формування нової концепції його розвитку.

Дослідження досвіду Європейського Союзу щодо створення конкурентоспроможної та ресурсоефективної транспортної системи показує, що з часу виходу «Білої книги – Транспорт» [8] відбулося подальше розширення ринку в авіаційному, автомобільному транспорті, частково – залізничному; було успішно розпочато проект Єдиного європейського неба; зросли технічна та громадська безпека перевезень на всіх видах транспорту; було прийнято нові правила щодо умов праці та прав пасажирів. Транс'європейські транспортні системи сприяли вирівнюванню територіального розвитку та будівництву високошвидкісних залізничних ліній. Зміцнилися міжнародні зв'язки та співпраця. Чимало було зроблено для підвищення екологічних показників діяльності транспорту.

Проблемне завдання, яке стоїть перед країнами Євросоюзу, повною мірою стосується й України. Це забезпечення структурних змін, які дозволять залізниці ефективно конкурувати та прийняти на себе значно більшу частку вантажних, а також пасажирських перевезень на середні та великі відстані. Ключовим питанням розширення або підвищення пропускної здатності залізничної мережі є необхідність значних капіталовкладень.

Важливим також є застосування досвіду багатьох європейських країн, які є світовими лідерами в інфраструктурі, логістиці, системах організації перевезень та виробництві транспортного обладнання, тому принципово важливо, щоб український транспорт започатковував масштабні та далекосяжні програми інвестицій у модернізацію транспорту та інфраструктуру для забезпечення своєї конкурентоспроможної позиції.

У переліку європейських ініціатив зазначена оптимізація функціонування мультимодальних логістичних схем, зокрема за рахунок ширшого використання більш енергоефективних видів транспорту, яка передбачає:

- завершити формування європейської високошвидкісної залізничної системи до 2050р.;
- потроїти довжину існуючої високошвидкісної залізничної мережі до 2030р.;
- підтримувати щільну залізничну мережу в усіх країнах-членах ЄС. Більшість пасажирських перевезень на середні відстані повинні здійснюватися залізницею.

Також цікавим для розвитку транспортної системи України є ознайомлення з досвідом роботи країн ЄС у частині проведення технологічних інновацій, які можуть забезпечити швидший та дешевший перехід до більш ефективної та екологічно сталої системи європейського транспорту за рахунок впливу на три основні чинники: ефективність транспортних засобів завдяки новим двигунам, матеріалам та конструкції; використання екологічно чистішої енергії завдяки новим видам палива та силовим установкам; краще використання мережі та більш безпечні операції з огляду на технічну та громадську безпеку завдяки інформаційним та комунікаційним системам. Виконання інших завдань екологічної безпеки, таких як скорочення нафтозалежності, підвищення конкурентоспроможності європейської автомобільної галузі, а також дотримання умов для охорони здоров'я, особливо з огляду на покращення якості повітря у містах, створюють для ЄС ситуацію, яка підштовхує зусилля у напрямку прискорення розробки та швидкого впровадження екологічно чистих транспортних засобів.

У переліку ініціатив країн ЄС, щодо ефективної та інтегрованої системи мобільності розглядається безпека на залізницях, а саме:

- поступово вийти на загальногалузевий підхід до сертифікації технічної безпеки у секторі залізничного транспорту, який ґрунтується на існуючих підходах менеджерів інфраструктури і залізничних підприємств та оцінює можливість використання європейського стандарту;
- підвищити роль Європейської залізничної агенції (ERA) у сфері безпеки на залізничному транспорті, зокрема її нагляд за національними заходами безпеки, які здійснюються національними органами безпеки, та їх поступовою гармонізацією;
- підвищити вимоги до процесу сертифікації та технічного обслуговування важливих для безпеки елементів, які використовуються для будівництва рухомого складу та залізничної інфраструктури.

Дослідження досвіду країн членів ЄС у частині напрямів підвищення конкурентоспроможності транспортної системи дає можливість зазначити, що система ефективного управління розвитком залізничного транспорту в Україні потребує нетрадиційних підходів до підвищення економічної та управлінської культури ведення залізничного бізнесу. Нова система поглядів на якісне управління передбачає посилення ринкових факторів впливу, що передбачає розробку нової стратегії та моделі управління, заснованої на концепції активної взаємодії на принципах не тільки державного регулювання, але й державно-приватного партнерства як суб'єктів ринкових відносин. Важливим також є впровадження програм інвестицій у модернізацію транспорту та інфраструктуру для забезпечення конкурентоспроможної позиції держави.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження дозволяє зробити висновок про те, що процеси, які супроводжують сучасний розвиток залізничного транспорту України, зокрема здійснену реструктуризацію, можна розглядати як інновації в організації менеджменту, оскільки це створило передумови для впровадження оптимальної ринкової структури і якісного управління та дозволить позиціонувати Укрзалізницю як компанію, орієнтовану на управління інноваційними процесами з метою досягнення довгострокових конкурентних переваг.

Література

1. Бараш Ю.С. Роль залізничного транспорту в соціально-економічному житті України / Ю. С. Бараш // Збірник наукових праць Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна. Проблеми економіки транспорту. – 2012. – Вип. 4. – С. 7-14.
2. Дикань В.Л. Ефективність роботи транспортної системи України в умовах глобалізації економічних систем / В.Л. Дикань, М.В. Корінь // Вісник економіки транспорту і промисловості: зб. наук. – практ. статей. – Вип. 33. – Харків, 2011 – С. 13-19.
3. Кібік О.М. Проблеми соціально-економічного розвитку транспортних підприємств України / О.М. Кібік, Ю.В. Наконечний / Актуальні проблеми держави та права. – 2012. – № 68. – С. 52-63.
4. Кірдіна О. Г. Інвестиційно-інноваційний розвиток залізничного комплексу як основа конкурентоспроможності економіки України : монографія / О. Г. Кірдіна; Укр. держ. акад. залізнич. трансп. – Х. : УкрДАЗТ, 2010. – 249 с.
5. Мукмінова Т. А. Ринкова трансформація суб'єктів господарювання на залізничному транспорті / Т. А. Мукмінова // Економіко-математичне моделювання соціально-економічних систем. – 2007. – № 12. – С. 29-37.

6. Генеза ринкової економіки: Терміни, поняття, персоналії. За наук. ред. Г.І. Башнянина і В.С. Іфтемічука. – К. : Магнолія плюс, 2004. – 688 с.
7. Транспортные связи между Европой и Азией, новые возможности [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://www.unecse.org/fileadmin/DAM/trans/doc/2013/wp5/wp5-eatl/EATL_8th_session_InfDoc1r.pdf.
8. Біла Книга – Транспорт: План розвитку єдиного європейського транспортного простору – на шляху до конкурентоспроможної та ресурсоефективної транспортної системи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.transportukraine.eu/sites/default/files/white_book_transport_2050_ukr_0.pdf.
9. Официальный сайт Публічного акціонерного товариства «Українська залізниця» совета [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://uz.gov.ua/about/general_information/.
10. Постанова Кабінету Міністрів України від 25 червня 2014 р. № 200 «Про утворення публічного акціонерного товариства «Українська залізниця» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/200-2014-%D0%BF>.
11. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>.

References

1. Barash, Yu. (2012). The role of railway transport in the socio-economic life of Ukraine. *Problemy ekonomiky transport (The problems of transport economics)*, 4, 7-14 (in Ukr).
2. Dykan, V. (2011). The efficiency of the transport system of Ukraine in conditions of globalization of economic systems. *Visnyk ekonomiky transport i promyslovosti (Journal of transport's economy and industry)*, 13-19 (in Ukr).
3. Kibik, O., Nakonechniy, Yu. (2012). The problems of socio-economic development of the transport enterprises Ukraine. *Aktualni problem derzhavy i prava (Actual problems of state and law)*, 68, 52-63 (in Ukr).
4. Kirdina, O. (2010). Investment and innovative development of the railway sector as the foundation of economic competitiveness Ukraine. *Kharkiv : UkrDAZT* (in Ukr).
5. Mukminova, T. (2007). The market transformation entities in railway transport. *Ekonomiko-matematychnye modelyuvannya sotsialno-ekonomichnykh system (Economic modeling of socio-economic systems)*, 12, 29-37 (in Ukr).
6. Bashniansyn, G., Iftemichuk, V. (2004). *Genesis of market economy: terms, concepts, personalities.* Kyiv (in Ukr).
7. The transport links between Europe and Asia, new opportunities. Retrieved from http://www.unecse.org/fileadmin/DAM/trans/doc/2013/wp5/wp5-eatl/EATL_8th_session_InfDoc1r.pdf.
8. White Paper – Transport: Plan of the Single European Transport Area – Towards a competitive and resource-efficient transport system. Retrieved from http://www.transportukraine.eu/sites/default/files/white_book_transport_2050_ukr_0.pdf.
9. Public Joint Stock Company “Ukrainian Railway”. Retrieved from http://uz.gov.ua/about/general_information/.
10. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On establishment Public Joint Stock Company “Ukrainian Railway”. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/200-2014-%D0%BF>.
11. State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from <http://ukrstat.gov.ua>.

Стаття надійшла до редакції 24.10.2016.

АНАЛІЗ ПІДХОДІВ ДО ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

Третяк В.П., доктор економічних наук, доцент

Покоłodна Т.В., аспірант

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Наша країна переживає момент трансформації, коли ми визнаємо, що «робити, як зазвичай» неможливо. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020», яка була прийнята Президентом України в січні 2015 року, призначена, щоб допомогти нам вийти сильнішими з нинішньої кризи, надання допомоги в подоланні екологічних проблем і забезпечення сталого розвитку України в майбутньому. У статті представлений огляд стратегій соціально-економічного розвитку інших країн, які повинні бути враховані з метою ефективної реалізації Стратегії сталого розвитку України.

Ключові слова: економічна стратегія, соціально-економічний розвиток, стратегія, стратегія соціально-економічного розвитку.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство прагне до постійних покращень рівня та умов життя, які можуть забезпечити їм сталий економічний розвиток. Вибір і обґрунтування механізмів, що обумовлюють соціально-економічний розвиток, опираються на зовнішні та внутрішні інтереси країни, пов'язані з реалізацією пріоритетів розвитку та стратегій. Тобто Стратегія розвитку будь-якої держави визначає трансформацію пріоритетів і механізмів державного втручання в економіку для реалізації його стратегічних цілей. У довгостроковому періоді вона характеризує спрямованість дій та принципи їхньої реалізації.

Нині питання обґрунтування вибору моделі суспільного розвитку України, визначення напрямків економічної та соціальної політики в залежності від визначених пріоритетів, задач, цілей, інтересів країни на довгострокову перспективу є дуже актуальними. Україні потрібна Стратегія, яка здатна забезпечити підвищення конкурентоспроможності, підвищення наукоємності технологій, покращенню добробуту населення та забезпечити соціально-економічний розвиток суспільства. Для цього доцільно враховувати досвід інших країн, які вже досягли значних результатів і розробляють стратегії як елемент нової системи розвитку держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Основоположниками, які вивчали соціально-економічний розвиток були Портер М., Міддлтон Дж., Швайка Л.А., Довгань Л.Є., Ліганенко І.В., Ісаєва Н.І. досліджували проблеми стратегічного соціального розвитку України. Незважаючи на значне число наукових публікацій, пов'язаних з дослідженням стратегічного планування та управління, до числа малодосліджених відносяться проблеми методології, структури стратегічного управління, реалізації стратегій. Для України вивчення і використання досвіду формування та реалізації стратегій соціально-економічного розвитку зарубіжних країн вкрай актуальне завдання.

Метою статті є аналіз підходів до формування стратегії соціально-економічного розвитку держави для використання їх досвіду з метою покращення соціально-економічного розвитку України. До завдань цієї статті відносяться: розглянути точки зору авторів щодо визначення понять «стратегія», «стратегія економічного розвитку»; проаналізувати основи формування стратегії сталого розвитку розвинених країн ЄС та деяких інших.

Основні результати дослідження. Стратегія є головним напрямом руху країни чи конкретного підприємства до певної мети. Це є бажана позиція, конкретизована у показниках. Далі наведено визначення поняття «стратегія» різними авторами.

Л. Швайка дає наступне визначення цього поняття: Стратегія – це узагальнена модель майбутнього стану економіки та планових дій щодо його досягнення, яка встановлює основні напрями, цілі та пріоритети діяльності, визначає критичні ресурси та необхідні нововведення, містить засоби реалізації пріоритетів та індикатори досягнення планованого результату [1].

Г. Ансофф: стратегія – набір правил для прийняття рішень, якими організація керується у своїй діяльності [2].

М. Портер: стратегія – аналіз внутрішніх процесів та взаємодій між різними складовими організації для того, щоб визначити як і де додається цінність, позиціонування організації щодо галузевого середовища [3].

А. Мескон : стратегія – комплексний план, сформований для здійснення місії організації та досягнення її цілей [2].

Стратегія економічного розвитку (економічна стратегія) країни являє собою економічну політику уряду, розраховану на тривалий строк, спрямовану на досягнення основної мети соціально-економічного розвитку. Економічна стратегія – це довгострокові, найпринциповіші, найважливіші установки, плани, наміри уряду стосовно виробництва, надходжень і витрат бюджету, податків, капіталовкладень, цін, соціального захисту [4].

Стратегія економічного розвитку – це набір рішень, розроблених виходячи з можливостей країни і її поточного стану, що в перспективі забезпечить вихід держави на нові ринки збуту, зміцнення власної валюти, покращення рівня життя населення, збільшення експорту товарів, прискорення власного виробництва, зниження залежності від іноземних енергоносіїв.

У часи кризи і нестабільності кожна людина починає переосмислювати усталені закони свого існування, здійснювати переоцінку своїх пріоритетів, виробляти той єдиний шлях у майбутнє, який дасть змогу не лише зберегти своє життя і життя близьких, а й визначити парадигму свого подальшого розвитку, що унеможливить повторення вже зроблених помилок.

Для виходу з кризи необхідні реформи, які для України є справою національного виживання. Вихід із кризи повинен започаткувати системне впровадження дієвої та сучасної соціально-економічної політики України.

Одним із перших кроків у цьому напрямі є розробка Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», яка схвалена на початку 2015 року.

Над створенням стратегії сталого розвитку України працювали українські науковці та експерти за активної підтримки міжнародних організацій. В ході роботи пропонувалися різні підходи до формату зазначеного документа, структури та основних напрямків.

З огляду на прагнення нашої держави до євроінтеграції, для України на даному етапі розвитку визначальним документом повинна стати Стратегія сталого розвитку ЄС, вироблена в 2001 році та оновлена в червні 2006 року. Метою Стратегії є визначення та запровадження заходів, за допомогою яких країни Євросоюзу будуть здатні досягти постійного довгострокового поліпшення якості життя шляхом утворення сталих спільнот, здатних управляти і ефективно використовувати природні ресурси, підвищувати екологічний та соціальний, інноваційний потенціал економіки та здатних забезпечити процвітання, охорону довкілля та єдність суспільства [5].

В основі моделі розвитку ЄС лежить концепція «сталого розвитку», метою якої є поліпшення умов життя людини при збереженні її життєвого простору в коротко-, середньо- і довгостроковій перспективі. Тобто сталий розвиток держави передбачає забезпечення економічно ефективного, соціально справедливого та екологічно чистого розвитку.

Зазначена концепція була підтверджена і в прийнятому ЄС у 2010 р. документі «Європа – 2020», який став стратегією розумного, сталого та інклюзивного зростання. Держави ЄС визначили п'ять амбітних цілей, яких кожна країна повинна досягти до 2020 року. Цілі охоплюють такі сфери: інноваційний розвиток, трудова зайнятість, освіта, соціальна інтеграція, клімат, енергетика.

Індикаторами успішності виконання поставлених цілей визначено п'ять ключових показників:

- 75% населення віком від 20 до 64 років повинні бути працевлаштовані;
- 3% ВВП держав ЄС має інвестуватися в проекти дослідження та розвитку;
- досягнення цілі «20-20-20», що означає: скорочення на 20% викидів парникових газів порівняно з 1990 р.; збільшення в енергоспоживанні ЄС на 20% частки енергії, виробленої з відновлювальних джерел; збільшення на 20% енергоефективності;
- частка людей із початковою освітою повинна становити не більше 10% і не менше 40% молоді повинні мати вищу освіту;
- кількість населення, що проживає на межі бідності, повинна зменшитися на 20 мільйонів [6].

Всі країни ЄС розробили свої національні цілі по кожному з цих напрямів, а також конкретні заходи на національному рівні, яких необхідно вжити з метою їх імплементації [6].

Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» затвердила мету, чотири вектори руху для нашої держави та реалізацію 62 реформ та програм розвитку держави, визначила 25 ключових показників-індикаторів, за якими буде оцінено хід виконання передбачених реформ і програм.

Метою Стратегії є впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі.

Ключові показники-індикатори Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» наведені в табл. 1.

Таблиця 1 – Ключові показники-індикатори Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020»

Показники-індикатори	2014	2020
Рейтинг легкості ведення бізнесу	112	ТОП 20
Кредитний рейтинг країни (категорія)	ССС	ВВВ
Індекс глобальної конкурентоспроможності	84	ТОП 40
ВВП на душу населення	\$8,500	\$16,000
Іноземні інвестиції в 2015-2020		\$40 млрд
Відношення дефіциту бюджету до ВВП	10,1%	3%
Відношення державного боргу до ВВП	67,6%	60%
Інфляція	19%	1,7%

*Розроблено автором відповідно до [5]

Забезпечення ефективного впровадження положень стратегії залежить від багатьох факторів. Значне навантаження лягає на процедурні та інституційні аспекти управлінського процесу. Наразі перед відповідними міністерствами і відомствами стоїть завдання розробити план дій щодо реалізації положень стратегії.

Безперечною умовою успішності програм розвитку є оперування єдиними критеріями та баченнями стратегічних цілей, які повинні бути конкретними, дуже специфічними, реалістичними, досяжними, мати чіткі часові рамки.

Дослідник теорії стратегій, професор філософії Джон Міддлтон, узагальнюючи досвід вивчення проблеми зауважив, що схематично усі стратегії займаються поєднанням трьох речей: по-перше, розглядом існуючого стану речей, «де ми знаходимося зараз», по-друге, бажаного, «де ми хочемо опинитися» і, по-третє, шляху, яким організація повинна переміститися із теперішнього в майбутнє, «як нам туди потрапити» [7].

Готуючи Стратегію, передусім необхідно було хоча б в найзагальніших рисах, відштовхуючись від реального стану речей, визначити пріоритетні напрямки розвитку України, її національного господарства. Далі показати, які позиції ми хочемо завоювати в Західному світі, і, нарешті, які ресурси і рушійні сили ми можемо задіяти для реалізації Стратегії.

Незважаючи на декларативність і загальні формулювання окремих положень Стратегії, саме ступінь її реалізації визначатиме майбутні контури Держави Україна.

Стратегічною метою сталого розвитку республіки Білорусь є забезпечення високих життєвих стандартів населення та умов для гармонійного розвитку особистості у рамках переходу до високоефективної економіки, яка заснована на знаннях та інноваціях, при збереженні сприятливого навколишнього середовища для теперішніх та майбутніх поколінь.

Поставлена стратегічна ціль передбачає 2 етапи її реалізації:

2016-2020 роки. Найважливіша мета – перехід до якісного збалансованого росту економіки на основі її структурно – інституціональної трансформації з урахуванням принципів «зеленої картки» економіки, пріоритетного розвитку високотехнологічних виробництв, які стануть основою для підвищення конкурентоспроможності країни та якості життя населення.

2021-2030 роки. Головна мета – підтримка стабільного стійкого розвитку, в основі якого зростання духовно-етичних цінностей та досягнення високої якості людського розвитку, прискорений розвиток наукоємних виробництв та послуг, подальше становлення «зеленої економіки» при збереженні природного капіталу.

Для досягнення поставлених цілей передбачає вирішення наступних задач:

В соціально-політичній області: створення держави для народу, забезпечення конструктивного діалогу між органами державного управління, суспільством та бізнесом на принципах відкритості, партнерства та відповідальності у правовому, соціально-економічному та політичному просторі при дотриманні міжнародних правових норм та обов'язків; формування зрілого громадянського суспільства, підвищення ролі молоді, ділових та наукових кругів в прийнятті рішень за національними та регіональними проблемами стійкого розвитку; посилення інтеграції Республіки Білорусь в світові торгові мережі та систему міжнародного перерозподілу праці, усунення зовнішніх погроз для розвитку країни в рамках Глобального партнерства в цілях розвитку.

В економічній сфері: формування високоефективної, соціально орієнтованої, конкурентоспроможної економіки нового типу – економіки знань з розвиненими ринковими інститутами та інфраструктурою; прискорений розвиток високотехнологічних виробництв, промислових інноваційних кластерів, інфраструктурних секторів економіки, які впливають на якість людського розвитку; підвищення стійкості виробництва та вжитку, у тому числі за рахунок

ефективного управління поновлюваними і не поновлюваними ресурсами, скорочення обсягів утворення відходів виробництва та вжитку, формування відповідальної поведінки споживачів; підвищення ефективності системи державного управління, яка заснована на ринкових інструментах регулювання, зростанні міських ініціатив, створенні ефективної структури власності. Крім того, вирішуються задачі в області екології та розвитку людини.

Національна стратегія республіки Білорусь передбачає концентрацію всіх видів ресурсів на наступних пріоритетних напрямках [8]:

Якісне відтворення людського потенціалу та ефективне його використання. Основними складовими якісного відтворення людського потенціалу виступають генофонд нації, інтелект та культурний розвиток, рівень здоров'я та трудової активності, отримання гідної оплати праці. Треба розробити дієві механізми з підвищення рівня народжуваності населення, покращенню його здоров'я та зниження смертності, стимулюванню здорового образу життя та творчої активності громадян, створенню умов, які дозволяють отримати якісну освіту та високі доходи.

Прискорений розвиток високотехнологічних виробництв та послуг. Акцент буде спрямований на створення технологічного сектору економіки, впровадження енергоефективних та екологічно безпечних технологій, розвитку виробництв з високою часткою доданої вартості, інформаційних та інжинірингових послуг, транспортної інфраструктури, підвищення якості та розширення експорту освітніх і медичних послуг. Цільовим критерієм конкурентоспроможності країни виступає входження в кількість тридцяти лідерів з індексу економіки знань. Критеріями якісних структурних змін стануть: скорочення до 2030 р. у 2 рази розриву продуктивності праці з середньоєвропейським рівнем; підвищення долі високотехнологічного наукоємного сектору у ВВП (до 8-10% в 2030 р.); зниження енергоємності ВВП за 2016-2030 рр. на 35% [8].

Вдосконалення інституціонального середовища та формування сприятливого бізнес-середовища, що передбачає забезпечення її стабільності та прозорості, усунення надмірного та невинного втручання держави у діяльність господарюючих суб'єктів, підвищення якості державних послуг, фінансову доступність та інше. Важливі задачі – досягнення однакової конкуренції для всіх форм власності, забезпечення у ринкових свобод. В результаті дій, направлених на створення сприятливого бізнес-середовища, планується досягнення Республікою Білорусь 30 позиції у рейтингу Всесвітнього банку «Doing business» (проти 57 позиції у Звіті 2014 р.).

Зростання експортного потенціалу на основі ефективного використання наявних та потенціальних конкурентних переваг Республіки Білорусь. Задача з наростання валютних надходжень передбачає зростання експорту товарів та послуг за рахунок освоєння нових ринків збуту білоруських товарів, прискореного розширення експорту послуг, фінансової інституціональної підтримки експорту. Наростанню експорту буде сприяти також вступ республіки до ВТО. Роль експортного потенціалу країни повинно стати основою для забезпечення зовнішньоекономічної збалансованості економіки та позитивного сальдо платіжного балансу, достатнього рівня золотовалютних резервів, стійко безпечного рівня зовнішнього боргу. Критеріями реалізації цього пріоритету є зростання долі білоруських товарів на світовому ринку та вихід на позитивне сальдо зовнішньої торгівлі.

Очікуваними результатами намічених завдань в контексті трьох основних компонентів сталого розвитку повинні стати: збільшення очікуваної тривалості життя при народженні до 77 років; зростання ВВП за 2016-2030 рр. в 1,5-2,0 рази; зростання виробництва ВВП на душу населення до 2030 року до 28-36 тисяч доларів США (проти 17,6 В 2013 році); підвищення затрат на наукові дослідження та розробки до 2,5 % від ВВП в 2030 році; позиція Білорусі у Міжнародному рейтингу за індексом екологічної ефективності – не нижче 25.

У 2012 році була представлена Стратегія розвитку Республіки Казахстан до 2050 року. Головною метою є створення суспільства на основі сильної держави, розвиненої економіки і можливостей спільної праці, входження Казахстану в тридцятку найрозвиненіших країн світу.

Для досягнення цієї мети «Стратегія» Казахстан – 2050 »передбачає реалізацію семи довгострокових пріоритетів [9]:

1. Економічна політика нового курсу – економічний прагматизм на принципах прибутковості від розвитку різних напрямів суспільного життя, повернення вкладених засобів від інвестицій і конкурентоспроможності товарів та послуг на внутрішньому та міжнародному ринках.
2. Всебічна підтримка підприємництва є провідною силою національної економіки, оскільки саме підприємці створюють на основі товарів та надання послуг створюють пропозицію.
3. Нові принципи соціальної політики – соціальні гарантії та особиста відповідальність. Для того, щоб громадяни працювали на благо суспільства їм потрібні соціальні гарантії та

особиста відповідальність, тобто вони повинні знати, що захищені та мати відповідальність за вироблений товар чи надану послугу.

4. Знання та професійні навички – ключові орієнтири сучасної системи освіти, підготовки і перепідготовки кадрів. Державі завжди потрібні спеціалісти своєї справи, які час від часу повинні проходити перепідготовку за своєю спеціальністю, щоб професійно виконувати свою справу, але для цього їм повинна держава надавати якісну освіту.
5. Послідовна і передбачувана зовнішня політика – просування національних інтересів і зміцнення регіональної та глобальної безпеки.
6. Новий казахстанський патріотизм – основа успіху нашого багатонаціонального і багатоконфесійного суспільства. Для того, щоб людині приємно було працювати на державу та приносити їй певну користь, вона повинна бути патріотичною.

Далі розглянемо стратегічний план розвитку Республіки Казахстан до 2020 року як основи для реалізації Стратегії розвитку Республіки Казахстан до 2050 року.

Акцент при розробці Стратегічного плану розвитку Республіки Казахстан до 2020 року був зроблений на здійсненні заходів, спрямованих на підвищення стійкості національної економіки до негативних наслідків світових або регіональних криз. Пріоритетними в діяльності держави є п'ять ключових напрямків: підготовка до посткризового розвитку; забезпечення сталого зростання економіки за рахунок прискорення диверсифікації через індустріалізацію і розвиток інфраструктури; інвестиції в майбутнє – підвищення конкурентоспроможності людського капіталу для досягнення стійкого економічного зростання, процвітання і соціального благополуччя казахстанців; забезпечення населення якісними соціальними і житлово-комунальними послугами; зміцнення міжнародної злагоди, безпеки, стабільності міжнародних відносин.

В результаті реалізації Стратегічного плану – 2020 Казахстан до 2020 року повинен досягти наступних ключових показників: стати країною, яка вийшла зі світової кризи більш сильною і конкурентоспроможною, з диверсифікованою економікою і населенням, активно залученим в нову економіку; бути в числі п'ятдесяти найбільш конкурентоспроможних країн світу зі сприятливим діловим кліматом, що дозволяє залучати значні іноземні інвестиції в несилові сектори економіки країни; мати необхідні людські ресурси для розвитку диверсифікованої економіки та інфраструктуру, необхідну для обслуговування вітчизняних підприємств і експортерів; економіка в реальному вираженні повинна зрости на третину порівняно з рівнем 2009 року; частка населення з доходами нижче прожиткового мінімуму знизиться до 8%.

Головним досягненням реалізації Стратегічного плану – 2020 має стати значне підвищення добробуту громадян країни в результаті послідовної диверсифікації та якісного поліпшення структури економічного зростання Казахстану [9].

Досліджуючи стратегічні документи деяких країн світу, можна зробити висновок, що, незважаючи на їх різноманітність, всі національні стратегії соціально-економічного розвитку мають певні загальні характеристики, а саме:

1. Комплексність і взаємопов'язаність різних політик і програм. Національні стратегії соціально-економічного розвитку розглядають в комплексі економічні, соціальні, політичні та інші виміри, як всередині країни, так і за її межами, забезпечуючи взаємозв'язок різних політик і програм, що працюють на загальну стратегію і єдину мету.

2. Довгостроковість – довгострокові горизонти планування, що забезпечують послідовність етапів на шляху до досягнення поставлених суспільством цілей.

3. Консолідація – національна стратегія соціально-економічного розвитку тоді стає справжньою національною, коли є результатом консенсусу між усіма основними групами суспільства. Вона не може бути баченням якоїсь однієї групи або класу.

4. Публічність – національна стратегія соціально-економічного розвитку – це, як правило, результат відкритого діалогу та широких консультацій. При цьому сам процес консультацій є як важливим елементом формування консенсусу в суспільстві щодо широкого спектра питань, пов'язаних з національною стратегією соціально-економічного розвитку, так і інструментом мобілізації необхідних ресурсів – не тільки фінансових, а й організаційних, інституційних і навіть духовних.

Висновки. Сучасна світова економіка розвивається в умовах дедалі зростаючого поглиблення міжнародного поділу праці, зміцнення й поширення інтеграційних процесів як на галузевому, так і на регіональному рівнях, інтернаціоналізації національних економік, прискорення процесу глобалізації. Розвиток світового господарства характеризується двома аспектами: з одного боку, глобалізація сприяє сплетенню національних економік у суцільну світову систему, стандартизує структурні елементи економік відповідно до вимог транснаціоналізації, забезпечує динамізм

міжнародних економічних відносин; з іншого боку, поглиблюється розрив у рівнях розвитку між найрозвиненішими й найбіднішими країнами, посилюється відмінність соціально-економічного розвитку всередині основних груп країн.

Диверсифікація між країнами світу взагалі все ще досить виразна. Зумовлюється вона неоднаковим забезпеченням факторами виробництва, історико-економічними особливостями розвитку, гео-політичним положенням. Ось чому, незважаючи на посилення інтернаціоналізації, немає єдиної для всіх країн моделі економічного розвитку. Намагання урядів окремих країн, що розвиваються, або країн з перехідною економікою повністю копіювати моделі найрозвиненіших країн чи некритично виконувати пропозиції й вимоги таких міжнародних організацій, як МВФ, Всесвітній банк, Світова організація торгівлі, часто виявляються або неспроможними, або дають протилежний ефект.

Таким чином, можна зробити висновок, що при виборі підходів до формування стратегії соціально-економічного розвитку держави необхідно уважно вивчати моделі економічного розвитку розвинених країн, для виявлення методів, які можна застосовувати в регулюванні економіки України. Кожна країна мусить узгоджувати вимоги об'єктивного процесу глобалізації в сфері економіки з особливостями своєї національної економіки.

Література

1. Швайка Л.А. Державне регулювання економіки: навч. посібн. / Л.А. Швайка. – К. : Вид-во «Знання», 2006 – 435 с.
2. Довгань Л.Є. Стратегічне управління : навч. посібн. / Л.Є. Довгань, Ю.В. Каракай, Л.П. Артеменко. – К. : Центр навч. літ-ри, 2009. – 440 с.
3. Портер М. Стратегія конкуренції : пер. з англ. / М. Портер. – К. : Вид-во «Основи», 1998. – 236 с.
4. Міжнародні стратегії економічного розвитку: навч. пос. для студ. вищ. навч. закл. / Ю. Г. Козак, В. В. Ковалевський, Н. С. Логвінова та ін. ; За редакцією Ю. Г. Козака, В. В. Ковалевського, І. В. Ліганенко. – 2-ге вид. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 356 с.
5. Про Стратегію сталого розвитку «Україна-2020» : Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/18688.html>.
6. Europe 2020. A Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth. – Режим доступу : <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:EN:PDF>.
7. Миддлтон Дж. Библиотека избранных трудов о стратегии бизнеса. Пятьдесят наиболее влиятельных идей всех времен / Дж. Миддлтон. – М. : ЗАО Олимп-Бизнес, 2006. – 272 с.
8. Економічний бюлетень науково-дослідного інституту Міністерства економіки Республіки Білорусь №4 квітень 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.economy.gov.by/dadvfiles/001251_55175_NSUR.pdf.
9. Стратегія «Казахстан-2050»: послание Президента Республики Казахстан лидера нации Н. А. Назарбаева народу Казахстана [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.akorda.kz/ru/official_documents/strategies_and_programs.

References

1. Shvaika, L. (2006). State regulation of the economy. Kyiv : Type-in Knowledge (in Ukr).
2. Dovgan, L. (2009). Strategic Management. Kyiv : Center teach. lit-ry (in Ukr).
3. Porter M. Competitive strategy. Kyiv : Type-in Basics (in Ukr).
4. Kozak, G., Kovalevsky, V., Lihanenko, I. (2009). International economic development strategy. Kyiv : Center of educational literature. (in Ukr).
5. President of Ukraine (2015). About the Strategy of steady development «Ukraine-2020» (Decree). Retrieved from <http://www.president.gov.ua/documents/18688.html> (in Ukr.).
6. Europe 2020. A Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth. Retrieved from <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:EN:PDF>.
7. Myddlton, J. (2006). Library fauorited labor at business strategy. Fifty most influential ideas all time. Moscow : ZAO Olympus-Business (in Rus).
8. Economic Bulletin Research Institute of the Ministry of Economy. Retrieved from http://www.economy.gov.by/dadvfiles/001251_55175_NSUR.pdf.
9. Strategy “Kazakhstan-2050”: Message of the President of the Republic of Kazakhstan leader of the nation NA Nazarbayev the people of Kazakhstan. Retrieved from http://www.akorda.kz/ru/official_documents/strategies_and_programs.

Стаття надійшла до редакції 10.11.2016.

РОЛЬ І МІСЦЕ ІМІДЖУ КЕРІВНИКА В ЕФЕКТИВНОМУ УПРАВЛІННІ СУЧАСНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

Шевченко В.С., кандидат економічних наук, доцент

Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

У статті розглянуті основні питання, що стосуються проблеми формування іміджу керівника. Підкреслено зростаюче значення проблеми формування іміджу в житті суспільства і окремої людини. Розглянуто фактори, що впливають на формування уявлення людини про самого себе. Визначено, що привабливий імідж керівника невіддільний від знання ділового етикету та впевненого володіння відповідними навичками. Керівник, який має намір працювати в іншій країні, зобов'язаний враховувати там склалася традиції, щоб здійснювана діяльність мала успіх. Підкреслено зростаюче значення проблеми формування іміджу в житті суспільства і окремої людини. Розглянуто фактори, що впливають на формування «самоіміджу» або «самопрезентації». Детально розглянуто складові частини іміджу людини. Висвітлено питання вибору методів формування іміджу керівника. Підкреслено значення етапу визначення мети, адекватної самооцінки і аналізу оцінки. Визначено функції, які виконує імідж керівника в процесі управління організацією. Виділено умови, що впливають на формування і вдосконалення іміджу керівника. Розкрито необхідність вдосконалення технології формування іміджу керівника, механізм його формування та етапи організації роботи над створенням іміджу менеджера. Наведено рекомендації, що дозволяють керівнику налагодити стосунки з підлеглими.

Ключові слова: імідж, імідж організації, корпоративний імідж, самоімідж, паблік рілейшнз.

Постановка проблеми. Сучасна соціальна ситуація розвитку нашої держави характеризується змінами у різних сферах життя суспільства в цілому і функціонування різних організацій, зокрема. Діяльність ж будь-якої організації визначається професіоналізмом його персоналу та, в першу чергу, її керівника. Невипадково, вивчення соціально-психологічних основ професіоналізму сучасних керівників різного рівня викликає підвищений інтерес дослідників.

Особливо популярною стала сфера технологій формування іміджу керівника. Методики, розроблені в даному напрямку, знаходять своє застосування не тільки в сфері управління організацією, але й етикету ділового спілкування, етичних питаннях сучасного бізнесу. Підвищена увага приділяється питанням формування іміджу лідера. Даний напрямок виділилося в окрему галузь діяльності. Разом з тим більшість сучасних методик не має достатньої теоретичної проробки. Однією з цілей є подолання розриву між різними рівнями теоретичних знань про імідж і сферою їх практичного застосування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Численні публікації, виконані в психології управління, соціальної психології організації, відбивають рівень розробленості даної проблематики і свідчать, що саме від професійності керівника залежить не тільки зовнішня конкурентоспроможність організації на ринку, але і рівень корпоративної культури, міра прихильності співробітників до своєї організації, імідж організації та інше.

Проблемі створення іміджу присвячені дослідження численних зарубіжних авторів. Початок цих досліджень відноситься до робіт зарубіжних авторів Дж. Бергера, П. Берда, С. Бек, Дж. Брауна, Б. Брюса, Р. Хоффа, Е. Фромма, Б. Шваба та інших, які присвятили їх розгляду імідж політика, бізнесмена. Інші автори Б. Джі, Б. Карлоф, Ф. Котлер, М. Мескон, Х. Маккей, Лі Якокка досліджували імідж банку, фірми, компанії, організації.

В даний час у вітчизняній науці склалася два близьких підходи до розуміння іміджу. Перший з них об'єднує найбільш численну частину авторів Р. М. Андрєєва, О. В. Гордєєва, С. Ю. Головін, Е. В. Єгорова-Гантман, Н.І. Конюхов, Е. А. Орлова, А. В. Петровський, Т. Н. Піскунова, І. В. Чернова, В. М. Шепель, Р. Ф. Фурс, М. Р. Ярошевський, яка розглядає імідж, як образ, що склався у свідомості, має емоційне забарвлення і за своїми характеристиками близький до стереотипу. Другий підхід зближує іншу групу авторів А. Н. Жмиріков, А. Б. Звіринців, Ю. А. Панасюк, А. М. Цуладзе, яка визначає імідж як думку, уявлення, яке склалося у певної групи людей, про який-небудь об'єкт. Але автори і тієї й іншої групи оперують у своїх роботах таким поняттям, як образ, що розкриває або допомагає розкрити сутність визначення іміджу.

Аналіз ступеня розробленості проблеми іміджу, дозволяє виявити обмеженість підходу до її розробки. Ця обмеженість пов'язана з тим, що автори, що досліджують проблеми іміджу керівника не виходять в розкритті його механізмів за рамки наукових дисциплін, які вони представляють.

Мета статті, завдання та методологія дослідження. Визначити фактори формування та вдосконалення іміджу керівника як основного управлінського ресурсу. Дана мета передбачає вирішення наступних завдань: визначити основні проблеми формування іміджу керівника; розглянути фактори, що впливають на формування «самоіміджу» або «самопрезентації»; з'ясувати деякі поняття успішного іміджу керівника; показати вплив позитивного іміджу керівника на загальний імідж підприємства.

Основні результати дослідження. Серед спроб визначення змісту поняття «імідж організації» спостерігається значна різноманітність у поглядах. Критичний аналіз робіт показав недостатню теоретичну розробленість цієї проблеми, відсутність чіткого понятійного апарату. Основу теоретичних побудов авторів складає їх індивідуальний досвід і здоровий глузд.

Керівник є іміджевою фігурою організації, її «візитною карткою». Проблеми формування і функціонування іміджу організації в цілому та іміджу керівника, стали предметом наукового аналізу в зарубіжній і вітчизняній науці.

Поняття об'єкта іміджу співвідноситься з його змістом. В якості об'єкта іміджу може виступати все те, що здатне справити певне враження на деяку кількість людей. Люди, у свідомості яких формується імідж об'єкта (цільові групи, сегменти споживчого ринку) це суб'єкт іміджу, він є колективним [1].

Реально існують наступні підходи щодо визначення іміджу керівника: феноменологічний – розкриває феномен образу; соціально-психологічний – досліджується роль іміджу у діловій комунікації; технологічний – розглядаються способи і прийоми створення іміджу; антропологічний – розкриває роль іміджу, як способу самоактуалізації особистості.

Аналізуючи результати досліджень зарубіжних авторів можна зауважити, що всі дослідники розглядають зовнішній аспект іміджу, вбачаючи в ньому засіб впливу на зовнішнє середовище (партнерів по бізнесу, ймовірних клієнтів тощо). При формуванні іміджу автори орієнтують на створення носія іміджу зовнішніх ознак, що визначають присутність якості, затребуваної в професійному середовищі.

З позиції комунікаційного менеджменту слід підходити до визначення іміджу розглядаючи його як «публічне «Я» людини» [2]. Аналізуючи вітчизняну літературу, можна виділити три підходи до дослідження іміджу: функціональний, контекстний, порівняльний. При функціональному підході виділяються наступні різновиди іміджу: дзеркальний (властивий нашому уявленню про себе); поточний (видимий з боку); бажаний; корпоративний (імідж організації в цілому); множинний (імідж незалежних структур єдиної корпорації); негативний (імідж, створюваний опонентом, суперником).

При концептуальному підході імідж класифікується за видами діяльності (імідж політика, бізнесмена). При порівняльному підході порівнюють якості, властиві різним типам особистості. Наприклад, двох лідерів: компетентність, стиль керівництва, схильність до ризику [3].

Виходячи з цих підходів склалося дещо відмінне визначення «іміджу», як «сформований у масовій свідомості і має характер стереотипу, емоційно забарвлений образ кого-небудь або чого-небудь» [4].

З позиції управлінської іміджології управлінський імідж включає наступні складові: персональні характеристики лідера (тип особистості, психофізіологічні особливості, спосіб прийняття рішення і ін); соціальні характеристики лідера (статус керівника, модель ролі поведінки, норми і цінності, яких дотримується лідер та ін); символічну значущість лідера, коли він стає символом певної ідеології, певного курсу дій.

Аналіз досліджень літератури дозволив виділити у структурі іміджу керівника три важливих блоки. Перший з них пов'язаний з особистістю носія іміджу і являє собою комплекс характеристик його якостей. Другий блок характеризує стан і поведінку його в соціальному середовищі. І третій з них показує застосування цих якостей у професійній діяльності керівника.

В даний час у науці склалися два підходи до організації управління: раціоналістичний і поведінковий. У першому акцент робиться на створенні організації, що дає максимальний ефект у діяльності учасників, у другому – на управлінні їх поведінкою, організація якої могла б давати ефект від ініціативного ставлення до справи. Ґрунтуючись на другому підході, припускаємо, що імідж керівника потенційно впливає на взаємини, що складаються, і поведінку підлеглих.

Імідж керівника містить інформацію про вдалі дії керівника, які є прикладом, зразком поведінки для підлеглих. В виду цього, необхідно виділити наступні критерії вибору моделей поведінки:

- модель поведінки повинна відповідати поставленим цілям організації і самого керівника;
- відповідати законам та нормам, прийнятим у суспільстві;
- уособлювати собою моральну бездоганність;

- перебувати в єдності зі сформованою обстановкою, ситуацією;
- мати самокритичну оцінку власної моделі поведінки.

Особливу значимість набувають компоненти вигляду і поведінки, що утворюють імідж. Відображення цих компонентів виконує дві функції: «безпосереднього розрізнення і пізнання» їх серед інших компонентів вигляду і в загальній картині поведінки, і «інтерпретацію того психологічного змісту, який, як здається учасникам діяльності, укладений в цих компонентах – сигналах» [5].

Імідж керівника, володіючи потенціалом, впливає на дії підлеглих, спонукає до адекватних моделей поведінки, і, отже, призводить до вибудовування певного роду відносин.

Завдяки організуючого початку в побудові управлінських відносин, імідж керівника впливає на процес обміну інформацією, сприяє усуненню дефіциту інформації, необхідної для прийняття рішення, підвищуючи тим самим ефективність управління.

Робота над створенням іміджу повинна починатися з постановки цілі. Ціль керівника може полягати в посиленні впливу на підлеглих, поліпшенні іміджу ввіреного йому підрозділу або досягнення успіху в певних переговорах. Залежно від цілі приймається рішення про методи формування іміджу.

У світі поширена практика роботи з агентствами або окремими фахівцями – іміджмейкерами. Якщо мета керівника глобальна, можливе звернення в таке агентство. Для досягнення локальної цілі можна обійтися власними засобами.

Якщо керівник приймає рішення про те, що буде проводити роботу по вдосконаленню свого іміджу самостійно, це означає, що він повинен виділити складові частини процесу створення іміджу, після чого звернутися до фахівців з кожної окремої складової.

У процесі виділення складових образу важливо уникнути помилки надмірної деталізації. Необхідно пам'ятати про кінцеву ціль і чітко уявляти собі результат. Тільки тоді процес формування іміджу «по частинах» може принести реальну користь.

В першу чергу людина повинна чітко сформулювати для себе свою самооцінку. Якщо керівник вирішив змінити свій імідж, він повинен оцінити, що саме він хоче змінити, які сильні і слабкі сторони він має на момент прийняття цього рішення. Така оцінка буде суб'єктивною. Самооцінку рекомендується оформити в письмовому вигляді, так як думка людини про себе може бути досить розпливчастою, а письмова форма викладу вимагає використання конкретних слів.

Наступним етапом є конструктивне використання критики. Вона необхідна для досягнення кінцевої цілі. Бажано знайти для цієї цілі людей, які щиро зацікавлені. Мимовільні критичні висловлювання теж підлягають дослідженню з метою організації роботи щодо вдосконалення іміджу [6].

Керівник може провести анкетування серед своїх співробітників. При складанні такої анкети також бажано скористатися допомогою фахівця. Можливе використання методики експертної оцінки.

Таким чином, керівник повинен визначити для себе ціль створення іміджу, а при можливості і кінцевий результат («ідеальний імідж») і вихідну базу формування, тобто образ, наявний в даний момент. Після цього процес створення іміджу розбивається на складові частини, і визначаються способи досягнення цілі і приблизні терміни щодо кожної зі складових [7].

Особливе значення в процесі створення іміджу має планування. Без раціонально складеного плану досягнення будь-якої цілі, в тому числі і бажаного іміджу, практично неможливо. Рекомендується навіть виділяти певний час, наприклад, кілька годин у певний день тижня, тільки для організації процесу планування. Такий підхід істотно економить час і робить роботу більш ефективною. Заходи щодо вдосконалення іміджу повинні бути включені в план роботи поряд з іншими справами.

Вичерпний перелік заходів скласти практично неможливо, дії залежать від поставленої цілі. Якщо який-небудь захід щодо вдосконалення іміджу планується виключно заради престижу, це не сприятиме досягненню бажаного результату. Будь-яка дія, що застосовується керівником, повинна служити визначеній цілі і виконуватися абсолютно свідомо.

Формування іміджу не є зміною особистості керівника. Цей процес не може зробити з однієї людини абсолютно іншу. Тому для керівника важливо знання основ психології для того, щоб бути в змозі оцінити психологічні особливості власної особистості і грамотно використовувати свої сильні і слабкі сторони.

Успіх в діяльності викликає у підлеглих бажання ідентифікувати себе з керівником, приймати і розділяти його норми і цінності, а в кінцевому підсумку, наслідувати і дотримуватися певної моделі поведінки.

Таким чином, у процесі управління персоналом організації імідж керівника виконує наступні функції: навіювання впевненості у підлеглих у досягненні поставлених цілей; наслідування діям керівника його підлеглими; оптимізація комунікаційного процесу; спонукання до рекомендованих моделей поведінки.

Імідж виконує важливу сполучну, організуючу роль між ціллю організації, керівником і способом її досягнення.

Імідж асоціюється насамперед з публік релейшнз. Публік релейшнз – це самостійна функція менеджменту зі встановлення та підтримування комунікацій між організацією та групами громадськості. Одна і та ж організація може по-різному сприйматися інвесторами, держструктурами, місцевою та міжнародною громадськістю.

В окрему групу виділяється імідж організації як роботодавця. З організацією як роботодавцем стикається персонал організації, особи, які мають роботу, посередники на ринку праці (від державної служби зайнятості до приватних консультантів по підборі персоналу), профспілки і т. д. У кожній з цих груп буде складатися свій імідж організації.

Позитивний імідж підвищує привабливість організації для потенційних працівників. Образ, що представляється людиною навколишньому світові, нерідко сприймається іншими людьми як відображення рівня його самооцінки. Прояв інтересу до самовдосконалення показує, що людина досягла певного рівня [8].

Вміння подати себе включає в себе вміння гідно оцінювати свої позитивні сторони і розуміти, в чому полягають слабкі місця.

Іншим фактором, що впливає на формування уявлення людини про самого себе, є життєвий досвід. Якщо день у день людина пізнає на власному досвіді, що його не цінують, то самооцінка може бути для нього занадто важкою.

Темперамент відіграє значну роль у процесі формування іміджу людини взагалі та керівника зокрема. Для створення іміджу керівника представникам різних темпераментів доводиться додавати різні зусилля. Найбільше зусиль має докладати представник меланхолічного темпераменту. Найбільш сприятливою основою для формування іміджу керівника є сангвінічний темперамент, але і його власники потребують докладання додаткових зусиль до створення іміджу. Темперамент змінити неможливо.

Володар кожного з темпераментів може бути корисним на своєму робочому місці, якщо при його виборі він врахував свої переваги і недоліки. Незважаючи на те, що керівник повинен завжди залишатися керівником, області, в яких здійснюється керівництво, можуть істотно відрізнятися одна від одної. Наприклад, холерик може успішно керувати відділом маркетингу, якщо грамотно сформує команду, в якій буде компетентний аналітик, за темпераментом, наприклад, флегматик.

Керівник-флегматик може успішно керувати науковим відділом. Негайне прийняття оперативних рішень з будь-яких питань він може доручити більш придатному за темпераментом співробітникові [9].

Формування іміджу керівника може йти двома шляхами: стихійно або цілеспрямовано. У першому випадку це природний процес, що проходить без зовнішнього тиску і результатом такого процесу є становлення людини як індивідуальності. Керівник є тією особистістю, якою він є насправді. Ця ситуація має місце, коли людина займає місце керівника в результаті тривалої вертикальної та горизонтальної кар'єри в одній організації. Така практика широко поширена в Японії. Проте керівні посади японці займають не раніше шістдесяти років.

Другий шлях передбачає активне формування, що необхідно, якщо: керівник є «чужим» по відношенню до організації (антикризове управління); керівник не має великого досвіду управління; у системі управління персоналом є конфліктні точки; великий розмір організації; існують зовнішні причини для створення іміджу керівника як аналога «торгової марки» підприємства [10].

Створення такого іміджу пов'язане з «надяганням деякої маски», і успіх залежить від двох факторів. Перший фактор: наскільки правильно обрана маска. Від правильності вибору маски залежить, наскільки імідж буде відповідати типу корпоративної культури і, отже, наскільки він буде ефективним.

Другий фактор впливає на швидкість і легкість процесу формування іміджу і є передумовою вбудовування маски в структуру особистості керівника.

Процес штучного формування іміджу пов'язаний з проведенням спеціальних заходів і процедур індивідуальної та організаційної роботи і вимагає аналізу внутрішніх умов життєдіяльності організації.

Зовнішньому вигляду свідомо приділяється більше уваги, ніж іншим компонентам іміджу. Мода, індустрія косметики і здоров'я дають велику кількість інформації і припускають велику кількість різноманітних товарів і послуг, які допомагають поліпшити зовнішній вигляд.

На імідж впливає співвідношення екстраверсії та інтроверсії в особистості керівника. Самоімідж екстраверта передбачає високу оцінку його «знання людей». У інтровертів сильна внутрішня реальність. Самоімідж інтроверта передбачає визнання іншими його «незалежних ідей». Екстраверти в цілому відчувають сильну потребу в приналежності і ототожненні з іншими, тоді як інтроверти більше прагнуть відстоювати незалежність.

Різна мотивація екстравертів і інтровертів при взаємодії з оточуючими є причиною відмінності в методах, використовуваних ними в процесі взаємодії.

В успішний імідж сучасного керівника входять: цілеспрямованість і відданість своїй справі; виражені лідерські якості; готовність ризикувати, сміливість у прийнятті рішень; вміння взяти відповідальність на себе; здатність врахувати безліч чинників при вирішенні професійної задачі; уміння делегувати повноваження та розподіляти обов'язки; націленість на позитивний результат; висока працездатність.

Для іміджу керівника важливо, як до нього ставляться оточуючі люди. Це спілкування має бути позитивним, якщо він зуміє привернути до себе.

Висновки. Існує багато способів вдосконалення іміджу, але головне завдання в цій діяльності – визначення цілі, потім самооцінка й аналіз оцінки.

Багато в успішній діяльності організації залежить від керівників, які здатні керувати підлеглими не тільки силою наказу, але й вміють ефективно використовувати все різноманіття управлінського ресурсу керівника.

Однією із складових такого ресурсу є імідж керівника. Розуміння основ його формування і вдосконалення дозволяє керівнику успішно здійснювати необхідну в управлінській діяльності стратегію поведінки, реалізовуватися і розвиватися як особистість в умовах професійної діяльності. Удосконалення іміджу вимагає оволодіння новими знаннями, розвитку різноманітних навичок і умінь, дозволяють ефективно взаємодіяти з підлеглими.

Література

1. Браун Л. Имидж – путь к успеху / Л. Браун. – СПб, 1996. – 98 с.
2. Поченцов Г. Г. Имиджелогия / Г. Г. Поченцов. – Киев, 2000. – 768 с.
3. Поченцов Г. Г. Профессия: имиджмейкер. 2-е изд. испр. и доп. / Г. Г. Поченцов. – Киев, 1999. – 256 с.
4. Поченцов Г. Г. Паблик рилейшнз / Г. Г. Поченцов. – Киев, 1996 – 424 с.
5. Панасюк А. Ю. Вам нужен имиджмейкер. Или о том, как создать свой имидж / А. Ю. Панасюк – М., 1998. – 239 с.
6. Мясищев В. Н. Психология отношений / Под редакцией А. А. Бодалева – Воронеж, 1995. – 357 с.
7. Зверинцев А. Б. Коммуникационный менеджмент / А. Б. Зверинцев. – СПб, 1997. – 286 с.
8. Блэк С. Павлик рилейшнз. Что это такое? / С. Блэк. – М., 1990. – 337 с.
9. Берд П. Продай себя. Тактика совершенствования вашего имиджа / П. Берд. – Минск. – 187 с.
10. Поченцов Г. Г. Паблик рилейшнз для профессионалов / Г. Г. Поченцов – Киев, 2000. – 624 с.
11. Sampson E. Creative Business Presentations: Inventive Ideas for Making an Instant Impact.

References

1. Brown L.(1996). IMIDZH – a way to success – 98 p. (in Rus).
2. Pachtentov G. G. (2000). Pechentsov Imagology. – 768 p. (in Rus).
3. Pechentsov G. G. (1999). Profession: image-maker. 2-e Izd. Rev. and DOP. – 256c. . (in Rus).
4. Pechentsov G .G. (1996). Public relations.– 424c. (in Rus).
5. Panasyuk A. Y. (1998).do You need the image maker. Or how to create a personality. – 239c. . (in Rus).
6. Myasishev V. N. (1995). Biologia relations / Under the editorship of A. A. Volumes. – 357 p. (in Rus).
7. Zverincev B. A. (1997). Communication management – 286 p. (in Rus).
8. Black S.(1990). Pawlik public relations. What is it? – 337 p. (in Rus).
9. Bird P. (1997)/ Sell yourself. Tactics of improving your image. bird.187. (in Rus).
10. Pechentsov G. (2000). Public relations. – 624 p. (in Rus).
11. Sampson E. Creative Business Presentations: Inventive Ideas for Making an Instant Impact.

Стаття надійшла до редакції 24.11.2016.

А Н Н О Т А Ц И И

ПРОЦЕССЫ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

ОЦЕНКА СОСТОЯНИЯ ИНВЕСТИЦИОННО-ИННОВАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В УКРАИНЕ

Бабич В.Д.

В статье проведена оценка состояния инновационно-инвестиционных процессов в Украине. Проведен анализ состояния финансового обеспечения инновационной деятельности Украины. Исследована структура финансирования инновационной деятельности промышленных предприятий и перераспределения аккумулированных ресурсов по направлениям инновационной деятельности. Проанализированы основные тенденции развития инвестиционных процессов. Определены ключевые недостатки системы инновационно-инвестиционных процессов Украины и основополагающие векторы совершенствования механизмов государственного регулирования инновационно-инвестиционной деятельности.

Ключевые слова: инновационно-инвестиционное развитие, инновационно-инвестиционные процессы, капитальные инвестиции, конкурентоспособность национальной экономики.

ОСОБЕННОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КОРПОРАТИВНОГО ИНВЕСТИЦИОННОГО ФОНДА И ПУБЛИЧНОГО АКЦИОНЕРНОГО ОБЩЕСТВА: СРАВНЕНИЕ И АНАЛИЗ

Васильев А.В.

В статье приведена сравнительная характеристика деятельности корпоративных инвестиционных фондов (КИФ) и публичных акционерных обществ (ПАО) как корпоративных предприятий. Рассмотрены особенности их создания и управления, эмиссии ценных бумаг, процедуры листинга, категории выпускаемых акций, сроки размещения и обращения ценных бумаг, выплаты дивидендов. Особое внимание уделено вопросам прекращения деятельности таких корпоративных образований, процедуре последовательности выплат при их ликвидации.

Ключевые слова: корпоративный инвестиционный фонд, публичное акционерное общество, эмиссия, дивиденды, листинг, акция.

ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ИННОВАЦИОННО-ИНВЕСТИЦИОННЫХ ПРОЕКТОВ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ

Гнатенко М.К.

В статье рассмотрены некоторые аспекты оценки эффективности инновационно-инвестиционных проектов экологической направленности. Определено, что оценка эффективности внедрения нововведений представляет собой один из самых ответственных этапов в процессе принятия решений инновационно-инвестиционного характера. Доказано, что чисто экономические аспекты установления эффективности проектов должны дополняться оценкой социальных, экологических, политических и других параметров. Предложено для оценки синергетического эколого-экономического эффекта использовать модифицированный подход, основанный на выделении эколого-производственного цикла. Доказано, что использование указанного подхода является также целесообразным для совершенствования обоснование выбора форм государственной поддержки экологических инноваций.

Ключевые слова: инновационно-инвестиционный проект, эффективность, синергетический эколого-экономический эффект.

РАЗВИТИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ СИСТЕМЫ СТАТИСТИКИ ТРУДОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Корепанов А.С., Чалая Т.Г., Лазебник Ю.А.

В статье особое внимание уделено определению основных этапов разработки общих стандартов в области статистики занятости, безработицы и неполной занятости, а также развития национальной

системы статистики трудовой деятельности. Рассмотрены международные статистические определения основных понятий и категорий согласно новым стандартам. Проиллюстрировано соответствие новых концептуальных рамок статистики трудовой деятельности и общих границ сферы производства СНС – 2008. Проведен сравнительный анализ основных макроэкономических показателей статистики трудовой деятельности в Украине и развитых странах мира.

Ключевые слова: статистика трудовой деятельности, трудовые ресурсы, занятость, безработица, международная конференция статистиков труда.

ИНСТИТУТ «ЗАОЧНОЙ СОБСТВЕННОСТИ» И ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ВЛАСТЬ

Мирясов Ю.А.

В статье рассматривается роль и потенциал экономической власти финансового сектора в современной экономике. Теоретической основой исследования являются идеи Т. Веблена, связанные с разнонаправленностью интересов бизнеса и производства, формированием института «заочной собственности» и контролем заочных собственников над реальным сектором экономики. Возможность ограничений и контроля над реальным сектором со стороны институциональных инвесторов рассмотрена на примере распределения собственности в крупнейших банках и нефинансовых корпорациях.

Ключевые слова: заочные собственники, саботаж, финансовый рынок, институциональные инвесторы, экономическая власть.

ИНСТИТУТ ВНЕШТАТНОЙ ЗАНЯТОСТИ В СОВРЕМЕННОЙ МОДЕЛИ РЫНКА ТРУДА УКРАИНЫ

Рекун А.П., Богуш А.С., Ключка А.Ю.

В статье исследованы изменения, происходящие на рынке труда в части появления новых форм занятости, в частности, фриланса. Проанализированы основные факторы, создающие предпосылки появления института фриланса в Украине, а также состояние его развития. Определены основные движущие интересы развития института фриланса со стороны заказчика и фрилансера. Выделены основные преимущества и недостатки института фриланса для работников и заказчиков. Даны предложения по совершенствованию условий развития института фриланса.

Ключевые слова: формы занятости, рынок труда, фриланс, фрилансеры, рынок фриланс-услуг.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ РЕГИОНАЛЬНОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПРОСТРАНСТВА В УСЛОВИЯХ ТРАНСФОРМАЦИОННЫХ СДВИГОВ

Родченко В.Б., Прус Ю.И.

Статья посвящена исследованию сущностных характеристик и структуры современного регионального экономического пространства. Предложены индикаторы уровня развития его составляющих. Введено понятие пространственной экономической дестинации. Проведен сравнительный анализ индустриальной и постиндустриальной парадигмы регионального развития, который позволяет обосновать закономерности эволюции экономического пространства от физического базиса размещения объектов к среде взаимодействия субъектов на определенной территории. Предложена классификация и определены особенности функций экономического пространства.

Ключевые слова: индустриальная модель развития, сетевая экономика, постиндустриальная модель развития, региональная экономическая дестинация, региональное экономическое пространство.

Природа современной институциональной коррупции

Турлакова А.С.

Статья посвящена исследованию сущностных характеристик и структуры современного В статье раскрыты теоретические основания явления коррупции, сущность понятия, социально-экономическая природа современной коррупции, рассмотрены основные формы проявления коррупции в рыночной

экономике, проанализированы наиболее подверженные коррупции институты. Рассмотрен феномен рендоориентированного поведения и феномен образования парагосударства.

Ключевые слова: коррупция, инклюзивные экономические институты, экстрактивные экономические институты, экономическая рента, олигархия, политическая власть, бюрократия, теневая экономика, теневая власть, парагосударство, взятка.

БЕЗРАБОТИЦА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Тютюнникова С.В., Романика Т.К.

В статье рассмотрено состояние рынка труда и безработицы в посткризисных условиях, выявлены причины роста молодежной безработицы, проанализированы меры политики на рынке труда, позволяющие преодолеть или облегчить последствия безработицы.

Ключевые слова: безработица, рынок труда, молодежная безработица, глобализация, прекаризация.

АНАЛИЗ МЕЖДУНАРОДНОЙ ТОРГОВЛИ ТОВАРАМИ И УСЛУГАМИ УКРАИНЫ И РЕСПУБЛИКИ ПОЛЬША С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ МЕЖДУНАРОДНЫХ БАЗ ДАННЫХ

Чалая Т.Г., Корепанов Г.С., Черненко Д.И.

Рассмотрена динамика международной торговли Украины и Республики Польша (объемов экспорта и импорта товаров и услуг) в 2000–2015 гг. с использованием международных баз данных. Приведены объемы экспорта и импорта основными международными торговыми партнерами Украины и Республики Польша, рассчитаны доли стран-партнеров в торговых потоках в 2015 г. Представлены основные товары, которые были экспортированы из Украины и Республики Польши в 2014-2015 гг., рассчитаны их доли в общем объеме соответствующих потоков международной торговли.

Ключевые слова: экспорт, импорт, международная торговля товарами и услугами, база данных, UN Comtrade Database.

ОЦЕНКА СОСТОЯНИЯ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ И УРОВНЯ МЕДИЦИНСКОГО СТРАХОВАНИЯ В ХАРЬКОВСКОМ РЕГИОНЕ

Чернов С.И., Воронина Е.О.

В статье рассмотрены вопросы охраны здоровья и уровня медицинского страхования на региональном уровне. Проведена оценка состояния здравоохранения и уровня медицинского страхования в Харьковском регионе. Отмечено, что современный региональный рынок медицинского страхования является важным элементом экономической инфраструктуры региона, и именно в этом контексте его эффективное функционирование может стать важным фактором и действенным инструментом социально-экономического развития региона. Определено, что Харьковская область имеет разветвленную инфраструктуру здравоохранения и мощный потенциал развития отрасли. Отмечено, что в течение последнего десятилетия уровень заболеваемости населения в Харьковской области остается выше среднеукраинского, хотя прослеживается тенденция к его постепенному снижению. Проанализирована динамика страховых премий по медицинскому страхованию в Украине в 2010-2014 гг. и динамика уровня выплат добровольного медицинского страхования компаний – лидеров рынка Харьковского региона. Дана характеристика основных страховых продуктов добровольного медицинского страхования страховых компаний Харьковского региона. Проведен SWOT-анализ внешней и внутренней среды функционирования страховых компаний, выявлены наиболее реальные возможности и угрозы. Доказано, что Харьковский регион имеет перспективы развития системы медицинского страхования, поскольку потенциальных потребителей страховых услуг много.

Ключевые слова: оценка, здравоохранение, медицинское страхование, уровень регион.

СИСТЕМЫ И МЕХАНИЗМЫ УПРАВЛЕНИЯ И АДМИНИСТРИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКОЙ

ПРОБЛЕМЫ ОПТИМИЗАЦИИ СТРУКТУРЫ ЭНЕРГОЕМКОСТИ УКРАИНЫ

Дикань В.В., Белоус Л.Б.

Аннотация. В статье определен метод вычисления энергоемкости ВВП, рассмотрена его структура. Проанализирована структура потребления электроэнергии за 11 месяцев 2016 года в сравнении с 11 месяцами 2015 и определен удельный вес промышленного сектора, не промышленного сектора и потерь в электросетях в общем количестве потребления. Представлены данные относительно рейтинга Украины по уровню энергоэффективности экономики среди других стран. Выделены факторы препятствующие снижению энергоемкости ВВП Украины.

Ключевые слова: энергетическая эффективность, энергетический ресурс, энергоемкость ВВП, потребления электроэнергии, структура энергоемкости.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ УПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННЫМ РАЗВИТИЕМ ПРОМЫШЛЕННОСТИ РЕГИОНА

Кондратенко Н.О.

В статье рассмотрены теоретические аспекты управления инновационным развитием промышленности региона. Определено, что сегодня национальные интересы Украины требуют немедленных и эффективных мер, направленных на сохранение ее научно-технологического потенциала, обеспечение эффективного его использования для преодоления кризисных явлений в экономическом и социальном развитии. В Украине отсутствует действенный механизм инвестирования масштабных технологических изменений. Министерства, другие центральные органы исполнительной власти не имеют достаточных средств для инновационной трансформации соответствующих отраслей. Поэтому, перспективным направлением решения проблем в этой сфере является переход отечественного производства на инновационный путь развития. Выделены основные факторы, тормозящие инновационную деятельность в Украине. Сделан вывод, что развитие промышленности Украины в течение последних лет происходило хаотично, без определения и соблюдения государственных приоритетов, при отсутствии продуманной государственной промышленной политики. Пренебрежение особенностей состояния национального рынка и механическое использование в макроэкономической политике различных непоследовательных мер привели к обвальной инфляции, резкому спаду производства и потере контроля над экономической деятельностью в стране. Доказано, что на современном этапе развития экономики Украины необходимо формирование механизма управления инновационным развитием промышленности региона на основе научно-обоснованных подходов.

Ключевые слова: управление, инновационное развитие, промышленность, регион.

УСПЕШНЫЙ ТИМБИЛДИНГ: БАЗОВЫЕ ПРИНЦИПЫ И ОСНОВНЫЕ ЭТАПЫ

Крамаренко А.А.

Статья посвящена выявлению основных черт, присущих командной работе на предприятии. Описаны основные этапы создания эффективной команды.

Ключевые слова: команда, рабочая группа, организация коммуникаций, рекрутинг.

УПРАВЛЕНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКИМ РАЗВИТИЕМ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ

Мазур А.Б.

В статье рассмотрены вопросы определения основных приоритетов управления экономическим развитием региона на основе насыщения его экономическими объектами и связями. Определено, что основной причиной негативных последствий является отсутствие эффективной современной системы регионального управления и эти обстоятельства достаточно сильно мешают развитию регионов Украины на основе рационального использования природного экономического, трудового и научного потенциала. Указано, что общая концепция управления экономическим развитием региона должна направляться на учет положительных проявлений расширения экономического пространства регионов.

Построена модель концепции управления экономическим развитием регионов Украины, определены факторы, влияющие на экономическое развитие региона. Сформулированы основные направления и принципы распределения полномочий между центральными органами управления государства и региональными органами управления. Определено, что региональный уровень управления имеет свои определенные особенности. Его отличительной чертой является политическая мотивация как составляющая управленческих решений, касающихся стратегического плана экономического развития. Доказано, что каждый экономический регион является целостной территориальной хозяйственной системой, в которой главная роль принадлежит отраслям рыночной специализации. Финансовая нестабильность и внутренние кризисные явления в Украине обусловили необходимость адаптации регионов к радикальным изменениям в экономике.

Ключевые слова: управление, экономическое развитие, регион.

КРИТЕРИАЛЬНАЯ БАЗА ЦЕННОСТНО-ОРИЕНТИРОВАННОГО УПРАВЛЕНИЯ В СИСТЕМЕ МЕНЕДЖМЕНТА ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

Навроцкий А.А., Свиденская М.С.

В статье обобщены методические основы ценностно-ориентированного управления, в частности высшими учебными заведениями, а также выделены основные концептуальные положения формирования и развития ценностно-ориентированного типа управления вузом. Дано определение термину «ценностно-ориентированное управление» и предложена модель системы ценностей вуза.

Ключевые слова: ценностно-ориентированного управления, ценность, система ценностных ориентаций, стиль управления.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ УПРАВЛЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬЮ ПРЕДПРИЯТИЯ ПРОМЫШЛЕННОСТИ РЕГИОНА

Оболенцева Л.В.

В статье рассмотрены теоретические основы управления конкурентоспособностью предприятий промышленности региона. Определено, что повышение уровня международной конкуренции, глобализация мирового рынка, неконтролируемое проникновение иностранных товаров на отечественный рынок и неудовлетворительное состояние научно-технического обеспечения отечественного производства выносят проблемы управления конкурентоспособностью на первый план. Определены ключевые характеристики конкурентоспособности. Уточнены критерии и ключевые характеристики обеспечения конкурентоспособности предприятия. Представлены характерные черты существующих систем управления конкурентоспособностью в ведущих странах мира. Отмечено, что для повышения конкурентоспособности промышленных предприятий регионов Украины нужна модернизация каждого промышленного объекта в регионе, внедрения новой техники, технологии, программного и компьютерного обеспечения и т.д. Обосновано, что для управления конкурентоспособностью промышленных предприятий региона необходимо систематизировать функции управления и фазы принятия управленческих решений. Определено, что на современном этапе развития экономики Украины и ее регионов, весомым фактором ее оздоровления может стать повышение конкурентоспособности промышленных предприятий на основе освоения современных методов управления. То есть, управление конкурентоспособностью промышленного комплекса региона на основе научно-обоснованных подходов будет способствовать улучшению состояния промышленности и повышению социально-экономического уровня региональных систем.

Ключевые слова: управление, конкурентоспособность, предприятие, промышленность, регион.

РЕЙТИНГИ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ КАК СОСТАВЛЯЮЩИЕ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ СТРАТЕГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ КОМПАНИЕЙ

Пархоменко Е.С.

В статье рассмотрена роль рейтингов корпоративного управления как элемента информационного обеспечения стратегического управления. Рейтинги предоставляют внешним и внутренним пользователям обобщенные, достоверные и своевременные сведения о состоянии оцениваемых компаний, что позволяет принимать обоснованные управленческие решения относительно дальнейшего развития предприятий. В работе дана характеристика основных

методических подходов к оценке качества корпоративного управления. Отмечается, что использование общепризнанных методик оценивания, в частности Национальной рейтинговой шкалы, содействует уменьшению уровня субъективности оценок. Приведены основные функции, которые может выполнять рейтинг корпоративного управления для внутренних пользователей (владельцев, руководителей и работников); выделены те функции, которые могут использоваться при принятии стратегических решений. Указано, что пользование данными рейтинговых агентств для внешних пользователей (инвесторов, партнеров, клиентов) дает основания для анализа перспектив дальнейшего сотрудничества с оцениваемым предприятием. Автором исследовано значение рейтингов корпоративного управления для разных типов инвесторов (рискованных инвесторов, традиционных портфельных инвесторов, стратегических инвесторов) и определены основные направления совершенствования рынка рейтинговых услуг в Украине.

Ключевые слова: стратегическое управление, информационное обеспечение, стратегическая информация, рейтинг корпоративного управления, индекс корпоративного управления.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ УПРАВЛЕНИЯ СЕТЕВЫМИ СЕРВИСНЫМИ СТРУКТУРАМИ

Пахаренко А.В.

В статье обобщены концептуальные подходы к определению явления «сетевая организация». Предложена классификация сетевых институтов в зависимости от особенностей их функционирования. Разработаны принципы функционирования структур сетевых сервисов, которые обеспечивают их ориентацию на стимулирование устойчивого экономического развития.

Ключевые слова: сетевая структура, публичные сервисы, управление сетевыми сервисами.

НАПРАВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ УКРАИНЫ

Рыбак А.И.

В статье определены основные направления государственной политики повышения качества жизни населения Украины. Отмечено, что главной движущей силой улучшения качества жизни населения является система государственного управления. Как показывает мировой опыт, эффективное решение проблем социально-экономического развития государства и его регионов требует законодательного закрепления и реализации системы целенаправленных мероприятий. Определено, что необходимо решение проблем в сфере занятости в частности, в сфере оплаты труда, безопасности труда работников и социальной защиты населения. В Украине их решения будет результативным, в условиях успешной реализации и адаптации Концепции Достойного труда. Доказано, что социальная поддержка украинских граждан должна уже сегодня трансформироваться из существующей модели государственного социального патернализма в модель адресной социальной поддержки. Определено, что одним из главных направлений повышения качества жизни населения должно стать реформирование бюджетных отношений, в основу которого должно быть положена идея разумного баланса интересов. Отмечено, что существенное снижение качества жизни значительной части населения и падение уровня его доходов в первую очередь связано со снижением эффективности хозяйства и падением производства, высокой инфляцией на старте экономических реформ. Существует острая необходимость сочетания рыночной саморегуляции с активным государственным регулированием рынка труда.

Ключевые слова: качество жизни населения, государственная политика, управление

ПРИВЛЕЧЕНИЕ ОПЫТА ВЕДУЩИХ СТРАН К РЕФОРМИРОВАНИЮ СИСТЕМЫ ПЕНСИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ В УКРАИНЕ

Третьяк В.П., Андреева Е.А.

В статье рассмотрено современное состояние социальной защиты в Украине и ведущих странах мира. Проведен анализ основных направлений финансирования социальной защиты, который свидетельствует, что большинство стран ищут пути уменьшения финансовой нагрузки на бюджет в связи с пенсионными выплатами и вводят трехуровневые пенсионные системы. Предложены рекомендации по дальнейшему реформированию пенсионного обеспечения в Украине на основании привлечения положительного опыта ведущих стран.

Ключевые слова: социальное развитие, социальная защита, пенсии, пенсионное обеспечение, пенсионная система, управление, реформирование, финансирование.

НАПРАВЛЕНИЯ РЕШЕНИЯ СОВРЕМЕННЫХ ВОПРОСОВ РЕФОРМИРОВАНИЯ ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОГО ТРАНСПОРТА В УКРАИНЕ

Третьяк В.П., Москаленко К.И.

Проанализированы результаты реализации транспортных услуг предприятиями железнодорожного транспорта. Исследован опыт Европейского Союза относительно создания конкурентоспособной и ресурсоэффективной транспортной системы. Обоснована необходимость и возможности обеспечения конкурентоспособности субъектов железнодорожного транспорта Украины.

Ключевые слова: железнодорожный транспорт, управление, транспортная услуга, конкурентоспособность, инновации.

АНАЛИЗ ПОДХОДОВ К ФОРМИРОВАНИЮ СТРАТЕГИИ СОЦИАЛЬНО- ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ГОСУДАРСТВА

Третьяк В.П., Поколотная Т.В.

Наша страна переживает момент трансформации, когда мы признаем, что «делать, как обычно» невозможно. Стратегия устойчивого развития «Украина – 2020», которая была принята Президентом Украины в январе 2015 года, предназначен, чтобы помочь нам выйти сильнее из нынешнего кризиса, оказания помощи в преодолении экологических проблем и обеспечение устойчивого развития Украины в будущем. В статье представлен обзор стратегий социально-экономического развития других стран, которые должны быть учтены в целях эффективной реализации Стратегии устойчивого развития Украины.

Ключевые слова: стратегия, экономическая стратегия, социально-экономическое развитие, стратегия социально-экономического развития.

РОЛЬ И МЕСТО ИМИДЖА РУКОВОДИТЕЛЯ В ЭФФЕКТИВНОМ УПРАВЛЕНИИ СОВРЕМЕННЫМ ОРГАНИЗАЦИЕЙ

Шевченко В.С.

В статье рассмотрены основные вопросы, касающиеся проблемы формирования имиджа руководителя. Подчеркнуто возрастающее значение проблемы формирования имиджа в жизни общества и отдельного человека. Рассмотрены факторы, влияющие на формирование представления человека о самом себе. Определено, что привлекательный имидж руководителя неотделим от знания делового этикета и уверенного владения соответствующими навыками. Руководитель, который намерен работать в другой стране, обязан учитывать сложившиеся традиции, чтобы осуществляемая деятельность имела успех. Подчеркнуто возрастающее значение проблемы формирования имиджа в жизни общества и отдельного человека. Рассмотрены факторы, влияющие на формирование «самоимиджа» или «самопрезентации». Детально рассмотрены составляющие части имиджа человека. Освещены вопросы выбора методов формирования имиджа руководителя. Подчеркнуто значение этапа определения цели, адекватной самооценки и анализа оценки. Определены функции, которые выполняет имидж руководителя в процессе управления организацией. Выделены условия, влияющие на формирование и совершенствование имиджа руководителя. Раскрыта необходимость совершенствования технологии формирования имиджа руководителя, механизм его формирования и этапы организации работы над созданием имиджа менеджера. Приведены рекомендации, позволяющие руководителю наладить отношения с подчиненными

Ключевые слова: имидж, имидж организации, корпоративный имидж, самоимидж, публичный имидж.

A N N O T A T I O N S

DEVELOPMENT PROCESSES OF SOCIAL ECONOMICS

ESTIMATION OF THE CONDITION OF INNOVATION AND INVESTMENT PROCESSES IN UKRAINE

Babych V.

In the article has been done the estimation of the innovation and investment processes in Ukraine. Financial support of innovation activity in Ukraine has been analyzed. Has been researched the structure of financing of innovation activity of industrial enterprises and redistribution of accumulated resources by areas of innovation activity. The basic trends of investment processes have been analyzed. Key disadvantages in system of innovation and investment processes in Ukraine and fundamental vectors of improving of the mechanisms of state regulation of innovation and investment activity have been determined.

Keywords: innovation and investment development, innovation and investment processes, capital investment, competitiveness of the national economy, innovation activity.

FEATURES OF CORPORATE INVESTMENT FUND AND THE PUBLIC JOINT-STOCK COMPANY: THE COMPARISON AND ANALYSIS

Vasylyev O.

The article presents comparative characteristics of activities of corporate investment funds (CIF) and public joint stock companies (PJSC) as corporate enterprises. The peculiarities of their creation and management, securities issuance, listing procedure, category of issued shares, terms of placement and circulation of securities, the payment of dividends. Special attention is paid to issues of termination of activities of such corporate entities, the sequence of payments of liquidation thereof.

Keywords: corporate investment fund, public joint-stock company, issuance of dividends, listing, share.

EVALUATING THE EFFECTIVENESS OF INNOVATION AND INVESTMENT PROJECTS OF THE ENVIRONMENTAL FOCUS

Gnatenko M.

The article shows the comparative characteristics of corporate investment funds (CIF) and public joint stock companies (JSC) as corporate enterprises. There were considered the features of their creation and management, securities issue, listing procedure, category issued shares, terms of placement and circulation of securities, the payment of dividends. Particular attention is given to the question termination of activities of such corporate groups, procedure of sequence of payments during their disposal.

Keywords: corporate investment funds, public joint stock company, emission, dividends, listing, action.

DEVELOPMENT OF NATIONAL LABOR STATISTICS

Korepanov O., Chala T., Lazebnyk Iu.

The article considers some aspects of evaluation of environmental innovation & investment project effectiveness. It is determined that evaluation of the innovation effectiveness is one of the most critical stages in the decision-making process of innovation & investment nature. It is proved that the purely economic aspects of the project efficiency assessment should be supplemented by social, environmental, political and other parameters evaluation. The modified approach is suggested to evaluate a synergetic environmental and economic benefits and based on allocation of eco-production cycle. It is also proved that the suggested approach is advisable to improve justification of choosing forms of environmental innovation state support.

Keywords: innovation & investment projects, efficiency, synergistic environmental and economic benefits.

INSTITUTE CORRESPONDENCE OWNERSHIP AND ECONOMIC POWER

Miriasov Iu.

The article highlights presence and the possibility of implementing economic power of the financial sector in today's economy. Theoretical framework is the Veblen's conflict between the goals and interests of business and industry. This contradiction embodied in the institution of absentee ownership and absentee owners' control of the real economy. The institutional investors' constraint opportunities and control over the real sector is considered in case of the ownership of the largest banks and non-financial corporations.

Keywords: absentee owner, sabotage, finance, institutional investors, economic power.

INSTITUTE OF FREELANCE EMPLOYMENT IN THE MODERN MODEL OF THE LABOR MARKET OF UKRAINE

Rekun G., Bogush A., Klyuchka A.

The article examines changes in the labor market in terms of emergence of new forms of employment, particularly freelancing. Analyzed the main factors that create preconditions for the appearance of Institute of freelancing in Ukraine, and the status of its development. Identifies the main interests driving the development of the institution of freelancing on the part of the customer and the freelancer. The main advantages and disadvantages of the institution of freelancing for employees and customers. The proposals to improve conditions for the development of the Institute of freelancing.

Keywords: forms of employment, labor market, freelance, freelance market freelance services.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASES OF DEVELOPMENT OF REGIONAL ECONOMIC SPACE IN THE CONDITIONS OF TRANSFORMATIONAL SHIFTS

Rodchenko V., Prus Yu.

The article studies the essential characteristics and structure of modern regional economic space. An indicator of the level of its components. the concept of spatial economic destinations. a comparative analysis of the industrial and post-industrial paradigm of development that allows patterns of evolution to justify economic space on the physical placement of base objects to an environment of interaction in a particular area. the classification of features and peculiarities economic area.

Keywords: industrial development model, network economics, post-industrial model of development, regional economic destinations, the regional economy.

THE NATURE OF MODERN INSTITUTIONAL CORRUPTION

Turlakova A.

The article deal with the theoretical grounds of the phenomenon of corruption, the essence of the concept of socio-economic nature of modern corruption, describes the main forms of corruption in a market economy, analyzes the most corrupt institutions. This article considers the phenomenon of rent-seeking behavior and the phenomenon of education parastate.

Keywords: corruption, inclusive economic institutions extractive economic institutions, economic rent, oligarchy, political power, bureaucracy, shadow economy, shadow government, parastate, bribe.

UNEMPLOYMENT IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

Tutunnikova S., Romanika T.

In the article reviewed the status the labor market and unemployment in the post-crisis conditions, the causes of youth unemployment growth, analyzed policy measures on the labor market, allowing to overcome or alleviate the consequences of unemployment.

Keywords: unemployment, labor market, youth unemployment, globalization, precarisation.

ANALYSIS OF INTERNATIONAL TRADE IN GOODS AND SERVICES BETWEEN UKRAINE AND POLAND USING INTERNATIONAL DATABASES

Chala T., Korepanov G., Chernenko D.

The dynamics of international trade of Ukraine and Poland are considered (amount of exports and imports of goods and services) in 2000-2015 using international databases. The amount of exports and imports of major international trade partners of Ukraine and Poland are specified, the share of partner countries in trade flows in 2015 are calculated. The basic goods that were exported from Ukraine and Poland in 2014-2015 are considered, their share in the total flow of relevant international trade are calculated.

Keywords: export, import, international trade of goods and services, database, UN Comtrade Database.

ASSESSMENT OF HEALTH AND MEDICAL INSURANCE IN KHARKIV REGION

Chernov S., Voronina O.

The paper deals with the protection of health and the level of health insurance at the regional level. The evaluation of health status and the level of health insurance in the Kharkov region. It is noted that the current regional market for health insurance is an important element of the region's economic infrastructure, and it is in this context, its effective functioning may be an important factor and an effective tool for socio-economic development of the region. It was determined that the Kharkiv region has an extensive health infrastructure and the powerful potential of the industry. It was noted that over the past decade the level of morbidity in the Kharkiv region remains higher than the average Ukrainian, even though there is a tendency to its gradual decline. The dynamics of insurance premiums for medical insurance in Ukraine in 2010-2014. and changes in the level of payments for voluntary health insurance companies – leaders of the Kharkov region market. The characteristic of the main insurance products for voluntary health insurance insurance companies Kharkiv region. Spend a SWOT-analysis of external and internal environment of the functioning of the insurance company, revealed the most realistic opportunities and threats. It is proved that the Kharkov region has prospects for development of the health insurance system, as potential consumers of insurance services much.

Keywords: evaluation, health care, health insurance, the level of the region.

SYSTEMS AND MECHANISMS FOR MANAGEMENT AND ADMINISTRATION OF SOCIAL ECONOMICS

PROBLEMS STRUCTURE OPTIMIZATION OF ENERGY INTENSITY UKRAINE

Dykan V., Bilous L.

In the article the method of calculation of energy intensity of GDP, and examines its structure. The structure of electricity consumption in the first 11 months of the year 2016 compared to 11 months of 2015 and determined the proportion of the industrial sector, the industrial sector and losses in electricity in the total consumption. Describes the rating of Ukraine according to the level of efficiency of the economy among other countries. The factors preventing the reduction of energy intensity of Ukraine's GDP.

Keywords: energy efficiency, energy resource, energy intensity of GDP, energy consumption, structure of consumption.

THEORETICAL ASPECTS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF INDUSTRY IN THE REGION

Kondratenko N.

In the article it has been discovered the theoretical aspects of innovative development of industry in the region. It has been proved that today Ukraine's national interests require immediate and effective measures to preserve its scientific and technological potential, ensuring effective use to overcome the crisis in the economic and social development. Ukraine lacks an effective mechanism for investing massive technological changes. Ministries and other central executive authorities do not have sufficient funds for the innovative transformation of relevant sectors. Therefore, a promising direction to solve problems in this field is to move domestic production on an innovative path of development. Isolate the main factors hampering

innovation activities in Ukraine. It is concluded that the development of industry in Ukraine in recent years occurred randomly, without determining compliance with national priorities and, in the absence of deliberate state industrial policy. Neglect of state in national market characteristics and mechanical use in various inconsistent macroeconomic policy measures have led to sweeping inflation, a sharp decline in production and a loss of control over economic activity in the country. It is proved that at the current stage of development of Ukraine it should be the formation of mechanism in innovative industrial development of the region based on evidence-based approaches.

Keywords: management, innovative development, industry, region.

SUCCESSFUL TEAM BUILDING: THE BASIC PRINCIPLES AND MAIN STAGES

Kramarenko A.

The article is devoted to identifying key characteristics of team work. The basic steps of creating an effective team are described.

Keywords: team, working group, organization of communications, recruitment.

MANAGING THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REGIONS OF UKRAINE

Mazur A.

In the article it is concerned the definition of the main priorities of management in economic development of the region based on its saturation economic entities and relationships. It has been determined the main cause of negative consequences that is the lack of an effective modern system of regional governance and the circumstances which are quite hinder the development of Ukraine's regions based on the rational use of natural economic, labor and scientific potential. It is noted that the overall management concept of regional economic development should aim at taking into account the positive manifestations of expanding economic space regions. It has been created the model of the concept of management in economic development of Ukraine's regions, the factors of influence on the economic development in the region. The basic directions and principles of division of powers between the central authorities of the state and regional authorities have been ordered. It has been determined that regional level of government that has its own specific characteristics. Its hallmark is the political motivation as a part of administrative decisions regarding the strategic plan for economic development. It has been proved that each economic region is indivisible territorial economic system in which the main role belongs to market sectors of specialization. Financial instability and domestic crisis in Ukraine led to the need to adapt regions to radical changes in the economy.

Keywords: management, economic development, region.

CRITERIA BASE VALUE-ORIENTED MANAGEMENT OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN MANAGEMENT SYSTEM

Navrotskii O., Svidenska M.

The article summarizes the methodological foundations of value-based management, including high schools, as well as the considered of the main conceptual provisions of formation and development of value-based type of high school's management. The definition of the term "value-based management" and the model of value high school's system.

Keywords: value-based management, value, value orientation, management style.

THEORETICAL BASIS OF MANAGEMENT OF COMPETITIVENESS OF ENTERPRISES INDUSTRIAL REGION

Obolentseva L.

The article describes the theoretical basis of management of competitiveness of industrial enterprises in the region. It is proved that increasing the level of international competition, the globalization of the world market, uncontrolled penetration of foreign goods on the domestic market and inadequate state of scientific and technical support domestic production competitiveness render management issues to the fore. The key characteristics competitiveness have been discovered. It has been specified criteria and key characteristics to ensure competitiveness. It has been presented characteristics of existing control systems in leading competitive countries. It is noted that increasing the competitiveness of industrial regions of Ukraine needs upgrading each industrial facility in the region, introduction of new equipment, technology, software and

computer support, etc. It has been proved that management of competitiveness of industrial enterprises should organize regional management functions and management decision-making phase. It has been determined that at the current stage of development of Ukraine and its regions, a major factor in her recovery would be to increase the competitiveness of industry through the development of modern management. Competitiveness management industrial complex of the region based on evidence-based approaches will improve the state of the industry and improve the socio-economic level of regional systems.

Keywords: management, competitiveness, enterprise, industry, region.

CORPORATE GOVERNANCE RATINGS AS A COMPONENT OF THE INFORMATION SUPPORT OF COMPANY'S STRATEGIC MANAGEMENT

Parkhomenko O.

In the article the role of corporate governance ratings as part of information support of strategic management is considered. Ratings provide internal and external users by the generalized, reliable and timely information about the status of the evaluated companies allowing to make informed management decisions about further development of enterprises. The author gives a description of the main methodological approaches to assessing the quality of corporate governance. It is noted that the use of generally accepted evaluation methods, in particular the National rating scale, helps to reduce the level of subjective judgment. The key functions of corporate governance rating for internal users (owners, managers and workers) are determined; identified the functions which could be used for strategic decision-making. It is indicated that the use of rating agencies data for external users (investors, partners, customers) gives grounds for the analysis of the further cooperation prospects with the assessed company. The author investigates the importance of corporate governance ratings for different types of investors (risk investors, the traditional portfolio investors, strategic investors) and the main directions of improving the rating services market in Ukraine.

Keywords: strategic management, information support, strategic information, corporate governance rating, corporate governance index.

CONCEPTUAL BASIS OF MANAGING NETWORK SERVICE STRUCTURES

Pakharenko O.

This article summarizes conceptual approaches to defining the phenomenon of network organization. The classification of network institutions depending on the characteristics of their operation. The principles of functioning structures of network services that provide them with guidance on promoting sustainable economic development.

Keywords: network structure, public services, network management services.

AREAS OF PUBLIC POLICIES IMPROVING THE QUALITY OF LIFE UKRAINE

Rybak H.

Keywords: E.G. Lieberman, followers, statistical research methods of production, economic reforms.

In the article the basic directions of state policy of improving the quality of life in Ukraine have been discovered. It is noted that the main driving force for improving quality of life is a system of government. As international experience shows the effective problem of solving socio-economic development of the country and its regions requires legislative provisions and implementation systems of targeted events. It has been determined that it is necessary to solve the problems in employment particularly in the area of wages, safety of employees and social security. In Ukraine their solving will be more effective, in terms of successful implementation and adaptation of decent work. It has been proved that social support of Ukrainian citizens have already transformed from an existing model of state paternalism into the social model of targeted social support. It has been determined that one of the main ways of increasing the quality of life should be a reform of budgetary relations, based on the idea that should be a reasonable balance of interests. It is noted that the significant reduction in quality of life for much of the population and the decline in its revenues primarily associated with a decrease in the efficiency of the economy and the drop in production, high inflation at the start of economic reforms. There is an urgent need for a combination of market self-regulation of active state regulation of the labor market.

Keywords: quality of life of the population, public policy, management.

ATTRACTING THE EXPERIENCE OF LEADING COUNTRIES TO REFORM THE PENSION SYSTEM IN UKRAINE

Tretiak V., Andreieva K.

The article reviews the current state of social protection in Ukraine and leading countries. The analysis of the main areas of social protection financing was held, and it indicates that most countries are looking for ways to reduce the financial burden on the budget in relation to pension payments and implementing three-level pension systems. Recommendations for further reform of pension provision in Ukraine based on the involvement of good practices of leading countries were suggested.

Keywords: social development, social security, pensions, pension provision, pension system, management, reform, financing.

AREAS OF SOLVING MODERN RAILWAY REFORM IN UKRAINE

Tretiak V., Moskalenko K.

The results of realization of transport services the enterprises of railway transport are analyzed. It was investigated the experience of European Union to create a competitive and resource-efficient transport system. The necessity and possibility of the providing of rail transport competitiveness in Ukraine are substantiated.

Keywords: railway transport, management, transport service, competitiveness, innovations.

APPROACHES TO THE FORMATION OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT

Tretiak V., Pokolodna T.

Our country is going through a moment of transformation when we recognize that “to do, as usual” impossible. Strategy for Sustainable Development “Ukraine-2020”, which was adopted by the President of Ukraine in January 2015, is designed to help us come out stronger from the current crisis, to assist in overcoming environmental problems and sustainable development of Ukraine in the future. The article presents an overview of strategies for socio-economic development of other countries, which should be taken into account for the purpose of effective implementation of the Sustainable Development Strategy of Ukraine.

Keywords: strategy, strategy economic, socio-economic development, strategy of social-economic development.

ROLE AND PLACE OF LEADER IMAGE IN THE EFFECTIVE MANAGEMENT OF MODERN ORGANIZATIONS

Shevchenko V.

The article considers the main issues relating to problems of formation of image of the head. It is emphasized the increasing importance of problems of formation of image in society and the individual. It has been examined the factors influencing the formation of ideas of man about himself. It is determined that an attractive image of the head is inseparable from the knowledge of business etiquette and self-possession of the appropriate skills. A leader who intends to work in another country, is obliged to take into account the tradition that the ongoing operation was a success. It is emphasized the increasing importance of problems of formation of image in society and the individual. It has been examined the factors influencing the formation of "savemedia" or "self-presentation". The components of the image of man have been discovered. The issues of choice of methods of formation of image of the head have been demonstrated. It is stressed the importance of the stage of goal determination, adequate self-assessment and review assessment. It has been defined the role, who performs the image of the head in the process management of the organization. It has been defined the conditions affecting the formation and improvement of the image of the head. The author discusses the need of improving the technology of formation of image of the head, the mechanism of its formation and stages of organization of work on creation of image of the Manager. It is provided guidance allowing the chief to establish a relationship with subordinates

Keywords: image, corporate image, corporate image, self-image, public relations.

Andreieva Kateryna O. (Андреева Катерина Олександрівна)

Post-graduate, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

e-mail: andreeva@karazin.ua

Research interests: economics, management and administration, regional research, management mechanism of social development in Ukraine

Babych Volodymyr D. (Бабич Володимир Дмитрович)

Post-graduate, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

e-mail: babych_vd@mail.ru

Research interests: economy, management of national economy

Bilous Liliia B. (Білоус Лілія Борисівна)

Post-graduate, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

e-mail: L.bilous@karazin.ua

Research interests: business, management and administration, regional research, energy efficiency, energy efficiency, alternative energy

Bogush Alina S. (Богущ Аліна Сергіївна)

Student, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

Research interests: human resource management

Chala Tatyana G. (Чала Тетяна Георгіївна)

PhD, Associate professor, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

e-mail: t.g.chala@karazin.ua

Research interests: statistics, modeling

Chernenko I. Daryna (Черненко Дарина Ігорівна)

PhD, Senior Lecturer, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

e-mail: d.i.chernenko@karazin.ua

Research interests: economic-statistical market research; medical services market

Chernov Sergei I. (Чернов Сергій Іванович)

Doctor of Sciences (Public administration), Associate professor, O.M. Beketov Kharkiv National University of Urban Economy, Ukraine

Research interests: public administration, regional economy

DykanValeriia V. (Дикань Валерія Володимирівна)

Doctor of Sciences (Economic), Professor, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

e-mail: valeriya.dykan@karazin.ua

Research interests: regional development, management, organization of foreign economic activity of enterprises, organization of business

Gnatenko Marina K. (Гнатенко Марина Костянтинівна)
Senior Lecturer, O.M. Beketov Kharkiv National University
of Urban Economy, Ukraine

e-mail: Mary8381@mail.ru

Research interests: regional economy

Klyuchka Andrew Yu. (Ключка Андрій Юрійович)

Student, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

Research interests: human resource management

Kondratenko Nataliia O. (Кондратенко Наталія Олегівна)

Doctor of Sciences (Economic), Professor, O.M. Beketov
Kharkiv National University of Urban Economy, Ukraine

e-mail: nokondratenko@yandex.ru

Research interests: regional economy

Korepanov Oleksiy S. (Корепанов Олексій Сергійович)

PhD, Associate professor, V.N. Karazin Kharkiv National
University, Ukraine

e-mail: o.s.korepanov@karazin.ua

Research interests: statistical modeling and forecasting,
investment

Korepanov George S. (Корепанов Георгій Сергійович)

PhD, Senior Lecturer, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

e-mail: g.s.korepanov@karazin.ua

Research interests: statistical modeling and forecasting, investment

Kramarenko Anna O. (Крамаренко Анна Олександрівна)

PhD, Senior Lecturer, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

e-mail: kaa174@ukr.net

Research interests: entrepreneurship

Lazebnyk Iuliia O. (Лазебник Юлія Олександрівна)

PhD, Associate professor, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

e-mail: yuliya_lazebnyk@ukr.net

Research interests: statistics, modeling

Mazur Alina B. (Мазур Аліна Борисівна)

Postgraduate, O.M. Beketov Kharkiv National University of Urban Economy, Ukraine

e-mail: alina_777@bk.ru

Research interests: regional economy

Miriasov Iurii O. (Мірясов Юрій Олександрович)

PhD, Associate professor, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

e-mail: miryasovyur@ukr.net

Research interests: economic methodology, microeconomics, labor markets

Moskalenko Karina I. (Москаленко Каріна Ігорівна)

Senior lecturer, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

e-mail: kmoskalenko@karazin.ua

Research interests: planning external economic activities of engineering complex national economy, logistics prediction and socio-economic planning

Navrotskii Oleksii O. (Навроцький Олександр Олександрович)

PhD, Associate professor, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

e-mail: cipp_kbs@karazin.ua

Research interests: regional economics, development economics model of service

Obolentseva Larysa V. (Оболенцева Лариса Володимирівна)

PhD, Associate professor, O.M. Beketov Kharkiv National University of Urban Economy, Ukraine

e-mail: larysa.obolentseva@gmail.com

Research interests: regional economy

Pakharenko Oleksandr V. (Пахаренко Олександр Володимирович)

Post-graduate, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

e-mail: pahhan-s@yandex.ru

Research interests: network management structures, service economy

Parkhomenko Olena S. (Пархоменко Олена Степанівна)

PhD, Associate professor, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

e-mail: elena.parkhomenko@karazin.ua

Research interests: financial management, economic analysis, corporate governance

Pokolodna Tetiana V. (Покоłodна Тетяна Валеріївна)

Post-graduate, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

e-mail: tanya-pokolodnay@mail.ru

Research interests: mechanisms of management of socio - economic development of territories

Prus Yuliia I. (Прус Юлія Ігорівна)

Lecturer, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

e-mail: yuliaprus@karazin.ua

Research interests: human resource management, corporate social responsibility, management of spatial development

Rekun Ganna P. (Рекун Ганна Петрівна)
PhD, Associate professor, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
e-mail: rekun@karazin.ua
Research interests: human resource management

Rodchenko Volodymyr B. (Родченко Володимир Борисович)
Doctor of Sciences (Economic), Professor, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
e-mail: rodchenko@karazin.ua
Research interests: the economic development of the region, logistics management, project management

Romanika Tetiana K. (Романіка Тетяна Костянтинівна)
Post-graduate, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
e-mail: romani4ka@rambler.ru
Research interests: Economy, social economy

Rybak Hanna Ivanivna (Рибак Ганна Іванівна)
Assistant, O.M. Beketov Kharkiv National University of Urban Economy, Ukraine
e-mail: rybakai@ukr.net
Research interests: regional economy

Shevchenko Victoria S. (Шевченко Вікторія Сергіївна)

PhD, Associate professor, O.M. Beketov Kharkiv National University of Urban Economy, Ukraine

e-mail: viktoriy-SL@yandex.ru

Research interests: management and social services

Svidenskaya Maria S. (Свіденська Марія Сергіївна)

Post-graduate, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

e-mail: svidenskaya@karazin.ua

Research interests: value-based management, event management

Tretiak Victoria P. (Третьяк Вікторія Павлівна)

Doctor of Sciences (Economic), Associate professor, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

e-mail: v.tretiak@karazin.ua

Research interests: management and organization of effective functioning of social sectors; development of investment and innovation activity in Ukraine

Turlakova Anna S. (Турлакова Анна Сергіївна)

Post-graduate, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

e-mail: anna.turlakova.93@mail.ru

Research interests: shadow economy, institutional corruption, shadow power, institutional economics, institutions inclusiveness, oligarchic clans

Tutunnikova Svitlana V. (Тютюнникова Світлана Володимирівна)

Doctor of Sciences (Economic), Professor, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

Research interests: socio-cultural factors of economic development level and quality living population, income and employment, labor relations

Vasylyev Oleksiy V. (Васильєв Олексій Вікторович)

Doctor of Sciences (Economic), Professor, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Ukraine

e-mail: oleksy777@ukr.net

Research interests: international economy, regional economy, stock market, innovation, investment

Voronina Olena O. (Вороніна Олена Олегівна)

Assistant, O.M. Beketov Kharkiv National University of Urban Economy, Ukraine

e-mail: alena.mtkv@gmail.com

Research interests: regional economy

СО Д Е Р Ж А Н И Е

ПРОЦЕССЫ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Бабич В.Д. Оценка состояния инвестиционно-инновационных процессов в Украине.....	5
Васильев А.В. Особенности деятельности корпоративного инвестиционного фонда и публичного акционерного общества: сравнение и анализ.....	12
Гнатенко М.К. Оценка эффективности инновационно-инвестиционных проектов экологической направленности.....	17
Корепанов А.С., Чалая Т.Г., Лазебник Ю.А. Развитие национальной системы статистики трудовой деятельности.....	23
Мирясов Ю.А. Институт «заочной занятости» и экономическая власть.....	31
Рекун А.П., Богуш А.С., Ключка А.Ю. Институт внештатной занятости в современной модели рынка труда Украины.....	39
Родченко В.Б., Прус Ю.И. Теоретико-методические основы развития регионального экономического пространства в условиях трансформационных сдвигов.....	46
Турлакова А.С. Природа современной институциональной коррупции.....	54
Тютюнникова С.В., Романика Т.К. Безработица в условиях глобализации.....	61
Чалая Т.Г., Корепанов Г.С., Черненко Д.И. Анализ международной торговли товарами и услугами Украины и Республики Польша с использованием международных баз данных.....	69
Чернов С.И., Воронина О.А. Оценка состояния охраны здоровья и уровня медицинского страхования в Харьковском регионе.....	80

СИСТЕМЫ И МЕХАНИЗМЫ УПРАВЛЕНИЯ И АДМИНИСТРИРОВАНИЯ
СОЦИАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКОЙ

Дикань В.В., Белоус Л.Б. Проблемы оптимизации структуры энергоемкости Украины.....	86
Кондратенко Н.О. Теоретические аспекты управления инновационным развитием промышленного региона.....	93
Крамаренко А.А. Успешный тимбилдинг: базовые принципы и основные этапы.....	98
Мазур А.Б. Управление экономическим развитием регионов Украины.....	103
Навроцкий А.А., Свиденская М.С. Критериальная база ценностно-ориентированного управления в системе менеджмента высших учебных заведений.....	109
Оболенцева Л.В. Теоретические основы управления конкурентоспособностью предприятий промышленного региона.....	114
Пархоменко Е.С. Рейтинг корпоративного управления как составляющая информационного обеспечения стратегического управления компанией.....	119

СО Д Е Р Ж А Н И Е

Пахаренко А.В. Концептуальные основы управления сетевыми отраслевыми структурами.....	126
Рыбак А.Г. Направления государственной политики повышения качества жизни населения Украины.....	130
Третьяк В.П., Андреева Е.А. Привлечение опыта ведущих стран к реформированию системы пенсионного обеспечения в Украине.....	135
Третьяк В.П., Москаленко К.И. Направление решения современных вопросов реформирования железнодорожного транспорта в Украине.....	145
Третьяк В.П., Поколотная Т.В. Анализ подходов к формированию стратегии социально-экономического развития государства.....	151
Шевченко В.С. Роль и место имиджа руководителя в эффективном управлении современной организации.....	157
Аннотации	162
Annotations	169
Сведения об авторах	175

C O N T E N T

DEVELOPMENT PROCESSES OF SOCIAL ECONOMICS

Babych V. Estimation of the condition of innovation and investment processes in Ukraine.....	5
Vasylyev O. Features of Corporate Investment Fund and the public joint-stock company: the comparison and analysis.....	12
Gnatenko M. Evaluating the effectiveness of innovation and investment projects of the environmental focus.....	17
Korepanov O., Chala T., Lazebnyk Iu. Development of national labor statistics.....	23
Miriasov Iu. Institute correspondence ownership and economic power.....	31
Rekun G., Bogush A., Klyuchka A. Institute of freelance employment in the modern model of the labor market of Ukraine.....	39
Rodchenko V., Prus Yu. Theoretical and methodical bases of development of regional economic space in the conditions of transformational shifts.....	46
Turlakova A. The nature of modern institutional corruption.....	54
Tutunnikova S., Romanika T. Unemployment in the context of globalization.....	61
Chala T., Korepanov G., Chernenko D. Analysis of international trade in goods and services between Ukraine and Poland using international databases.....	69
Chernov S., Voronina O. Assessment of health and medical insurance in Kharkiv region.....	80

**SYSTEMS AND MECHANISMS FOR MANAGEMENT AND ADMINISTRATION
OF SOCIAL ECONOMICS**

Dykan V., Bilous L. Problems structure optimization of energy intensity Ukraine.....	86
Kondratenko N. Theoretical aspects of innovative development of industry in the region	93
Kramarenko A. Successful team building: the basic principles and main stages.....	98
Mazur A. Managing the economic development of the regions of Ukraine	103
Navrotskii O., Svidenska M. Criteria base value-oriented management of higher education institutions in management system.....	109
Obolentseva L. Theoretical basis of management of competitiveness of enterprises industrial region.....	114
Parkhomenko O. Corporate governance ratings as a component of the information support of company's strategic management.....	119
Pakharenko O. Conceptual basis of managing network service structures.....	126
Rybak H. Areas of public policies improving the quality of life Ukraine.....	130

C O N T E N T

Tretiak V., Andreieva K. Attracting the experience of leading countries from the pension system in Ukraine.....	135
Tretiak V., Moskalenko K. Areas of solving modern railway reform in Ukraine.....	145
Tretiak V., Pokolodna T. Approaches to the formation of socio-economic development.....	151
Shevchenko V. Role and place of leader image in the effective management of modern organizations.....	157
Аннотации	162
Annotations	169
Information about the authors	175

Наукове видання

Соціальна економіка

№2

Випуск 52

Українською, російською та англійською мовами

Комп'ютерне верстання Ю.І. Прус

Підписано до друку 23.01.2017. Формат А4. Папір офсет. Друк ризографічний.
Ум.-друк. арк. 20,5. Обл.-вид. арк. 24,1. Наклад 300 пр.

Видавець і виготовлювач
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
61022, м. Харків, майдан Свободи, 4,
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №3367 від 13.01.2009